

ქართული გერბთმცოდნეობა ანუ ჰერალდიკა

შესავალი

ჰერალდიკას საქართველოში საკმაოდ ხანგრძლივი და საინტერესო ტრადიცია აქვს. მიუხედავად ამისა, საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიაში არსებული ერთგვარი იდეოლოგიური ტაბუების გამო საისტორიო მეცნიერების ეს დამხმარე დარგი წლების მანძილზე მეტად სუსტად შეისწავლებოდა. ამ მიზეზით და აგრეთვე ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და თვითშეგნების აღდგენასთან ერთად ჰერალდიკისადმი საზოგადოებაში გაღვივებული ინტერესის გამო აუცილებელი შეიქნა მოცემული საისტორიო დისციპლინის ზედმიწევნითი გამოკვლევა და ქართულ საზოგადოებრივ ცნობიერებაში მისთვის კუთვნილი ადგილის მიჩენა, დამკვიდრება.

წინამდებარე კვლევაზე მუშაობისას მიზნად ვისახავდით ამ თავისებური ვაკუუმის შევსებას და ქართული ჰერალდიკის დარგში საფუძვლიანი სამეცნიერო ტიპის ნაშრომის შექმნას. ბუნებრივია იგი ვერ იქნება აბსოლუტურად ამომწურავი, თუმცა შევეცდებით წარმოვანიხოთ თემის ძირითადი პრობლემატიკა და შეძლებისდაგვარად გადავჭრათ იგი, ზოგიერთი საკითხის დაზუსტება ან გამოკვლევა კი მომავალ სამეცნიერო ძიებას მივანდოთ.

თემატიკის სიახლის გამო დავიწყოთ თავიდან – დავსვათ, საკვლევი სფეროს საზღვრების განმაპირობებელი ორი პრინციპული კითხვა:

რა არის გერბი? გერბი არის იურიდიული ან რაიმეგვარად წარჩინებული კერძო პირის მემკვიდრეობით გარდამავალი და დადგენილი წესების მიხედვით შედგენილი სიმბოლური გამოსახულება ანუ გამოსარჩევი ნიშანი.

რა არის ჰერალდიკა? ჰერალდიკა არის გერბების შექმნის წესების მარეგულირებელი და უკვე შექმნილი გერბების შემსწავლელი მეცნიერება – დამხმარე საისტორიო დისციპლინა.

ჰერალდიკის ჩვენეულ ახსნაში იმთავითვე ძვეს მისი, ასე ვთქვათ ორმაგი განმარტება. თუმცა, ბოლო ხანს ამ სიტყვას მესამე უფრო მრავლისმომცველ, განვრცობილ შინაარსსაც მატებენ ხოლმე და პრაქტიკულად ნებისმიერი სახის, ეპოქის სიმბოლურ გამოსახულებას ჰერალდიკის სფეროში აქცევენ. ჩვენი აზრით ეს არ არის მართებული. თვით სიტყვა “ჰერალდიკა“ ბუნებრივად მომდინარეობს “ჰეროლდიდან“ (გერ. “heeralt“ – თავდაპირველად ვატერანი მებრძოლები, რომელთა ტურნირებზე, დღესასწაულებსა და ორთაბრძოლებზე დასწრება საპატიოდ ითვლებოდა¹). იგი შუასაუკუნეებში გაჩენილი სპეციალური ტერმინია, რომელიც თავისი წარმოქმნიდან მოყოლებული დღემდე სრულიად კონკრეტული შინაარსით იხმარებოდა. ამის გამო მიუღებლად, უადგილოდ და არასაჭიროდ მიგვაჩნია მისი თავისთავადი შინაარსის გაუმართლებელი გაფართოება. ამასთანავე სხვადასხვაგვარი სიმბოლური გამოსახულებანი ზოგადად სიმბოლიკის ფარგლებში ექცევა და ამ მხრივ თვით ჰერალდიკაც კი შესაძლოა ნაწილობრივ მაინც ამ ზოგადი სიმბოლიკის საზღვრებში უნდა მოვიახროთ. მოცემულ შემთხვევაში არც ის არის მართებული, რომ ვინაიდან არ არსებობს ამგვარი სპეციალური საისტორიო დისციპლინა – სიმბოლიკა,

ამიტომ ნებისმიერი სიმბოლო ჰერალდიკას მივაკუთვნოთ და სწორედ მის სპეციალისტებს მივანდოთ ყოველგვარი სომბოლოების კვლევა. ჩვენის ღრმა რწმენით ეს უნდა მოხდეს მხოლოდ მაშინ, როცა სიმბოლო რაიმენაირად ეხება გერბს, ხოლო თუ სიმბოლო მარტოოდენ ვთქვათ მონეტაზე ანაც ბეჭედზეა გამოსახული, მაშინ იგი შესაბამისად ნუმიზმატიკის და სფრაგისტიკის საკვლევი საგანი ხდება.

ყოველივე ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, გვსურს თავიდანვე მოვნიშნოთ საკვლევი საგნის ჩარჩოები. წარმოდგენილი სამეცნიერო შრომა ეძღვნება ქართულ ჰერალდიკას (სიტყვის პირდაპირი და არა, ასე ვთქვათ, განვრცობილი გაგებით) ანუ გერბთმცოდნეობას. ეს ნიშნავს, რომ მასში ძირითადად განხილული იქნება ჩვენს ხელთ არსებული საქართველოში შექმნილი უკლებლივ ყველა საგვარეულო (არა აქვს მნიშვნელობა იქნება ეს ქართული თუ უცხოური გვარი), სამხარეო თუ ე. წ. კორპორაციული გერბი, აგრეთვე უცხოეთში დაფიქსირებული საქართველოსთან რითიმე მაინც დაკავშირებული ნებისმიერი სახის და ტიპის გერბი. ყურადღებას გავამახვილებთ იმაზეც, რომ საკვლევ ობიექტს სწორედ გერბები და მათი შემადგენელი სიმბოლოები წარმოადგენს. სხვა სიმბოლოურ გამოსახულებებს კი შევეხებით მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენი შეხედულებით იგი აღმოჩნდება რომელიმე კონკრეტული საგერბე სიმბოლოს წინამორბედი ან კიდევ სხვა რაიმეგვარად იქნება დაკავშირებული მასთან.

საკუთრივ გერბთმცოდნეობით კვლევას თან ერთვის ჰერალდიკასთან დაკავშირებულ წყაროთა მიმოხილვა, საქართველოში საკითხის შესწავლის ისტორია, ინტერნეტის ქსელში განთავსებული ქართული და ზოგადი ჰერალდიკისთვის საინტერესო მასალების ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, ტერმინოლოგიური გლოსარიუმი, ემბლემატიკური ლექსიკონი, საძიებლები და სხვადასხვაგვარი ცხრილები.

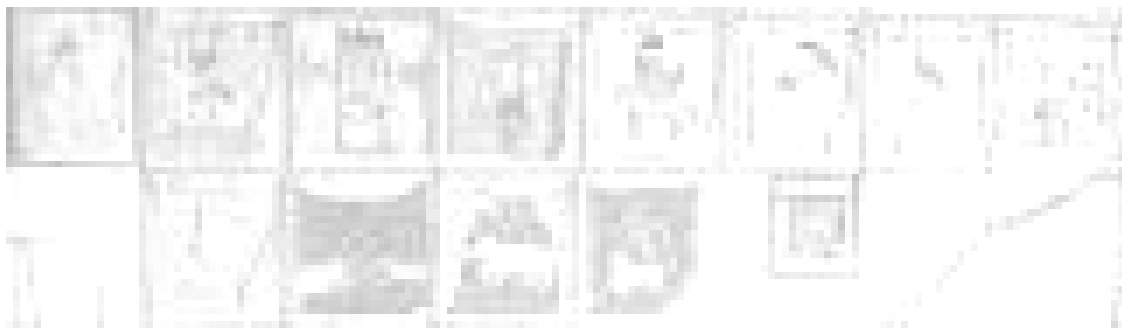
ქართული გერბთმცოდნეობის წყაროები

გერბთმცოდნეობისთვის მნიშვნელოვანი მასალის შემცველი წყაროები საზოგადოდ ორ მთავარ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: პირველი – ასე ვთქვათ დოკუმენტური, ანუ საგერბე გამოსახულებების ან აღწერილობების შემცველი საბუთები, წერილები, საგერბეები და ა. შ.; მეორე – მატერიალური, ანუ ჰერალდიკური სიმბოლიკის შემცველი მატერიალური კულტურის ძეგლები, სხვა გამოყენებითი დანიშნულების მქონე საგნები და საფლავის ქვები. აღსანიშნავია, რომ ქართული ჰერალდიკისთვის საინტერესო ორივე ჯგუფის წყაროები საკმაოდ მოგვეპოვება, როგორც საქართველოში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ.

ქართული წყაროები

მშობლიურ გერბთმცოდნეობასთან დაკავშირებულ ჩვენამდე მოღწეულ ქართულ საისტორიო წყაროებს ქრონოლოგიური რიგის მიხედვით თუ განვიხილავთ, მათ შორის უპირველესი ადგილი ვახტანგ VI-ის მიერ

თბილისში გამოცემულ პირველ ქართულ ნაბეჭდ წიგნებს ერგება. ეს არის ჩვენს მიერ “დოკუმენტურად” წოდებულ წყაროთა ნიმუშები: 1709 წელს გამოცემული “სამოციქულო”, 1710 წელს გამოცემული “კონდაკი” და 1712 წელს გამოცემული “ვეფხისტყაოსანი”. თითოეულ მათგანზე აღბეჭდილია, როგორც ჩანს, თავად ვახტანგ VI-ის მიერ შედგენილი ბაგრატიონების სამეფო დინასტიის გერბი და კომპოზიციის განმმარტავი რამდენიმე სტროფიანი ლექსი².

/ვახუშტი ბატონიშვილის პირველი ატლასიდან/ (1-1)

ძლიერ მნიშვნელოვანი წყაროა აგრეთვე ბატონიშვილ ვახუშტი ბაგრატიონის 1735 წელს შედგენილ კავკასიის ატლასს დართული გერბების კრებული, რომელიც გამოირჩევა ორიგინალურობით, ფარების კუთვნილებისა თუ მათი ავტორის კონკრეტიზაციით და ამასთანავე ქართული გერბთმცოდნეობისთვის მთელი რიგი ნოვატორული მიდგომებით. საგერბე გამოსახულებანი ატლასის შემდეგ რუკებზე არის დატანებული: პირველი ატლასი, 1735 წელი – რუკა “სამეფო იბერიისა ანუ ყოველისა საქართველოსი”³, სამცხე საათაბაგოს რუკა⁴, ქართლის რუკა⁵, კახეთის რუკა⁶, რუკა “საუფლოსა მოვაკანისა” ანუ შირვანისა⁷.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარს განეკუთვნება ერეკლე II-ის მიერ გაცემული სათავადო ტიტულისა და ამასთან ერთად საგვარეულო გერბის ბოძების სიგელები, რომლებიც თავისი უნიკალურობით უაღრესად მნიშვნელოვანია ქართული ჰერალდიკისთვის. სიგელების ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთებში, როგორც წესი მოთხრობილია მოცემული გვარის ისტორია და მისი დამსახურება საქართველოს სამეფო კარის წინაშე, შემდეგ კი გერბის დაწვრილებითი აღწერილობა, კომპოზიციის სიმბოლური შინაარსობრივი განმარტებებითურთ⁸.

ასევე ერეკლე II-ის ეპოქას, უფრო ზუსტად კი 1783 წლის ტრაქტატს უკავშირდება და ჩვენს მიერ შემოთავაზებული კლასიფიკაციის მიხედვით, მატერიალურ წყაროთა ტიპს მიეკუთვნება ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის შორის დადებული გეორგიევსკის ტრაქტატის ერეკლესეული საბეჭდავი (დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში), მასზე ამოტივრული სახელმწიფო და სამხარეო გერბებით. სწორედ ეს

უკანასკნელი ხდის წყაროს გამორჩეულს, ვინაიდან ე. წ. [სამამულო, ადგილობრივი, საადგილმამულო, მიწათა – land arms, земельные, местные], იგივე სამხარეო და საქალაქო ქართული გერბები ძლიერ მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება.

ამავე ხანის, ოღონდ სრულიად განსხვავებული სახის – ნუმიზმატიკურ წყაროებს განეკუთვნება ერეკლე II-ის მიერ შემოღებული მონეტები ბაგრატიონთა გერბში შემავალი დეტალებით და თბილისში მოჭრილი მონეტები, მათზე აღბეჭდილი საინტერესო სიმბოლიკით – სავარაუდოდ შევარდნის და ხოხობის [მფრინველის] გამოსახულებით⁹.

ფასდაუდებელი წყაროა ქართული ჰერალდიკის ისტორიისთვის ბატონიშვილ იოანე ბაგრატიონის მიერ 1825-28 წლებში დაწერილი “ხუმარსწავლა“ ანუ, როგორც მას კიდევ უწოდებენ, “კალმასობა“. ამ ნაწარმოებში რამდენჯერმეა საუბარი გერბებზე, ხოლო “ღარაღდიკას“ ცალკე თავიც კი ეძღვნება. იოანე ბატონიშვილის “კალმასობის“ მეშვეობით შესაძლო ხდება წარმოვიდგინოთ საკმაოდ სრული სურათი იმისა თუ როგორ იცნობდნენ იმხანად ჩვენში ჰერალდიკას, რა ადგილი ეჭირა მას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და ა. შ.¹⁰

XIX საუკუნიდან მოყოლებული საგრძნობლად იმატა მატერიალური სახის წყაროებმა – მოხშირდა საგერბე გამოსახულებების დატანა საყოფათცხოვრებო გამოყენების საგნებსა თუ საფლავის ქვებზე. ჩვენი აზრით, ეს მოვლენა საზოგადოების ზედა ფენაში გერბების სწრაფი და საკმაოდ ფართო გავრცელების, ასე ვთქვათ პოპულარიზაციის მაუწყებლად შეიძლება მივიჩნიოთ.

/ბაგრატიონთა ერთ-ერთი წარმომადგენლის საფლავის ქვა ალექსანდრე ნეველის ლავრადან, სანკტ-პეტერბურგი/ (1-2)

მოცემული პერიოდის წყაროთა ამ ჯგუფს განეკუთვნება და მათში გამორჩეული ადგილი უპყრია ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმში დაცულ გურიის სამთავროს ბრინჯაოში ჩამოსხმულ გერბს, ამავე დაწესებულებაში გამოფენილ ამილახვართა ერთ-ერთ წარმომადგენელს რუსების მიერ ბოძებულ რელიეფურ საგერბე კომპოზიციასა და ხელოვნების ისტორიის მუზეუმის ოქროს ფონდში

დაცულ დადიანების სათავადო საგვარეულოს კუთვნილ ვერცხლის ღანგარს სამეგრელოს სამთავროს გერბით.

იმავე საუკუნის შუა და განსაკუთრებით მოგვიანო წლებში ძლიერ გახშირდა წარჩინებულთა საფლავის ქვებზე და მათ საგვარეულო საძვალე ეკლესიებში მოცემული გვარების გერბების ამა თუ იმ სახით გამოხატვა. ამგვარი გამოსახულებანი უხვად მოიპოვება სვეტიცხოვლის და თბილისის ქაშვეთის ტაძრებში, შედარებით ნაკლები – ქვათახევევის, ახალი შუამთის მონასტრებში, სიონის, ალავერდისა თუ მთაწმინდის მამა დავითის ტაძრებში. კიდევ უფრო მასობრივი სახე მიიღო ამ მოვლენამ საქართველოს საზღვრებს გარეთ, რუსეთს გადასახლებულ ქართველ თავად-აზნაურთა შორის. რასაკვირველია წინა ასწლეულებშიც კვეთდნენ საფლავის ქვებზე გარკვეულ ფიგურებს, მაგრამ უმეტესწილ ისინი ან მარტოოდენ რელიგიურ, არასიმბოლურ და მხოლოდ ორნამენტულ ხასიათს ატარებდნენ, ანაც უბრალოდ, შელამაზებულ ხელრთვით წარწერას წარმოადგენდნენ.

XX საუკუნის დამდეგს განეკუთვნება ქართული ჰერალდიკისთვის უმნიშვნელოვანესი წყარო, ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში დაცული ოსკარ გეტლინგის არქივი. აქ შემონახული უხვი სფრაგისტიკული მასალა შედგება რუსეთის იმპერიის წარჩინებული გვარების, მათ შორის ქართული საგვარეულოების გერბების შემცველი ბეჭდების და მათი ანაბეჭდების კოლექციისგან. არქივი აგრეთვე მოიცავს ვრცელ მიმოწერას გეტლინგსა და რუსეთის საგერბე მუზეუმის ხელმძღვანელს, სანკტ-პეტერბურგელ ისტორიკოსს ვლადიმერ კრესკენტის ძე ლუკომსკის შორის. მიმოწერა სხვა გერბთმცოდნეობით პრობლემებთან ერთად ხშირად ეხებოდა ქართულ ჰერალდიკასთან დაკავშირებულ საკითხებს¹¹.

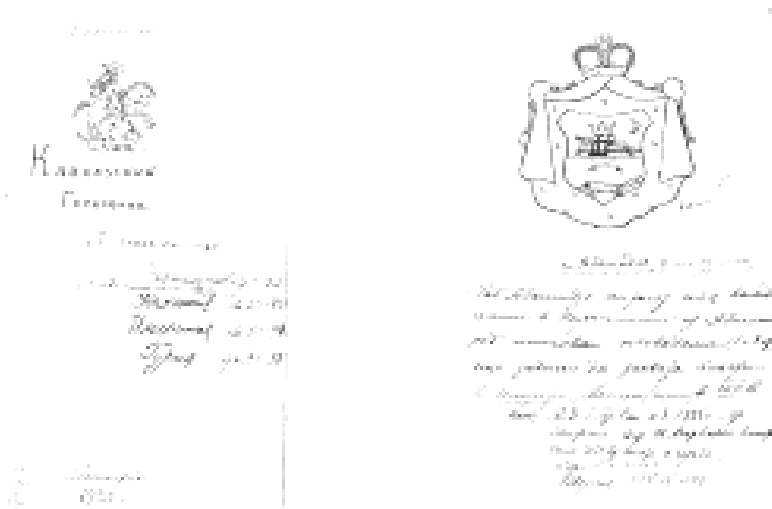

/გეტლინგის კოლექცია/ (1-3 a. b.)

საერთოდ ჰერალდიკა ძლიერ ახლოს დგას სფრაგისტიკასთან. ევროპაში, მითუმეტეს ადრეულ ეტაპზე გერბული გამოსახულებანი ან პირდაპირ დაიტანებოდა ბეჭდებზე ან წარმოდგებოდა კიდევ უფრო ძველ საბეჭდავებზე ასახული სიმბოლოებიდან. შედარებით განსხვავებულ სურათს ვხვდებით საქართველოში. ჩვენში ბეჭდებზე, როგორც წესი, იშვიათი შემთხვევების

გამოკლებით მხოლოდ წარწერები ან ხელრთვები დაჰქონდათ¹². ამის გამო, საქართველოში, გამონაკლისების გარდა, რომლებსაც ქვევით განვიხილავთ, ჰერალდიკურად საინტერესო ბეჭდები მეტად მცირე რაოდენობით მოიპოვება. სწორედ ამიტომ ოსკარ გეტლინგის კოლექციას განსაკუთრებით საგვარეულო გერბების შესწავლის მხრივ გამორჩეული მნიშვნელობა ენიჭება.

საგვარეულო ჰერალდიკას მიძღვნილი კიდევ ერთი მეტად საინტერესო და ნაკლებ შესწავლილი წყაროა, ასევე XX საუკუნის დასაწყისში – 1922 წელს ვ. ციხინსკის მიერ შექმნილი ნაშრომი – “Кавказский гербовник”¹³. ეს არის კავკასიური წარმოშობის წარჩინებული გვარების რუსეთის იმპერიის მიერ დამტკიცებული თუ დაუმტკიცებელი გერბების კრებული საგვარეულოების მოკლე ისტორიით. აღსაღნიშნავია, რომ ხელნაწერის სახით შემორჩენილ ამ ნაშრომში კავკასიური წარმოშობის გვარების უმეტესობას, როგორც მოცემულ რეგიონში კლასიკურ ევროპულ ფეოდალიზმთან ყველაზე უფრო ახლოს მდგომ ქვეყანას შეჰფერის, ქართული ან საქართველოდან წარმომდგარი თუ უცხო ტომის, მაგრამ მისი ქვეშევრდომი საგვარეულოები შეადგენს. ამის გამო “კავკასიური საგერბე” ფრიად საყურადღებო და მრავალმხრივ ორიგინალური, შეიძლება ითქვას უნიკალური წყაროა ქართული გერბთმცოდნეობისთვის.

/მონაკვეთები "კავკასიური საგერბედან"/ (1-4 a. b.)

თავის დროზე “კავკასიური საგერბის“ შექმნის იდეა ჩაფიქრებული და განხორციელებული იყო სახელგანთქმული რუსი ჰერალდისტის ვ. ლუკომსკის მიერ. წამოწყება პეტერბურგის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფაკულტეტის არქეოლოგიური განყოფილების ასპირანტის ვასილ ვიკტორის ძე ზენკევიჩის სემინარის სახით იქნა ხორცშესხმული. “საგერბის“ შედგენა 1920-იან წლებში

მიმდინარეობდა. შრომის ფარგლებში გადამუშავდა ბაგრატიონთა სახლის ყველა შტოს საგერბე გენეალოგიური მონაცემი, გადაიხატა 250-300 გერბი, ყოველ მათგანს დაერთო საინფორმაციო ტექსტი¹⁴.

ჩვენთვის, ისევე როგორც ამ ცნობის პირველად მომყვანის იგორ ვლადიმერის ძე ბორისოვისთვის გაურკვეველია თუ რატომ შემორჩა ეს შრომა ბატონ ციხინსკის ავტორობით და არა ლუკომსკის ან თუნდაც ზენკევიჩისა.

XIX საუკუნისა და XX-ის დასაწყისის გამორჩეული და მეტად ორიგინალური წყაროა ქართული კორპორაციული ჰერალდიკისა, თბილისის და სახვა მნიშვნელოვანი სავაჭრო ქალაქების ამქართა დროშები, რომლებიც დაცულია მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებში. ამ სიმბოლურად და ორნამენტულად მეტად დატვირთულ დროშებს უფრო კონკრეტულად ქვევით შევხებით. აქ მხოლოდ იმას დავძენთ, რომ მართალია ეს ვექსილოლოგიური მასალაა, მაინც გვერდს ვერ ავუვლით ჰერალდიკური თვალსაზრისით მის განხილვას, რადგან ისევე როგორც ბეჭდებზე გამოსახული გერბები, აქაც ჰერალდიკურ სიმბოლიკასთან გვაქვს საქმე, ოღონდ უკვე დროშებზე გამოხატულთან.

იმავე ხანის მნიშვნელოვანი წყაროა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია¹⁵. მასში დაკანონებულია ახალი საქართველოს ახალი გერბი, რომელიც თითქმის სრულიად მოწყვეტილია ადრინდელ ტრადიციას.

ქართული კორპორაციული (ფირმების, საზოგადოებების და მისთ.) ჰერალდიკის ერთი იშვიათთაგანი წყაროა XX საუკუნის დამდეგს ივანე ჯავახიშვილის ინიციატივით დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული პროექტები თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ემბლემისა¹⁶.

გასული საუკუნის 20-იანი, 30-იანი წლების მანძილზე მიმდინარეობდა აგრეთვე საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის (საქ. სსრ) და მცირე დროით შექმნილი ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციის (ასფსრ) გერბების შექმნის პროცესი, რომელიც ამ კომუნისტური “ნახევრადსახელმწიფოების” კონსტიტუციების სხვადასხვა რედაქციაში აისახა¹⁷.

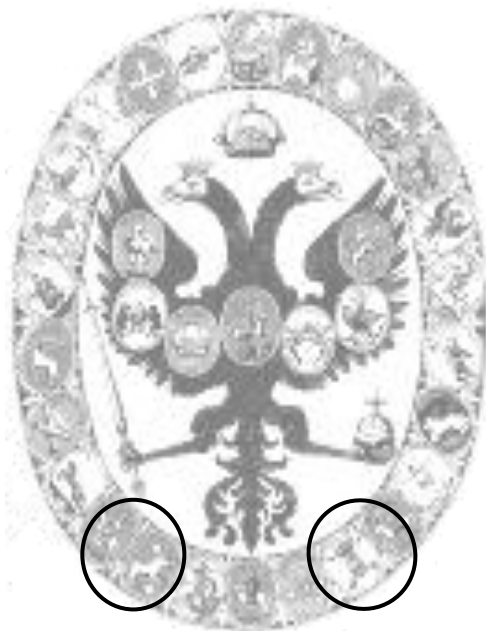
დაბოლოს არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის არქივში დაცული რ. გორდევის პირად საქმეში მოთავსებული მიხეილ ვაძბოლსკისეული მეტად საყურადღებო ჩანიშვნები ქართულ ჰერალდიკაზე, რომელთა უმრავლესობა არ არის შესული მისსავე ავტორობით 1980 წელს გამოცემულ წიგნში¹⁸.

უცხოური წყაროები

უცხოური წყაროებიდან, თავისი სიუხვითა და მნიშვნელობით რასაკვირველია განსაკუთრებით საყურადღებო და ქართული ჰერალდიკისთვის შეუდარებლად გამორჩეულია რუსულენოვანი თუ რუსეთში დაცული მრავალფეროვანი საისტორიო გერბთმცოდნეობითი მასალები.

მათგან უადრეულესია რუსეთის ცარ (მეფე) ალექსი მიხაილოვიჩის 1672 წლის “ტიტულიარნიკი“, რომელშიც შეტანილია რუსეთს დაქვემდებარებული თუ მის მფარველობაში მყოფი მიწების გერბები, მათ შორის – ქართლის,

კახეთის და სრულიად საქართველოს საგერბე ფარები¹⁹. ეს არის პირველი, ჩვენამდე მოღწეული, საქართველოსთან დაკავშირებული გერბული გამოსახულებები. თუმცა, ამის შესახებ არსებობს განსხვავებული მოსაზრება²⁰, რომლის უარყოფასაც ქვევით შევეცდებით.

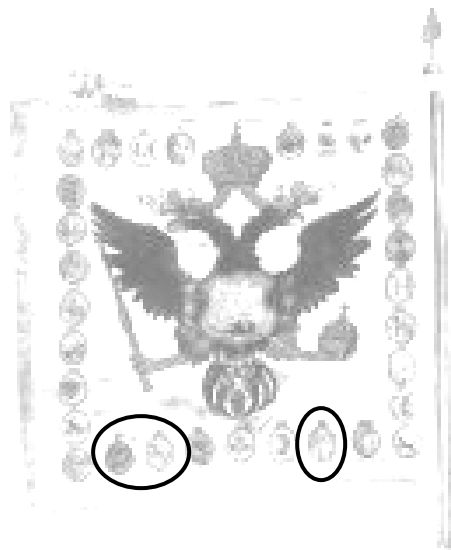
/ ალექსი მიხაილოვიჩის “ტიტულიარნიკი”, ავსტრიელ მოგზაურ კორბის დღიურიდან/ (1-5)

კიდევ უფრო გავრცელდა ქართული გერბები რუსეთში XVIII საუკუნის დასაწყისიდან ამ ქვეყანაში ვახტანგ VI-ის გამგზავრების შემდეგ. თვით რუსეთშიც პეტრე I-ის მოღვაწეობიდან გამომდინარე მოცემულ პერიოდში ჰერალდიკამ საკმაოდ ფართოდ მოიკიდა ფეხი. ამ ფონზე ვახტანგს გაყოლილთაგან შემდგარი ახალი ქართული დიასპორის წარჩინებულმა ნაწილმა იმპერიის სათავადო ტიტულთან ერთად გერბებიც დაიბევა. ქართული და აგრეთვე რუსული საგვარეულო ჰერალდიკის ეს ადრეული ნიმუშები მრავლად არის დაფიქსირებული სანქტ-პეტერბურგში ალექსანდრე ნეველის ლავრის ნეკროპოლისში განთავსებულ ჩვენ თანამემამულეთა საფლავის ქვებზე. იმავე ხანის მატერიალურ წყაროს წარმოადგენს სამშობლოში გამობრუნებული, მაგრამ ასრტახანში განსვენებული ვახტანგ VI-ის საფლავის ქვაზე აღბეჭდილი ბაგრატიონთა გერბიც.

ქართული გერბები არის გამოსახული ასევე XVIII საუკუნის შუა წლებში რუსეთში – პეტერბურგსა და მოსკოვში გამოცემულ ქართულ წიგნებზე. მათზე როგორც წესი ან ბაგრატიონთა საგვარეულო სიმბოლიკა ან ამილახვართა გერბის უძველესი ვარიანტები არის აღბეჭდილი²¹.

რუსეთში დაფიქსირებული საგვარეულო გერბების ზემოთ მოყვანილი ნიმუშები მეტად ძვირფასია ქართული ჰერალდიკისთვის, განსაკუთრებით მათი შედარებით ადრეული წარმოშობის გამო.

ქართული სამხარეო და სახელმწიფო ჰერალდიკისთვის მნიშვნელოვანი წყაროა რუსეთის იმპერიის დიდ სახელმწიფო გერბთან ერთად საქართველოს და მისი ზოგიერთი მხარის (მაგ. ქართლი, კახეთი) სიმბოლოს შემცველი სხვადასხვა სახის დოკუმენტი თუ საგანი (დროშა, მედალი თუ სხვ.). ამგვართაგან ძლიერ საინტერესო და ორიგინალურია ქ. სანქტ-პეტერბურგში სახელმწიფო ერმიტაჟში დაცული რუსეთის სახელმწიფო აღმის (“პანირი“) 1742 წლის ჩანახატი, რომელზეც სხვა გამოსახულებებთან ერთად ქართული გერბებიც არის აღბეჭდილი²². თვით იმპერიის ე. წ. დიდი სახელმწიფო გერბი საბოლოოდ ოფიციალურად 1800 წელს გაფორმდა პავლე I-ის სპეციალური მანიფესტის საფუძველზე. მანიფესტი მდიდრულად არის გაფორმებული და მასში ბუნებრივია ქართული მიწების გერბებიც არის შეტანილი²³. მომავალშიც საქართველოსი და მისი მხარეების გერბები 1917 წელს იმპერიის კრახამდე მუდამ ფიგურირებდა რუსეთის სახელმწიფო სიმბოლიკაში.

/რუსეთის სახელმწიფო აღამი “პანირი”, 1742წ./ (1-6)

ქართული ჰერალდიკისთვის უმნიშვნელოვანესი წყაროა რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის (სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა სახელმწიფო უწყებაში შედიოდა) საქმეები საგვარეულო, საქალაქო თუ სამხარეო გერბების შესახებ, რომელიც სადღეისოდ სანქტ-პეტერბურგში რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო არქივში (РГИА) არის დაცული²⁴. ამ დოკუმენტების უმთავრესი ფასეულობა ის არის, რომ მათში მოცემულია საგერბე კომპოზიციების სრული განმარტება, მათი წინამორბედი სიმბოლიკის, ემბლემის პრეისტორიის აღწერა, ამასთანავე, აღსანიშნავია მოცემულ წყაროთა პრაქტიკულად აბსოლუტური უტყუარობა. საიმპერიო ჰეროლდიის საბუთებიდან ქართველი მკვლევარისთვის ძირითადად XVIII საუკუნის ბოლოდან, 1917 წლამდე შექმნილი დოკუმენტებია საინტერესო.

დამტკიცებული საქალაქო და საგვარეულო გერბების უმრავლესობა, როგორც წესი სხვადასხვაგვარ კრებულებში თავსდება. ასეთები იყო:

რუსეთის იმპერიის სათავად-აზნაურო გვარების საგერბეს²⁵ ოცი ტომი, რომელთაგან პირველი ათი მოგვიანებით გამოიცა კიდევ²⁶; უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მქონე ყველა სათავად-აზნაურო გვარის ოთხი ტომისგან შემდგარი სია სურათებითურთ²⁷; ასევე დასურათებული კრებული დამტკიცებული, მაგრამ “საერთო საგერბეში“ მოუთავსებელი გერბებისა²⁸ და ჰეროლდმეისტერ რეიტერის განკარგულებით ჰეროლდიის დეპარტემენტის საგერბე განყოფილების მიერ შედგენილი ილუსტრირებული ხუთტომეული კრებული უმაღლესად დამტკიცებული საქალაქო და ადგილობრივი (სამხარეო) გერბებისა²⁹.

/რუსეთის იმპერიის საგერბეს სატიტულო გვერდი/ (1-7)

ზემოთ აღწერილი მასალების განუზომელი ღირებულება იმაშიც მდგომარეობს, რომ მოცემულ შემთხვევებში ჩვენ საქმე გვაქვს პირველწყაროებთან, იქნება ეს ჰეროლდიის დეპარტამენტის დოკუმენტები თუ სხვადასხვაგვარი საგერბეები და კრებულები.

როგორც ქართული, ისევე საზოგადოდ რუსეთის იმპერიის ჰერალდიკური პრაქტიკის შესწავლისთვის უმნიშვნელოვანესი წყაროა 1918-1931 წლებში ბ-ნ ვ. კ. ლუკომსკის ხელმძღვანელობით მოქმედი საგერბე მუზეუმის საქმეები, რომელიც სადღეისოდ ქალაქ სანქტ-პეტერბურგის რუსეთის სახელმწიფო სისტორიო არქივში (РГИА) ინახება³⁰. საგერბე მუზეუმისეული საბუთების ძირითადი ღირსება მათი ტიპოლოგიური მრავალფეროვნება არის. აქ შემონახულია მრავალგვარი კრებული, გერბული დოკუმენტი, ცალკეულ

მეცნიერთა გამოქვეყნებული თუ გამოუქვეყნებელი გერბთმცოდნეობითი ნაშრომები, პირადი არქივები, ოფიციალური მიმოწერა და ა. შ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებასთან ერთად საგერბე შემოქმედების დასრულების გამო კომუნისტური პერიოდიდან (1917-1990 წწ.) გერბთმცოდნეობითი წყაროები იშვიათ გამონაკლისთა გარდა პრაქტიკულად არ შემორჩენილა. ერთ-ერთი ამგვარი გამონაკლისია 60-იანი წლებიდან მოყოლებული სსრკ-ის სხვადასხვა რესპუბლიკაში (რუსეთი, მოლდოვა, უკრაინა, ბელორუსი) გამოშვებული სერიები სამკერდე ნიშნებისა, რომელზეც ძველი, იმპერიის დროინდელი თუ ახალი, საბჭოური საქალაქო გერბები იყო გამოსახული. მათ შორის გვხვდება საქართველოს ზოგიერთი საქალაქო და სამხარეო გერბიც, სხვათაშორის, როგორც ძველი, ისევე ახალიც, თუმცა ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით ქვევით შევჩერდებით.

რაც შეეხება დასავლეთ ევროპულ წყაროებს, მათში ქართული ჰერალდიკის შესახებ ძირითადად ძლიერ მწირი ინფორმაცია მოიპოვება, რომელიც მეტწილ რუსეთის სახელმწიფო გერბში შემავალი საქართველოს სახელმწიფო გერბის მოკლე აღწერით შემოიფარგლება³¹. თუმცა, არის გამონაკლისებიც, მაგალითად, უკვე ნახსენები, რუსეთს წარგზავნილი რომის საღვთო იმპერიის ავსტრიელი დესპანის კორბის დღიურში დაფიქსირებული საქართველოს, ქართლის და კახეთის გერბები³², ან ფრანგი ა. შაფანჟონის მიერ ემიგრირებული წარჩინებულებისთვის შესრულებული ქართული სათავადაზნაურო საგვარეულოების გერბები³³.

შაფანჟონი როგორც ჩანს, ძირითადად ხან რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ დამტკიცებული გერბებით ხელმძღვანელობდა, ხანაც თავად დამკვეთის მითითებების საფუძველზე ან მათი პირდაპირი კარნახით ხატავდა ახალ გერბებს. ორივე შემთხვევაში მისი ქმნილებები ნაკლებ ფასეულია ჰერალდიკისთვის, ვინაიდან უკვე დამტკიცებული გერბები ისედაც ცნობილია ჩვენთვის პირველწყაროებიდან, ახლადშექმნილები კი ეტყობა მხოლოდ მათი ავტორების ან ავტორის ნება-სურვილის მიხედვით იქმნებოდა. თანაც ეს უკანასკნელნი ქართველ თავად-აზნაურთა საქართველოში შექმნილი ადრეული დაუმტკიცებელი გერბებისგან განსხვავებით, ხშირ შემთხვევაში, გაურკვეველი წარმომავლობის ფიგურების გამოყენებით დგებოდა, რომელთა ანალოგებს ვერც ძველ ქართულ სიმბოლიკაში და ვერც XVIII-XIX საუკუნეების ქართულ ჰერალდიკაში ვერ ვხვდებით.

მატერიალური სახის უცხოური ჰერალდიკური ძეგლებიდან აღსანიშნავია საფრანგეთში ლევილის სასაფლაოზე განთავსებული ემიგრირებული ქართველი წარჩინებულების საფლავის ქვებზე აღბეჭდილი გერბები.

ასევე საინტერესოა რუმინეთში ბრწყინვალე ქართველი პოეტის ბესიკის საფლავის ქვაზე გამოსახული გაბაშვილთა საგვარეულო გერბი³⁴.

ახალი ტიპის უცხოურ წყაროებს შეიძლება მივაკუთვნოთ ჩვენს მიერ ინტერნეტში მოძიებული რესურსები ზოგადი და ქართული ჰერალდიკის შესახებ. ამათ შორის ჩვენთვის ყველაზე უფრო საყურადღებოა სხვადასხვა ქვეყნების საქალაქო გერბებს მიძღვნილი საერთაშორისო ჰერალდიკური ინტერნეტ საითი, რომელზეც საქართველოს ქალაქების კუთვნილი სასგერბე გამოსახულებებიც არის განთავსებული³⁵.

ქართული გერბების შესწავლის ისტორია

უკანასკნელ ხანებამდე საქართველოში გერბების შესწავლას მეტის-მეტად მცირე ყურადღება ეთმობოდა. XX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ჩვენში გერბთმცოდნეობას მიძღვნილი არცერთი, არათუ სამეცნიერო, არამედ პოპულარული სპეციალური ნაშრომი არ გამოქვეყნებულა. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან XIX საუკუნეში ქართული ისტორიოგრაფია არ იყო იმდენად განვითარებული, რომ გერბთმცოდნეობის – სპეციალური წყაროთმცოდნეობითი დისციპლინის შესწავლისთვის ეზრუნა, ხოლო მოგვიანებით კი კომუნისტურ პერიოდში ჰერალდიკა ე. წ. ფეოდალურ გადმონაშთებთან ბრძოლის მსხვერპლი შეიქნა და ბუნებრივია საბჭოური იდეოლოგიის ბატონობის პირობებში ამ დარგის განვითარება ჩვენში პრაქტიკულად შეწყდა. ამგვარი მდგომარეობის ფონზე ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენდა საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ახლადშექმნილ გერბს მიძღვნილი მხატვარ დავით კაკაბაძის კრიტიკული სტატია, რომელიც უფრო ხელოვნებათმცოდნეობითი ხასიათის იყო ვიდრე გერბთმცოდნეობითისა³⁶.

ზოგადად ქართულ ჰერალდიკას სამეცნიერო კვლევითი მიდგომით პირველად სახელგანთქმული რუსი მეცნიერი და გერბთმცოდნე ალექსანდრე ლაკიერი შეეხო, 1855 წელს გამოცემულ თავის წიგნში “რუსული ჰერალდიკა”³⁷. იგი ხაზს უსვამდა ქართული ჰერალდიკის ორიგინალობას და მართებულად აყენებდა ქართული სიმბოლიკის მეტად საინტერესო უძველესი ფესვების ძიების საკითხს.

ამიერიდან რუს გერბთმცოდნეთა უმრავლესობა თავის შრომებში ამა თუ იმ სახით მაინც მიმოიხილავდა ქართულ გერბებს. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან დროის გარკვეულ მონაკვეთებში ქართული გერბები რუსული ჰერალდიკის შემადგენელი ნაწილი იყო. ლაკიერის გარდა ქართულ გერბებს ეხებოდნენ გამოჩენილი რუსი ჰერალდისტი ისტორიკოსები: ფონ ვინკლერი³⁸, სობოლევა³⁹, სპერანსოვი⁴⁰ და სხვანი. მიუხედავად ამისა, მაინც ძლიერ იშვიათია კონკრეტულად ქართულ გერბთმცოდნეობას მიძღვნილი ნაშრომები. ზემოთმოყვანილი ავტორები ქართული ჰერალდიკის საკითხებს ძირითადად რუსულ გერბთმცოდნეობასთან მიმართებაში იხილავდნენ. ამ მხრივ ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენს დღევანდელობის ერთ-ერთი წამყვანი გერბთმცოდნის დუმინის შრომები⁴¹, რომელშიც სწორედ ცალკე გამოყოფილად არის შესწავლილი საქართველოსთან დაკავშირებული გერბების ისტორია.

1980 წელს კი პირველ სერიოზულ ქართულ გამოცემად მოგვევლინა ცენზურის მიერ შეკვეცილი, ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული მიხეილ ვაღბოლსკის წიგნი “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა”⁴². წიგნში საკმაოდ მდიდარი საილუსტრაციო მასალის საფუძველზე წარმოდგენილია უძველესი დროიდან მოყოლებული საქართველოში ზოგადად სიმბოლიკის განვითარება. არქეოლოგიურ და ვექსილოლოგიურ ნიმუშებთან ერთად განსაკუთრებით დიდი ადგილი ეთმობა კონკრეტულად გერბთმცოდნეობით მასალას, მათ შორის სახელმწიფო, სამხარეო, საქალაქო თუ საგვარეულო გერბებს. ცენზურის მიერ ამოიჭრა წიგნში შეტანილ გერბებს დართული

ქართული თავადური საგვარეულოების მეტად მოკლე ისტორიები. მიხეილ ვაძბოლსკის ნაშრომი დიდხანს რჩებოდა ამ თემატიკას მიძღვნილ ერთადერთ გამოცემად და იგი დღემდე არ კარგავს თავის მნიშვნელობას მასში მოყვანილი ზოგიერთი უნიკალური გამოსახულების (მაგ. ზოგიერთი ქალაქისა და მაზრის ძნელად დასადგენი წარმოშობის გერბი) გამო. წიგნის ერთადერთი ნაკლი ის არის, რომ იგი არასამეცნიეროა და მასში თითქმის საერთოდ არ გვხვდება მოყვანილი ჰერალდიკური მასალის წყაროთა მითითება.

XX საუკუნის 80-იანი წლების განმავლობაში, უმთავრესად ქართულ პერიოდიკაში შედარებით იმატა ცალკეული მომცრო ნარკვევების თუ სტატიების რაოდენობამ, რომელიც ამა თუ იმ ფორმით ეხებოდა ჰერალდიკას⁴³. გარდა ამისა საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხების მკვლევარი ავტორები თავისი ძირითადი თემის ფარგლებში, მის შესავსებად გაკვრივით, ირიბად ეხებოდნენ ხოლმე გერბთმცოდნეობას⁴⁴.

80-იანი წლების მიწურულს კი ეროვნული თვითშეგნების განვითარებისა და კომუნისტური ცენზურის გაუქმებასთან ერთად თანმიმდევრულად იწყო საქართველოს ისტორიის ე. წ. თეთრი ლაქების შევსება, მათ შორის ჰერალდიკისაც. ამრიგად XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში საკმაოდ იმატა გერბთმცოდნეობას მიძღვნილი სპეციალური ნაშრომების რიცხვმა. მიუხედავად ამისა სამეცნიერო სტატუსის მქონე ნაშრომების ნაკლებობა დღემდე თვალშისაცემია.

იმხანად გამოქვეყნებული ჰერალდიკასთან დაკავშირებული წიგნებიდან ყურადღებას იპყრობს სარა ბარნაველის “ქართული დროშები”⁴⁵ და სიმონ გამსახურდიას “საქართველოს სახელმწიფო დროშები და გერბები”⁴⁶. ამ საკმაოდ უხვად დასურათებულ გამოცემებში ვექსილოლოგიურ ანუ დროშათმცოდნეობით კვლევასთან ერთად ქართული ჰერალდიკის ზოგიერთი საკითხიც მიმოიხილება. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან დროშებისა და გერბების შემსწავლელი მეცნიერებების გზები ხშირად ურთიერთიკვეთება ხოლმე, ვექსილოლოგია და ჰერალდიკა კი მომიჯნავე დამხმარე ისტორიული დისციპლინებია, რის გამოც მათ მკვლევართ ორივე დარგში გათვითცნობიერება ევალდებულებათ.

1990-იანი წლებიდან საქართველოში შეიძლება ითქვას გერბთმცოდნეობითი ბუმი დაიწყო.

1995 წელს ჟურნალ “არტანუჯში“ ჩვენს მიერ გამოქვეყნდა პოპულარული სტატია ზოგადი ჰერალდიკის ძირითადი კანონების შესახებ⁴⁷. მას მალევე მოჰყვა ქართულ რეცენზირებად პერიოდიკაში დაბეჭდილი სამეცნიერო სტატია ქართული გერბთმცოდნეობის შესახებ, რომელიც ასევე ჩვენ გვეკუთვნოდა⁴⁸.

ქართული ჰერალდიკის შესწავლისთვის მნიშვნელოვანი იყო საპარლამენტო უწყებანში დაბეჭდილი დავით კლდიაშვილისა⁴⁹ და მალხაზ აფრიდონიძის⁵⁰ სტატიები. დავით კლდიაშვილის შრომაში უძველესი დროიდან დღევანდლამდე არის განხილული ქართული ჰერალდიკური მასალა. მალხაზ აფრიდონიძის სტატია კი უფრო ზოგად ჰერალდიკას, მის უმთავრეს წესებს ეძღვნება. უნდა ითქვას, რომ ამ შრომებმა ერთგვარი დადებითი როლი ითამაშა საქართველოში, ასე ვთქვათ მართებული ჰერალდიკური კულტურის ჩამოყალიბებაში.

მეტად საინტერესო და საკმაოდ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველი იყო მიხეილ მაყაშვილისა და დავით კლდიაშვილის ავტორობით გაზეთ “სახალხო გაზეთის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული სტატიების სერია⁵¹, რომლებშიც ქართული ჰერალდიკის კონკრეტული საკითხები იყო შესწავლილი.

იმავე ხანებში დაიბეჭდა სოსო ბიჭიკაშვილის ასევე საგაზეთო სტატია ქართული სახელმწიფო დროშებისა და გერბების ისტორიის შესახებ⁵². აქ უნდა აღინიშნოს, რომ სტატიაში გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრება ვფიქრობთ მეტად საკამათოდ ჟღერს.

1998 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალის პერიოდულ გამოცემაში შევიდა ზოგადი ჰერალდიკის სპეციალისტის მალხაზ აფრიდონიძის სამეცნიერო სტატია⁵³. იგი გერბთმცოდნეობაში ფერების სიმბოლიკას ეთმობოდა.

1998 წელსვე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიპლომატიის წელიწადულის დამატებაში მოთავსდა ჩვენი სამეცნიერო სტატია საქართველოს სახელმწიფო დიპლომატიური აქტივობის არეკლის შესახებ საქართველოსა და სხვა ქვეყნების გერბთმცოდნეობაში.

ამავე პერიოდში კვლავ ჩვენს მიერ ჟურნალ “არტანუჯში“ გამოქვეყნდა პოპულარული სტატია, რომელშიც რამდენიმე მაგალითის საფუძველზე თვალნათლივ იყო ნაჩვენები თუ როგორ აისახება ხოლმე ესა თუ ის ისტორიული მოვლენა ქართულ თუ უცხოურ გერბებში⁵⁴. იმავე 1999 წელს სამეგრელოს მხარის ისტორიას მიძღვნილ კრებულში მოთავსდა ჩვენივე მცირე პოპულარული ნარკვევი სამეგრელოსთან დაკავშირებული გერბების შესახებ⁵⁵.

2001 წელს კი უკვე საზოგადოებრივმა ჟურნალმა “ომეგამ“ დაიწყო დავით კლდიაშვილის ავტორობით ქართული ჰერალდიკის ცალკეულ საკითხებს მიძღვნილი სტატიების გამოქვეყნება, რომლებშიც, ჩვენი აზრით ზოგი საკმაოდ საეჭვო თეზა არის მოყვანილი⁵⁶.

იმავე 2001 წელს ჩვენს მიერ ბროშურის სახით გამოიცა საქართველოს ქალაქების გერბებს მიძღვნილი ილუსტრირებული მონოგრაფია “საქალაქო გერბები ქართულ ჰერალდიკაში“⁵⁷.

ახალ ხარისხობრივად უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა მოცემული დისციპლინის შესწავლა ჩვენი და ბ-ნ მ. აფრიდონიძის მიერ დაცული საკანდიდატო დისერტაციების შემდგომ. ჩვენი დისერტაციის თემა იყო “ქართული ჰერალდიკა ანუ გერბთმცოდნეობა”, ხოლო მალხაზ აფრიდონიძისა “ჰერალდიკისა და ჰეროლდთა ინსტიტუტის წარმოშობის საფუძვლები და მათი როლი შუა საუკუნეების ევროპის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში“⁵⁸. ეს უკანასკნელი შეეხება ჰერალდიკურ კანონებს, ტერმინებსა და პრეცედენტებს, რომელთა ცოდნა და გამოყენება აუცილებელია როგორც ჰერალდიკოსებისთვის – გამართული საგერბე კომპოზიციების შესაქმნელად და გასაანალიზებლად, ისევე არასპეციალისტებისთვის – საერთოდ საზოგადოებაში სიმბოლიკისა და გერბებისადმი მაღალკულტურული მიდგომის და შეხედულებების ჩამოყალიბებისთვის.

დედაქალაქის სიმბოლიკას არის მიძღვნილი ზ. კიკნაძის გამოცემა “თბილისის ჰერალდიკა“⁵⁹. იგი მნიშვნელოვანია იმით, რომ არამარტო

თბილისის ჰერალდიკურ წარსულს განიხილავს, არამედ კრიტიკულად უდგება დედაქალაქის თანამედროვე სიმბოლიკას და ამავდროულად გვთავაზობს მისი სახეცვლილების ისტორიულ წარსულზე დაყრდნობილ ორიგინალურ გზებს.

საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის კომისიის მეოხებით ორი საინტერესო წიგნი გამოიცა ქართული გერბთმცოდნეობის შესახებ. ერთი ეს არის დ. კლდიაშვილის ნაშრომი “თანამედროვე საქართველოს ჰერალდიკა“, რომელიც ძირითადად შეეხება 1918 წლიდან მოყოლებული დღევანდლამდე ქართული ჰერალდიკისა და აგრეთვე ვექსილოლოგიის აქტუალურ საკითხებს⁶⁰. მეორე მეტად საინტერესო გამოცემა “საქართველოს სახელმწიფო გერბის კონკურსის შესახებ“⁶¹ შედგენილია ჰერალდიკის კომისიის მიერ და სრულყოფილად ჰხდის ფარდას ახალი სახელმწიფო სიმბოლიკის შექმნის მეტად საინტერესო დეტალებს.

საერთოდ ჰერალდიკის კომისია მეტად დიდ ჯაფას წევს საქართველოში სახელმწიფო ჰერალდიკის მოწესრიგებისა, რეგულირებისა და ორგანიზებულად წარმართვის საქმეში. ასე მაგალითად სახელმწიფო გერბისა და საქალაქო გერბების შექმნის პარალელურად მიმდინარეობს ჰერალდიკურ ფერთა ტერმინოლოგიის დადგენა ქართულ გერბთმცოდნეობაში, რის მიხედვითაც ამიერიდან ოფიციალურ სახელმწიფოებრივ ჰერალდიკაში სავალდებულოდ, ხოლო კერძო პირთათვის დაუწერელ კანონად უნდა მივიჩნიოთ გერბების ფერთა დასახელებები. ამასთან დაკავშირებით ჯერაც არ არის შეჯერებული სპეციალისტთა მოსაზრებები, მაგრამ ჩვენ რამდენიმე თანამოაზრესთან ერთად შემდეგი სახის ფერთა გამის სახელწოდებათა გამოყენებას ვერმხრობით:

მეტალები: ოქრო, ვერცხლი

მინანქრები: მეწამული (წითელი)
ლაჟვარდი (ღურჯი)
სევადი (შავი)
ზურმუხტი (მწვანე)
პორფირი (ძოწისფერი)

ამ ეტაპზე კომისიას შესაძლებლად მიაჩნია ორივე სახის ტერმინების გამოყენება. ვფიქრობთ მომავალში პრაქტიკული ჰერალდიკის განვითარების კვალბაზე თავისთავად გაირკვევა თუ ფერთა რა სახის ტერმინები უფრო დაიმიკვიდრებს თავს ჩვენში, არქაული თუ თანამედროვე. ამ შემთხვევაში პირობითად არქაულს ვუწოდებდით ზემოთ მოყვანილ ჩამონათვალში პირველ რიგში დასახელებლ ტერმინებს, ხოლო თანამედროვეს – ფრჩხილებში მოთავსებულთ. ჩვენის მხრივ შევნიშნავდით, რომ გარკვეულ სერიოზულ კვლევებზე დაყრდნობით⁶² ვემხრობით შედარებით არქაულ ტერმინებს რისი მრავალი არგუმენტიც გაგვაჩნია, მაგრამ ამის დასაბუთება მეტად შორს წავგიყვანდა და აგვაცდენდა მოცემული ნაშრომის ძირითადი მიმართულებისგან. ასე რომ ტერმინებზე მსჯელობა ამჯერად უმჯობესია სამომავლოდ გადავდოთ. ეს თემა უთუოდ იმსახურებს ცალკე სამეცნიერო სტატიისა გამოქვეყნებასა და ფართო პოლემიკის საგნად ქცევას.

სულ ახლახან გამოიცა კიდევ ერთი პოპულარული ნაშრომი ზოგადი ჰერალდიკისა და სხვადასხვა ტიპის ქართული საგვარეულო გერბების შესახებ – “ჰერალდიკის საფუძვლები”⁶³. აქ აღსანიშნავია, რომ წიგნში ფაქტიურად პირველად ქვეყნდება თანამედროვეობაში შექმნილი არაწარჩინებულ გვართა “საგერბე გამოსახულებები” რომელთაც რასაკვირველია ვერ მივიჩნევთ გერბებად ამ სიტყვის კლასიკური გაგებით. და თუ რატომ ვთვლით ასე, ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ მოცემული შრომის შესავალ ნაწილში.

საზოგადოებაში, როგორც ჩანს არ კლებულობს ჰერალდიკისადმი ინტერესი, რაც ალბათ იმის მაუწყებელია, რომ გერბთმცოდნეობას მიძღვნილი გამოკვლევების რაოდენობა კვლავაც გაიზრდება. ეს კი ბუნებრივია ფრიად წაადგება ქართული ჰერალდიკის შესწავლის საქმეს, ვინაიდან ამ მიმართულებით ისტორიკოსთა გააქტიურებული მუშაობის მიუხედავად მშობლიურ გერბთმცოდნეობაში მაინც ბევრი რამ რჩება მოსაძიებელი თუ დასადგენი.

საქართველოს სახელმწიფო გერბი

საქართველოს სამეფოს გერბი, ორიოდ სამხარეო გერბთან ერთად (ამ უკანასკნელთ მოგვიანებით განვიხილავთ), სადღეისოდ ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების მიხედვით ქართული კლასიკური ჰერალდიკის უპირველეს ნიმუშს წარმოადგენს და მისი ოფიციალური არსებობა XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, უფრო ზუსტად კი 1672 წლიდან დასტურდება.

იმხანად საქართველოს სახელმწიფო გერბს გველემშაპის განმგმირავი წმინდა გიორგის ფიგურა განასახიერებდა. იგი ორ წყაროშია დაფიქსირებული: პირველი, ეს არის მეფე ალექსეი მიხეილის ძის 1672 წლის “ტიტულიარნიკი“ (ფაქტობრივად უძველესი რუსული საგერბე), რომელშიც ჩამოთვლილია რუსეთის მეფის მფლობელობაში მყოფი მიწები სიმბოლოებითურთ. მათ შორისა არის “Карталинских, Грузинских царей” გერბიც: ფარი სტილიზებულია (ფაქტიურად არცაა), მასში გამოსახულია მარცხენა არაჰერალდიკურ მხარეს შებრუნებული, ცხენზე ამხედრებული, შეაბჯრული წმ. გიორგი, მკერდზე თეთრი ჯვრით, რომელიც შუბით გმირავს გველემშაპს⁶⁴.

მეორე საბუთი სადაც საქართველოს გერბია აღმოჩენილი, არის მეფე ფიოდორ ალექსეის ძესთან წარგზავნილი რომის საღვთო იმპერიის დესპნის, ავსტრიელი დიპლომატის კორბის 1698-1699 წლებით დათარიღებული დღიური. მასშიც ზემოთ აღწერილის იდენტური გამოსახულება არის აღბეჭდილი, ოღონდ წარწერა მხოლოდ “Kartalinia“-ს შეიცავს⁶⁵. ეს უმნიშვნელო ცვლილება წყაროს არაოფიციალურობით და აქედან გამომდინარე, გამარტივებისკენ მიდრეკილებით უნდა აიხსნას.

ჯერ-ჯერობით დაზუსტებით უცნობია ვისი რჩევით ან ფანტაზიით შეიქმნა პირველი ქართული გერბები, მაგრამ ცხადია, რომ წმ. გიორგის საქართველოს გერბად ჩამოყალიბება შემთხვევითი არ არის, არამედ ჩვენში ამ წმინდანის სამშობლოს მფარველად აღიარებისა და მისი დიდი პატივისცემის პირდაპირი გამოვლინებაა.

აღსანიშნავია, რომ სხვა უმეტესი მონარქიული ქვეყნებისგან განსხვავებით, საქართველოს სახელმწიფო გერბი თავდაპირველად სრულებით არ ემთხვეოდა მმართველი სამეფო დინასტიისას. ეს ალბათ იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ პირველი ქართული სახელმწიფო გერბი უცხო ქვეყანაში – რუსეთში, მოსკოვის მეფის ალექსეის ე. წ. “ტიტულიარნიკში“ არის დაფიქსირებული. ბუნებრივია, ამ “პრეტენზიის გერბში“ ნაკლებად გაუსვამდნენ ხაზს და მიჩქმალავენ კიდევ სხვა სამეფო სახლის, ამ შემთხვევაში ბაგრატიონთა დინასტიის უფლებას მოცემულ ტერიტორიაზე. XVIII საუკუნის დამდეგიდან ყოველივე თავის ადგილზე დგება და უკვე მეტწილ ბაგრატიონთა სიმბოლიკა წარმოადგენს საქართველოს. თუმცა, ამაზე მოგვიანებით ვისაუბრებთ.

აქვე შევნიშნავთ, რომ “ტიტულიარნიკში“ ქართული გერბების შეტანა გამოძახილია რუსეთ-საქართველოს შორის ელჩობათა იმ გახშირებული გაცვლისა, რომელსაც XVII საუკუნეში ჰქონდა ადგილი. ქართველი მეფეები ცდილობდნენ ჩრდილოელ მეზობელთან მჭიდრო კონტაქტის დამყარებას, ზოგი ვასალობასაც კისრულობდა⁶⁶, ასე რომ, გარკვეული საფუძველი რუსეთის მეფის ტიტულში საქართველოს მოხსენიებისა შესაძლოა მართლაც იყო. რაც, თავის მხრივ, იმპერიის კავკასიისადმი ინტერესის გაღვივებას მოწმობს.

ქართულ ჰერალდიკაში, სახელმწიფო გერბის ქრონოლოგიურ რიგში, მეორე ადგილზე დგას ვახტანგ VI-ის მიერ შემუშავებული საქართველოსა და ბაგრატიონთა მმართველი სამეფო დინასტიის რამდენიმე ერთურთისგან მცირედ განსხვავებული ვარიანტის სახით შემორჩენილი საგერბე კომპოზიცია. მისი უძველესი ნიმუში 1709 წელს თბილისის სტამბაში გამოცემულ სამოციქულოში გვხვდება. იმ ხანად გიორგი XI ირანის დროშებს ქვეშ იბრძოდა ავღანეთს. ამის გამო თბილისში სამეფო გერბი მხოლოდ ვახტანგ VI-ის მიერ თუ შეიქმნებოდა. მითუმეტეს, რომ ეს მის, ასე ვთქვათ, კომპეტენციაში შედიოდა, ვინაიდან 1704 წლიდან ქართლის “ჯანიშინი“, განმგე იყო. სხვათაშორის, გერბს მიხეილ ვაძბოლსკიც ვახტანგ VI-ისეულად მიიჩნევს⁶⁷.

/საქართველოს და ბაგრატიონთა გერბი ვახტანგ VI-ის სტამბაში 1709 წელს გამოცემულ “სამოციქულოდან”/ (1-9)

ამიერიდან, ვითარც ზევით აღვნიშნავდით, რუსეთს შეერთებამდე საქართველოს სამეფოს გერბი თანხვედრა მმართველი დინასტიისას. ამასთანავე, პირველ ქართულ ნაბეჭდ გამოცემებს დართული საქართველოსა და ბაგრატიონთა დინასტიის სახელმწიფო სიმბოლოები არის პირველი საკუთრივ საქართველოში ჩამოყალიბებული და დაფიქსირებული გერბები.

ვახტანგ VI-ის მიერ შექმნილი გერბი მცირეოდენი განსხვავებებით მრავალ ადრეულ ქართულ ნაბეჭდ გამოცემას ერთვის. ჩვენ არ შევუდგებით ყოველი მათგანის გამოცალკევებით აღწერას. დაწვრილებით განვიხილავთ მხოლოდ უძველეს და ტიპიურ, ამ გერბებისთვის ყველა მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელი ელემენტების შემცველ ნიმუშს, რომელიც 1709 წლის სამოციქულოზეა დატანილი:

ქართული ორნამენტით გარემოცულ კვადრატულ ფარში, ოთხ ფრთოსან ანგელოზს სახელურებით უპყრია მცირე, მრგვალი ე. წ. ბიზანტიური ფარი, რომლის ცენტრშიც მაცხოვრის კვართია (იგი ასახავს ცნობას, რომლის მიხედვითაც ქრისტეს სამოსი სვეტიცხოვლის ქვეშ არის დაფლული). კვართის მარჯვნივ ბიბლიური მეფსალმუნე მეფე დავითის ქნარია, მარცხნივ – მისივე შურდული. ეს ფიგურები გამოხატავენ ცნობილ დინასტიურ ლეგენდას, რომლის მიხედვითაც ბაგრატიონები ისრაელელთა ბიბლიური, მეფსალმუნე (ქნარი) და გოლიათის მძლე (შურდული) მეფე დავითის შთამომავალნი არიან. ფარის დაბოლოებაში მოთავსებულია სიასამურის ბეწვი მომცრო ჯვრით. საერთოდ, დაბოლოება (გერბის უკიდურესი ქვედა ნაწილი) ძნელი გასარჩევია. ჩასმულ ფარს თავზე გვირგვინი ადგას, მარჯვნივ-მარცხნივ კი შესაბამისად სამეფო რეგალიები – ხმალი და სკიპტრაა განთავსებული, ხოლო ქვევით – ლეოპარდი. გერბი ორნამენტების სიუხვით გამოირჩევა⁶⁸.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ფარზე დატანებული ქარაგმები: პერანგის თავზე – ქკ ანუ ქრისტეს კვართი, ქნარისა და შურდულს ზემოთ – დქ დავითის ქნარი და დშ დავითის შურდული. კვადრატის თავისუფალ ადგილებში შემდეგი ასოები ამოიკითხება: წ, ლ, დ, პ, მ, გ, ყ, ს. ეს

ერთგვარი აბრევეატურა მარი ბროსემ ამგვარად გაშიფრა: “წყალობითა ღვთისათა, დავითიან პანკრატიონი მეფე გიორგი ყოვლისა საქართველოსი“⁶⁹. ფრიად საგულისხმოა ლექსი, სავარაუდო ავტორად მეფე ვახტანგ VI მიიჩნევა, რომელიც თან ერთვის გიორგი XI-ის ორივე გერბს და მის სრულ განმარტებას ანუ ჰერალდიკურად რომ ვთქვათ – გერბის ბლაზონს (იხ. ტერმინოლოგიური გლოსარიუმი) წარმოადგენს. ქვემოთ მოყვანილით დასტურდება, რომ მოცემული გამოსახულება გერბია ამ სიტყვის ჭეშმარიტი, წმინდა ევროპული გაგებით და არა გაურკვეველი წარმოშობის სიმბოლო ან ემბლემა.

გასინჯეთ ბეჭდის იგავი, მსმენლო ნუ გაქუან წყინება
ფსალმუნთ ქნართ ცემა დავითის თუმც რაზედ იყო სმინება
ქრისტესა მოასწავებდა ვინ დაკსნა ცრემლთა დინება
დავითის ტომით ჳორცთ შესხმა თუ ვითარ მსხნელმა ინება.

ამ შურდულითა დავით სძლო გოლიათ არ თუ ზავებდა
ლომნი ტახტისა სოლომონს შუდს სიბრძნეს მოასწავებდა
მკსნელი ვინ აღთქმას უდებდა ქმნულთ ეგრე გაუთავებდა
ვით ძალევედა და შეზგვანდა მის მტერზედ ეგრე დავებდა.

როს მკსნელმა სათნო იჩინა ქალწულის მუცლად ღებანი
მით უყო წარმართ ყოველთა ამ საქმით განათლებანი
ჯუარცმით გამოკსნით ყოველთ სულთა უყო მის ქმნისა ნებანი
განკურნა წყლულნი უწამლო რომელი გვჭირდა სნებანი.

ოდეს უქსოვა ქალწულმან მკსნელს კვართი ქსელით გდებული
იგი ელიოზს წილად ხუდა მოვიდა ქართლად რებული
სად არის სახლად უფლისად სვეტი ცხოველი გებული
აქა ძეს ჩუენთუნ სულთა ხსნად კურნებად იმედებული

ქართველთ მეფენი დავითის გვარ ტომით მოდგამობითა
თვთ ყოვლად წმინდა უბიწო არის მათ ძირთვან შობითა
ვართ მისთუნ წილად ხდომილნი და მისის იმედობითა
ამად არ ვიქმნათ უხილავთ მტერთავან ლახვარ სობითა

სტამბას ბეჭდევდენ ფრანგნი და რუსნი და მერე ვლახელნი
აქ არსად იყო აროდეს. ვერ ვპოვეთ მისნი მნახველნი.
გიორგის მეფობაშიგან ვახტანგ აკვირვა მნახველნი.
ამ ბეჭდვამ ახლა მის გამო გაცუდნა ყოვლნი მმახველნი“⁷⁰

ცნობილია აგრეთვე თავად ვახტანგ VI-ის პირადი გერბიც: ანდრია პირველწოდებულის ორდენის ჯაჭვით გარშემორტყმულ მრგვალ ფარში ჩასმულია მცირე მართკუთხა ფარი, რომელიც ორ ლომს უჭირავს. მასში მაცხოვრის კვართია გამოსახული. მცირე ფარის თავზე გადაჯვარედინებული ხმალი და სკიპტრაა, უფრო მაღლა კი სამეფო გვირგვინი, მის მარჯვნივ ქნარი, ხოლო მარცხნივ – შურდული. მრგვალი

ფარის დაბოლოებაში, მარჯვნივ გამოხატულია უმაღლესი სამეფო ხელისუფლების სიმბოლო – სფერო, მარცხნივ კი სასწორი – სოლომონ მეფის ბრძნული მართლმსაჯულების ნიშანი⁷¹. როგორც ვხედავთ, ზევით განხილული გერბის ძირითადი მოტივი წინამორბედის იდენტურია.

ვინაიდან, ვახტანგ VI-ის პირადი გერბის წარმოშობის თარიღზე პირდაპირი ცნობა არ მოგვეპოვება, უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი 1724-37 წლებში შეიქმნებოდა. ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი ქართლის მეფის რუსეთს გამგზავრებით განისაზღვრება, რადგან მანამდე წმ. ანდრიას ორდენი ვახტანგს არ მიუღია. სამწუხაროდ, ვერ დადგინდა ორდენის მინიჭების ზუსტი თარიღი, რომლის ცოდნაც უფრო დააზუსტებდა გერბის წარმოქმნის წლებს. 1737 წელს კი დეაწლმოსილი მეფე ვახტანგ VI გარდაიცვალა და ბუნებრივია გერბი მოგვიანებით აღარ შეიქმნებოდა.

/ვახტანგ VI-ის პირადი გერბი/ (1-10)

საერთოდ ბაგრატიონთა ვახტანგ მეფისეული სახელმწიფო გერბების უმეტეს ნაწილს თან ახლავს ორი ასომთავრული წარწერა, რომელიც XIX საუკუნემდე ამ ტიპის პრაქტიკულად ყველა საგერბე გამოსახულების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. პირველი, ძირითადი ფარის გარშემო, ფსალმუნთა წიგნიდან არის ნასესხები და შემდეგი შინაარსისაა: “ეფუცა უფალი დავითს ჭეშმარიტებითა და არა შეურაცხყოს იგი. ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსვა საყდართა შენთა“ (ფსალმუნი 131, 11). მეორე მცირე ფარს არტყია და ამგვარად იკითხება: “კეართი იგი რომელი იყო უკერველ ზეით გამქსოვილ ყოვლად“ (იოანე 19, 23)⁷². მართალია ეს წარწერები, ფორმით განსხვავდება ევროპული ჰერალდიკის კლასიკური დევიზებისგან, მიუხედავად ამისა მაინც სრულიად მისაღებია მათი, გერბის ლეგენდად (იგივე დევიზი) მიჩნევა. ფსალმუნებიდან და სახარებიდან ამოღებული ეს წარწერები ბერი ეგნატაშვილის ე. წ. ახალ ქართლის ცხოვრებაშიც გვხვდება, სადაც გიორგი VII (ერთიანი საქართველოს მეფე 1393-1407 წლებში) თემურ ლენგს უთვლის: შენზე ნაკლები მეფე არა ვარ “რამეთუ ძირთაგან დავით წინასწარმეტყუელისათა აღმოცენებულ ვართ, და მის გამო ღმრთისა მიერ ცხებით განგებების მეფობა ჩუენ ბაგრატიონთა და ტომნი ვართ დავით მეფისა წინასწარმეტყუელისა რომელისათჳს ბრძანა ღმერთმან, ვითარმედ: “ერთგზის ვეფუცე წმიდასა ჩემსა დავითს, და მე არა ვეცრუო მას, ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსვა საყდართა შენთა“ (ფსალ. 131, 11). და ესე დავით იგი არს, რომელმან ერთითა შურდულითა მოკლა

გოლიათი და შემუსრა ქედმაღლობა მისი.“ – ამიტომ ღვთისგან კურთხეული მეფენი ვართ და არა არს ხელმწიფე ჩვენზედ გარეშე უფლისაო⁷³.

XVIII საუკუნის დასაწყისშივე ვახუშტი ბაგრატიონის ატლასში წმ. გიორგის გამოსახულება, ბაგრატიონთა საგვარეულო სიმბოლიკა და კიდევ ერთი ემბლემა – მიქაელ მთავარანგელოზი ერთდროულად წარმოგვიდგება საქართველოს სახელმწიფო გერბად.

/საქართველოს გერბები ვახუშტი ბაგრატიონის ატლასიდან, 1735 წ./ (1-11 ა. b. c)

/საქართველოს გერბი ქართლის სადროშოების (ზემო ქართლი – ყვითელი, საციციანო – წითელი, მუხრანი – ღია ყავისფერი, საბარათიანო – თეთრი) ალმებით ვახუშტის ატლასიდან, 1735 წ./ (1-12)

1735 წლის ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედგენილ კავკასიის რუკას დართული აქვს მასზე აღბეჭდილი მხარეების და ქვეყნების გერბები. მათ შორის არის ერთიანი საქართველოს სამი (sic) გერბი⁷⁴. ეს პირველი შემთხვევაა საქართველოს ყველა სიმბოლოს ერთად წარმოდგენისა. ამგვარი, ასე ვთქვათ, გასამბაგება, გნებავთ “ტრიუმვირატი”, ალბათ, მხოლოდ იმით თუ აიხსნება, რომ XVIII საუკუნის შუახანებისთვის ჯერ კიდევ არ არსებობდა ოფიციალურად დადგენილი საქართველოს სახელმწიფო გერბი. ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენ თანმიმდევრულად განვიხილავთ თითოეულ მათგანს.

პირველი – “საქართველოსი“: ყვითელი ფონის პირობით ფარში, ზურმუხტის უნაგირიან, წითელ ბაღნურიან თეთრ ცხენზე ამხედრებული, წითელ აბჯრიანი და ზურმუხტის მოსასხამიანი, შარავანდელით მოსილი წმ.

გიორგი, შუბით გმირავს ცისფერ გველეშაპს. მხედარს მარცხნიდან თეთრი “ღვთის ხელი“ წითელ გვირგვინს ადგამს.

მეორე – “სამეფო-კვართიან-დავითიან საქართველოსი“: ზურმუხტის ფონზე, ორ ვარდისფერ ღღერს მართკუთხა გადაკვეთილი ფარი უპყრია. ზემო თეთრ ნახევარში მოთავსებულია მაცხოვრის ყვითელი კვართი. ქვედა ნახევარი კი სწორკუთხად არის ოთხად გაყოფილი: ზემო მარჯვენა მეოთხედში ძალაუფლების გამომხატველი სფეროა, ზემო მარცხენაში – ბიბლიური დავითის ქნარი; ქვემო მარჯვენა ნაწილში, დავითისვე შურდული, ხოლო ქვემო მარცხენაში – სამეფო ხელისუფლების ამსახველი, ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი (ყველა ფიგურა ყვითელია).

გერბი, როგორც ვხედავთ, ბაგრატიონთა წარმოშობის, ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი, ლეგენდის მიხედვით არის შედგენილი და შინაარსობრივად არ განსხვავდება ვახტანგ VI-ისეული წინამორბედებისგან. აქვე აღსანიშნავია განმარტებითი წარწერა: “სამეფო კვართიან დავითიან საქართველოსი“, რომელიც პირდაპირი მინიშნებაა მმართველი დინასტიისა და სახელმწიფოს გერბების გაიგივებაზე.

მესამე – “საქართველოსი“ (მიქაელ მთავარანგელოზიანი): ყვითელ ფონზე, ხმლიანი, წითელ-ყვითელ სამოსიანი ანგელოზი თეთრი ფრთებით და წაღებით, მახვილი და შარავანდელი შესაბამისად ვარდისფერი და ყვითელია, ქარქაში კი სევადის. ქრისტიანულ სამყაროში მახვილით ხელში მხოლოდ არქისტრატეგი – მეორედ მოსვლისას ღვთის ღაშქრის მეთაური მიქაელ მთავარანგელოზი გამოიხატება.

არქისტრატეგი მიქაელი საზოგადოდ უფრო აღმოსავლეთ საქრისტიანოს მფარველად მიიჩნეოდა – “მე ვარ მიქაელ რომელი დაგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავლისასა“⁷⁵, ვკითხულობთ ლეონტი მროველთან⁷⁶.

“ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით დავით აღმაშენებელი მთავარანგელოზის ხატს გადაურჩენია, თუმც კი შესაძლოა უმჯობესი იქნებოდა უფრო დაზუსტებით გვცოდნოდა მიქაელის თუ გაბრიელისამ, როდესაც ბრძოლისას მოწინააღმდეგემ ისარი “... ჰკრა ხატსა მთავარანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა, ოქროსა მცირე, და ძალმან საღმრთომან განარიდა მშვიდობით.“⁷⁷ ამასთან დკავშირებით საინტერესოა ისიც, რომ ივ. ჯავახიშვილის “თხზულებათა“ II ტომში მოყვანილია ილუსტრაცია გიორგი III-ის სახელმწიფო ბეჭდისა⁷⁸, რომელზეც ნათლად შეინიშნება ფარისა და შუბის მპყრობელი შარავანდელით მოსილი ქვეითი. ეს ფიგურა სავარაუდოდ სწორედ მიქაელ მთავარანგელოზად უნდა მივიჩნიოთ, თუმცა გამოსახულება შესაძლოა ქვეით წმ. გიორგისაც გამოხატავდეს.

/გიორგი III-ის ბეჭედი, XII ს./ (1-13)

აქვე გავიხსენოთ, რომ ჩვენთვის უკვე ცნობილ 1672 წლის “ტიტულიარნიკში“ მართლმადიდებელი უკრაინის დედაქალაქის კიევის გერბად სწორედ მთავარანგელოზი მიქაელია გამოსახული (მანამდე, საუკუნეთა მანძილზე კიევის რამდენიმე სხვაგვარი გერბი განასახიერებდა)⁷⁹. ამასთანავე, აღმოსავლეთ საქრისტიანოში არქისტრათივი მიქაელი საზოგადოდ ხალხის წარმოდგენაში სამშობლოს დამცველ, მფარველ მებრძოლადაც აღიქმებოდა⁸⁰.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან ჩანს, რომ ალბათ მართლაც არსებობდა გარკვეული წინაპირობა მიქაელ მთავარანგელოზის საქართველოს გერბად წარმოდგენისა.

ვახუშტი ბატონიშვილის ატლასის გარდა მიქაელ მთავარანგელოზის გამოსახულება XII საუკუნით დათარიღებული სვანური დროშის “ღემის“ ვერცხლის ბუნიკზეც გვხვდება, რომელიც გადმოცემის მიხედვით სვანეთის თემებს თამარ მეფემ უბოძა⁸¹. ამ ხალხური გადმოცემიდან გამომდინარე არქისტრათივის ხატება კვლავ შეიძლება დაუუკავშიროთ სახელმწიფო სიმბოლიკას.

მეტად საინტერესო კომპოზიცია არის აგრეთვე აღბეჭდილი იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის (იმერეთის მეფე 1752-1784 წლებში) მურიეს მიერ ჩახატულ დროშაზეც. მიხეილ ვაძბოლსკის მიხედვით ალამის ცენტრში გამოსახულია ქვეითი წმ. გიორგი ხმლითა და ფართით⁸². ჩვენი აზრით ამ შემთხვევაში ბატონი ვაძბოლსკი ცდება და ფიგურა სოლომონ I-ის აღმიდან ფორმის მიხედვით უფრო მიქაელ მთავარანგელოზის განმასახიერებელი უნდა იყოს, ვიდრე წმ. გიორგისა. შევნიშნავთ, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენსავე მოსაზრებას იზიარებს ჰერალდიკით დაინტერესებული კიდევ ერთი ქართველი მკვლევარი ბატონი დავით კლდიაშვილიც⁸³.

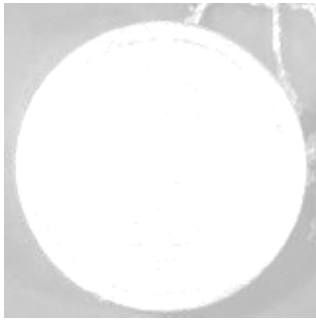
სოლომონ I-ის დროშის ორიგინალი, დაცულია ქუთაისის მუზეუმის საცავში. (მასალა მოგვაწოდა ი. ბიჭიკაშვილმა 1995 წ.)

/სოლომონ I-ის დროშა/ (1-14)

აღსანიშნავია, რომ ატლასს დართულ გერბებში უკლებლივ ყველა ფიგურა მარჯვენა ჰერალდიკურ მხარეს არის შებრუნებული. აქედან გამომდინარე, ვახუშტი ბაგრატიონი, შესაძლოა, ევროპული გერბმცოდნეობის ძირითად კანონებს მაინც იცნობდა. თუმცა ფერთა ზედმეტად თავისუფალი, არასწორი გამოყენება ცხადყოფს, რომ შემქმნელი არც ისე გაწაფული იყო კლასიკურ დასავლურ ჰერალდიკაში.

აღწერილ გერბებში თვალის ერთი გადავლებითაც კი ბევრი სიახლე შეინიშნება: ჰერალდიკის ეროვნული ტრადიცია პირველად წარმოაჩენს წმ. გიორგის საქართველოს სიმბოლოდ; საქართველოს “ახალი“ ემბლემა – მიქაელ მთავარანგელოზი; საქართველოს სამი გერბის ერთად დაფიქსირება; მაგრამ, უმთავრესი სიახლე ქართულ ჰერალდიკაში ფერების გაჩენაა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოხდა გერბთმცოდნეობის კანონთა სრული უგულებელყოფით. ფერების შემოღება მეტყველებს საქართველოში ჰერალდიკის განვითარებაზე და ამ მიმართულებით უთუოდ წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

/ერეკლე II-ის ბეჭედი გეორგიევსკის ტრაქტატიდან/ (1-15)

საქართველოს სახელმწიფო გერბთან დაკავშირებით ვითარება XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში შეიცვალა. ერეკლე II-ის (ქართლ-კახეთის მეფე 1762-1798 წლებში) მეფობაში, ბაგრატიონთა გერბი უკვე სრულად ითავსებს სახელმწიფო სიმბოლოს ფუნქციებს. ამ მოვლენის შესანიშნავი და ალბათ ყველაზე უფრო თვალსაჩინო მაგალითია საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სახელმწიფოთაშორისო დოკუმენტს – 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატს დართულ ლუქის საკიდ ბეჭედზე გამოსახული საქართველოს სახელმწიფო გერბი: მართკუთხა, ფრანგული ფარი ორად არის გაყოფილი. ზევით, რუსეთის ორთავიანი არწივია. ქვედა ნაწილი გაკვეთილ-გადაკვეთილია, მის შუაში კი მომცრო ფარია მაცხოვრის კვართით. პირველ მეოთხედში სფეროა, მეორეში – გოლიათის მძლე, მეფსალმუნე მეფე დავითის ქნარი, მესამეში – გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი, მეოთხეში – იმავე ბიბლიური დავითის შურდული. ფარს არტყია ეკატერინე II-ის მიერ ერეკლე მეფისადმი 1769 წ-ს ბოძებული⁸⁴ წმ. ანდრია პირველწოდებულის ჯაჭვიანი ორდენი. გერბს თავს ადგას ორიგინალური ქართული გვირგვინი⁸⁵. როგორც ჩანს, სწორედ აქედან წარმოდგება რუსულ ჰერალდიკაში დამკვიდრებული "ქართული გვირგვინი". იგი მხოლოდ დიდ "სახელმწიფო არწივზე" (რუსეთის ძირითადი გერბი) მოთავსებულ საქართველოს სამეფოს გერბის (ქვევით განვიხილავთ) დამაგვირგვინებლად იხმარებოდა. იგივე გვირგვინი გვხვდება ე. წ. პროტექტორატის დროინდელ – 1800-01 წწ. – საქართველოს გერბში (მასაც მოგვიანებით შევეხებით). ასე რომ, "ქართული გვირგვინი" უწყვეტად არსებობდა თითქმის საუკუნენახევრის, 1783 წლიდან 1917 წლამდე, განმავლობაში.

მართალია, ამ შემთხვევაში ერეკლე II ცდილობს გერბს შეუნარჩუნოს თავისი, უკვე ჩამოყალიბებული ისტორიული სახე, მაინც ჰერალდიკის ერთ-ერთმა თვისებამ, მყის ასახოს უამით გამოწვეული სხვადასხვაგვარი

ცვლილება, არც ამჯერად დაახანა და ზედმიწევნით გადმოგვცა საქართველოს პოლიტიკურ სტატუსში მომხდარი ძვრები: ძირითად გერბს, თავს დაჰყურებს რუსული თვითმპყრობელობის სიმბოლო – ორთავიანი არწივი, ხოლო მთლიანად გამოსახულებას უცხო ქვეყნის ორდენი შემოსჯატვია.

სახელმწიფო და დინასტიური სიმბოლიკის გაიგივებას, ერთიანობას ადასტურებს ქართულ მონეტებზე ბაგრატიონთა საგვარეულო ემბლემატიკის განთავსებაც. 1765-1766 წლებში თბილისში მოჭრილ ერეკლე II-ის შაურიანებზე ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიაში პირველად ჩნდება ბაგრატიონთა დინასტიისა და საქართველოს სახელმწიფო გერბის ფიგურები – გვირგვინი, და⁸⁶.

/ერეკლე II-ის “ტფილისში” მოჭრილი შაურიანი/ (1-16)

მიუხედავად იმისა, რომ მონეტაზე აღბეჭდილ სიმბოლურ გამოსახულებას გერბის შემადგენელ ნაწილთა უმეტესობა დაკარგული აქვს, რითაც იგი ფრიად უმეტყველო ხდება, თავისთავად ფაქტი მონეტაზე სამეფო ხელისუფლების სიმბოლოთა სახით, სახელმწიფო გერბის გადმოტანისა მიგვითითებს ამ უკანასკნელის ფუნქციათა გაფართოვებაზე; ზოგადად, ქვეყნის კულტურული დონის ამაღლებასა და დასავლეთისკენ ორიენტირებაზე.

აქვე დავძენდით, რომ ზოგადად ქართლ-კახეთის სამეფოს დაწინაურება-ევროპეიზაციასთან ერთად ერეკლე II-მ გერბმცოდნეობის მოწესრიგებასაც მიჰყო ხელი. ეს შეეხო, როგორც სახელმწიფო თუ სამხარეო, ისევე საგვარეულო ჰერალდიკასაც.

მამისეული ტრადიცია გააგრძელა ქართლ-კახეთის მომდევნო მეფე გიორგი XII-მაც (ქართლ კახეთის მეფე 1798-1800 წლებში), რომლის მართველობის ხანაშიც ბაგრატიონთა სიმბოლიკა დინასტიურთან ერთად სახელმწიფო გერბის ფუნქციასაც ასრულებდა.

/გიორგი XII-ს ხანმოკლე მეფობის დროინდელი გერბი/ (1-17)

XIX საუკუნის პირველივე წლებიდან საქართველო ფაქტობრივად რუსეთის ქვეშევრდომი ხდება. ქართულმა ჰერალდიკამ, როგორც ზოგადმა ისე სახელმწიფომ, ამაზე თავისებური რეაგირება მოახდინა, რაც სტილის სრული გამოცვლით გამოიხატა. აქვე დამთავრდა პირველი პერიოდი ეროვნული გერბმცოდნეობისა (1672-1800 წწ.), რომლის დროსაც ნაკლებად ითვალისწინებდნენ დასავლურ წესებს, მათი უცოდინრობის გამო. ეს იყო ქართული კლასიკური ევროპული გაგებით ჰერალდიკის ჩასახვის, გაჩენის ეპოქა და სრულიად ბუნებრივია, რომ მაშინ უმთავრესად ადგილობრივ ტრადიციას უწევდნენ ანგარიშს. ამ თითქმის 130-წლიან საწყის ეტაპს მოჰყვა მეორე პერიოდი, რომელსაც პირობითად რუსულ-ევროპული შეიძლება დავარქვათ. მისთვის დამახასიათებელია ჩვენში დასავლეთ ევროპული ზოგადი ჰერალდიკის კანონების გაცნობა-გაზიარება და ქართული გერბმცოდნეობის რუსულ ჰერალდიკასთან თავდაპირველად დაახლოება, მოგვიანებით კი შერწყმა.

სწორედ ამ, არამარტო ჰერალდიკისთვის, არამედ ქვეყნისთვისაც ახალი დროების მაუწყებლად თუ ამსახველად გვევლინება, როგორც მას მიხეილ ვაძბოლსკი უწოდებს “პროტექტორატის დროინდელი გერბი”⁸⁷: ორ ლომს გადაკვეთილი და ორჯერ გაკვეთილი გერმანული ფარი უპყრია. პირველ ნაწილში დავითის ქნარია, მეორეში – ქრისტეს კვართი, მესამე ნაწილში – სფერო და შურდული, მეოთხეში – ტარებით ზევით გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი, მეხუთეში – გველეშაპის მძლე წმ. გიორგი, ხოლო ბოლო მეექვსეში – სასწორი. ფარს თავს ქართული გვირგვინი ადგას, ქვევით კი ლათინური ღვევიზი უძევს.

„პროტექტორატის“ დროინდელი გერბი/ (1-18)

როგორც ვხედავთ, გერბი ევროპული ჰერალდიკის მოთხოვნებისებრ არის გამართული. მთლიანად კომპოზიციის სტილის გარდა, ამასვე მიუთითებს ლათინური ღვეგენდა და სრულიად ახალი ელემენტი ქართულ გერბმცოდნეობაში – მანტია, ანუ მოსასხამი. აღსანიშნავია, რომ ეს არის პირველი შემთხვევა ბაგრატიონთა სიმბოლიკის და წმ. გიორგის ერთ ფარში მოთავსებისა. იმხანად ეს ქვეყნისა და მმართველი დინასტიის განუყრელობაზე მიუთითებდა, მაგრამ ამასთანავე ნებსით თუ უნებლიედ მზადდებოდა ნიადაგი იმისთვის, რომ მომავალში საქართველოს გერბში ბაგრატიონთა სიმბოლოებს წმინდა გიორგი ჩანაცვლებოდა, რითაც რუსეთის

იმპერია მაქსიმალურად მიჩქამალავდა საქართველოზე ადგილობრივი დინასტიის უფლებებს.

მიხეილ ვაძბოლსკის მიხედვით გერბი ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებელი არსებობის მიწურულს 1800-1801 წლებში შეიქმნა⁸⁸, დავით ბატონიშვილის ხანმოკლე მმართველობისას.

კიდევ უფრო მკვეთრად იცვლება საქართველოს გერბის სახე XIX საუკუნის პირველ ნახევარში პრაქტიკულად მთელი ქვეყნის რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში მოქცევის შემდეგ. საიმდროოდ საქართველომ სრულიად დაკარგა დამოუკიდებლობა, რის გამოც ბუნებრივია სახელმწიფო სიმბოლიკაზე საუბარი ზედმეტად გვეჩვენოს. მიუხედავად ამისა საქართველოს სამეფოს გერბს არსებობა არ შეუწყვეტია. იგი რუსეთში შემავალი სხვა მნიშვნელოვანი ქვეყნების გერბებთან ერთად იმპერიის სახელმწიფო სიმბოლიკის შემადგენელი ნაწილი გახდა.

1800 წლის პავლე I-ის მანიფესტით შედგენილ რუსეთის იმპერიის სრულ გერბში უკვე შესულია საქართველოს სამეფოს განმასახიერებელი წმ. გიორგის ხატებიანი გერბი: ოქროს ველიან ფრანგულ ფარზე სევადის ცხენზე ამხედრებული ლაჟვარდის აბჯრიანი და მეწამულ მოსასხამიანი წმ. გიორგი შუბით გმირავს ზურმუხტის გველეშაპს⁸⁹. მოგვიანებით ასეთივე გამოსახულება რუსეთის მცირე სახელმწიფო გერბზე – საიმპერიო ორთავიანი არწივის მარცხენა ფრთაზეც აღიბეჭდა, კიევის, პოლონეთის, ყაზანისა და სხვა მნიშვნელოვანი იმხანად რუსეთს მიერთებული ქვეყნების სიმბოლოებთან ერთად.

/საქართველოს გერბი პავლე I-ის მანიფესტიდან/ (1-19)

სრულიად საქართველოს გერბად უნდა მივიჩნიოთ აგრეთვე საქართველო-იმერეთის გუბერნიისთვის რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების მიერ შედგენილი საგერბე გამოსახულება, რომელიც აღრინდელ ადგილობრივ სახელმწიფო სიმბოლიკას ჩაენაცვლა და ფაქტიურად ზევით აღწერილი კომპოზიციის პარალელურად არსებობდა.

/საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბი/ (1-20)

1851 წლის 22 ივნისს საქართველო-იმერეთის გუბერნიის ნიკოლოზ I-ის მიერ დამტკიცებული გერბი ასე გამოიყურებოდა: ოქროს ფონიანი ფარი ოთხად არის გაყოფილი. ზედა ორ ნაწილში გამოსახულია: მარჯვნივ, არარატის მთა მწვერვალზე ნოეს კიდობანით; მარცხნივ – ტალღისებრი ქამრით გამოხატული შავი ზღვა. ქვედა ორ ნაწილში განლაგებულია: მარცხნივ, ორი დაკლაკნილი ზოლი – მდინარეები მტკვარი და არაქსი; მარცხნივ – მყინვარწვერის დათოვლილი მწვერვალი. მთავარი ფარის შუაში მოთავსებულია მცირე ფარი, რომელშიც ვერცხლის ფონზე წმ. გიორგის ხატებაა ჩასმული⁹⁰.

/საქართველო-იმერეთის გერბის სტილიზებული ვარიანტი/ (1-21)

გერბს, როგორც ვხედავთ წმ. გიორგის ფიგურის გარდა აღარაფერი აქვს საერთო აღრინდელ ქართულ სახელმწიფო ემბლემატიკასთან. ისედაც უსახო კომპოზიციას კიდევ უფრო აუბრალოებს ოთხივე ნაწილში ერთი ფონის გამოყენება. საერთოდ, გერბში, მასში წარმოდგენილი მიწების ისტორიული წარსულის ნაცვლად აქცენტი გეოგრაფიულ გარემოზეა გადატანილი. ამგვარი რამ, შესაძლოა უპრიანი იყოს მწირი, უფერული წარსულის მქონე ოლქის თუ მხარის ფარის შესავსებად, მაგრამ გაუმართლებელია კავკასიის ტიპის რეგიონისთვის. აღნიშნული გარემოება ალბათ იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ფარიდან ამოღებულ ბაგრატიონთა სიმბოლიკას რაიმე მაინც უნდა ჩანაცვლებოდა. საერთოდ ამ გერბში აშკარად ჩანს იმდროინდელი რუსეთის ხელისუფლების წადილი ქართველთა შეგნებიდან მაქსიმალურად ამოეშანათათ დამოუკიდებელ წარსულთან დაკავშირებული ყოველგვარი ელემენტი.

ამრიგად XIX საუკუნის დამდეგიდან მოყოლებული ბაგრატიონთა დინასტიამ სამეფო ტახტთან ერთად სამშობლოს გერბში თავისი საგვარეულო ემბლემების გამოხატვის უფლებაც დაკარგა.

1882 წლის 3 ნოემბერს “უმაღლესად დამტკიცდა“ რუსეთის იმპერიის ახალი სრული სახელმწიფო გერბი, რომლის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს იმპერიის ფარგლებში მოქცეული საქართველოს სამეფოს მეტად განვრცობილი გერბიც წარმოადგენდა. ვინაიდან გერბი რუსული კლასიკური ჰერალდიკის პირმშოა, დამახასიათებელი სტილის შენარჩუნების მიზნით, საკუთარი აღწერილობის ნაცვლად იმდროინდელი ოფიციალური ბლახონირების ქართული შესატყვისის მოყვანა ვარჩიეთ. სხვათაშორის, ესოდენ ფართო აღწერილობა დიდ სახელმწიფო გერბში შეტანილ არცერთ ფარს (იმპერიის მმართველი დინასტიის გერბის გარდა) არ ხვდომია წილად:

“გერბი სამეფოსა საქართველოსი: ოთხნაწილიანი ფარი შუაში მცირე ფარით და დაბოლოებით. შუა მცირე ფარში – საქართველოს გერბი: ოქროს ფარზე ლაჟვარდის ალჭურვილობით, მკერდზე ოქროს ჯვრით, სევადის, ოქროს არშიის მქონე ბალნურიან ცხენზე ამხედრებული და მეწამული შუბით ზურმუხტის, სევადის ფრთიანი და მეწამულ თვალებიანი, გველეშაპის განგმირავი წმ. დიდმოწამე და ძლევაძმოსილი გიორგი. პირველ ნაწილში – ივერიის გერბი: მეწამულ ფარზე ყალყზე შემდგარი ვერცხლის ცხენი; ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენა კუთხეებში რვაქიმიანი ვარსკვლავები. მეორე ნაწილში – ქართლის გერბი: ოქროს ფარზე ორი, სევადის ისრით, პირებით ზევით, გახვრეტილი ცეცხლის მფრქვეველი მთა. მესამე ნაწილში – ყაბარდოს მიწათა გერბი: ლაჟვარდოვან ფარზე ვერცხლის ორ, პირებით ზევით გადაჯვარედინებულ ისარზე ოქროს მცირე ფარი მარჯვნივ შებრუნებული, მეწამული ნახევარმთვარით; პირველ სამ მეოთხედში ვერცხლის ექვსქიმიანი ვარსკვლავები. მეოთხე ნაწილში სომხეთის გერბი: ოქროს ფარზე მეწამული გვირგვინოსანი ლომი (აღსანიშნავია, რომ ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობილ სამხარეო გერბებში სომხეთს ლეოპარდი წარმოადგენს, იქვეა მოთავსებული გვირგვინიც. ჰერალდიკური ლეოპარდი კი გრაფიკულად საკმაოდ ახლოს დგას ლომთან. ვფიქრობთ, ეს ერთგვარი დამთხვევა შემთხვევითი კი არ არის, არამედ საქმე გვაქვს სომხეთის სიმბოლოდ ლომის აღიარების გარკვეულ ტრადიციასთან – თ. ა.). ოქროს დაბოლოებაში – ჩერქეზ და მთიელ თავადთა გერბი: გაჭენებულ სევადის ცხენზე ჩერქეზი, ვერცხლის ალჭურვილობით, მეწამულ ტანსაცმელში და ბეწვის სევადის მოსასხამით; მხედარს მარჯვენა მხარზე სევადის შუბი აქვს გადებული“.⁹¹ გერბს თავს ადგას ქართული გვირგვინი.

ა

ბ

/საქართველოს "სრული" გერბი იმპერიის დიდი სახელმწიფო გერბიდან. XIX ს/ (1-22 ა; ბ)

საქართველოს სამეფოს გერბის ესოდენ განდიდება ალბათ იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ რუსეთს სურდა გამოემზებურებინა მის საზღვრებში მოქცეული უამრავი სამფლობელო (აქ, ჩვენი აზრით, გერმანული ჰერალდიკის გავლენა გამოსჭვივის), და ვინაიდან ყველა მათგანის

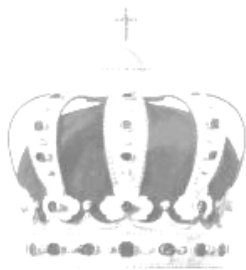
სიმბოლოთ ცალკე ვერ გამოჰყოფდა, არჩია საქართველოს ფარში მოექცია ისინი.

თავისთავად კომპოზიცია ოქროს მთლიანად მარცხნივ განთავსებით სანახაობრივად ძალიან ბევრს კარგავს და ასიმეტრიის გრძნობას იწვევს.

ზოგადად გერბი, თავისი მრავალსახოვნებით, უნიკალური და ძლიერ საინტერესოა ქართული ჰერალდიკისთვის. იგი თავისუფლად გამოდგებოდა “პრეტენზიის“ ან ვთქვათ საქართველოს იმპერიის, ასეთი რომ არსებულებით, გერბად. მოცემული გამოსახულება გარკვეულ სიქადულსაც იწვევს იმ მნიშვნელობის ასახვით, რომელსაც საქართველო წარმოადგენდა რეგიონისთვის.

ამრიგად, რაც არ უნდა უცნაურად მოგვეჩვენოს, საქართველოს გერბის ყველაზე განვრცობილი ვარიანტი, ზემოთ აღწერილი კომპოზიციის სახით, დამპყრობლის – რუსეთის ჰერალდიკაში მოგვევლინა. დამოუკიდებელი ქვეყნისთვის, როგორც უკვე აღვნიშნეთ ამგვარი გერბი იმპერიულად ანაც მიმდებარე მიწებზე პრეტენზიის განსაცხადებლად გამოდგებოდა, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში, იგი უბრალოდ კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს საქართველოს წამყვან როლს მთელ კავკასიაში.

ცალკე საუბრის თემა არის რუსულ გერბთმცოდნეობაში “ქართული გვირგვინის“ სახელწოდებით ცნობილი საქართველოს სხვადასვა ხანის სახელმწიფო გერბების გარე შესამკობელი ორიგინალური გვირგვინი, რომლის შესახებაც ზევით მოკლედ უკვე ვისაუბრეთ. იგი რუსულ ჰერალდიკაში უთუოდ ძველი ქართული ტრადიციიდან არის შესული. ამის მტკიცების საფუძველს პირველყოფლისა, ე. წ. ქართული გვირგვინის, თუნდაც იგივე გეორგიევსკის ტრაქტატის საბუქდავზე გამოსახული ერეკლე II-ისეული სახელმწიფო გერბის დამამშვენებელ გვირგვინთან მეტად ახლო გარეგნული მსგავსება გვაძლევს. აქვე ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ, ასე ვთქვათ ცარიელ ადგილზე იმპერიული ჰერალდიკა სპეციალურად საქართველოს სამეფოს გერბისთვის ორიგინალურ გვირგვინს ნამდვილად არ შექმნიდა. ჩვენი ამ უკანასკნელი მოსაზრების დადასტურებაა პოლონეთისა და უკრაინის მაგალითიც – ესოდენ მსხვილ, მდიდარი ისტორიის მქონე ქვეყანათა გერბებს, საქართველოსისგან განსხვავებით, საკუთარი გვირგვინების ნაცვლად შესაბამისად რუსული “საიმპერატორო გვირგვინი“ და “მონომახის ქუდი“ ადგათ თავს.

/"ქართული გვირგვინი"-რეალური გვირგვინი/ და /"ქართული გვირგვინის" ჰერალდიკური ვერსია/ (1-23 ა. ბ.)

რუსეთის 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის მიზეზით დასრულდა ქართული ჰერალდიკის ისტორიის მეორე, ჩვენს მიერ პირობითად კლასიკურად წოდებული ეტაპი (1800-1917 წლები). მთელი კაცობრიობისთვის ეს უმნიშვნელოვანესი ისტორიული თარიღი, ქართულ გერბთმცოდნეობაში ახალი დროების მაუწყებლადაც მოგვევლინა. 1917-1921 წლებიდან დგება მესამე პერიოდი მშობლიურ ჰერალდიკაში, რომელიც პრაქტიკულად XX საუკუნის ბოლომდე გრძელდებოდა და გერბმცოდნეობის ელემენტარულ კანონთა სრული უგულვებელყოფითა და უძველესი ეროვნული სიმბოლიკური ტრადიციის მივიწყებით გამოირჩეოდა.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის (1918-1921 წლები) 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული კონსტიტუცია საკმაოდ სიტყვაძუნწად გვამცნობს სახელმწიფო გერბის შესახებ: “საქართველოს რესპუბლიკის დერბი არის თეთრი გიორგი შვიდი მნათობით”⁹². გამოსახულების სახელმწიფოებრივ დამტკიცებას და ძირითად კანონში შეტანას წინ უძღოდა საქართველოს იმდროინდელი სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის მიერ სახელმწიფო გერბზე გამოცხადებული კონკურსი, რომელიც სამი პირობის დაცვით უნდა ჩატარებულიყო. პირველი – კონკურსის შედეგები უნდა განეხილა ე. წ. დამფასებელთა კოლეგიას მთავრობის, პარლამენტის, მეცნიერთა და მხატვართა წარმომადგენლების შემადგენლობით; მეორე – გერბი ქართული სტილის დაცვით უნდა შესრულებულიყო; და მესამე – მასში უნდა გაეთვალისწინებიათ ზოგადი ჰერალდიკური წესები. სამწუხაროდ არცერთი პირობათაგანი არ დაცულა, რის გამოც გერბი თავისი მოქმედების მანძილზე მუდამ იწვევდა საზოგადოების უკმაყოფილებას.

მთავრობის მიერ საბოლოოდ მიღებული საკონკურსო პროექტი (იგი მხატვარ იოსებ შარლემანს ეკუთვნოდა) ჯერ კიდევ 1919 წელს, სამართლიანად და მკაცრად გააკრიტიკა დიდმა ქართველმა მხატვარმა დავით კაკაბაძემ⁹³. ხელოვანმა გამოაქვეყნა სტატია, რომელშიც სინანულით აღნიშნავდა, რომ შემფასებელთა კოლეგიას აკლდნენ მეცნიერი და მხატვარი, და რომ გერბის შექმნისას არ გაეწია ანგარიში ჰერალდიკის კანონებს. მართლაც, მხედრის ფიგურა მარცხენა არაჰერალდიკურ მხარეს არის მიბრუნებული, ხოლო მინაწრისა და ლითონების ხმარების მკაცრი წესები სრულიად გაუთვალისწინებელია.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის (1918-1921 წლები) სახელმწიფო გერბი (1-24)

დავით კაკაბაძე განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ თეთრი გიორგის გამოსახულება რუსული, ეგრეთ წოდებული შეერთებული მოსკოვის და ნოვგოროდის მხატვრობის სტილშია შესრულებული. რაც მისი სიტყვებით აშკარად მუდგენდება გიორგის პირისახეში და ცხენის თავისა და ფეხების მოყვანილობაში. ასევე უსარგებლოდ და უადგილოდ მიაჩნია მხატვარს ფარის დაბოლოებაში გამოსატყუი არაბული კამარის მსგავსი მოხაზულობა. ამასთანავე, დ. კაკაბაძეს მიაჩნდა, რომ ყველა მნათობი ერთი სახის უნდა ყოფილიყო, მაგალითად, ვარსკვლავის და ვინაიდან შვიდი მნათობი საქართველოში შვიდ სამთავროს განასახიერებდა, მათ შორის უთანასწორობის მოხსნის მიზნით მზე და მთვარე კომპოზიციიდან უნდა ამოეღოთ. ჩვენის მხრივ დავაყოლებდით, რომ გერბს აკლია ძირითადი შემადგენელი ნაწილი – ფარი. მის მაგივრობას სწევს სტილიზებული, მრგვალი ველის მქონე შვიდქიმიანი ვარსკვლავი, რომელიც შესრულების მანერით ძლიერ ჩამორჩება, თუნდაც იგივე შარლემანის მიერ სამიოდე წლით გვიან შექმნილ საქართველოს სსრ-ის გერბის ქართულორნამენტიან არშიას.

ქვეყანაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებით კიდევ უფრო გაღრმავდა უფსკრული ჰერალდიკასა და საქართველოს გერბს შორის. “ფეოდალურ გადმონაშთებთან“ ბრძოლაში ბუნებრივია გერბმცოდნეობაც მოყვა, რის შედეგადაც საქართველოს სსრ-ის სიმბოლოდ თავსმოხვეული კომუნისტური იდეოლოგიისა და ე. წ. სოცრეალიზმის საფუძველზე შემდგარი ნახატი მივიღეთ.

/საქართველოს სსრ-ის გერბი/ (1-25)

1922 წლის 28 თებერვალს საქართველოს საბჭოების I ყრილობაზე დამტკიცებული კონსტიტუციის 134-ე სტატიაში რესპუბლიკის სახელმწიფო გერბის აღწერილობა იყო მოცემული: ქვევით – მთის ქედი დათოვლილი, ცისფერი და იისფერი მწვერვალებით; მარჯვენა მხრიდან – ოქროს თავთავები, მარცხნიდან – ოქროს ვაზი მტევნებით. ქედის ძირში, ფარის უკიდურეს ქვედა ნაწილში თავთავისა და ვაზის ბოლოებია გადახლართული. გერბის ცენტრში მოთავსებული ნამგალი და ურო ზევით ყოველმხრივ გასხივოსნებულ ვარსკვლავს ებჯინება, ქვევით – მთების მწვერვალებს, ხოლო გვერდებზე თავთავს და ვაზს. ყოველივე ეს შემოფარგლულია ქართულ, რუსულ და ფრანგულენოვანი (ეს უკანასკნელი ამოღებულ იქნა 1937 წლის 13 თებერვალს, სრულიად საქართველოს საბჭოების VIII საგანგებო ყრილობაზე²⁴) წარწერით: “პროლეტარებო ყველა

ქვეყნისა შეერთდით!“. დევიზს გარშემო აკრავს ქართულ სტილში შესრულებული ორნამენტი⁹⁵.

გამოსახულება ეკუთვნით მხატვრებს: აკად. ვეგენი ლანსერეს და ჩვენთვის უკვე, დამოუკიდებელი რესპუბლიკის გერბის ავტორად ცნობილ იოსებ შარლემანს. მართალია ამ უკანასკნელმა საქართველოს ორი ფრიად უსახო სახელმწიფო გერბი შექმნა, მაინც ხაზი უნდა გაესვას იმ დეაწლს, რომელიც მას XX საუკუნის ქართულ რესპუბლიკურ სიმბოლოთა შექმნაში მიუძღვის.

ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის (ასფსრ) გერბი მიღებულ იქნა ამიერკავკასიის საბჭოების I ყრილობაზე 1922 წლის 10-13 დეკემბერს. გერბმა ასფსრ-სთან ერთად მხოლოდ 14 წელი – 1922-1936 წლები იარსება. საბჭოთა კავშირში შემავალი ამ დროებითი წარმონაქმნის სიმბოლო შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: ზედა ნაწილში, სევაღის ქედიდან და მთებიდან ამომავალი მზის სხივების ფონზე განლაგებულია ოქროს ნამგალი და ურო, ოდნავ ზევით, ასევე სხივებში მოთავსებულია ხუთქიმიანი ვარსკვლავი; ქვედა ნაწილში – ფაბრიკათა მბოლავი მილები; ცენტრში კი მცენარეული კომპოზიცია: ვაზი მტევნით, ბამბა, სიმინდი, ხორბლის რამდენიმე თავთავი. გერბს შემოვლებულ წითელ ბაფთაზე ქართულად, სომხურად და აზერბაიჯანულად აწერია “ასფსრ“. ბაფთის ქვეშ ოქროს ფონზე რუსული ლეგანდაა: “პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა შეერთდით!“⁹⁶

/ამიერკავკასიის სფსრ-ის გერბი/ (1-26)

1990-იან წლებში საქართველომ ქვეყნის დამოუკიდებლობასთან ერთად ეროვნულ სიმბოლოდ 1918-1921 წლების დემოკრატიული რესპუბლიკის დროინდელი გერბიც აღიდგინა. აქედან მოყოლებული, დღემდე სახელმწიფო ჰერალდიკა, ისევე როგორც სხვა განშტოებები ქართული გერბთმცოდნეობისა, ფაქტობრივად გარდამავალ პერიოდში, გზათგასაყარზე იმყოფება. სოციალისტური სიმბოლიკის თითქმის ასწლოვანი ბატონიბის შემდეგ ჯერ-ჯერობით არ არის მკვეთრად გამოკვეთილი თუ რა მიმართულებით განაგრძობს განვითარებას ქართული ჰერალდიკა. აქედან გამომდინარე აღარც ის არის გასაკვირი, რომ სახელმწიფო სიმბოლიკის საკითხი პრაქტიკულად ღიად რჩება.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ჰერალდიკის ახალი ეტაპი დაიწყო 2004 წლის 2 მარტიდან, როდესაც საქართველოს პრეზიდენტის

ბრძანებულებით შეიქმნა "საქართველოს სახელმწიფო ატრიბუტიკის პრობლემათა შემსწავლელი და წინადადებათა შემმუშავებელი დროებითი სახელმწიფო კომისია". ამას წინ უძღოდა 1999 წლის 9 ივნისის საქართველოს პარლამენტის გადაწყვეტილება სახელმწიფო ატრიბუტიკის – გერბის, დროშისა და ჰიმნის შეცვლის შესახებ. ხსენებულმა კომისიამ წელიწადზე ნაკლებ დროში უზარმაზარი სამუშაო გასწია ევროპული ჰერალდიკური კანონების შესაბამისი ახალი ქართული სახელმწიფო გერბის და მისი დევიზის (იგივე ლეგენდის) შესაქმნელად.

კომისიამ, იმდროინდელი ქართული საზოგადოების უდიდესი ინტერესის პირობებში მდიდარი ისტორიული მასალის გადამუშავების საფუძველზე შეადგინა საქართველოს სახელმწიფო გერბისა და გერბის დევიზის შესარჩევი კონკურსის პირობები და ამავდროულად საქართველოს ორგანული კანონის პროექტი "საქართველოს სახელმწიფო გერბის შესახებ".

მეტად საინტერესო და აქტიურად წარმართული კონკურსის შედეგად, მრავალი ვნებათაღელვის შემდგომ იმავე 2004 წლის 1-ელ ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ზემოთაღნიშნული კანონი, რითაც ოფიციალურად დამტკიცდა შემდეგი აღწერილობის (ბლაზონის) მქონე დიდი და მცირე სახელმწიფო გერბები:

დიდი სახელმწიფო გერბი – ფრანგული ფარის მეწამულ ველზე ოქროს ჯვრის ბუნიანი ვერცხლის შუბით ვერცხლისავე გველეშაპის განგმირავი ოქროს შარავანდედიანი ვერცხლის მხედარი – წმ. გიროვი. ფარი დაგვირგვინებულია "ივერიული" (ქართული) გვირგვინით. ოქროს ორი ფარისმტვირთველი ლომი ვაზის სტილიზებული ორნამენტის საფუძველზე დგას. საფუძველზე გადმოფენილია მეწამულ სარჩულიანი ვერცხლის ბაფთა სევადისფერი სადევიზე წარწერით (ლეგენდით) "ძალა ერთობაშია", წარწერის თავსა და ბოლოში გამოსახულია თითო მეწამული ჰერალდიკური ჯვარი.

მცირე სახელმწიფო გერბი – ფრანგული ფარის მეწამულ ველზე ოქროს ჯვრის ბუნიანი ვერცხლის შუბით ვერცხლისავე გველეშაპის განგმირავი ოქროს შარავანდედიანი ვერცხლის მხედარი – წმ. გიროვი. ფარი დაგვირგვინებულია "ივერიული" (ქართული) გვირგვინით. ⁹⁷

/საქართველოს ახალი დიდი და მცირე სახელმწიფო გერბები/ (1-27 ა. ბ.)

დროებითი კომისიის საქმე სრულყოფილად გააგრძელა 2008 წელს შექმნილმა პარლამენტთან არსებულმა ჰერალდიკის სახელმწიფო საბრჭოლმ, რომელმაც ბევრი წინააღმდეგობის მიუხედავად თანდათანობით დაარეგულირა საქართველოში სახელმწიფო ჰერალდიკის სფერო, მოიყვანა იგი საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში და ყოველივე ამის გათვალისწინებით განაგრძო ქართულ ტერიტორიულ გერბებსა და სხვადასხვა სამსახურების ემბლემებზე მუშაობა, რასაც ქვევით უფრო დაწვრილებით შევხებით.

ბოლოს ამ თემასთან დაკავშირებით აუცილებლად მიგვაჩნია პერსონალურად დასახელდეს ყველა ის პირი, რომელმაც უშუალოდ მიიღო მონაწილეობა ახალი თანამედროვე და ამასთანავე კლასიკური ევროპული ჰერალდიკური კანონების სრულად შესაბამისი საქართველოს სახელმწიფო გერბის შექმნაში:

1. საქართველოს სახელმწიფო ატრიბუტიკის პრობლემათა შემსწავლელი და წინადადებათა შემმუშავებელი დროებითი სახელმწიფო კომისია: ე. შენგელაია – კომისიის თავმჯდომარე, პარლამენტის თავმჯდომარის მოადგილე; დ. მუსხელიშვილი – აკადემიკოსი, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი; გ. გეწაძე – იუსტიციის მინისტრის მოადგილე; ზ. დეკანოსიძე – იუსტიციის სამინისტროს სამართლებრივი ექსპერტიზის დეპარტამენტის უფროსი; თ. ასათიანი – ჰერალდიკოსი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი; მ. აფრიდონიძე – ჰერალდიკოსი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი; ი. ბიჭიკაშვილი – ჰერალდიკოსი, "საზოგადოება ბაგრატიონთა სახლის" წევრი; მ. კიკნაძე – ჰერალდიკოსი; მ. წურწუშია – ჰერალდიკოსი; ნ. მეიფარიანი – კომისიის მდივანი, არქივარიუსი; ც. ზაქაძე – კომისიის მუშაობის კოორდინატორი, პარლამენტის აპარატის თანამშრომელი.

2. სახელმწიფო გერბის ჟიურის წევრები: ზ. აბაშიძე – ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი; თ. დუნდუა – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი; ყ. ქუთათელაძე – მხატვარი, სამხატვრო აკადემიის დოცენტი; გ. ხოშტარია – ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატი, თსუ-ის დოცენტი; ნ. ჯავახიშვილი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ-ის პროფესორი.

3. სახელმწიფო გერბის დევიზის ჟიურის წევრები: მ. ქვლივიძე – პოეტი; ზ. აბზიანიძე – ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, შვედეთის აკადემიის ნობელის პრემიების კომიტეტის ექსპერტი ლიტერატურის დარგში; რ. ამაღლობელი – პოეტი; გ. ბენაშვილი – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, აკადემიკოსი, შვედეთის აკადემიის ნობელის პრემიების კომიტეტის ექსპერტი ლიტერატურის დარგში; ლ. ბაქრაძე – გერმანისტი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი.

4. დევიზის "ძალა ერთობაშია" ავტორები: ვ. ბახტაძე; თ. ნანიტაშვილი.

ცალკე ხაზგასმას იმსახურებს ბ-ნ ელდარ შენგელაიას პირადი დავაწლი ახალი ქართული სახელმწიფო სიმბოლიკის შექმნაში, ვინაიდან მისი ავტორიტეტის, კომპეტენციის, მოთმინებისა და კომპრომისების მიღწევის უნარის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ამ საშვილიშვილო საქმის წარმატებით დასრულება.

დაბოლოს სასიამოვნოა, რომ ზემოთმოყვანილ გამოსახულებებთან ერთად ნიდერლანდების სამეფო ზარაფხანაში ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად 2007 წლის თებერვალში დაფერილი ბრინჯაოთი დამზადდა საქართველოს დიდი და მცირე სახელმწიფო გერბების მოცულობითი ეტალონები.

საქართველოს სამხარეო გერბები

საქართველოს სამხარეო გერბები, სახელმწიფო გერბთან ერთად, ქართული კლასიკური ჰერალდიკის ერთ-ერთი უძველესი წარმონაქმნია. დღემდე შემორჩენილი მათი ყველაზე ადრეული ნიმუშები, სახელმწიფო გერბთან ერთად რუსეთის მეფის ალექსი მიხაილოვიჩის, ჩვენთვის უკვე ცნობილ 1672 წლის “ტიტულიარნიკშია“ დაფიქსირებული, სადაც საქართველოს სამეფოს საგერბე ფარის გვერდით ქართლისა და კახეთის გერბებიც არის განთავსებული.

ქართლის სამეფოს გერბი, რომელსაც დართული აქვს რუსულენოვანი წარწერა – “государь иверские земли“, შემდეგნაირად გამოიყურება⁹⁸: სტილიზებულ ოვალურ ფარში – ორი ისრით ქვევიდან ირიბად გამსჭვალული ცეცხლის მფრქვეველი მთა. კომპოზიცია სავარაუდოდ კავკასიონის ქედზე მიჯაჭვული ამირანის, პრომეთეს შესახებ ლეგენდას უნდა ასახავდეს.

/ქართლის გერბი "ტიტულიარნიკიდან/ (1-28)

კახეთის გერბს ასევე რუსული წარწერა – “вся северная страны повелитель“, ერთვის, აგრეთვე სტილიზებულ ფარში კი ყალყზე შემდგარი შებრუნებული ცხენი და ზედა მარჯვენა და ქვედა მარცხენა კუთხეებში თითო შვიდქიმიანი ვარსკვლავი არის გამოსატული⁹⁹. აღმოსავლეთ საქრისტიანოში “ჩრდილოეთის ქვეყნად“ საზოგადოდ ქართულ მიწებს იცნობდნენ, ვინაიდან, ქრისტიანობის გავრცელების ადრეულ ხანაში, მართლმადიდებელი სამყაროსთვის საქართველო იერუსალიმთან, წმინდა მიწასთან მიმართებით უკიდურეს ჩრდილოურ მართლმორწმუნე ქვეყანას წარმოადგენდა¹⁰⁰. ეს კომპოზიციები რუსეთის “პრეტენზიის გერბებად“ შეიძლება მივიჩნიოთ, ვინაიდან საქართველოს არცერთი მხარე რუსეთის შემადგენლობაში არ შედიოდა, მაგრამ, ვითარც ზევით, სახელმწიფო გერბის

განხილვისას შევნიშნეთ გარკვეული საფუძველი ამ საგერბე ფარების რუსთ ხელმწიფის “ტიტულიარნიკში“ შეტანისა მაინც არსებობდა.

/კახეთის გერბი ტიტულიარნიკიდან/ (1-29)

ზუსტად ზემოთ აღწერილი გერბებისებრი გამოსახულებანი მეფე ფიოდორ ალექსეევიჩთან წარგზავნილი რომის საღვთო იმპერიის ავსტრიელი დესპანის, კორბის 1698-1699 წლების დღიურშიც გვხვდება¹⁰¹. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ლათინურად თარგმნილი წარწერები შემოკლებულია და ქართლის გერბის შემთხვევაში – “Iweria“-ს, კახეთისაში კი – “Severia“-ს შეიცავს.

აქვე გვინდა შევეხოთ ერეკლე II-ის 1746 წლით დათარიღებულ ერთ მეტად საინტერესო საბეჭდავს. რომელიც ასე გამოიყურება: “ოვალური 3,4X2,7, შუაში გაოსახულებითა და გვირგვინით, გარშემო მხედრული ლეგენდით – “ძე ცხებულისა უფლისა მეფისა თეიმურაზისა [მეფე] ერეკლე” (ცხსა ფ. 1448, № 162)”¹⁰². კარგად დაკვირვების შემთხვევაში აშკარაა, რომ აღნიშნული გვირგვინის ქვეშ მარჯვნივ-მარცხნივ ლომებია გამოსახული, მათ შორის ორი გადაჯვარედინებული ისარი, ხოლო კომპოზიციის შუაში ჩვენი აზრით განირჩევა ცეცხლოვანი მთის კონტურები და რუსული წარწერა “ropa” ანუ მთა. ამ უკანასკნელი მოსაზრების დაჟინებულ მტკიცებას არ შევუძლებით, არამედ ბეჭდის ლუქის მრავალჯერ გადიდებული სურათის საფუძველზე საბოლოო დასკვნის გამოტანას თითოეულ მკითხველს მივანდობთ.

(1-30)

XVIII საუკუნის შუა წლებში რუსული კლასიკური გერბთმცოდნეობის ერთმა ფუძემდებელთაგანმა იტალიური წარმოშობის აზნაურმა ფრანცისკ

სანტიმ რუსეთის იმპერიის შემადგენელ პროვინციათა გერბებთან ერთად საქართველოს, ქართლისა და კახეთის გერბებიც გამართა ჰერალდიკურად¹⁰³.

/ქართლისა და კახეთის ჰერალდიკურად გამართული გერბები იმპერიის დიდი სახელმწიფო გერბის მანიფესტიდან/ (1-31 ა. ბ.)

მოგვიანებით, XIX საუკუნეში ქართლისა და კახეთის საგერბე სიმბოლოები, უკვე რუსეთის იმპერიას მიერთებული საქართველოს სამეფოს კუთვნილი, იმპერიის “დიდი სახელმწიფო გერბის“ ერთ-ერთი შემადგენელი, ჩვენს მიერ საქართველოს სახელმწიფო გერბის აღწერისას ბლახონირებული ფარის ფარგლებში მოექცა¹⁰⁴.

საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის ქვეყნებისა და მხარეების სრულიად ორიგინალური გერბები არის წარმოდგენილი ბატონიშვილ ვახუშტი ბაგრატიონის 1735 წლის 22 იანვარს შედგენილ კავკასიის პოლიტიკურ-გეოგრაფიულ რუკზე¹⁰⁵. ის, რომ ეს მართლაც გერბებია და არა დროშები, როგორც მათ არასამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად უწოდებენ ხოლმე, დასტურდება რუკას დატანებული ვახუშტისავე მოკლე განმარტებით, სადაც გამოსახულებები ამგვარად მოიხსენიება: “ღერბნი ანუ ნიშნი...”¹⁰⁶. მართალია, როგორც ვნახეთ, ქართული გერბები ადრეც იყო დადასტურებული, მაინც პირველი საქართველოში ქართველი ავტორის მიერ შექმნილი საგერბე ფარების თავმოყრა ვახუშტი ბატონიშვილის "კავკასიის რუკაში" მოხდა, რის გამოც მას თამამად შეიძლება ვუწოდოთ საქართველოს და სრულიად კავკასიის პირველი საგერბე.

ვახუშტი ბაგრატიონის რუკაზე საქართველოს სახელმწიფო გერბის სამი ვარიანტის გარდა, კავკასიის მიწების კიდევ 13 საგერბე ფარი არის აღბეჭდილი¹⁰⁷:

აფხაზეთის: მწვანე ფონზე გამოსახულია თეთრი თხა, მის ზევით კი სამი ნახევარმთვარისებრი ყვითელი ნიშანი.

აფხაზეთის (ა)

გურიის (ბ)

სამეგრელოსი (გ)

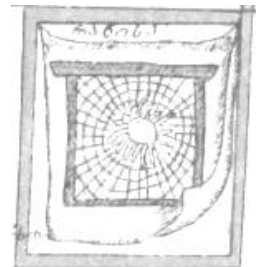
იმერეთის სამეფო (დ) კახეთის სამეფო (ე) კახეთის სადროშოები (ჟ)

სომხეთის სამეფო (ზ) შირვანი (თ) დაღესტანი (ი)

სამცხე-საათაბაგო (კ) გერბის ვარიანტი (ლ) საქართველოს გერბი ქართლის სადროშოები (მ)

ქართლის სამეფო (ნ) სვანეთის (ო) ოსეთის (პ) რანის (ჟ)

(1 - 32 ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, თ, ი, კ, ლ, მ, ნ, ო, პ, ჟ)

გურიის: მკრთალ ვარდისფერზე, ირემი, თავზე შარავანდედმოსილი ვარსკვლავი.

ოდისის: ბაც მწვანეზე, დროშისმპყრობელი ტახი, დროშაზე – შუაში – ჩიტი, კუთხეებში – ოთხი ვარსკვლავი.

იმერეთის: ლაჟვარდის ფონზე გამოხატულია ირემი, რქებს შორის ჯვრით, ზევით გვირგვინი, გვირგვინს ქვეშ კი ყვითელი ნახევარმთვარე.

კახეთის: ვარდისფერზე, დროშისმპყრობელი პეგასი, ალამზე გაურკვეველი ნიშანია, ტარი კი ჯვრით არის დაბოლოებული; ყოველივეს თავს ადგას გვირგვინი. გავისხენოთ, რომ "ტიტულიარნიკში" კახეთს ცხენი განასახიერებს და პეგასიც ხომ იგივე ფრთოსანი ცხენია, ასე რომ, შესაძლებელია საქმე გვაქვს ამ ანიმალისტური ფიგურის კახეთის სიმბოლოდ მიჩნევის საკმაოდ მყარ ტრადიციასთან, მითუმეტეს რომ, მოგვიანებით საქართველოს რუსეთთან მიერთების შემდგომაც ამ მხარის ემბლემას კვლავ ცხენი წარმოადგენს¹⁰⁸.

აგრეთვე ძალიან საინტერესოა კახეთის გერბის მეორე, ასე ვთქვათ სრული ვერისა სადაც ძირითად ფარს უკან კახეთის სამეფოს სადროშოების (რუსთველის – ბაცი მწვანე, ალავერდის – წითელი, კუხეთის – ყვითელი, ქიზიყის – თეთრი) აღმებია წარმოდგენილი. ამ გერბს კიდევ უფრო ჰერალდიკური სახე აქვს სწორკუთხა ფართია და მწვანე დროშის მპყრობელი ყვითელი პეგასით.

სომხეთის: ბაც ყვითელ (ბეუ) ფონზე, შუბისმპყრობელი ჰერალდიკური ლეოპარდი, ზევით გვირგვინი და მზე.

შირვანის: ყვითელზე, დროშისმჭერელი შველი, დროშაზე გამოსახულია როზეტისებრი ორნამენტი.

ლეკ-დაღესტნის: მწვანე ფონზე, თეთრი კლდეებიდან სანახევროდ გამომხტარი, მოვარდისფრო დროშისმპყრობელი მგელი.

სამცხე-საათაბაგოსი: მწვანეზე, მწოლიარე თეთრი ხარი (გავისხენოთ, რომ რუსეთის იმპერიაში ახალციხის გერბზეც ხარი იყო გამოსახული და ეს მხარე ცნობილი იყო მეცხოველეობით) თეთრი (ვერცხლის) დროშით, მასზე ხმალი ორი სევადის ვარსკვლავით.

ამავე მხარის გერბის მეორე ნაირსახეობას ვხვდებით ვახუშტისავე ატლასში ოღონდ უკვე საკუთრივ ცალკე სამცხის რუკაზე დატანილ გამოსახულებაზე: სტილიზებულ მცენარეული ორნამენტის ჩარჩოში, ნატურალური ფერის ლომს (ჰერალდიკურ ლეოპარდს) უპყრია თეთრი (ვერცხლის) ალამი ხმლითა და ორი სევადის ვარსკვლავით.

ქართლის: წითელზე, ერთმანეთისგან ურთიერთ გადაჯვარედინებული სკიპტრით და ხმლით განცალკევებული მწოლიარე ყვითელი ლომი და შავი ხარი; ზევით შარავანდედიანი ვარსკვლავი.

სვანეთის: გერბის ნაცრისფერ (ვერცხლზე) ველზე, დათვი მთების ფონზე. დათვი შესაძლოა ზოგადად მთის ბინადართა სიმბოლოდ მივიჩნიოთ.

ოვსეთის: წითელზე, შავი კლდეების ფონზე ფოცხვერი.

რანის: ბაც მწვანეზე (მოყავისფრო), კვადრატში ჩასმული ობობა ქსელითურთ.

ვახუშტი ბატონიშვილისეული სამხარეო გერბები ეტყობა უმეტესწილად გიგანტური სიმბოლოების საფუძველზეა შექმნილი. ამას ისიც გვაფიქრებინებს, რომ ვახუშტის მიერ შედგენილი ქართლის და კახეთის ფარები განსხვავდება რუსეთის ხელმწიფეთა, ზევით ხსენებულ “ტიტულიარნიკში“ შეტანილი ნიმუშებისგან. არადა ბატონიშვილს უთუოდ ეცოდინებოდა მათ შესახებ, ვინაიდან 1724 წლიდან მოსკოვში ცხოვრობდა და კავკასიის რუკაც სწორედ რუსეთში მოღვაწეობისას შექმნა. ტოტემური წარმოშობის ვარაუდს მხარს უმაგრებს ის ფაქტიც, რომ გერბების უმრავლესობაში ცენტალურ ფიგურას ცხოველური ანიმალისტური გამოსახულებები წარმოადგენს, ტოტემური ემბლემები კი, თუ არ ვცდებით, როგორც წესი ფლორა-ფაუნადან არის ხოლმე წარმომდგარი. საერთოდ მოსაზრება გერბების ტოტემიზმთან კავშირის შესახებ უცხო და ახალი არ არის¹⁰⁹. ამ საკითხს საკმაოდ დიდ ყურადღებას და მნიშვნელობას ანიჭებდა ცნობილი რუსი ჰერალდისტი თეორეტიკოსი, გერბთმცოდნეობის, როგორც დამხმარე საისტორიო დისციპლინის ერთ-ერთი ჩამომყალიბებელი იური ვასილის ძე არსენიევი¹¹⁰. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლომი, ხარი, ცხვარი, ირემი, ტახი, ღორი უძველესი საკულტო ე. ი. ტოტემური ცხოველებია. მათი მრავალფეროვანი გამოსახულებანი საქართველოს პრაქტიკულად მთელ ტერიტორიაზე¹¹¹ არის დადასტურებული. ეს ცხოველები (განსაკუთრებით: ცხვარი, დათვი, ირემი, ტახი, ცხენი და სხვ.) ხშირად გვხვდება ხოლმე როგორც მატერიალური კულტურის ძეგლებზე, ისევე ეთნოგრაფიულ თქმულება გადმოცემებში თუ უძველესი ფესვების მქონე რიტუალურ ხალხურ ზეიმებში ან დღესასწაულებში¹¹².

ჩვენს მიერ ტოტემურად მიჩნეულ ემბლემატიკას, ვახუშტი ხშირად თავისი საკუთარი კონცეპტუალური დანართებით აზავებს. მაგალითად, ისეთი კლდოვანი პროვინციების გერბებში, როგორც არის სვანეთი, ოვსეთი, დაღესტანი მთების გამოსახულება არის შესული; სამეფოების (კახეთი, იმერეთი, სომხეთი; ქართლის გამოკლებით) ფარებში გვირგვინია განთავსებული. მოყვანილი ფაქტები მიუთითებს, რომ საქმე გვაქვს გარკვეულ სისტემასთან, ე. ი. მეცნიერულ მიდგომასთან. აქედან გამომდინარე თამამად შეიძლება განვაცხადოთ, რომ გამოსახულებანი ჭეშმარიტად გერბებია და არა უბრალოდ სიმბოლურ ნახატთა კრებული.

ძლიერ საინტერესოა ვახუშტისეული გერბების დიპლომატიურ-პოლიტიკურ ჭრილში განხილვა. ჩვენის ვარაუდით ეს არის, ასე ვთქვათ დიდი საქართველოს საპრეტენზიო მიწების მონიშვნის ცდა. თანაც, სრულიად გააზრებული და გათვითცნობიერებული. ამაზე მეტყველებს ციტატა რუკის, ერთხელ უკვე დამოწმებული მოკლე განმარტებიდან: “ახალი დახაზული სამეფო იბერიისა ანუ ყოვლისა საქართველოსი. კართა

ანუ რუკა რომელ არს ორთა ზღვათა შორის“¹¹³. შემდეგ მოდის ჩამოთვლა იმ მიწებისა, რომელთაც ეკუთვნის გერბები. როგორც ვხედავთ, ციტატიდან ნათლად ჩანს, რომ საუბარია საქართველოზე ზღვიდან ზღვამდე (შავიდან კასპიისამდე). ე. ი. ქართველ მეფეთ-მეფეთა დროინდელი, ნიკოფსიითგან დარუბანდამდე საქართველოს იდეა XVIII საუკუნეში კვლავ ცოცხლობდა და ჰერალდიკაშიც ცხადად აისახა.

კავკასიის მხარეთათვის გერბების შედგენით ვახუშტი ბატონიშვილმა დასაბამი მისცა ტრადიციას, რომლის მიხედვით მთელი რეგიონი საქართველოს პრიორიტეტით ერთ ჰერალდიკურ სივრცედ აღიქმება. ტრადიცია გააგრძელა ერეკლე II-მ, როცა ტრაქტატის საბეჭდავზე მისი გავლენის ქვეშ მოქცეული მიწების გერბები განათავსა¹¹⁴ და, რაც არ უნდა უცნაურად უღერდეს, მოგვიანებით იგივე ტრადიცია განაგრძო, რუსეთის იმპერიამ, როცა უკვე იმპერიაში შემავალი საქართველოს სამეფოს განვრცობილი გერბის ფარში ყაბარდოს, ჩერქეზ თავადთა და სომხეთის სიმბოლოები შეიტანა¹¹⁵.

ვახუშტი ბაგრატიონის გერბები ტიპიური მაგალითია ქართული გერბმცოდნეობის პირველი, ასე ვთქვათ, ნაციონალური პერიოდისა, რომლის დროსაც ნაკლებად ითვალისწინებდნენ დასავლური ჰერალდიკის წესებს და შესაბამისად, სიმბოლოებიც უფრო ადგილობრივ ტრადიციაზე დაყრდნობით იქმნებოდა¹¹⁶.

ქართულმა სამხარეო ჰერალდიკამ, როგორც აღინიშნა, შემდგომი განვითარება ერეკლე II-ის მეფობის ხანაში ჰპოვა.

1783 წელს გაფორმებული გეორგიევსკის ტრაქტატის საბეჭდავზე ამოტვიფრული ბაგრატიონთა მმართველი დინასტიისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფო გერბის გარშემო განლაგებულია ათი მომცრო ფარი (ოთხ-ოთხი მარჯვენა და მარცხენა ჰერალდიკური მხარიდან და 2 ქვეიდან)¹¹⁷. ისინი წარმოადგენენ მეფე ერეკლეს ხელისუფლებას დაქვემდებარებულ მიწებს, რომელთა შორის არის, როგორც წმინდა ქართული მხარეები, ასევე საქართველოს მიმდებარე, ქართლ-კახეთის სამეფოს კუთვნილი, ყმადნაფიცი თუ საპრეტენზიო სამფლობელოები. ერეკლე II-მ ამ პროვინციული გერბებით შეიძლება ითქვას გააგრძელა ის საქმე, რომელსაც ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილმა დაუდო სათავე კავკასიის რუკას დართულ ემბლემატიკაში და, რომელიც საქართველოს გავლენის სფეროს მონიშვნას ისახავდა მიზნად.

/ერეკლე II-ის დიდი ბეჭედი/ (1-33 ა. ბ.)

საბეჭდავის ყოველ მცირე, სამხარეო ფარს ორიგინალური, როგორც ჩანს ერეკლე II-ის ხანებში სამთავროების გერბთათვის განკუთვნილი გვირგვინი ადგას თავს, თვით ეს საგერბე ფარები კი შემდეგნაირად გამოიყურება (აღწერილობა მოცემულია ჰერალდიკური წესით – ზევიდან ქვევით და მაცქერლისთვის მარცხნიდან მარჯვნივ): I – საქართველოს: გველეშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგი; II – ქართლი: ორ ისარ გასობილი მთა; III – სომხეთი: ორ მწვერვალზე მოთავსებული ბიბლიური ნოეს კიდობანი; IV – თაღის ქვეშ გამოხატული ღვთისმშობელი ხელებში ჩვილი იესოთი და მამაკაცის სამი ფიგურა, სავარაუდოდ ბიბლიიდან ცნობილი შობისა და “სამი მოგვის“ სცენა; V – სამგუმბათოვანი ეკლესია. გერბი შესაძლოა ერევნის სახანოს ეკუთვნოდეს, რადგან მოგვიანებით ეჩმიაძინის ტაძრის მსგავსი გამოსახულება რუსეთის იმპერიაში შემაგალი ერევნის გუბერნიის გერბზე იყო დატანებული¹¹⁸; VI – ისრის მპყრობელი შებრუნებული შეაბჯრული მკლავი; VII – ირიბად გამოხატული შებრუნებული აღმოსავლური ხმალი; VIII – ასევე ირიბად გამოხატული შებრუნებული მუშკეტი; IX – გაქცეული მგლისებრი შებრუნებული ფიგურა. თუ ფიგურა მართლაც მგელია, მაშინ არ არის გამორიცხული ფარი “ლეკ-დაღესტანს“ მივაკუთვნოთ, ვინაიდან ჩრდილოეთ კავკასიის ამ მხარეს ვახუშტი ბაგრატიონის გერბებში სწორედ მგელი განასახიერებს; X – ცხენის მსგავსი შებრუნებული ფიგურა. თუ ეს ასეა შესაძლებელია გერბი კახეთისა იყოს.

აღწერილი გერბების უმეტესობის ატრიბუცია ძლიერ ჭირს, ვინაიდან მათი კუთვნილების პირდაპირი მითითება ქართულ ჰერალდიკასთან დაკავშირებულ ვერცერთ წყაროში ან ლიტერატურაში ვერ მოვიძიეთ, გეორგიევსკის ტრაქტატს დართული ერეკლე II-ის ტიტულში ჩამოთვლილი მის მფლობელობაში მყოფი ქვეყნების თუ მხარეების ნუსხას¹¹⁹ კი ბეჭედზე აღბეჭდილი ზევით ჩამოთვლილი სამხარეო გერბების რიგი თანმიმდევრულად ვერასეზით ვერ ესადაგება.

გურიის სამთავროს მეტად საინტერესო და ორიგინალური გერბი არის ამოტვიფრული ქ. თბილისის საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ექსპოზიციაში გამოფენილ ლითონის მასიურ ფილაზე: ოქროს ველიან ფრანგულ ფარში – ლათინური ჯვრით დაბოლოებული მარცხნივ ჩაწეული სვეტი, მის ძირში კი – წინა თათებით მახვილის მპყრობელი მწოლიარე ჰერალდიკური ლეოპარდი; ფარი სამთავრო გვირგვინით დამშვენებული პავილიონით არის შემკული. გერბი გამოქვეყნებული აქვს სტანისლავ დუმინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში¹²⁰. გერბი ჰერალდიკური სტილის დამახასიათებელი ნიშნებით XIX საუკუნის დასაწყისს უნდა განეკუთვნებოდეს, ამასთანავე გასათვალისწინებელია, რომ კომპოზიცია უთუოდ მხოლოდ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ გურიის სამთავროს საბოლოო გაუქმებამდე და ქუთაისის გუბერნიას მიერთებამდე ანუ 1840 წლამდე თუ იარსებებდა¹²¹.

/გურიის სამთავროს გერბის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმიდან/ (1-34)

სამეგრელოს სამთავროს ორიგინალურ გერბს ვხვდებით, ქ. თბილისში მდებარე ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ოქროს ფონდში დაცულ დადიანების კუთვნილ XIX საუკუნის ორ ვერცხლის ლანგარზე. თითოეული ჭურჭლის ცენტრში ამოკვეთილია, ე. წ. ფრანგული ფარი, გერბთმცოდნეობის წესების მიხედვით, ოქროს აღმნიშვნელი წერტილოვანი დაშტრიხვის მქონე ფონით და მოსიარულე ვერძის გამოსახულებით; ფარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს. საფიქრებელია, რომ ისევე როგორც სამეგრელოს მთავრების დადიანების გერბში, ამ შემთხვევაშიც ვერძის ფიგურა ოდიშის სამთავროს ძველი კოლხიდის მახლობლად მდებარეობაზე და აქედან გამომდინარე არგონავტების ცნობილ მითთან კავშირზე უნდა მიგვანიშნებდეს.

სამხარეო გერბებად შეიძლება მივიჩნიოთ აგრეთვე, საქართველოში შემავალი აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების საბჭოთა პერიოდის გერბებიც.

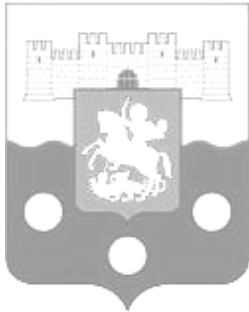
აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის გერბი ერთ-ერთი უადრეულესი იყო საბჭოთა კავშირის ავტონომიების სიმბოლოებს შორის. სრულიად აფხაზეთის საბჭოთა III ყრილობაზე მიღებული 1925 წლის 1 აპრილის კონსტიტუციით დამტკიცებული აფხაზეთის თავდაპირველი გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: აფხაზეთის პეიზაჟის რუსულენოვან წარწერა: “С. С. Р. Абхазия“, ფონზე ოქროს ნამგალი და ურო იყო აღბეჭდილი, გერბის ზედა ნაწილში მზის სხივებში გამოსახული ხუთქიმიანი ვარსკვლავი იყო მოთავსებული, ყოველივე კი თავთავით, თამბაქოთა და ვაზით დამზადებული გვირგვინით იყო შემკული. გერბს გარს ერტყა წითელი არშია აბხაზურენოვანი წარწერით: “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!”¹²². აღწერილი გერბის მიღებიდან მცირე ხნის შემდგომ, 1937 წელს იგი შეიცვალა და ამიერიდან აფხაზეთის, ისევე როგორც აჭარის, საქართველოს სსრ-ის შემადგენელი ავტონომიური წარმონაქმნების ემბლემები თვით საქართველოს სსრ-ის საგერბე კომპოზიციის იდენტური გახდა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აფხაზეთის სიმბოლოს აფხაზურ ენაზე შესრულებული დევიზი: “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!” ერთვოდა, აჭარისას კი ქართულად და რუსულად გადმოცემული წარწერა: “აჭარის ასსრ“ ჰქონდა ჩამატებული¹²³.

თანამედროვე პირობებში აჭარისა და განდაკუთრებით აფხაზეთის გერბებმა კიდევ უფრო მეტი აქტუალობა შეიძინა. თავის დროზე 2000 წლის 26 ივნისს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესმა საბჭომ აჭარის დროშასთან ერთად რესპუბლიკის გერბიც დაამტკიცდა¹²⁴: ლაჟვარდის ველიან მრგვალ ფარში ფრთებგაშლილი ოქროს არწივი მის ზევით კი არკისებურად განლაგებული შვიდი შვიდქმიანი ოქროსავე ვარსკვლავით. ეს გერბი ფაქტიურად ზუსტი ანალოგია იყო იმხანად აჭარის მმართველი პარტიის “აღორძინების კავშირის“ ემბლემისა.

2004 წლის ცნობილი მოვლენების შემდეგ, საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭოსთან თანამშრომლობით აჭარაში დამტკიცდა ახალი გერბი, რომელის ოფიციალური ბლაზონიც (აღწერილობა) შემდეგნაირია:

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გერბი წარმოადგენს ტალღისებურად გადაკვეთილ ჰერალდიკურ ფარს, ცენტრში მცირე ჰერალდიკური ფარით.

მცირე ჰერალდიკურ ფარზე მეწამულ ველზე გამოსახულია ოქროს ჯვრის ბუნიანი, ვერცხლის შუბოსანი, ვერცხლის გველეშაპის განმგებირავი, ვერცხლის ცხენზე ამხედრებული ოქროს შარავანდედიანი ვერცხლის მხედარი - წმ. გიორგი.

/აჭარის თანამედროვე გერბი/ (1-35)

ფარის პირველ ნაწილში ზურმუხტის ველზე გამოსახულია ოქროს ციხე.

ფარის მეორე ნაწილში ლაჟვარდის ველზე გამოსახულია სამი ოქროს მონეტა: ორი - ერთზე.

რაც შეეხება სიმბოლიკის განმარტებას – ფარის ტალღოვანი კვეთა მხარის ზღვის სიახლოვესთან არის დაკავშირებული.

მცირე ფარში გამოსახული წმ. გიორგი. წარმოადგენს საქართველოს სახელმწიფო გერბის მთავარ ფიგურას, და მიანიშნებს საქართველოს სახელმწიფოს პრიორიტეტულობაზე, რაც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციით არის განსაზღვრული.

ფარის პირველ ნაწილში ზურმუხტის ველზე გამოსახული ოქროს ციხესიმაგრე სახელმწიფოს კარიბჭეს, უძველეს გონიოს ციხეს გამოსახავს, ზურმუხტის ველი (ფერი) კი აჭარის მარადმწვანე ბუნებაზე მიანიშნებს.

ფარის მეორე ნაწილში ლაჟვარდის ველი (ფერი) ზღვას გამოხატავს, ხოლო სამი ოქროს მონეტა ბათუმის პორტს, ინდუსტრიულ და სავაჭრო განვითარებას, სიმდიდრეს.

რუსეთის მიერ წაქეზებულმა აფხაზეთის თვითმარქვია მთავრობამ 1992 წელს მიიღო აფხაზეთის ჰერალდიკურად საკმაოდ გაუმართავი გერბი, რომლის ფუნქციონირებასაც არავითარი საერთაშორისო სამართლებრივი საფუძველი არ გააჩნია, ისევე როგორც ე. წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის გერბს. ამიტომ ჩვენ აქ არ შევჩერდებით ამ სიმბოლური გამოსახულებებზე მსჯელობით, დაინტერესებულთ შეუძლიათ ადვილად მოიძიონ ხსენებული ემბლემატიკა ინტერნეტში, განსაკუთრებით რუსულ საძიებო ინტერნეტ-გვერდებზე.

საქართველოს საქალაქო გერბები

საგერბე გამოსახულებების მრავალფეროვანი სახეობებიდან საქალაქო გერბები ჩვენში ერთი უგვიანესთაგანი წარმონაქმნია. სადღეისოდ ჩვენს ხელთ არსებული ისტორიული მონაცემების მიხედვით, უნდა ვივარაუდოთ, რომ XIX საუკუნემდე, ანუ რუსეთთან შეერთებამდე საქართველოში ქალაქებს გერბები არ გააჩნდათ. ყოველ შემთხვევაში ამ სიტყვის კლასიკური ევროპული მნიშვნელობით. საგვარეულო, სახელმწიფო თუ სამხარეო გერბებისგან განსხვავებით მათ არსებობას არც რუსული გერბთმცოდნეობა სცნობს. თუმცა, ძირითადად ნუმიზმატიკური მასალის საფუძველზე უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს ქალაქებს, შესაძლოა ანტიკური ხანიდან მოყოლებული და XVIII საუკუნის ჩათვლით, ჰქონდათ გარკვეული სიმბოლოები, რომელიც, როგორც ჩანს, ზოგ შემთხვევაში მონეტებზე ან რაიმე სხვა საგნებზე დაიტანებოდა ხოლმე¹²⁵. მიუხედავად ამისა, ამჟამად ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემებით ვერ დასტურდება ამგვარ ემბლემათა გადაზრდა საქალაქო გერბებში, მეტიც ხსენებული სიმბოლოები, იშვიათი გამონაკლისების გარდა (მაგ. რედუტ-კალე ანუ ყულევი), არც მოგვიანებით რუსების მიერ შექმნილ მუნიციპალურ გერბებს დასდებია საფუძვლად. მოკლედ რომ ითქვას, სადღეისოდ არ ჩანს პირდაპირი ბმა უძველეს სავარაუდო საქალაქო ემბლემაებსა და მოგვიანო (XIX საუკუნის) მუნიციპალურ გერბებს შორის.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე ქართული საქალაქო გერბების აღწერას XIX საუკუნიდან მოყოლებული შევუდგებით და სადაც, ჩვენი აზრით, შესაძლებლად ჩავთვლით მათ სავარაუდო წინამორბედ უძველეს ემბლემატიკასაც შევეხებით.

რუსულ გერბთმცოდნეობით ისტორიულ ლიტერატურაში არსებობს ცნობა, რომ ჯერ კიდევ 1819 წელს, ანუ სანამ ქართულ ქალაქებს ოფიციალური გერბები გაუჩნდებოდათ, გენერალმა ალექსანდრე პეტრეს ძე ერმოლოვმა (სხვათაშორის ეს სწორედ ის ერმოლოვია, რომელმაც სასტიკად ჩაახშო 1819-20 წწ. გურია-იმერეთის აჯანყება) საკუთარი ინიციატივით შექმნა საქართველოს გერბის პროექტი და აგრეთვე აპირებდა წარმოედგინა თავის მმართველობაში (საიმდროოდ გენერალი საქართველოს მთავარმართებელი იყო) მყოფი ყველა სამაზრო ქალაქის ემბლემა¹²⁶. სამწუხაროდ, ჩვენ ვერ შევძელით ამ საყურადღებო, მაგრამ ზედმეტად მოკლე, მწირი ცნობის გადამოწმება და სადღეისოდ არ ძალგვიძს იმაზე საუბარი თუ რა გამოსახულებებთან გვაქვს საქმე, შემორჩა ისინი თუ არა.

ამ საკითხთან დაკავშირებული დამატებითი ინფორმაცია ვერც ჩვენთვის მისაწვდომი წერილობითი, საარქივო თუ ზეპირი წყაროებიდან მოვიკვლიეთ.

მცირე ხნის შემდგომ – 1836 წელს რუსეთის შინაგან საქმეთა სამინისტრო ცირკულიარს უგზავნის გუბერნატორებს, რომელთაც უნდა შეეცვალებინათ, ჰქონდა თუ არა მათდამი დაქვემდებარებულ ყველა ქალაქს გერბი¹²⁷. ამ დოკუმენტის საფუძველზე საქართველო-იმერეთის გუბერნიის და კასპიის ოლქის, მათი მაზრებისა და ქალაქების გერბების ოცი პროექტი იქნა გაგზავნილი და განხილული სახელმწიფო სენატში. პროექტები შემუშავებული იყო ამიერკავკასიის მხარის მთავარ სამმართველოში და სწორედ მათ საფუძველზე 1843 წლის 21 მაისს დამტკიცდა ოფიციალური ხელისუფლების მიერ დადასტურებული პირველი ჩვენთვის ცნობილი ქართული საქალაქო გერბები¹²⁸.

1858 წელს რუსეთის იმპერიაში ადგილობრივი ანუ საქალაქო და სამხარეო გერბების შექმნის თუ გადახედვის კიდევ ერთი ახალი ეტაპი დაიწყო. ჰეროლდიის დეპარტამენტის გადაწყვეტილებით რუსეთის ყოველ გუბერნიას, ოლქს, მაზრას, ქალაქს საკუთარი გერბი უნდა ჰქონოდა, ხოლო ყველა ადმინისტრაციული ერთეულის ის, ასე ვთქვათ ძველი გერბი, რომელიც უკვე არსებობდა კლასიკური დასავლეთ ევროპული ჰერალდიკის წესების მიხედვით უნდა შესწორებულიყო¹²⁹.

მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში მიმდინარეობდა, როგორც ქართული, ასევე რუსული ზოგადსაიმპერიო ე. წ. ადგილობრივი ანუ მუნიციპალური გერბთშემოქმედება – წლების მანძილზე იქმნებოდა ახალი და მოდიფიცირდებოდა ან ხელახლა დგებოდა მრავალი ქალაქის, ოლქის თუ მაზრის ძველი გერბი.

აქვე უნდა აღინიშოს ყოფილი მეფისნაცვლის თავად მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვის (ცხოვრობდა 1782-1856 წლებში; 1844-1854 წლებში – კავკასიის მეფისნაცვალი¹³⁰) როლი რუსეთის იმპერიის დროინდელი ქართული საქალაქო გერბების შექმნაში. იგი ფრიად აქტიურ მონაწილეობას იღებდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ახალი, ჰერალდიკურად და შინაარსობრივად უფრო გამართული მუნიციპალური გერბების შემუშავების საქმეში. ჰეროლდიის დეპარტამენტისთვის განკუთვნილ მის რჩევებში კი ხშირად გამოსჭვივის ადგილობრივი, ქართული კულტურისა თუ ისტორიის ცოდნა და მისდამი მოწიწებული დამოკიდებულება. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა, რომ სწორედ 1831-1843 წლების პერიოდში, ანუ საქართველოში პირველი საქალაქო გერბთშემოქმედების უამს თავად ვორონცოვის ქვეშევრდომად კავკასიაში მუშაობდა, მომავალში – 1851-1854 წლებში რუსეთის იმპერიის ჰეროლდმაისტერი დიმიტრი ვასილის ძე ულიანინსკი¹³¹.

ქართულ საქალაქო გერბებს ახალი სული ჩაებერა 2008 წელს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭოს დაარსებით და ქართულ ტერიტორიულ გერბებზე მუშაობის აღორძინებით. კომუნისტური პერიოდის უიშვიათესი გამონაკლისების გარდა (მაგ. ქ. თბილისის სიმბოლო და ქ. ბორჯომის გერბისმაგვარი ემბლემა), ეს არის პირველი შემთხვევა, როდესაც საქალაქო გერბები იქმნება ქართული ხელისუფლების მიერ, მითუმეტეს საქართველოს სრულიად დამოუკიდებელი სახელმწიფოს პირობებში. ამასთან განსაკუთრებით სასიამოვნო აღსანიშნავია, რომ ყველა

ახლადშექმნილი გერბი აბსოლუტურად შეესაბამება ჰერალდიკურ კანონებს, განსხვავებით კომუნისტური პერიოდის სიმბოლიკისა.

თბილისის გუბერნიის
საგუბერნიო ქალაქის, მაზრისა და ციხესიმაგრის გერბი

საიმპერიო შინაგან საქმეთა სამინისტროს 1836 წლის ზემოთხსენებული ცირკულიარის საფუძველზე 1843 წლის 21 მაისს სანკტ-პეტერბურგში რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ დამტკიცდა ქალაქ თბილისის პირველი ჩვენთვის ცნობილი ოფიციალურად გაფორმებული გერბი, რომელმაც 1878 წლამდე იარსება, ვიდრე მას ახლით შეცვლიდნენ. იმხანად რუსულ ჰერალდიკაში წესად იყო ქალაქის ან მაზრის საგერბე ფარის ზედა ნახევარში იმ გუბერნიის გერბის ნაწილის განთავსება, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდა მოცემული დასახლებული პუნქტი. ეს წესი მოგვიანებით, XIX საუკუნის შუა ხანებში ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილების მმართველის ბარონ კიონეს მიერ განხორციელებული რეფორმებისას უფრო პროგრესული კანონით შეიცვალა, რაზეც ქვევით გვექნება დაწვრილებითი საუბარი.

(1-36)

ამრიგად 1843 წლის 21 მაისს უმაღლესად დამტკიცებული და 1878 წლამდე მოქმედი თბილისის საქალაქო გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: ფრანგული ფარი შუაზეა გადაკვეთილი. ზედა ნახევარში მოთავსებულია, ჩვენს მიერ უკვე განხილული, საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ზემოთა ნაწილი; ქვედაში: ვერცხლზე – მერკურის კვერთხი, ფართო ვაჭრობის ნიშნად¹³². კვერთხი ოქროს შეფერილობისა ჩანს, არადა ლითონზე ლითონის

დატანება მეტად იშვიათი მოვლენა არის ჰერალდიკაში. ამ შემთხვევაში გამონაკლისი შესაძლოა იმ ფართო სავაჭრო საქმიანობის ხაზგასასმელად დაიშვა, რომელსაც ქალაქ თბილისი აწარმოებდა იმხანად. თუმცა ისიც შესაძლებელია, რომ ჩვენს მიერ სანკტ-პეტერბურგში შესწავლილ “უმაღლესად დამტკიცებული საქალაქო და ადგილობრივი გერბების კრებულში” (შემოკლებით – უდსაგკ) შეტანილი ამ გერბის ფერად გამოსახულებაზე აღბეჭდილი კვერთხი არა ოქროსა არამედ ბრინჯაოს ან უბრალოდ მეტალისფრად მივიჩნიოთ, ვინაიდან გერბის აღწერილობაში ფიგურის ფერი მითითებული არ არის, გერბთმცოდნეობაში კი მიღებულია ზოგიერთი საგნის მისი ჩვეული, ბუნებრივი და არა მაინცდამაინც ჰერალდიკური შეფერილობით გამოსატყა¹³³.

მერკურის კვერთხს სხვაგვარად კადუცისაც უწოდებენ. საზოგადოდ, მერკური (ლათ.-რომ.) იგივე ჰერმესი (ბერძ.) თავდაპირველად მესაქონლეობის მფარველად ითვლებოდა. მოგვიანებით მას პატივს სცემდნენ, როგორც მოგზაურთა, დესპანთა და ვაჭართა, საერთოდ ვაჭრობისა და ყოველგვარი შემოსავლის მფარველ ღმერთს. ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით ჰერმესი – მერკური ზოგჯერ გამოიხატებოდა გველებშემოსხვეული კვერთხით. კადუცად წოდებული ეს კვერთხი ხშირად გვხვდება ცალკეც, როგორც

განვითარებული ვაჭრობისა და წარმატების სიმბოლო. მერკურის ჩაფხუტის ან ჩექმების დამამშვენებელი ფრთები აღნიშნავენ ამ ღმერთისთვის დამახასიათებელ სისწრაფეს და მოქნილობას. ფრთები აგრეთვე კადუცის კენწეროზეც თავსდება ხოლმე¹³⁴.

აღსანიშნავია რომ, თბილისის ეს შედარებით ძველი გერბი დატანებულია 1857-1858 წლებში თბილისისა და ბორჯომის შორის მიმოქცევაში მყოფ მარკაზე, რომელიც, როგორც ცნობილია, პირველი მარკაა რუსეთის იმპერიის ისტორიაში¹³⁵.

/თბილისის გერბი იშვიათ ისტორიულ მარკაზე/ (1-37)

აქვე უნდა შევჩერდეთ იმ ცვლილებებზე, რომელიც ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილების მმართველმა ბარონმა კიონემ შეიტანა რუსულ საქალაქო გერბთშემოქმედებაში. რეფორმა რუსული გერბთმცოდნეობის ევროპულ სტანდარტებთან მიახლოებას ისახავდა მიზნად. 1857 წელს საბოლოოდ დამტკიცებული კანონები მკაცრად განსაზღვრავდა ყოველგვარი ადმინისტრაციული ერთეულის (გუბერნიის, მხარის, ქალაქის, მაზრის, ციხე-სიმაგრის და ა. შ.) საგერბე კომპოზიციის შედგენის წესებს¹³⁶. ამიერიდან ყველა გუბერნიას ერთი ტიპის გერბი და ფარსგარე საგერბე შესამკობელი უნდა ჰქონოდა, საქალაქო და სხვა ადგილობრივი გერბების ფარსგარე შესამკობლები კი ერთიან სისტემაში მოქცეულიყო. ამ კანონთა მიხედვით ადგილობრივ გერბებს მოცემული ადმინისტრაციული ერთეულის მოსახლეობის, ფუნქციის, მნიშვნელობის გამომხატველი კონკრეტული საგერბე ატრიბუტები ამშვენებდა, გუბერნიის გერბი კი საგუბერნიო დასახლებული პუნქტის საგერბე ფარის ზედა ნახევრის ნაცვლად, ფარის, ფიგურებისგან დაუტვირთავ ე. წ. თავისუფალ ნაწილში (იხ. გლოსარიუმი) ექცეოდა. ამასთანავე გადაწყდა ამიერიდან გერბებში შემავალ ყველა ფიგურას დასავლეთ ევროპაში მიღებული კლასიკური ჰერალდიკური ანუ ოდნავ სტილიზებული და არქაული ფორმა მინიჭებოდა. მოყვანილ დადგენილებათა ხორცშესასხმელად მთელ იმპერიაში დაიწყო ძველი გერბების განახლება-გადახალისებისა და ახალი აქამდე არარსებულების შექმნის ხანგრძლივი პროცესი, რომელსაც 1850-იან წლებში დაედო დასაბამი და 1870-იანების ბოლომდეც კი არ იყო სრულიად დამთავრებული. ასე მაგალითად, იგივე თბილისის ახალი გერბის შექმნა 1858 წელს გადაწყდა, საბოლოოდ კი იგი მხოლოდ 1878 წელს დამტკიცდა. ეს არც ისე მოკლე ექსკურსი აუცილებელი გვეჩვენა ზოგადად რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე გერბთმცოდნეობით პროცესებში გასარკვევად, რათა უფრო სრულყოფილად წარმოვიდგინოთ რის საფუძველზე და რატომ იღებდა ამა თუ იმ ფორმას იმ ხანებში წარმოქმნილი ქართული

ადგილობრივი გერბები, ვინაიდან ეს პროცესები ბუნებრივია პირდაპირ ეხებოდა მათ.

ამრიგად 1858 წელს ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებამ გადაწყვიტა თბილისის გუბერნიისა და მისი ქალაქების ახალი გერბების შექმნა. ამასთან დაკავშირებით თავის დროზე, ჯერ კიდევ 1858 წლამდე კონსულტაცია სთხოვეს კავკასიის ყოფილ მეფისნაცვალს თავად ვორონცოვს. მან თბილისის გუბერნიის გერბად წარმოადგინა: ფარის წითელ ველზე მაცხოვრის კვართი, მის თავზე მარჯვნიდან და მარცხნიდან თითო ქერუბიმი. პროექტის მხატვრული გამოსახულება ჩვენთვის უცნობია, შემორჩა მხოლოდ აღწერილობა. გერბში წმინდა ნაწილების განთავსების მართებულობასთან დაკავშირებით იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრი რუსეთის წმინდა სინოდს დაეკითხა, რომელმაც უხერხულად მიიჩნია ამგვარ სიწმინდეთა ქალაქის გერბში შეტანა¹³⁷. ამაზე დოკუმენტურად არაფერი მიუთითებს, მაგრამ ვფიქრობთ სინოდი და მინისტრი პროექტის წინააღმდეგ იმიტომ წავიდნენ, რომ მასში მნიშვნელოვანწილად ფიქსირდებოდა ბაგრატიონთა უძველესი საგვარეულო სიმბოლიკა.

საგერბე განყოფილებამ საბოლოოდ თბილისის გუბერნიის გერბის სრულიად განსხვავებული პროექტი შეიმუშავა, რომელიც 1878 წლის 5 ივლისს ცარსკოე სელოში ოფიციალურად დამტკიცდა და მოგვიანებით ასევე შევიდა “უმაღლესად დამტკიცებული საქალაქო და ადგილობრივი გერბების კრებულში¹³⁸”: ფრანგული ფარი, ოქროზე სევადის ჯვარი, ჯვარზე – ორ მოჭრილ ვერცხლის ხელში ოქროს სამყურა რუსული ჯვარი დადგმული გადაბრუნებულ ვერცხლის ნახევარმთვარეზე; ფარის კუთხეებში . ლომის ოთხი მოჭრილი მეწამული თავი სევადის

(1-38)

თვალეებით და ენით. ფარზე – საიმპერატორო გვირგვინი, ფარის გარშემო – ოქროს მუხის ფოთლები ლაჟვარდის “ანდრიას ბაფთით” შეერთებული.

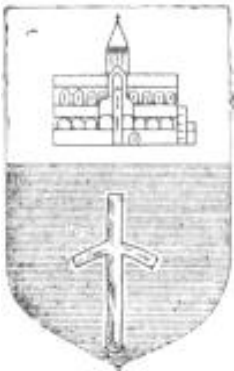
კომპოზიციის სიმბოლიკა შემდეგნაირად აიხსნება: რუსული ჯვარი მიუთითებს, რომ საქართველო რუსეთის შემადგენლობაშია და მის მფარველობის ქვეშ იმყოფება; ამ ჯვრის მჭერელი ურთიერთგადაჯაჭვული ხელები რუსეთ-საქართველოს კავშირზე მიანიშნებს; ამოტრიალებული ნახევარმთვარე და ლომის მოჭრილი თავები კი იმის აღმნიშვნელია, რომ საქართველო რუსეთის იმპერიის მიერ სპარსეთისა და თურქეთის უღლისგან არის გამოსხნდი¹³⁹.

ჩვენი აზრით, გერბი წინამორბედთან შედარებით გაცილებით უკედ არის ჰერალდიკურად გაწყობილი. მასში ძირითადი, პოლიტიკურ-სარწმუნოებრივი მოტივია – გადატრიალებულ ნახევარმთვარეზე შემდგარი ჯვარი ქრისტიანობის მიერ მუსლიმთა დამარცხების მანიშნებელია. აქ უნდა გავიხსენოთ, რომ სწორედ 1878 წელს დაასრულა რუსეთმა წარმატებული ომი თურქეთთან და გერბის კომპოზიციაზე შესაძლოა ამ ფაქტმაც იქონია გავლენა.

იმავროულადვე ასეთივე შინაარსის გერბები შედგა ქალაქ თბილისის, ციხესიმაგრისა და მაზრისთვის, ოღონდ ამ ადმინისტრაციულ ერთეულთა გერბების შესაფერისი ფარსგარე საგერბე შესამკობლებით. საქალაქო გერბს თავს ედგა ოქროს სამქონგურიანი კოშკურისებრი გვირგვინი, გარშემო კი ალექსანდრეს ბაფთით შეკრული ოქროს ორი თავთავი ეკრა. ამგვარი ორნამენტი ბარონ კიონესეული ზემოთსხენებული რეფორმის შემდეგ მიუთითებდა ქალაქის შემოგარენში მცხოვრები მოსახლეობის მიწათმოქმედებით საქმიანობას; ციხესიმაგრის .

(1-39) საგერბე ფარს თავზე ედგა ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი იმპერატორის დროშებით; სამაზრო გერბს კი ე. წ. ძველი სამეფო გვირგვინი ამშვენებდა¹⁴⁰. ამ გერბთაგან თითოეულმა 1917 წლამდე იარსება, ვიდრე რევოლუციამ მთელი რუსული საიმპერიო ჰერალდიკური პრაქტიკა არ მოსპო.

ზემოთ აღწერილთაგან სრულიად განსხვავებული გამოსახულება აქვს მოყვანილი მიხეილ ვაძბოლსკის: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზევით – თბილისის გუბერნიის გერბი – სვეტიცხოვლის ეკლესია, ქვევით – სავარაუდოდ ზურმუხტზე წმ. ნინოს ჯვარი¹⁴¹. სამწუხაროდ, წყაროთა უქონლობისა და ავტორისული მითითება-დამოწმებების არარსებობის პირობებში ვერაფერს ვიტყვით გერბის წარმოშობაზე, ან მისი შექმნის თარიღზე. მითუმეტეს, რომ თვით გუბერნიის ემბლემაც სხვაგვარია – სვეტიცხოვლის მსგავსი ეკლესია. სანქტ- . .

(1-40) პეტერბურგში მდებარე რუსეთის ცენტრალურ საისტორიო არქივში (რცსა) ამგვარი და ვაძბოლსკის მიერ მოყვანილი კიდევ რამდენიმე ჩვენთვის უცნობი წარმოშობის საქალაქო გერბის ვერავითარ კვალს ვერ მივაკვლიეთ. თავს უფლებას მივცემთ გამოვთქვათ ფრთხილი ვარაუდი: ხომ არ არის ეს გენერალ ერმოლოვის მიერ შედგენილი გერბების სწორედ ის პროექტები, რომლებზეც ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ ზევით და რომელთა შესახებაც მოკლედ მოგვითხრობს ცნობილი რუსი ჰერალდისტი სობოლევა. ყოველ შემთხვევაში თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თბილისის ეს გერბი არასდროს ყოფილა ოფიციალურად დამტკიცებული რუსეთის საიმპერიო მთავრობის მიერ.

1989 წელს, საქართველოში ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლებასთან ერთად, წარმოიშვა იდეა შექმნილიყო დედაქალაქის გერბი. წამოწყების მოთავედ მოგვევლინა მსატვარი ემირ ბურჯანაძე. თემის გარშემო, გაზეთ "თბილისში" გაიმართა პოლემიკა, რომელსაც საკმაო ხნის მანძილზე, სხვადასხვა **(1-41)** ავტორთა რამდენიმე სტატია მიეძღვნა¹⁴².

თავისთავად ფაქტი რათქმაუნდა მისასაღმებელი იყო (მითუმეტეს საიმდროოდ), მაგრამ მიდგომა – აბსოლუტურად არაპროფესიონალური.

კომპოზიციის ძირითადი მოტივია მხარზე გონიო გადაებული ხოხობი, რომელიც ქალაქის დაარსებასთან დაკავშირებული ცნობილი ლეგენდიდან მოგვევლინა. მთლიანობაში ე. წ. გერბის ჰერალდიკურად აღწერა გაჭირდება, ამიტომ მხოლოდ ორიოდ შენიშვნით შემოვიფარგლებით. არ შეიძლება გერბი შეიქმნას გერბმცოდნეობის კანონთა სრული იგნორირებით. უპირველეს ყოვლისა გასათავისებელია, რომ, ვითარც გერბების ერთ-ერთ ლაკონურ განმარტებაში აღინიშნება: "გერბი ეწოდება მემკვიდრეობით გარდამავალ სიმბოლურ გამოსახულებას, რომელიც დგება გარკვეული წესების (sic) საფუძველზე"¹⁴³.

ემირ ბურჯანაძის ქმნილებაში არ განირჩევა მკაცრად დაწესებული ჰერალდიკური ფერები, არ არის გამოკვეთილი ფარი, გაუთვალისწინებელია ჰერალდიკის ერთ-ერთი ურყევი წესი, რომლის მიხედვითაც გერბში ყოვლად მიუღებელია რაიმე წარწერის ჩასმა.

ქუთაისის გუბერნიის, მაზრისა და საგუბერნიო ქალაქ ქუთაისის გერბი

ქუთაისის თავდაპირველი 1843 წელს შექმნილი გერბი შემდგენიარად გამოიყურებოდა:

გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზედა ნახევარში – საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი; ქვედაში – ვერცხლის ფონზე, მარცხნიდან მარჯვნივ მომდინარე ორი დაკლაკნილი ლაჟვარდოვანი ზოლი, რომელიც ერთმანეთს ერწყმის, მათ თავზე ზეთისხილის ტოტი. ყოველივე ეს განასახიერებდა მდინარეებს რიონსა და ყვირილას და ამ მხარეში, როგორც ჩანს იმერეთი (142) იგულისხმება, მსხმოიარე ზეთისხილის ხეებს¹⁴⁴.

1858 წელს ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში ქუთაისის გუბერნიის, მაზრისა და თვით ქალაქ ქუთაისის ახალი გერბების პროექტების შემუშავება დაიწყო. ამასთან დაკავშირებით კავკასიის ყოფილმა მეფისნაცვალმა თავადმა ვორონცოვმა ქუთაისის გუბერნიის გერბად მეწამულ ველიან ფარზე ოქროს საწმისი წარმოადგინა. კომპოზიციას თავს უნდა სდგომოდა ორთავიანი საიმპერატორო არწივი, რომელიც ფარს ზევიდან გადააფარებდა ფრთებს. იმავდროულად ვორონცოვმა სამაზრო გერბის პოექტიც შექმნა: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნაწილში ქუთაისის გუბერნიის გერბი განათავსა, ქვედაში კი – ლაჟვარდის ფონზე წმ. ანდრია პირველწოდებულის ჯვარი. ანდრიას ჯვრის სიმბოლოს მოცემულ გერბში მოთავსება იმით აიხსნებოდა, რომ ამ წმინდანმა პირველმა იქადაგა ქრისტიანობა კოლხეთში, ანუ იგივე იმერეთში¹⁴⁵.

იმპერიის ყოფილმა შინაგან საქმეთა მინისტრმა ბიბიკოვმა, რომელიც იმხანად ასევე საკმაოდ აქტიურად იყო ჩართული საქალაქო გერბთშემოქმედებაში, ორივე პროექტი ძლიერ მოიწონა, თუმცა შენიშნა, რომ უფრო მართებული იქნებოდა ორის ნაცვლად გუბერნიასაც, მაზრასაც და ქალაქსაც ერთი გერბი ჰქონოდა, ვინაიდან ყველა ამ ერთეულის ადმინისტრაცია ერთსადაიმავე ცენტრში ანუ ქუთაისში იყო განთავსებული.

ეს მოსაზრება საგერბე განყოფილებამაც გაიზიარა¹⁴⁶. საბოლოოდ ოქროს საწმისის ვარიანტი შეირჩა მცირედი შესწორებებით: გერბის ოქროს ველი ზურმუხტისათით შეიცვალა, ვერძის ოქროსავე საკიდი კი რუსეთის იმპერიის ტრიკოლორი დროშის ფერებით გაეწყო. შესწორებანი იმით იყო მოტივირებული, რომ ქუთაისის გერბი ფერებით გამორჩეულ ყოფილიყო იდენტური შესახედაობის ავსტრიული და ესპანური ოქროს საწმისის საქვეყნოდ ცნობილი ორდენებისგან¹⁴⁷.

/ქუთაისის გუბერნიის გერბი. 1870 წ./ (143)

ამრიგად 1870 წლის 29 ოქტომბერს ქალაქმა ახალი გერბი მიიღო: ფრანგული ფარის ზურმუხტის ველზე, რუსეთის იმპერიის ფერების (შავი, ოქროსფერი, თეთრი) ბაფთაზე ჩამოკიდებული ოქროს საწმისი¹⁴⁸. საგუბერნიო გერბის ფარს თავს ადგას საიმპერატორო გვირგვინი, გარშემო კი ანდრიას ბაფთით შეერთებული მუხის ოქროს ფოთლები აკრავს; სამაზრო ფარს – ძველი სამეფო გვირგვინი; ხოლო საქალაქოს – ოქროს სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი. სამაზრო და საქალაქო ფარებს, ორივეს გარს არტყია ალექსანდრეს ბაფთით შეერთებული ვაზის ყლორტები, იმის ნიშნად, რომ, გერბის შემქნელთა დაკვირვებით იმერეთის ტყეებში მეტად გავრცელებული იყო ხეებს შემოხვეული ველური ვაზის ჯიში¹⁴⁹.

რა შეიძლება ითქვას ქუთაისის ამ ორი გერბის შესახებ: თუ პირველი მათგანი მთლიანად გეოგრაფიული გარემოს მიხედვით არის შედგენილი, მეორეში აქცენტი მართებულად არის გადატანილი ქალაქის და ზოგადად მხარის ისტორიულ წარსულზე, კერძოდ მითზე არგონავტების შესახებ. მართალია ვიზუალურად ორივე გამოსახულება მისაღებია, მაინც, ჩვენი აზრით, გვიანდელი ვარიანტი გაცილებით უკეთესია. საერთოდ, ქ. ქუთაისის 1870 წლის გერბი საქართველოს საქალაქო გერბებს შორის ერთ-ერთი უთვალსაჩინოესია დახვეწილობით, მარტივი გემოვნებიანი შესრულებითა და სწორი კონცეპტუალური მიდგომით.

ქუთაისის ოფიციალურად დამტკიცებული ორივე გერბი შესულია საგერბე განყოფილების მიერ შედგენილ რუსეთის იმპერიის “უმაღლესად დამტკიცებული“ საქალაქო და სამხარეო გერბების დასურათებულ კრებულში¹⁵⁰.

მიხეილ ვაძბოლსკის ქალაქ ქუთაისის გერბად მხოლოდ ოქროს საწმისიანი ვარიანტი აქვს წარმოდგენილი ყოველგვარი დამატებითი შესამკობლების გარეშე¹⁵¹.

(1-44)

დედაქალაქებს.

გერბის ფარს გარს არტყია ვაზის ფოთლების ოქროს ორნამენტი.

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ზურმუხტის ველზე გამოსახულია ოქროთი დევიზი – „ქუთაისი“ და ჰერალდიკური ორი ოქროს ჯვარი. ბაფთის რევერსი არის ოქროსი.

გერბში ორივე სიმბოლო ოქროს საწმისიც და ანტიკური ხომალდიც რასაკვირველია მიანიშნებს არგონავტების ლეგენდაზე და ძველი კოლხეთის სამეფოზე, რომლის დედაქალაქიც გარკვეულ პერიოდში ქუთაისიც იყო.

ბათუმის საოლქო და საქალაქო გერბი

1857 წელს რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილების მიერ შემუშავდა ბათუმის საოლქო და საქალაქო გერბი.

(1-45)

წ. ძველი სამეფო გვირგვინი. ხოლო ბათუმის, ვითარც საპორტო ქალაქის გერბის უკან ირიბად არის გადაჯვარედინებული ოქროს ორი ღუზა, თავზე კი ფარს ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი ადგას¹⁵².

აღსანიშნავია, რომ 1857 წელს ბათუმი ჯერ კიდევ არ შედიოდა რუსეთის იმპერიაში, აქედან გამომდინარე უნდა მივიხნოთ, რომ ჰეროლდის დეპარტამენტის 1857 წლით დათარიღებული საარქივო საქმეთწარმოებით დოკუმენტში ბათუმისა და ბათუმის ოლქის გერბის პროექტთან დაკავშირებული ფურცლები მოგვიანებით არის ჩამატებული.

გერბი საბოლოოდ 1881 წელს დატვიცდა, მაგრამ იმხანად ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიას შეერწყა. ამრიგად დარჩა მხოლოდ საქალაქო საგერბე ფარი, რომელშიც მარტოდენ ის ცვლილება შევიდა, რომ ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში ქუთაისის გუბერნიის გერბი მოთავსდა¹⁵³.

(1-46)

საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭოს მონაწილეობით შექმნილი და ქალაქის საკრებულოს მიერ 2009 წლის 30 ოქტომბერს დამტკიცებული ბათუმის ახალი გერბი ასე გამოიყურება:

გერბის ფარის ლაჟვარდის ველს კვეთს სამი ვერცხლის ყაბიწი (მარჯვნიდან მარცხნივ). ფარის ცენტრში მოთავსებულია მცირე ფარი, რომელიც ტალღისებურად გაყოფილია ორ ნაწილად; I ნაწილი

– მეწამულ ველზე სამი ოქროს მონეტა. II ნაწილი წარმოადგენს ვერცხლის ველს.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ოქროს გვირგვინი.

გერბის ფარს უკან ჯვარედინად მოთავსებულია ორი ოქროს ღუზა.

გერბის ფარს გვერდებზე და ქვევით შემოყვება ვერცხლ-ლაჟვარდის ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე სევადით ჩაწერილია დევიზი – „ბათუმი“.

მოცემული გერბის კონცეფციას წარმოადგენს ქალაქ ბათუმის ისტორიულ-კულტუროლოგიური წარსულისა და დღეს არსებული პოლიტიკურ-სამართლებრივი სტატუსის ასახვა.

ბათუმი, როგორც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქი უნდა დაფიქსირებულიყო ბათუმის საქალაქო გერბში. ამიტომ ისტორიული გერბის ფარი მოთავსდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დროშის ვერცხლ(თეთრ)-ლაჟვარდოვან ველზე. ვინაიდან ეს ფერები – ვერცხლ(თეთრ)-ლაჟვარდი – ითვლება აჭარის საიდენტიფიკაციო და სიმბოლურად გადმომცემ ფერებად.

ისტორიული გერბის ტალღოვანი გადაკვეთა ქალაქის ზღვასთან სიახლოვეს მიუთითებს. ამისავე მიმანიშნებელია და აგრეთვე საპორტო ქალაქის აღმნიშვნელია გერბის ფარს უკან მოთავსებული გადაჯვარედინებული ოქროს ღუზები.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია ქალაქის სტატუსის აღმნიშვნელი სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) ოქროს გვირგვინი, განსხვავებით სხვა

საქალაქო გერბებიდან, რომელთა გვირგვინები ვერცხლისაა, რადგან ბათუმი ავტონომიური რეგიონის ცენტრია.

ისტორიული გერბის ფარის I ნაწილში მოთავსებული მონეტები ქალაქ ბათუმის ისტორიულ, სავაჭრო-სახლვაო მნიშვნელობის აღმნიშვნელია.

სასიაოვნოა, რომ ახალი გერბი სრულად ინარჩუნებს ძველ სიმბოლურ ტრადიციას და ამასთანავე იძენს ახლებურ ელემენტებსაც.

ფოთის საქალაქო გერბი

იმხანად ქუთაისის გუბერნიაში შემავალი სამაზრო ქალაქ ფოთის გერბი 1868 წელს შეიმუშავა სენატთან არსებული ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებამ. მანამდე ფოთს ოფიციალურად დაგენილი გერბი არ ჰქონია.

(1-47)

ირიბად გადაჯვარედინებული და ალქსანდრეს ბაფთით გადაბმული ოქროს ორი ღუზა უძევს¹⁵⁴.

კონესეული განმარტებით კოშკი ქალაქის სიმაგრეებზე მიუთითებდა ტალღოვანი ქამარი კი გამორჩეულ მდებარეობაზე – შავ ზღვასა და პალიასტომის ტბას შორის¹⁵⁵.

საგერბე განყოფილების უფროსის კონეს მითითებების მიხედვით შედგენილი კომპოზიცია ამგვარად გამოიყურებოდა: ფრანგული ფარი; ვერცხლზე მეწამული მრგვალი, კბილანებიანი კოშკი ღია კარიბჭით, ვერცხლის შოვებითა და ფანჯრებით; მთლიანად ფარზე – ლაჟვარდის ტალღოვანი ქამარი; ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში – ქუთაისის გუბერნიის გერბი. სხვა სამაზრო ქალაქებისებრ ფოთის საგერბე ფარსაც ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი

გვირგვინი ადგას თავს, უკან კი ერთმანეთზე

(1-48)

ორი ოქროს ღუზა.

2005 წლის 28 ოქტომბერს ქალაქის საკრებულოს გადაწყვეტილებით დამტკიცდა ფოთის ახალი გერბი: მეწამულ ველიან ფრანგულ ფარზე ოქროს კოში, ფარის ლაჟვარდის ტალღოვანი დაბოლოება გამიჯნულია ძირითადი ნაწილისგან ვერცხლის ტალღოვანი ზოლით; მცირე ფარში ლაჟვარდის ველზე ოქროს საწმისი.

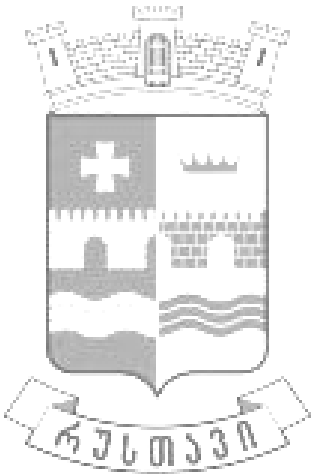
გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი. ამგვარი გვირგვინი მიეკუთვნება ყველა მუნიციპალურ ქალაქს საქართველოში.

გერბის ფარს უკან ჯვარედინად მოთავსებულია

გერბის კომპოზიცია მოხდენილად ითავსებს ფოთის ისტორიული გერბის ფიგურებს, ოქროს საწმისის ლეგენდის მოტივსა და ქალაქის ზღვასთან სიახლოვის აღმნიშვნელ გამოსახულებებს.

რუსთავის გერბი

2009 წლის 9 იანვარს ქ. რუსთავის საკრებულოს დადგენილებით დამტკიცდა ჰერალდიკის საბჭოს მონაწილეობით შედგენილი საქალაქო გერბი:

(1-49)

გაკვეთილი ფრანგული ფარის მარჯვენა ნაწილი მეწამულია, მარცხენა – ვერცხლის.

მთლიანი ფარის თავში, მარჯვნივ მეწამულ ველზე მოთავსებულია საქართველოს დროშიდან დასესხებული მცირე ვერცხლის ჯვარი, მარცხნივ – ვერცხლზე მეწამული ხუთქიმიანი ტიტულარული გვირგვინი.

ფარზე მოთავსებულია ორი სარტყელი – 1. გალავანი 2. მდინარე. გალავანიც და მდინარე ორი ფერით არის გამოსახული: მარჯვენა ნაწილი, მოთავსებული მეწამულ ველზე ვერცხლისაა, მარცხენა – ვერცხლის ველზე მეწამულია. გალავნის თავზე, მრჯვნივ მოთავსებულია ვერცხლის წმ. გიორგის ჯვარი, მარჯვნივ – მეწამული გვირგვინი.

ფარს ზემოთ მოთავსებულია ვერცხლის სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია დევიზი, რომლის დევიზის ბაფთის ვეცხლის ველზე მეწამულით ჩაწერილია – “რუსთავი“.

მდინარის სარტყელი მდ. მტკვარზე მიგვანიშნებს, გალავანი მიანიშნებს რომ რუსთავი არის თბილისის კარიბჭე და დამცავი ზღუდე, ჯვარი საეპისკოპოსოზე, ხოლო გვირგვინი ერთხანს საუფლისწულო ტერიტორიაზე.

გორის სამაზრო და საქალაქო გერბი

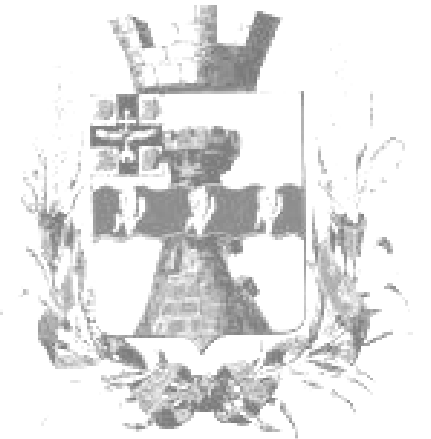
(1-50)

1843 წლის 21 მაისს ქალაქ გორის გერბად შემდგენიარი გამოსახულება დამტკიცდა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზევით – საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი; ქვევით – ლაჟვარდის ფონზე ოქროს ამომავალი მზით განათებული ვერცხლის ძველი დანგრეული კოშკი. კომპოზიცია იმას განასახიერებდა, რომ რუსეთის მფარველობაში ხალხს აღარ სჭირდება მაზრაში მიმოფანტული სიმაგრეები; კოშკის აქეთ-იქით ხორბლის თითო ოქროს ზვინი კი პურის ყანების სიუხვეს

მიანიშნებდა¹⁵⁶. თავისთავად მზე, ცნობილი რუსი გერბმცოდნის ვინკლერის მიხედვით, ჭეშმარიტების, სიმართლის, სიბრძნისა და ნაყოფიერების სიმბოლოდ აღიქმებოდა¹⁵⁷.

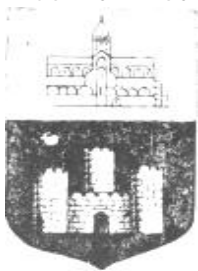
ცენტრალურ ფიგურათა (მზე და კოშკი) რუსებისეულ განმარტებაში აშკარად გამოსჭვივის იმპერიული დემაგოგია. იგივე შეიმჩნევა ზოგიერთ სხვა საქალაქო გერბშიც. ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ის, რომ საიმდროოდ, გორის და ზოგადად ქართლისთვის ხორბლეული კულტურებია დამახასიათებელი და არა ხეხილი.

1858 წელს ახალი გერბების შემუშავების გამო კავკასიის ყოფილმა მეფისნაცვალმა ვორონცოვმა საგერბე განყოფილებას გორის საგერბე ფარში ზვინის მოთავსება შესთავაზა. განყოფილების უფროსმა მიიჩნია, რომ ასეთი სიმბოლო რუსეთის ბევრ სხვა ქალაქსაც აქვს და განსხვავებული პროექტი წარმოადგინა: ფრანგულ ფარზე (ველის ფერი არ არის აღნიშნული) მეწამული ანდრიას ჯვარი დამძიმებული ოქროს ხუთი თავთავით¹⁵⁸. შემდეგ არც ეს ვარიანტი იქნა გაზიარებული და საბოლოოდ გორის გერბად ამგვარი

კომპოზიცია დამტკიცდა: ოქროს ველიან ფრანგულ ფარზე მეწამული, კბილანებიანი, ნახევრად ჩამონგრეული კოშკი; ფარს კვეთს ლაჟვარდის ქამარი დამძიმებული ოქროს სამი თავთავით; ფარის ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში – თბილისის გუბერნიის გერბი. გორის სამაზრო გერბს თავს ადგას ე. წ. ძველი სამეფო გვირგვინი. საქალაქო გერბს კი გარს აკრავს ალექსანდრეს ბაფთით შეკრული ოქროს თავთავები, მხარის მოსახლეობის მიწათმოქმედებითი საქმიანობის აღსაღნიშნავად და აგვირგვინებს ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი¹⁵⁹.

(1-51)

მ. ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში” ქალაქ გორის განსხვავებული გერბია მოცემული: გადაკვეთილ ფრანგულ ფარიში, ზევით თბილისის გუბერნიის გერბი – ქართული ტიპის ეკლესია არის განთავსებული; ქვევით – ციხესიმაგრე¹⁶⁰.

(1-52)

თელავის სამაზრო და საქალაქო გერბი

სამაზრო ქალაქ თელავის 1843 წლის 21 მაისს რუსეთის იმპერიის მიერ დამტკიცებული გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზევით – საქართველო-იმერეთის გერბის ნაწილი; ქვევით – ზურმუხტის ველზე ყურძნის მტევანი ფოთლებით, ვენახებისა და ღვინის ფართო წარმოების ნიშნად¹⁶¹.

(1-53)

1858 წელს ახალი გერბის შესაქმნელად ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებამ კავკასიის მეფისნაცვლის თავად ვორონცოვის პროექტს მიმართა. მასში ერთადერთი ფიგურა იყო გამოსახული – ნატურალური სახით წარმოდგენილი ყურძნის მტევანი. ვორონცოვისეული ვარიანტი მხოლოდ ნაწილობრივ გაიზიარეს, რადგან

ჰერალდიკის კანონების გათვალისწინებით დაუშვებლად იქნა მიჩნეული გერბში საგნების მათი ბუნებრივი სახით წარმოჩენა. ამ პროექტის საფუძველზე შედგა თელავის მაზრის ახალი გერბი: ფრანგულ ფარში, ვერცხლის ველზე განლაგებულია ყურძნის ორი ზურმუხტის მტევანი შვეულად, ხოლო თარაზულად – ყურძნისავე ორი ზურმუხტის ფოთოლი; ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში კი თბილისის გუბერნიის გერბია მოთავსებული. ორივე ფიგურა (მტევნები და ფოთლები) პროექტისგან განსხვავებით

(1-54)

სტილიზებული ფორმით არის შესრულებული. საქალაქო გერბს თავს ადგას ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი, ხოლო მოსახლეობის მევენახეობით დაკავების აღსაღნიშნავად გარს არტყია ალექსანდრეს ბაფთით შეერთებული ვაზის ტოტები. რაც შეეხება სამაზრო გერბის ფარს, მას ე. წ. ძველი სამეფო გვირგვინი ამშვენებს¹⁶².

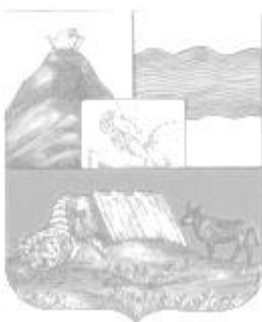
საკუთრივ თელავის გერბის მიხედვით ვადბოლსკისეული ვარიანტი ზუსტად ემთხვევა 1843 წელს დამტკიცებულ გერბს. განსხვავებულია მხოლოდ ზედა ნაწილი, სადაც საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილის ნაცვლად, თბილისის გუბერნიის, ჩვენთვის მხოლოდ მიხედვით ვადბოლსკის წიგნიდან ცნობილი, სიმბოლო – ქართული სტილის ეკლესია არის მოთავსებული¹⁶³.

(1-55)

უნდა ითქვას, რომ თელავის გერბის ყველა ვარიანტი კარგად ასახავს ქალაქის, ზოგადად მხარის გარემოსა და მისი მოსახლეობის ძირითად საქმიანობას. ამასთანავე ყოველი მათგანი საკმაოდ მაღალ დონეზეა შესრულებული და ქართული საქალაქო ჰერალდიკის მშვენებას წარმოადგენს.

ახალციხის სამაზრო, საქალაქო და ციხესიმაგრის გერბი

1843 წლის 21 მაისს საქართველოს სხვა უმნიშვნელოვანეს დასახლებებთან ერთად რუსეთის იმპერიის მთავრობამ ქალაქ ახალციხის გერბიც დაამტკიცა, რომლის გადაკეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარში საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი განთავსდა; ხოლო ქვედაში – მეწამულ ფონზე, ძველი ციხესიმაგრის კედელი, მის მარჯვნივ-მარცხნივ კი – სიუხვის რქა და ბალახის მძოვარი

(1-56)

ძროხა, ამ მხარეში საძოვრების

სიმრავლისა და მიწის ნაყოფიერების აღსანიშნავად¹⁶⁴.

აღწერილი გერბი ნაწილობრივ მეტყველია:

გალავანი ქალაქის სახელწოდებაზე მიგვითითებს – ახალ-ციხე; გამოსახულებაში ციხის კედელი შესაძლოა იმის ხაზგასასმელადაც მოთავსდა, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის დროს რესეთის იმპერიის ჯარმა, ქართული მოხალისე მილიციის აქტიური დახმარებით, დიდი ბრძოლების შედეგად აიღო ახალციხის ცნობილი სიმაგრე.

"სიუხვის რქის" ლეგენდა მომდინარეობს ძველი მითიდან, რომლის მიხედვით ზევსი გამოზარდა თხა ამალთეამ. ამ თხის რქას ჯადოსნური თვისება მიეწერებოდა: მის მფლობელს შეეძლო მიეღო ყოველივე, რასაც ისურვებდა. აქედან წარმოიქმნა, შეხედულება სიუხვის რქაზე, ვითარც ყოველგვარი სიმდიდრისა და კათილდღეობის სიმბოლოზე. ამ ემბლემის გამოსატვა მიღებული იყო არა მხოლოდ ცხოველის რქის ფორმით, არამედ მისი მსგავსი კალათის ან ჭურჭლის სახითაც, რომლიდანაც ხილი, ყვავილები, თავთავები, მონეტები და ძვირფასეულობა ცვივოდა. სიუხვის რქას გერბებში მეტწილ მაშინ ათავსებდნენ ხოლმე, როცა სიმდიდრე და კეთილდღეობა სასარგებლო შრომით ან ვაჭრობით მოიხვეჭებოდა¹⁶⁵.

ფარში ასევე აღბეჭდილი ხარის ფიგურა განვითარებულ მეცხოველეობასა და საძოვართა სიმრავლეზე მიუთითებდა.

ახალციხის ეს, ასე ვთქვათ ძველი გერბი შესულია საგერბე განყოფილების მიერ შედგენილ რუსეთის იმპერიის “უმაღლესად დამტკიცებული“ საქალაქო და სამხარეო გერბების დასურათებულ კრებულში¹⁶⁶.

1858 წელს ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში, თავად ვორონცოვის მიერ შემუშავებული და შინაგან საქმეთა მინისტრის ბიბიკოვის მიერ მოწონებული საგერბე პროექტის მიხედვით ახალციხის სამაზრო, საქალაქო და საციხესიმაგრო გერბი შეადგინეს: სევადის ველის მქონე ფრანგულ ფარზე, ვერცხლის სამი ტალღოვანი მცირე ქამარი; ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში – იმერეთის გუბერნიის გერბი¹⁶⁷. შემქნელი შენიშნავდნენ, რომ ვინაიდან ახალციხის მაზრა, მათი აზრით, მინერალური წყლების გარდა სხვა არაფრით არის გამორჩეული, გადაწყდა მხარის ეს სიმდიდრე ზემოთ აღწერილი სამი ტალღოვანი ხაზით გამოსატულიყო¹⁶⁸. სამაზრო გერბს თავს ედგა “ძველი სამეფო გვირგვინი“, საქალაქოს და საციხესიმაგროს კი – საიმპერატორო ორთავიანი არწივით შემკული ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკოვანი გვირგვინი; სამივე დანიშნულების საგერბე ფარს ალექსანდრეს ბაფთით შეკრული ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორი საიმპერატორო შტანდარტი ჰქონდა ზურგს უკან ამოღებული¹⁶⁹.

ქალაქ ახალციხის გერბად მიხილ ვადბოლსკის აბსოლუტურად განსხვავებული გამოსახულება მოჰყავს: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზევით, იმერეთის გუბერნიის გერბი – ზურმუხტზე ოქროს საწმისი; ქვევით – დიდი ბორბლებიანი გუთანნი¹⁷⁰.

(1-57)

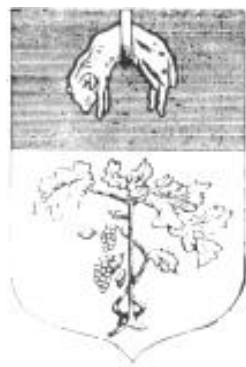

1843 წლის 21 მაისს სანქტ-პეტერბურგში ოფიციალურად დამტკიცებული გურიის მხარის უმათავრესი ქალაქის ოზურგეთის პირველი ჩვენამდე მოღწეული გერბი, რომელიც საგერბე განყოფილების მიერ შედგენილ რუსეთის იმპერიის “უმაღლესად დამტკიცებული“ საქალაქო და სამხარეო გერბების დასურათებულ კრებულში გურიის მაზრის გერბად მოიხსენიება, შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარში საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი იყო

(1-58) განთავსებული; ხოლო ქვედაში – ვერცხლზე გუთანის, მის თავზე კი – ყურძნის მტევნებიანი ვაზით გარსშემოსხვეული ზეთისხილის რტო. გერბის სიმბოლიკა მხარის ბუნების განსაკუთრებულ მსხმოიარობასა მიაანიშნებდა¹⁷¹.

XIX საუკუნის შუა წლებში მთელი რუსეთის იმპერიის მასშტაბით წამოწყებული ადმინისტრაციულ გერბებთან დაკავშირებული, ჩვენს მიერ უკვე განხილული ჰერალდიკური რეფორმის ფარგლებში, კავკასიის ყოფილმა მეფისნაცვალმა თავადმა ვორონცოვმა 1858 წლისთვის ჰეროლდიის დეპარტამენტში ოზურგეთის სამაზრო და საქალაქო გერბის პროექტი წარმოადგინა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარში – საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი; ქვედაში კი – ოქროს ფონზე გამოსახული ვაზშემოსხვეული ხე, მაზრაში გავრცელებული ტყეებისა და ვაზის სიუხვის ნიშნად¹⁷².

საგერბე განყოფილებამ მიიჩნია, რომ პროექტი “არც თუ ისე შესაბამებოდა“ ევროპული ჰერალდიკის კანონებს¹⁷³. მიუხედავად ამისა, კომპოზიცია შინაარსობრივად მოიწონეს, ამიტომ გადაწყდა პირველადი პროექტისეული სიმბოლიკის შენარჩუნებით ახალი ჰერალდიკურად უფრო გამართული გერბი შექმნილიყო: ფრანგული ფარის ოქროს ველზე ზურმუხტის ხე გამოიხატა; ხოლო თვით ფარი ოქროს სამი ყურძნის მტევნით დატვირთული მეწამული ქამრით გადაიკვეთა; გერბის ზედა მარჯვენა თავისუფალ ნაწილში კი ქუთაისის გუბერნიის გერბი განთავსდა. სამაზრო გერბს ე. წ. ძველი სამეფო გვირგვინი ედგა თავს, საქალაქოს კი – ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი; ამასთანავე ორივე გერბი ალექსანდრეს ბაფთით შეერთებული ვაზის ოქროს რტოებით იყო გარსშემორტყმული. ამრიგად გერბის სწორედ ეს ვარიანტი გადაეცა იმპერიის ჰეროლდმაისტერს მისთვის “შემდგომი სვლის მისაცემად“¹⁷⁴.

“საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“ მიხეილ ვაღბოლსკის ოზურგეთის გერბად თავად ვორონცოვისეული პროექტის იდენტური გამოსახულება მოჰყავს¹⁷⁵.

(1-59)

სამტრედიის გერბი

(1-60)

პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭოსთან თანამშრომლობის შედეგად სამტრედიის საკრებულოს 2008 წლის 3 ოქტომბრის დადგენილებით დამტკიცდა ქალაქის შემდეგნაირი გერბი:

ფრანგული ფარის ლაჟვარდის ველზე ვერცხლის გაფრენილი მტრედი, ფარს გააჩნია ზურმუხტის დაბოლოება. ფარი დაგვირგვინებულია ვერცხლის სამკოშკიანი გალავნით, ხოლო ფარს ქვევით ვერცხლის სადგევიზე ბაფთაზე სევადის წარწერა – “სამტრედია“ არის დატანილი.

ცხადია გერბი მეტყველია და სიმბოლიკა გამომდინარეობს ქალაქის დასახელებიდან.

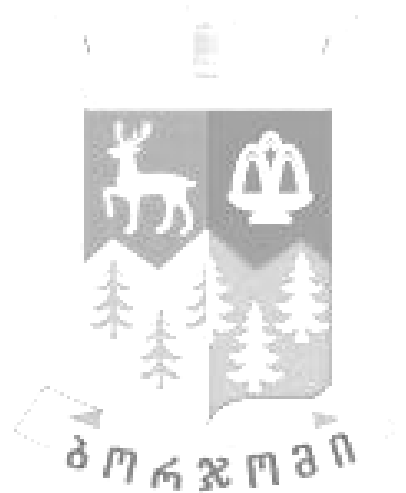
ბორჯომის გერბი

2009 წლის 19 აგვისტოს ქ. ბორჯომის საკრებულომ ჰერალდიკის საბჭოსთან თანამშრომლობით დაამტკიცა შემდეგი სახის საქალაქო გერბი:

გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის I ნაწილში – მეწამულ ველზე ვერცხლის ირემი, II ნაწილში – ლაჟვარდის ველზე ვერცხლის წყარო, III ნაწილში – ვერცხლის ველზე სამი ზურმუხტის ნაძვი, რომელთაგან ზედა მარცხენა ნაძვი ნახევრად არის გამოსახული. IV ნაწილში – ზურმუხტის ველზე ვერცხლის სამი ნაძვი, რომლის ზედა მარჯვენა ნაძვი ნახევრად არის გამოსახული.

ფარს ზემოთ მოთავსებულია ვერცხლის სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო გვირგვინი

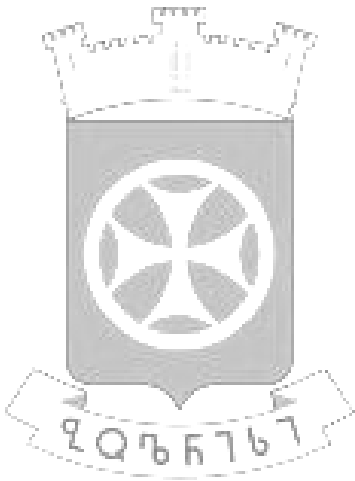
ფარს ქვემოთ მოთავსებულია დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სევადით ჩაწერილია – “ბორჯომი“.

(1-61)

გერბის კომპოზიცია ძირითადად აგებულია კომუნისტურ პერიოდში შედგენილი ბორჯომის გერბისებრი სიმბოლოს საფუძველზე, მაგრამ გამოსახულება სრულყოფილად არის გამართული ჰერალდიკის კანონების შესაბამისად. გერბის ფიგურები მიანიშნებს მხარეში გავრცელებულ ფლორასა და ფაუნაზე, წყარო კი რათქმაუნდა ბორჯომის ცნობილ სამკურნალო წყლებზე მიუთითებს.

ბოლნისის გერბი

ბოლნისის საკრებულომ 2009 წლის 30 მარტს დაამტკიცა ჰერალდიკის საბჭოსთან შეთანხმებული საქალაქო გერბი:

ფრანგული ფარის მეწამული ველის ცენტრში ვერცხლის წრეში ჩასმული ვერცხლისავე ბოლნური ჯვარი.

ფარს ზემოთ მოთავსებულია ვერცხლის სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო გვირგვინი

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სევადით – ასომთავრული ანბანით ჩაწერილია – “ბოლნისი“.

კომპოზიცია ბუნებრივია ასახავს მოცემულ რაიონში მდებარე ბოლნისის სიონის ტაძარზე

(1-62) გამოკვეთილ ე. წ. ბოლნურ ჯვარს, რომელიც ესოდენ გავრცელებულია საქართველოში და წარმოადგენს ჯვრის სრულიად ორიგინალურ გამოსახულებას.

მარნეულის გერბი

გერბის ფარი ჰორიზონტალურადაა გაყოფილი მეწამულ და ვერცხლის ველებად. პირველი ნაწილი – მეწამულ ველზე სამი ოქროს ღომი. მეორე ნაწილი – ვერცხლის ველს შუაზე ყოფს მეწამული ხიდის მსგავსი სარტყელი. ველის პირველ (ზედა) ნაწილზე მოთავსებულია მეწამული ჯვარი.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სევადით ჩაწერილია დევიზი **(1-63)** - “მარნეული“. ბაფთის რევერსი მეწამულია.

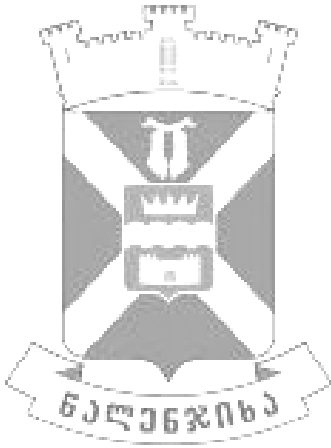
ღომები გამოხატავს ვახუშტი ბატონიშვილისეულ ცნობას ღომთა გორის შესახებ, ხოლო ხიდისებრი სარტყელი – წითელ ხიდს, თანამედროვე საქართველოს კარიბჭეს.

წალენჯიხის გერბი

წალენჯიხის საკრებულომ ჰერალდიკის საბჭოსთან კონსულტაციების შედეგად 2009 წლის 31 მარტს დაამტკიცა შემდეგი სახის საქალაქო გერბი:

გერბის ფარის ლაჟვარდის ველი წმ. ანდრიას ვერცხლის ჯვრით გაყოფილია 4 ველად. პირველ ნაწილში გამოსახულია ოქროს საწმისი. ფარის ცენტრში მოთავსებულია მცირე ფარი.

მცირე ფარის მეწამული ველი ვერცხლის სამი ტალღოვანი სარტყელით გაყოფილია ორ ველად. მცირე ფარის პირველ ველზე მოთავსებულია ოქროს გვირგვინი, მეორე ველზე ოქროს ციხე-სიმაგრე ღია კარიბჭით.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სევალით ჩაწერილია „წალენჯიხა“ ბაფთის სარჩული ლურჯია. (1-64)

წმ. ანდრიას ჯვარი აღნიშნავს გადმოცემას, რომლის მიხედვითაც ამ წმინდანმა ჩაიარა და იქადაგა წალენჯიხის მიდამოებში. ოქროს საწმისი სამეგრელოსა დღეა დასავლეთ საქართველოს აღნიშნავს. “ჯიხა“ კი ციხეს, გამაგრებულ ადგილს ნიშნავს და ციხესიმაგრის გერბში მოთავსებით კომპოზიცია ნაწილობრივ მეტყველი ხდება.

ჭარ-ბელაქანის სამხედრო ოლქის
ქალაქ ზაქათალის და ზაქათალის ოლქის გერბი

მოცემული შრომის თემა ქართული გერბთმცოდნეობა არის და ბუნებრივია მის ფარგლებში ექცევა ამა თუ იმ დროს საქართველოსთან რაიმეგვარად დაკავშირებული ნებისმიერი ჰერალდიკური მასალა. მართალია საინგილო ამჟამად მეზობელი სახელმწიფოს – აზერბაიჯანის საზღვრებშია, მაგრამ ყველას კარგად მოეხსენება, რომ ეს მიწა ისტორიული საქართველოს ტერიტორია არის და იქაური მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს დღესაც ქართველები შეადგენენ. ამიტომ აუცილებლად მივიჩნიეთ ერთ ხანს საქართველოში, შემდეგ კი თბილისის გუბერნიაში შემავალი ჭარ-ბელაქნის, იგივე ზაქათალის მხარის გერბის განხილვა.

1843 წელს შექმნილმა ზაქათალის საქალაქო გერბმა ოფიციალურად 1844 წლამდე იარსება, ანუ მანამდე, სანამ ეს მხარე თბილისის გუბერნიაში შედიოდა¹⁷⁶. გერბი ასე გამოიყურებოდა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზევით – საქართველო-იმერეთის გერბის ნაწილი; ქვევით – მეწამულზე, ვერცხლის ციხესიმაგრის კედელი, გასხივოსნებული ოქროს მზით; კედლის წინ ნამგალი შუაზე გადატეხილ ხმაღს ადევს, იმის ნიშნად, რომ “აქაურმა ხალხმა მიატოვა წარსული მშფოთვარე ცხოვრება და მშვიდობიან მეურნეობას მოჰკიდა ხელი“¹⁷⁷. ამასთანავე შემქმნელები

(1-65)

აღნიშნავენ, რომ “ახალი ზაქათალის“ სიმაგრეების აშენებამ შეაკავა იქაური მოსახლეობა ჩერქეზებთან მოკავშირეობისგან და მშვიდობიანი საქმიანობისკენ აბრუნებინა მათ პირი, რაც აისახა კიდევ

ზემოთ მოყვანილი გერბში¹⁷⁸. თვალშისაცემია, რომ აღწერილი კომპოზიცია შინაარსობრივად ძლიერ ახლოს დგას ქალაქ გორის გერბთან.

ზაქათალის მხარის ანუ საინგილოს 1844 წელს თბილისის გუბერნიისგან გამოყოფისა და ჭარ-ბელაქანის სამხედრო ოლქის (1844-1860 წლებში არსებობდა) შექმნის შემდეგ, 1858 წლისთვის ამ ოლქის ახალი გერბის პროექტი წარმოადგინა მეფისნაცვალმა ვორონცოვმა: მეწამულ ფარში გადაჯვარედინებული თოფი და ხმალი, შუაში კი აბრეშუმის გორგალი, იმის ნიშნად, რომ ამ მხარის მაცხოვრებელთა საბრძოლო განწყობის მიუხედავად ისინი მუდამ დაკავებულნი არიან მეაბრეშუმეობით. პროექტის მიხედვით ფარს თავს ადგას საიმპერატორო გვირგვინოსანი ორთავიანი არწივი¹⁷⁹.

საგერბე განყოფილების უფროსმა კიონემ პროექტი ნაწილობრივ დაიწუნა, ვინაიდან ხმალსა და თოფს არა ჰერალდიკური, არქაულ-სტილიზებული ფორმა ჰქონდა, არამედ ნამდვილი იარაღისა, აბრეშუმის გორგალი კი მისი აზრით საერთოდ მიუღებელი ფიგურა იყო გერბთმცოდნეობისათვის¹⁸⁰. ამის ნაცვლად კიონემ გერბის ახალი ვარიანტი შეიმუშავა: “რომბებით ოქროდ და მეწამულად გაყოფილ (?) ფარში, ვერცხლის გაღუნული ხმალი ვერცხლითვე მოვარაყებული სევადის ტარით. გერბი შემკულია ძველი სამეფო გვირგვინით და ფარს უკან ირიბად გადაჯვარედინებული საიმპერატორო არწივებით დამშვენებული ორი შტანდარტით, რომლებიც ალექსანდრეს ბაფთით არის შეერთებული“¹⁸¹.

საგერბე განყოფილებასა და იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრის ბიბიკოვის მიერ კიონესეული ვარიანტის ოდნავ შესწორების შედეგად საბოლოოდ ჭარ-ბელაქანის სასამხედრო ოლქის გერბად შემდეგი გამოსახულება მიიღეს: რომბებით გაყოფილ ოქროს და მეწამულ ფარში ვერცხლის ხმალი ოქროს ტარით. ფარზე, ვითარც რუსეთის იმპერიის სამხედრო ოლქის გერბს შეშვენის, “ძველი სამეფო გვირგვინი“ არის განთავსებული, ფარს უკან კი – ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული და ალქსანდრეს ბაფთებით გადაბმული საიმპერატორო არწივებით დამშვენებული ორი შტანდარტი¹⁸².

მიხეილ ვაღბოლსკის, თავის წიგნში, როგორც ავტორი იხსენიებს “ზაქათალის მხარის“ გერბის კიდევ ერთი, დაუთარიღებელი, მაგრამ ძალიან საინტერესო და ორიგინალური ვარიანტი აქვს მოყვანილი, თუმცა ყოველგვარი დამატებითი განმარტება-ინფორმაციის გარეშე (სამწუხაროდ ამგვარი რამ ფრიად ჩვეულია ამ წიგნისათვის): ფრანგულ ფარში, ზეღმართული ხელის მტევანი¹⁸³. ემბლემის წარმომავლობა და ახსნა ცნობების უქონლობის გამო ჯერ-ჯერობით ძლიერ ჭირს. ერთად-

(1-66)

ერთი, რისი თქმაც შეიძლება ის არის, რომ საზოგადოდ, ჰერალდიკაში ხელის ამგვარი გამოსახულება ხელისუფლების, ძალაუფლების, დაცვის სიმბოლოდ ითვლება¹⁸⁴. ამასთანავე გასათვალისწინებელია, რომ ჭარ-ბელაქანის სამხედრო ოლქი 1860 წელს რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ ე. წ. ზაქათალის ოკრუგად (1917 წლამდე იარსება) გადაკეთდა¹⁸⁵ და შესაძლოა გერბის, ასე ვთქვათ ვაღბოლსკისეული ვარიანტიც მაშინ შეიქმნა.

თუმცა, ამის დამადასტურებელ საბუთებს ჩვენს მიერ პეტერბურგში შესწავლილ რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცულ ჰეროლდიის დეპარტამენტის საქმეებში ვერსად მივაკვლიეთ.

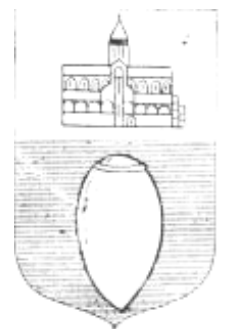
სიღნაღის სამაზრო და საქალაქო გერბი

(1-67)

– თბილისის გუბერნიის გერბი. სამაზრო გერბის ფარს თავს ადგას “ძველი სამეფო” გვირგვინი, საქალაქოს კი – ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი. ორივე ფარს გარს აკრავს ალექსანდრეს ბაფთით ურთიერთ გადაბმული ოქროს ორი თავთავი¹⁸⁷.

ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ მიხელ ვაღბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში” სიღნაღის გერბად სრულიად განსხვავებული გამოსახულება აქვს მოყვანილი: გადაკეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნაწილში – თბილისის გუბერნიის გერბის, მხოლოდ ვაღბოლსკისთან დაფიქსირებული ვარიანტი; ქვედაში კი – თავმოხუფული ქვევრი¹⁸⁸. სამწუხაროდ ჯერ-ჯერობით დარწმუნებით ვერარას ვიტყვით ამ გერბის წარმოშობაზე, რომელიც არადა, ჩვენი აზრით, კომპოზიციურადაც და შინაარსობრივადაც მეტად საინტერესოა.

(1-68)

რაჭის მაზრის გერბი

რაჭის სამაზრო გერბი ქართულ საქალაქო ჰერალდიკაში საკმაოდ გვიანი წარმონაქმნია. XIX საკუნის შუა წლებამდე ამ ადმინისტრაციული ერთეულის ემბლემა არსად არის დაფიქსირებული. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ იგი არსად შეგვხვედრია.

კავაკსიის ყოფილი მეფისნაცვლის თავად ვორონცოვის წარდგინებით, რუსეთის იმპერიის სენატთან არსებულ ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებას შეთავაზებული ქუთაისის გუბერნიის სხვა მაზრებისა და ქალაქების გერბების პროექტებთან ერთად,

(1-69)

1858 წელს ამ სახელმწიფო ორგანოში რაჭის

მაზრის საგერბე პროექტიც განიხილებოდა. ვორონცოვის წინადადებით რაჭის

მაზრის ორად გაყოფილი ფრანგული ფარის ზედა ნა- წილში ქუთაისის გუბერნიის გერბი უნდა მოთავსებულიყო; ქვედა ლაჟვაროვან ნახევარში კი – კლდეზე მდგომი ოქროს ჯიხვი, მხარის კლდოვანი რელიეფის აღსანიშნავად¹⁸⁹.

იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრმა ბიბიკოვმა, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა საკმაოდ აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საქალაქო გერბთწარმოებაში პროექტი მართალია მოიწონა, მაგრამ მაინც შეიტანა მასში რამდენიმე შესწორება. გერბში ნატურალური, ბუნებრივი ფერით გამოხატული კლდე, ჰერალდიკის წესების შესაბამისად ვერცხლისად შეიცვალა; ხოლო თვით ფარს, ვითარც რუსეთის იმპერიის ამ ტიპის სამაზრო გერბს შეეფერებოდა, ალექსანდრეს ბაფთით შეერთებული ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორი წერაქვი ამოუდეს უკან, თავზე კი ძველი სამეფო გვირგვინი დაადგეს¹⁹⁰. იმხანად რუსეთში ახლად მიღებული წესების მიხედვით წერაქვები მაზრის ტერიტორიაზე წარმოებული სამთო სამუშაოების გამომხატველი უნდა ყოფილიყო.

მიხეილ ვაძბოლსკის თავის მონოგრაფიაში “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“, როგორც თავად უწოდებს – ონის გერბად ვორონცოვის პროექტისებრი გამოსახულება აქვს მოყვანილი¹⁹¹. ჩვენის აზრით ვაძბოლსკიმ გერბს კუთვნილება ალბათ იმის გამო შეუცვალა, რომ ქალაქ ონს რაჭის ყოფილი მაზრისა და საქართველოს ამ ისტორიული მხარის ცენტრად მიიჩნევდა.

(1-70)

ონის გერბი

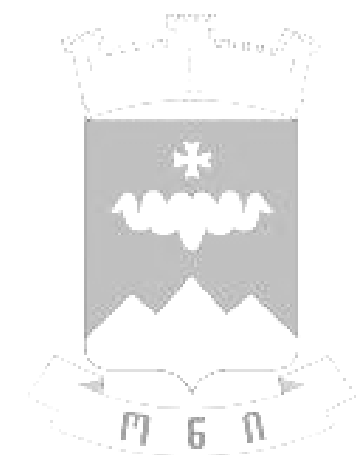
ონის საკრებულომ 2008 წლის 21 აგვისტოს დაამტკიცა ქალაქის გერბი, რომელიც ამგვარად გამოიყურება:

ფრანგული ფარის ლაჟვარდის ველზე ვერძის თავის ოქროს გამოსახულება, მის ზევით კი ოქროსავე ბოლნური ჯვარი; ფარის დაბოლოებაში სამ მწვერვალიანი ვერცხლის მთა.

ფარი დაგვირგვინებულია ქალაქის სტატუსის განმსაზღვრავი სამ კოშკიანი ვერცხლის გალავნით.

ფარს ქვევით ვერცხლის სადებიზე ბაფთაზე სევადის წარწერაა – “ონი“.

როგორც ჩანს გერბის ავტორებმა გაითვალისწინეს რაჭის მაზრის ძველი გერბის

(1-71)

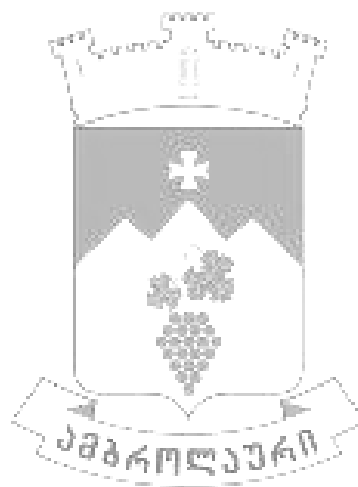
კომპოზიცია და სტილიზებულიად ოდნავ სახეცვლილად გადმოგვცეს ონის ახალ გერბში საქართველოში არქეოლოგიურ გათხრებში მრავალჯერ აღმოჩენილი ფიგურის სახით. ვფიქრობთ ამგვარი მიდგომა სამაგალითო უნდა იყოს თანამედროვე ქართული გერბთშემოქმედებისთვის.

ამბროლაურის გერბი

2008 წლის 29 დეკემბერს ამბროლაურის საკრებულომ ჰერალდიკის საბჭოსთან თანამშრომლობის შედეგად დაამტკიცა ქალაქის შემდეგი გერბი:

გერბის ფარის ძოწის ველზე გამოსახულია ვერცხლის სამ მწვერვალიანი მთა, რომელზეც მოთავსებულია ორი ოქროს ვახის ფოთლიანი სტილიზებული ძოწის ყურძნის მტევანი. მთის ზემოთ გამოსახულია ვერცხლის ჰერალდიკური ჯვარი.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

(1-72)

ფარს ქვემოთ განთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სვეადით ჩაწერილია „ამბროლაური“. ბაფთის სარჩული არის ძოწის.

საგერბე კომპოზიცია გამოხატავს რაჭისთვის დამახასიათებელ მთაგორიან ბუნებასა და ამ მხარის მაღალი ხარისხის მევენახეობისა და ღვინის წარმოების მდიდარ ტრადიციებს. ჯვარი პირობითად გამოხატავს ნიკორწმინდის ტაძარს.

დმანისის გერბი

(1-73)

გერბში გამოსჭვივის ვახუშტი ბაგრატიონის ატლასზე დატანილი ცნობილი გერბებიდან ერთ-ერთის – სომხითის გერბის გავლენა.

დმანისის მუნიციპალიტეტის საკრებულომ ჰერალდიკის საბჭოსთან ერთად მუშაობის შედეგად 2007 წლის 27 ივლისის დადგენილებით დაამტკიცა ქალაქის შემდეგნაირი გერბი:

გერბის ფარის მეწამულ ველზე ოქროს ლომისებრი ლეოპარდი (*Leopard liene*) დრაკონის კუდით (*Dragonne*), რომელსაც თავი კუდისაკენ აქვს მიბრუნებული და მარჯვენა თათით უპყრია ოქროს შუბზე აგებული ვერცხლი ალამი. ალამის ვერცხლის ველზე გამოსახულია მეწამული ჯვარი.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ განთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სვეადის წარწერაა – „დმანისი“.

გარდაბნის გერბი

ქალაქის საკრებულოს მიერ 2009 წლის 24 ივლისს დამტკიცდა ჰერალდიკის საბჭოსთან შეთანხმებით შედგენილი გარდაბნის საქალაქო გერბი:

გავეთილი ფრანგული ფარის I ნაწილში მეწამული ველის ზედა მხარეს ცენტრში მოთავსებულია ვერცხლის ჯვარი.

ფარის II ნაწილი წარმოადგენს ვერცხლის ველს.

გერბის ფარს მარცხნიდან მარჯვნივ კვეთს ტალღოვანი სამი გარდამავალი ყაბიწი. ვერცხლის ველზე ყაბიწის ფერი მეწამულია, მეწამულ ველზე ვერცხლის.

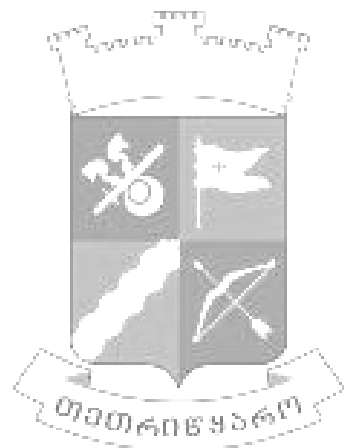
გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ ვერცხლ-მეწამულ ბაფთაზე მოთავსებულია გერბის დევიზი. ბაფთის ვერცხლის ველზე სევადით ჩაწერილია დევიზი “გარდაბანი“.

(1-74)

თეთრიწყაროს გერბი

(1-75)

თეთრიწყაროს საკრებულომ ჰერალდიკის საბჭოსთან შეთანხმებით 2008 წლის 26 დეკემბერს დამტკიცა ქალაქის ამგვარი გერბი:

გერბის ფრანგული ფარი გაყოფილია 4 ნაწილად. I ნაწილში ლაჟვარდისფერ ველზე მოთავსებულია გადაჯვარედინებული ოქროს მახვილი და ოქროს შურდული; II ნაწილში მეწამულ ველზე ვერცხლის ალამი, რომელზეც გამოსახულია მეწამული ჯვარი; III ნაწილში მეწამულ ველზე ტალღისებური სამი ვერცხლის ყაბიწი (მარცხნიდან მარჯვნივ); IV ნაწილში ლაჟვარდის ველზე ოქროს მშვილდისარი.

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

ფარს ქვემოთ განთავსებულია გერბის დევიზი. დევიზის ბაფთის ვერცხლის ველზე სევადით ჩაწერილია “თეთრიწყარო“. ბაფთის სარჩული არის მეწამული ფერის.

მახვილი და შურდული მიანიშნებს დიდგორის ბრძოლაზე, ალამი საბარათიანოს სადროშოზე, მშვილდისარი – სამშვილდეზე.

წალკის გერბი

2009 წლის 5 აგვისტოს ჰერალდიკის საბჭოსთან თანამშრომლობით წალკის საერებულ მოსახლეობას დაამტკიცა ქალაქის შემდეგი აღწერილობის მქონე გერბი:

გერბის ფრანგული ფარი გაყოფილია 3 ნაწილად.

ფარის I ნაწილში ლაჟვარდის ველზე მოთავსებულია ვერცხლის სამი ოთხქონგურიანი კოშკი ღია გისოსებიანი ჭიშკრით.

ფარის II ნაწილში ვერცხლის ველზე მოთავსებულია მეწამული ჯვარი.

III ნაწილში მეწამულ ველზე მოთავსებულია ოქროს ღომისებრი ლეოპარდი დრაკონის კუდით,

(1-76)

რომელსაც თავი კუდისკენ აქვს მიბრუნებული, ხოლო მარჯვენა თათით ოქროს შუბი უპყრია.

გერბის ფარს კვეთს ლაჟვარდის ტალღოვანი სარტყელი ვერცხლზე.

ფარს ზემოთ მოთავსებულია სამკოშკიანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი.

საგერბე ფარს ქვემოთ ვერცხლ-ლაჟვარდოვან ბაფთაზე მოთავსებულია გერბის დევიზი. ბაფთის ვერცხლის ველზე სევალით ჩაწერილია – “წალკა“.

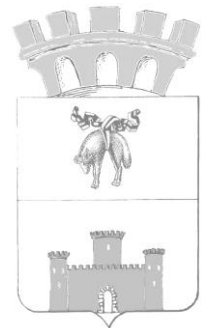
ისევე როგორც დმანისის გერბში აქაც ვლინდება ვახუშტი ბატონიშვილისეული ატლასიდან სომხეთის გერბის მოტივი, რაც სრულიად ბუნებრივი და მისაღებია მოცემული რეგიონისთვის. ტალღებს ქვეშ გამოსახული კოშკები გამოხატავს წალკის წყალსაცავის ქვეშ მოყოლილი ქალაქის ნაწილს.

შორაპნის მაზრის გერბი

1858 წელს რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში განიხილებოდა შორაპნის სამაზრო გერბის კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვლის მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვის მიერ შემუშავებული პროექტი. იგი ამგვარად გამოიყურებოდა:

გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნაწილში ქუთაისის გუბერნიის გერბი იყო მოთავსებული; ვერცხლის ველის მქონე ქვედა ნახევარში კი – შორაპნის “ძველი ციხესიმაგრე“ მეწამული ფერისა¹⁹².

საგერბე განყოფილებაში მიიჩნიეს, რომ ციხესიმაგრის ბუნებრივი სახით გამოხატვის გამო პროექტი არ იყო შესრულებული ჰერალდიკური კანონების ზედმიწევნითი დაცვით¹⁹³.

(1-77)

აქედან გამომდინარე მას მცირეოდენ სახე უცვალეს: ვერცხლის ველიან ფრანგულ ფარზე მეწამული სამ მრგვალ კოშკიანი ციხესიმაგრე ოქროს შოვებითა და გახსნილი კარიბჭით, შუა კოშკზე აღმართული დროშით, რომელიც “აღნიშნავს ციხესიმაგრეს“ (“означает крепость“). ფარს ძველი სამეფო გვირგვინი ადგას, გარშემო კი ალექსანდრეს ბაფთით შეერთებული ოქროს ორი თავთავი აკრავს, რაც, გერბის შემდგენელთა აზრით იმაზე მიანიშნებს, რომ შორაპნის მაზრის ტერიტორიას სამიწათმოქმედო-სამეურნეო მიწები წარმოადგენს¹⁹⁴.

(1-78)

მიხეილ ვაძბოლსკის, ზოგიერთი სხვა შემთხვევისებრ (მაგალითად: რაჭა, ოზურგეთი და ა. შ.) შორაპნის გერბადაც ვორონცოვის პროექტის მსგავსი კომპოზიცია აქვს წარმოდგენილი: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარში – ქუთაისის გუბერნიის გერბი; ქვედაში კი – საკუთრივ შორაპნისა: სამ კოშკიანი ციხე-სიმაგრე¹⁹⁵.

უნდა ითქვას, რომ შორაპნის გერბის ცენტრალურ ფიგურად ციხესიმაგრის გამოყენება, ისევე როგორც გორის გერბის შემთხვევაში, სრულიად მართებული და ბუნებრივია, ვინაიდან ქალაქი მართლაც მუდამ გამოირჩეოდა იმავე სახელის მქონე უცნობილესი და უძველესი ციხესიმაგრით.

ქალაქ-ციხესიმაგრე ახალქალაქის გერბი

ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილების უფროსის ბარონ კიონეს გადაწყვეტილებით, იმის გამო, რომ, მისი სიტყვებით, ახალქალაქის ციხე-სიმაგრეს გააჩნია ორ იარუსიანი ციტადელი და ორ ციცაბო ხეობას შორის მდებარეობს, გერბში უნდა გამოისახოს მთაზე აღმართული ციხე, შუაში კოშკით¹⁹⁶.

(1-79)

აქედან გამომდინარე, 1867 წელს შედგენილი ახალქალაქის გერბი ასე გამოიყურებოდა: ოქროს ველიან ფრანგულ ფარში, სევადის მთაზე, მეწამული კბილანებიანი ციხე-სიმაგრე შუაში მრგვალი ასევე კბილანებიანი კოშკით; ფარის თავისუფალ ნაწილში კი – თბილისის გუბერნიის გერბი. ფარს თავს ადგას რუსულ ჰერალდიკაში ციხე-სიმაგრეებისთვის განსაზღვრული მეწამული სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი იმპერატორის არწივით და მოქცეულია იმპერატორისავე არწივებით დამშვენებულ ორ შტანდარტს შორის, რომლებიც თავის მხრივ ალექსანდრეს ჯვრით არის შეერთებული¹⁹⁷.

“ზაშტატნი“ ქალაქის დუშეთის გერბი

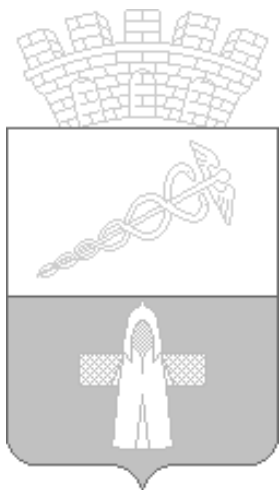
1875 წლით დათარიღებულ ჰეროლდიის დეპარტამენტის დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ საგერბე განყოფილების აზრით იმხანად, მათი სიტყვებით 2500 მაცხოვრებლიანი დუშეთის გერბი მისი გარემომცველი ბუნების შესაბამისი ფიგურებით უნდა შემდგარიყო. ამიტომ გადაწყდა ფიგურებად ფიჭვი და თხილის ფოთოლი გამოეყენებინათ¹⁹⁸. სწორედ ამ გადაწყვეტილების საფუძველზე შედგა დუშეთის გერბი: ფრანგული ფარის ვერცხლის ველი გაყოფილია სევადის ნივნივით, რომელსაც მარჯვნიდან და მარცხნიდან თითო ამოგლეჯილი ფიჭვი ახლავს, ნივნივის ქვეშ კი ფარის დაბოლოებაში კაკლის ერთი ფოთოლია გამოსახული. ფარი დაგვირგვინებულია მეწამული სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინით და გარს აკრავს ალექსანდრეს ბაფთით გადაბმული ოქროს ორი თავთავი¹⁹⁹.

(1-80)

თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ოლქის გერბი

თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ოლქი 1846 წლის 14 დეკემბერს შეიქმნა თბილისის გუბერნიის შემადგენლობაში. კავკასიის მეფისნაცვლის თავად მიხეილ ვორონცოვის მიერ ოლქისთვის შედგენილი პროექტი ასე გამოიყურებოდა: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარში საგუბერნიო გერბის ნაწილი, ქვედაში კი – ლაჟვარდოვან ფონზე აბჯარი, რომელიც ავტორის დაკვირვებით ადგილობრივ მცხოვრებთა შეიარაღების აუცილებელ ატრიბუტს შეადგენდა²⁰⁰.

(1-81)

პროექტის საფუძველზე 1858 წელს ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებამ თუშ-ფშავ-ხევსურეთის საოლქო გერბის დასკვნითი ვარიანტი შეიმუშავა: ფრანგულ ფარში, ლაჟვარდზე ვერცხლის ჯაჭვის პერანგი ჩაჩქნით; ფარს, ვითარც რუსეთის იმპერიის ოლქის გერბს შეჰფერის თავს ადგას ძველი სამეფო გვირგვინი, გარს კი მარჯვნიდან და მარცხნიდან აკრავს ალექსანდრეს ბაფთით გადაბმული იმპერატორის ორი შტანდარტი მათზე გამოსახული საიმპერატორო არწივებით²⁰¹.

ზუსტად ასეთივე გერბი აქვს დადასტურებული მიხეილ ვაძბოლსკისაც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ფარის ზედა ნახევარი თბილისის გუბერნიის გერბის, მხოლოდ ამ მკვლევარისთვის ცნობილ ვარიანტს (ქართული სტილის, სვეტიცხოვლისებრი ეკლესია) აქვს დათმობილი²⁰².

სამეგრელოსა და რედუტ-კალეს (ყულევი) გერბი

1868 წელს რუსეთის იმპერიის პეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში “სამეგრელოს სამფლობელოსა“ (“Мингрельское владение”) და სამაზრო ქალაქ რედუტ-კალეს (თანამედროვე ყულევი) გერბი შეიქმნა. საგერბე განყოფილების უფროსის კელდიშის აზრით ე. წ. სამეგრელოს სამფლობელოს გერბში უნდა მოთავსებულყო, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ – ამ ქვეყნის უძველესი ემბლემა, ხარის თავი, რომელიც ჯერ კიდევ კოლხეთის სამეფოს მონეტებიდან არის ცნობილი²⁰³. როგორც ჩანს აქ იგულისხმება კოლხური თეთრები მათზე გამოსახული ხარისთავიანი ადამიანი²⁰⁴.

a

b

ხარის თავის გამოსახულებები კოლხური თეთრებიდან (1-82 a, b)

რუსი ჩინოვნიკის ზემოთმოყვანილი მოსაზრების საფუძველზე შეიქმნა სამეგრელოს მხარის გერბი: სევადის ფრანგულ ფარზე, ხარის ოქროს მოგლეჯილი თავი ვერცხლის რქებით და მეწამული თვალებითა და ენით. ფარს ადგას იმპერიის ოლქის გერბის შესაბამისი “ძველი სამეფო“ გვირგვინი, გარშემო კი ალექსანდრეს ბაფთით შეკრული მუხის ფოთლები ასხვევია²⁰⁵.

(1-83)

ზუსტად ასეთივე გერბი მიუსადაგეს სამეგრელოს ფარგლებში მდებარე იმ ხანად სამაზრო ქალაქ რედუტ-კალეს ანუ ყულევს. ოღონდ განსხვავებული ფარსგარე შესამკობლებით: ყულევის გერბს თავს ედგა ვერცხლის სამქონგურიანი კოშკისებრი გვირგვინი და ორივე მხრიდან გარს ეკრა ალექსანდრეს ბაფთით გადაბმული საიმპერატორო არწივებიანი ორი შტანდარტი²⁰⁶.

სოხუმი

ქალაქ სანკტ-პეტერბურგის რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო არქივში, ყუბანის ყოფილ გუბერნიაში შემავალი ქალაქების საგერბე პროექტების შემცველ დოკუმენტებში²⁰⁷ ქალაქ სოხუმის (იგივე იმდროინდელი “სუსუმ-კალე“) გერბიც არის დაფიქსირებული. გერბის რუსული აღწერილობა ამგვარია:

“ლაჟვარდის ველიან ფრანგულ ფარში ოქროს შაუში გადაჭრილი ბოძი, თანხლებული მეწამულ თვალებიანი და ნისკარტიანი ვერცხლის ორი რიაბჩიკით. ფარის თავისუფალ ნაწილში – ყუბანის გუბერნიის გერბი. ფარს თავს ადგას მეწამული სამქონგურიანი კოშკისებრი საქალაქო გვირგვინი, ხოლო ფარს უკან ჯვარედინად განთავსებულია ალექსანდრეს ბაფთით შეკრული ოქროს ორი ღუზა.“

ამჟამად სოხუმის გერბად მისი დროებითი ფაქტობრივი მმართველნი შემდეგ კოპოზიციას

(1-84) იყენებენ: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის I და IV ნაწილებში – სამი ტალღოვანი სარტყელი მარჯვნიდან, II ნაწილში – ძმები დიოსკურების ემბლემა (შერვაშიძეების საგვარეულო გერბისებრი), III ნაწილში – მეწამულ ველზე ოქროს მხედარი.

ცხინვალი

ცხინვალის დეფაქტო ხელისუფლება სადღეისოდ ქალაქის სიმბოლოდ გაურკვეველ, ჰერალდიკურად სრულიად გაუმართავ და ძნელად აღსაწერ კომპოზიციას იყენებენ. მიგვაჩნია, რომ ამ გამოსახულების ჰერალდიკურ აღწერას აზრი არა აქვს. დაინტერესებულ პირთ შეუძლიათ აღნიშნული ემბლემა ადვილად მოიძიონ ინტერნეტის საძიებო საშუალებებით.

კორპორაციული გერბები საქართველოში

გერბთმცოდნეობის დარგებიდან კორპორაციული ჰერალდიკა საქართველოში ყველაზე სუსტად იყო განვითარებული. საზოგადოდ კორპორაციულ ჰერალდიკას ჩვეულებრივ განეკუთვნება ქალაქელი ხელოსნების და ვაჭრების ამქართა თუ გილდიათა სიმბოლოები, საეკლესიო (მაგალითად, საეპისკოსოების) გერბები, სხვადასხვა საზოგადოებების თუ დაწესებულებების ემბლემები და მისთანანი. ქართული გერბთმცოდნეობის ისტორიაში ამგვარი საგერბე გამოსახულებების ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს საქართველოს სახვადასხვა ქალაქის (მაგალითად: თბილისი, ახალციხე, თელავი) ხელოსანთა და ვაჭართა საამქროების გერბული დროშა-სიმბოლოები.

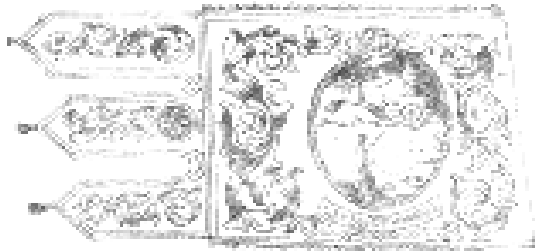
თბილისური ამქრების ამგვარი აღმების უმრავლესობა, ორმოცზე მეტი ერთეული საქართველოს ისტორიის ქ. თბილისის სახელმწიფო მუზეუმის დროშების ფონდში ინახება და აღწერილი აქვთ ლ. მოლოდინსა და გ. ჯალაბაძეს²⁰⁸. ამათგან უძველესი 1861 წლით თარიღდება²⁰⁹, ხოლო უახლესი 1916 წლით²¹⁰, უმრავლესობა კი XIX-XX საუკუნეთა მიჯნას განეკუთვნება.

თბილისის ამქრის დროშები სხვადასხვა დარგის მოხელეთ ეკუთვნით: ოქრომჭედელთ, მეიარაღეთ, დაბალართ, ზეინკალთ, “ბრილიანჩიკებს“ და სხვ. ამქრის ყოველ დროშაზე ამქრის მფარველი წმინდანი ანუ ფირი, გერბი, ემბლემა არის გამოსატული²¹¹. აქვე დატანებული წარწერა დროშის ამა თუ იმ ამქრისადმი კუთვნილებაზე მიუთითებს. ხშირად ამქრის აღმებზე

დამატებით გამოსახულია ამქრის მოხელეთა ხელსაქმის ძირითადი იარაღები და მათი წარმოების პროდუქტები. მაგალითად, თბილისის მეიარაღეთა ამქრის ბაირადის ორივე პირზე მფარველი წმინდანის – მამა აბრამის (სამსხვერპლო ხანჯლით ხელში) გარდა, ხმალ-ხანჯალიც არის აღბეჭდილი²¹². ამასთანავე ამქრის თითქმის ყველა დროშაზე გამოხატულია წმ. გიორგისა და გველეშაპის ბრძოლის სცენა.

დროშაზე დატანებულ საამქროს სპეციალურ მფარველ წმინდანად იმ ბიბლიურ პერსონაჟს ირჩევდნენ ხოლმე, რომელიც თავისი ცხოვრება-მოღვაწეობის განმავლობაში ასე თუ ისე, რაიმეგვარად მაინც იყო დაკავშირებული მოცემული ამქრის წევრ ხელოსანთა პროფესიულ საქმიანობასთან. მაგალითად, ხარაზების დროშაზე ელია (ილია წინასწარმეტყველი) იყო გამოსახული, ვინაიდან ელია გადმოცემით სწორედ ხარაზი ყოფილა²¹³, ხუროებისაზე ნოეს კიდობანი, მეაბრეშუმეებისაზე წმ. იობი, რომელიც აბრეშუმის ჭიის მფარველად მიიჩნეოდა²¹⁴, ყასბებისაზე მამა აბრამი და მისი სამსხვერპლო ბატკანი და ა. შ.

სქართველოში მართალია ამქრის დროშებს კლასიკური საგერბე ფორმა არ გააჩნია, ისინი მაინც თამამად შეიძლება მივაკუთვნოთ კორპორაციული გერბების რიცხვს, ვინაიდან ზოგადად მთელს ევროპაშიც კორპორაციული გერბები მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა მკაცრ კანონებს დაქვემდებარებულ სახელმწიფო, საგვარეულო, საქალაქო თუ სამხარეო გერბებისგან²¹⁵. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მსგავსად დასავლეთ ევროპაშიც ამქართა და გილდიათა ემბლემას უმთავრესად მათი მფარველი წმინდანები განასახიერებდა²¹⁶.

/თბილისის ერთ-ერთ ამქართა დროშის ნიმუში/ (1-85)

გერბული სახის მქონე ამდაგვარივე აღმები, როგორც ჩვენთვის არის ცნობილი, თბილისის გარდა, ახალციხისა²¹⁷ და თელავის²¹⁸ ხელოსნების ამქრებსაც ჰქონდათ.

(1-86)

კორპორაციულ გერბებს უნდა მივაკუთვნოთ აგრეთვე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ემბლემაც, მიუხედავად იმისა, რომ იგი საკმაოდ არაჰერალდიკური შესახედაობისა არის: ანიმალისტური ორნამენტით შემკული მრგვალი ფარის ცენტრში დედა შვლის ძუძუს მწოვარი ნუკრია გამოსახული, ფარსშიდა თავისუფალი ადგილები კი მცენარეული ორნამენტით არის შევსებული. ჩვენის აზრით კომპოზიცია, განსაკუთრებით ორნამენტული ფარის ფორმით,

შესამჩნევად წააგავს საქართველოს

დემოკრატიული რესპუბლიკის გერბს. თავის დროზე, ივანე ჯავახიშვილის დავალებით მხატვარმა დიმიტრი შევარდნაძემ უნივერსიტეტის გერბის ექვსი პროექტი შექმნა, რომლებიც ამჟამად თვით ივანე ჯავახიშვილის პირად არქივში არის შემონახული²¹⁹.

ქართული საეკლესიო ჰერალდიკის იშვიათ ნიმუშს წარმოადგენს საქართველოს საპატრიარქოს საბეჭდე გერბი: საეკლესიო ატრიბუტებითა და ანგელოზის ფრთებით შემკულ ესპანურ ფარში გველეშაპის განმგმირავი წმ. გიორგის ხატება. კომპოზიცია XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისშია შედგენილი საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მმართველობის ხანაში.

(1-87)

საკმაოდ აშკარად გამოკვეთილი საგერბე შესახედაობა აქვს აგრეთვე ზოგიერთ სხვადასხვა დროს ჩამოყალიბებული თანამედროვე პოლიტიკური პარტიის სიმბოლოს. ასეთებია მაგალითად XX საუკუნის 40-იან წლებში შექმნილი ტრადიციონალისტთა კავშირის არწივიანი საგერბე ფარი (შინდისფერ ველიანი ფრანგული ფარის თავში შავი და თეთრი ზოლები, ცენტრში კი ფრთებდაშვებული გვირგვინოსანი ვერცხლის არწივი მკერდზე ლაჟვარდის ველიანი მცირე ინგლისური ფარით, რომელშიც ოქრო-ვერცხლის სფერო და ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ხმალი და სკიპტრაა განთავსებული), 80-იანებში აღდგენილი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გრაალის თასიანი ემბლემა (შავ-თეთრ-შინდისფერ ფონზე გრაალის ოქროს თასი), მონარქისტული პარტიისა (ბაგრატიონთა დინასტიური გერბისებრი გამოსახულება დევიზითა და ფარისმტვირთველი ორი ღოძით) თუ აღორძინების კავშირის (მრგვალ ბიზანტიურ ფარში, ლაჟვარდზე, ოქროს არწივი და ოქროსავე შვიდი ხუთქიმიანი ვარსკვლავი) ჰერალდიკური სიმბოლოები.

სასიამოვნო აღსანიშნავია, რომ ადრინდელისგან განსხვავებით საქართველოს სახელმწიფო დაწესებულებების უმრავლესობას უკვე ჰერალდიკურად მეტ-ნაკლებად გამართული სიმბოლოები გააჩნიათ, რომელთაც მიუხედავად ზოგჯერ გარკვეული ჰერალდიკური უზუსტობებისა მაინც თამამად შეიძლება ვუწოდოთ კორპორაციული გერბები.

/ეროვნული გვარდის გერბი/ (1-88)

საქართველოს ტიტულოვანი საგვარეულოების გერბები

სადღეისოდ შემორჩენილ პირველ ქართულ საგვარეულო გერბად შესაძლოა მივიჩნიოთ ბაგრატიონთა დინასტიისა და ამავდროულად საქართველოს სახელმწიფო გერბი, რომელიც XVIII საუკუნის დამდეგს არის წარმოქმნილი. თუმცა, ამ თარიღს ძნელად თუ მივიჩნევთ ქართული საგვარეულო ჰერალდიკის წარმოშობის დასაბამად, ვინაიდან ბაგრატიონთა სამეფო სახლის გერბს ზოგადსახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ენიჭებოდა და იგი ამასთანავე სრულიად საქართველოს სიმბოლოსაც წარმოადგენდა. ამას ისიც ემატება, რომ ქრონოლოგიურად მომდევნო საგვარეულო გერბი

საქართველოში, სადღეისო მონაცემებით, მარტოოდენ რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ შეიქმნა, რაც საკმაოდ ხანგრძლივ წყვეტას წარმოადგენს. ამრიგად, ჩვენი აზრით, საკმაოდ ძნელია დარწმუნებით ვამტკიცოთ, რომ XVIII საუკუნის პირველ წლებში საფუძველი ჩაეყარა რაიმე ახალ, მოცემულ შემთხვევაში საგვარეულო გერბების შექმნის, ჰერალდიკურ ტრადიციას.

/ვახტანგ VI-ისეული გერბის ერთ-ერთი ვარიანტი/ (1-89)

საგვარეულო გერბთწარმოების დასაბამად ჩვენ უფრო მოგვიანო თარიღის, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის აღიარებას ვანიჭებთ უპირატესობას. ეს ის დროა, როცა ერეკლე II-ის მეფობაში ნელ-ნელა წარმოიქმნება ქართლ-კახეთის თავადაზნაურული გვარების გერბები. მათ ხშირ შემთხვევაში თავად მეფე ერეკლე გასცემს და უბოძებს ხოლმე, უმთავრესად ახლადგათავადებულ წარჩინებულ საგვარეულოებს, მაგალითად: არღუთაშვილთ, ლიონიძეთ, სულთანუმიანთ და სხვათ. აღსანიშნავია რომ ამ პერიოდში გერბებს უმეტესად საქართველოს უცხოური, მეტწილ სომხური წარმოშობის თავადები (აკოფჯანი, არღუთაშვილი, სულთანუმიანი) ღებულობდნენ, ვინაიდან ისინი სწორედ ერეკლე II-ის მეფობისას თავადდებოდნენ და ბოძების სიგელებიც, როგორც სათავადო, ისე საგერბეც უფრო ხშირად სწორედ მათზე გაიეცემოდა. ქართველ თავადობას კი ტიტული უკვე დიდი ხნის მიღებული ჰქონდა და ბუნებრივია ბოძების ახალი სიგელები აღარ სჭირდებოდა. ერეკლე II კი ჩანს, ყოველ შემთხვევაში ზემოთ აღწერილი და ქვემოთ განხილული შემორჩენილი წყაროების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, გერბს ძირითადად მის მიერ დამტკიცებულ სათავადო გვარებს უბოძებდა.

ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკას ახალი სული ჩაებერა საქართველოს რუსეთის იმპერიას მიერთების შემდეგ. XIX საუკუნის დამდეგისთვის რუსეთში უკვე საკმაოდ იყო გავრცელებული თითქმის ყოველგვარი (საქალაქო, სამხარეო საგვარეულო და ა. შ.) ტიპის გერბების ხმარება. ამის ფონზე ქართულმა თავადობამ XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან მოყოლებული მეტად აქტიურად დაიწყო ძველი თუ ახლადშექმნილი საგვარეულო საგერბე გამოსახულებების გამოყენება. ეს იყო კიდევ ერთი საშუალება ხაზი გასმოდა ამ გვარების უძველეს წარმოშობასა და მაღალ ტიტულს. ალბათ სწორედ გერბთმფლობელი

(არმიგერი) ქართული სათავადო სახლების სიძველით და მათი სურვილით – აქცენტი გააკეთებულიყო გვარის ხანდაზმულობაზე, უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ ქართულ საგვარეულო გერბებს რუსულთაგან ხშირად გამოარჩევს ფარს შიდა კომპოზიციაში ამა თუ იმ გვართან დაკავშირებული უძველესი ლეგენდებისა თუ ისტორიული მოვლენების სიმბოლური ასახვა. ასეთებია მაგალითად: ბაგრატიონების, ზედგენიძე-ამილახვრების, დადიანების, დადიან-მინგრელსკების (ჩიქოვანი), შერვაშიძეების, თუმანიშვილების, ციციშვილების და სხვათა გერბები.

XX საუკუნის დამდეგისთვის 100-მდე ორიგინალური ქართული სათავადაზნაურო საგვარეულო გერბი არსებობდა. მათგან აბსოლუტური უმრავლესობა დაუმტკიცებელი იყო. ასე რომ, საკმაოდ ფართო გავცელების მიუხედავად, მხოლოდ ორიოდ ათეული გვარის წარმომადგენელმა თუ გაიღო საიმდროოდ არც თუ ისე მცირე თანხა, დრო და ენერგია და საიმპერიო მთავრობისგან ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი მიიღო, რომელიც მყისვე შედიოდა რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის პირველივე მომდევნო ტომში.

ამრიგად, ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბები საქართველოდან წარმომდგარ შემდეგ წარჩინებულ გვარებს ჰქონდათ:

1. აბამელეკ-ლაზარევები
2. აბაშიძე-გორლენკოები
3. ამბრაზანცოვები
4. არგუტინსკი-დოლგორუკოვები (არღუთაშვილები)
5. ბაგრატიონებს
6. ბაგრატიონ-გრუზინსკებს
7. ბეგთაბეგიშვილებს
8. გარსევანიშვილებს
9. დადიანებს
10. დადიან-მინგრელსკებს
11. ერისთავებს არაგვისა
12. ლაშქარაშვილებს
13. ლორის-მელიკოვებს
14. მირზაშვილი გაბრიელ
15. მირზაშვილი ივანე
16. პირადოვებს
17. ყორღანაშვილებს
18. შერვაშიძეებს
19. ციციშვილებს
20. წულუკიძეებს
21. ხუდობაშევებს
22. ჯავახიშვილებს (დჟავახოვ)
23. ჯავახიშვილებს (ქევახოვ)

1917 წლის რევოლუციის შემდეგ ბუნებრივია საქართველოში, ისევე როგორც მთელი მომავალი საბჭოთა იმპერიის ტერიტორიაზე, საგვარეულო გერბთშემოქმედება პრაქტიკულად სრულიად ჩაკედა. სამაგიეროდ საზღვარგარეთ გახიზნული თავადაზნაურობა აქტიურად იყენებდა ძველ იმპერიის დროინდელ საგვარეულო გერბებს და ახლებსაც კი ქმნიდა, ოღონდ უკვე ემიგრაციაში თავისი წარჩინებული წარმოშობის დასამტკიცებლად.

ქვევით შევეცდებით თვალი გადავავლოთ საქართველოში დაწინაურებული ყველა იმ წარჩინებული საგვარეულოს ჰერალდიკას, რომელსაც ჩვენი ინფორმაციით როდესმე მაინც გააჩნდა გერბი, ამ სიტყვის კლასიკური დასავლეთ ევროპული გაგებით.

1. თავადი აბამელიქი, აბამელიკოვ-ლაზარევი

რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში 1894 წელს კოლეგიის მრჩევლის თავად სიმონ სიმონის ძე აბამელიქ-ლაზარევის მიერ წარდგენილი იყო თხოვნა თავად აბამელიქთა და აზნაურ ლაზარევათა საერთო გერბის შექმნის შესახებ²²⁰.

დოკუმენტს თანდართული აქვს მთხოვნელის, სიმონ აბამელიქის, როგორც თავად ამბობს, პაპისეული “ქართული“ საგერბე ბეჭდის ლუქი²²¹. სომხური წარმოშობის ამ საგვარეულოს ერეკლე II-მ სპეციალური სიგელით უბოძა თავადობა. სიგელი ჯერ კიდევ ხელთ ჰქონდა სიმონ აბამელიქსაც²²². ერეკლე II სათავადო სიგელებს, როგორც არაერთხელ აღვნიშნავთ წინამდებარე ნაშრომში, გერბებს ურთავდა ხოლმე (მაგალითად: ლიონიძეების, არღუთაშვილების, სულთანუმიანების და სხვათა სათავადო სიგელები). აბამელიქთა, ასე ვთქვათ ძველი გერბიც სწორედ ამგვარი წარმოშობისა უნდა იყოს.

აბამელიქების “ძველი“ გერბი ასე გამოიყურებოდა: გააკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი შუაში მცირე ფარით; მცირე ფარში – ხვთისმშობლის ხატება; პირველ ნაწილში – ღომი ხმლით; მეორეში – ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი, მათ ვეშ კი – სასწორი; მესამე მეოთხედში – ბოძს შემოხვეული ვაზი; მეოთხედში – ვერძი.

(1-90)

გერბის ფიგურებიდან სიმონ აბამელიქი მხოლოდ სკიპტრის სიმბოლიკას განმარტავს. იგი მისი თქმით ან, ვითარც ერეკლესეულ სიგელშია ნათქვამი საგვარეულოს მარიობიზელ აგძენელი მთავრებისგან წარმოშობას აღნიშნავს, ანაც – საქართველოს მმართველ ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიასთან მოყვრობას, რადგან სიმონ სიმონის ძის ბაბუის ალალი და, თავადისქალი ელენე სიმონის ძე აბამელიქი 1798 წელს ქართლ-კახეთის მომავალი მეფის გიორგი II-ის მემკვიდრე ძეს დავით ბატონიშვილზე გათხოვდა²²³.

საბოლოოდ საგერბე განყოფილებამ დააკმაყოფილა აბამელიქ-ლაზარევის თხოვნა, რის საფუძველზეც აბამელიქების ოდნავ სახეცვლილი გერბისა და ლაზარეების საგერბე ფარის შერწყმით ახალი, თავად აბამელიქ-ლაზარეების საგვარეულო გერბი შეადგინა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი ცენტრში შუაზე გადაკვეთილი მცირე ფართით; მცირე ფარის ზედა ნახევარში – ოქროს ფონზე არწივის ცალი დაწვენილი სევიდის ფრთა, ქვედაში – ლაჟვარდზე მწოლიარე ოქროს ღომი (ლაზარეების გერბი); მთავარი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში ოქროს ფონზე აღმოსავლური ხმლის მჭერელი მეწამული ღომია გამოსახული, ზედა მარცხენა მეოთხედში – მეწამულზე ირიბად ურთიერთგადაჯვარედინებული ოქროს სკიპტრა და ხმალი, ქვედა მარჯვენაში – ლაჟვარდზე ვერცხლის ბოძს შემოხვეული ვაზი, ქვედა მარცხენაში კი – ოქროზე სევიდის ვერძი²²⁴.

აბამელიქ-ლაზარეების გერბი დამტკიცების შემდეგ რუსეთის იმპერიის თავადაზნაურთა საერთო საგერბის XV ტომში განთავსდა²²⁵. მოგვიანებით იგი უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების ოთხტომეულ დასურათებულ ნუსხაშიც შეიტანეს²²⁶.

საკუთრივ თავად აბამელიქების ძველი გერბი შესულია ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშიც“, სადაც აგრეთვე აღნიშნულია, რომ საქართველოს თავადობა გვარმა ერეკლე II-ის სიგელით მიიღო²²⁷.

2. თავადი აბაშიძე, აბაშიძე-გორღენკო

1976 წელს მისი უმაღლესობის – რუსეთის იმპერატორის პირადი კონვოის კავკასიური ესკადრონის შტაბს-როტმისტრმა თავადმა სიმონ ქაიხოსროს ძე აბაშიძემ თხოვნით მიმართა ჰეროლდიის დეპარტამენტს, რათა მისი და მისი მეუღლის გათხოვებამდელი გვარის – გორღენკოს გაერთიანების ნება მიეცათ და ამასთან დაკავშირებით ახალი გაერთიანებული საგვარეულო გერბიც შეედგინათ²²⁸. თხოვნა დაკმაყოფილებულ იქნა, რის საფუძველზეც 1885 წელს აწ უკვე პოლკოვნიკ სიმონ აბაშიძე-გორღენკოს შერწყმული გერბი შეიქმნა. იგი რუსეთის იმპერიის თავადაზნაურთა გვარების საერთო საგერბის XIV ტომშია შეტანილი. საგერბე კომპოზიციას, ერთი მხრივ მოცემული თხოვნის საქმეთწარმოებით დოკუმენტს დართული აბაშიძეთა საგერბე ბეჭდის²²⁹

გამოსახულება შეადგენს, მეორეს მხრივ კი – გორღენკოთა ადრე დამტკიცებული და “საერთო საგერბის“ V ტომში შესული გერბი. იმავე დოკუმენტის მიხედვით აბაშიძეთა გერბის ფიგურები თვით თავად სიმონის სითყვებით შემდეგნაირად განიმარტება: ფარში მოთავსებული სათავადო გვირგვინი იმაზე მიუთითებს, რომ აბაშიძეები აფხაზეთის მთავრებისგან (владетельный князь) წარმოდგებიან (?); ხმლები – სამხედრო წოდების ემბლემებია; ცხენი კი იმაზე მიუთითებს, რომ აფხაზეთი ოდითგანვე

განთქმულია ცხენის ადგილობრივი ჯიშებით²³⁰. აღსანიშნავია, რომ არქივში დაცულ დოკუმენტს დართულ აბაშიძეთა ძველ

ლუქზე გამოსეხულ გერბზე დატანებული დაშტრიხვის მიხედვით ფარის ზედა ნაწილი ლაჟვარდის არის, ქვედა – მეწამული, ხოლო აბაშიძე-გროლენკოთა გერბში ზედა მეწამულია, ქვედა კი – ვერცხლის. ლაჟვარდი ფონიდან საგარაუდოდ ალბათ იმის გამო ამოიღეს, რომ ახალ გერბში შემაგალი გორლენკოთა მთლიანი ფარის გულიც ლაჟვარდის იყო, რის გამოც ერთიანი საგერბე კომპოზიცია ცისფრის მოჭარბებული გამოყენებით ვიზუალურ მომხიბლევობას დაკარგავდა.

/აბაშიძე-გორლენკოს გერბის პროექტი, ჰეროლდიის დეპარტამენტის საქმეებიდან/

აბაშიძე-გორლენკოთა გერბი შესულია ლუკომსკის მიერ შედგენილ დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების ოთხტომეულ დასურათებულ ნუსხაში²³¹.

აბაშიძეთა ბეჭდის ლუქი აგრეთვე ინახება გეტლინგის სფრაგისტიკულ კოლექციაში²³². გერბის ბეჭდური ვარიანტები დღემდე მოღწეულთაგან უძველესად უნდა მივიჩნიოთ, ვინაიდან, როგორც მოგვეხსენება იგი უკვე ცნობილი იყო 1876 წელს აბაშიძე-გორლენკოთა გერბის შემუშავებისას. ამრიგად აბაშიძეთა საგვარეულო გერბის წარმოქმნის ზედა ქრონოლოგიური ზღვარი 1876 წელია.

(1-92)

ციხინსკი აბაშიძეთ და ყიფიანთ ერთი საგვარეულოს წარმომადგენლებად მიიჩნევდა და ორივეს ერთნაერ გერბს ანუ აბაშიძეების ზევით აღწერილი გერბის უმნიშვნელოდ სახეცვლილ ვარიანტს მიაკუთვნებს. ამ ნიმუშებს შორის სხვაობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ფარის ზედა ნაწილში გვირგვინის ქვეშ მოღუნილის ნაცვლად სწორი ხმალია განთავსებული, ზედა მარცხენა კუთხეში კი ნახევარმთვარე არის ჩამატებული²³³

აბაშიძეთა (და არა აბაშიძე-გორლენკოთა) გერბის გრაფიკული გამოსახულება მწირი, არაფრის მთქმელი კომენტარითურთ მიხეილ ვადბოლსკისაც აქვს მოყვანილი თავის მონოგრაფიაში²³⁴. **/აბაშიძეთა გერბი ვადბოლსკის მიხედვით/**

იოანე ბაგრატიონი გვარის ისტორიის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის. ჩვენი დაკვირვებით იგი ერთგვარად ეხმიანება გერბის სიმბოლიკას. ბატონიშვილი ორი სხვადასხვა გვარის – აბაში-შვილებისა და აბაშიძეების ანუ ყიფიანების ისტორიას აღწერს.

(1-93)

პირველ მათგანზე იგი ჯერ კიდევ “ქართლის ცხოვრებაში” “უამთააღმწერელთან” დაფიქსირებულ ამბავს მოგვითხრობს, როცა ერთ-ერთმა აბაში-შვილმა, უფრო ზუსტად კი “სიქანაღის ძემან, აბაშმან”²³⁵ ბრძოლისას ცხენმოკლულ დემეტრე II-ს თავისი ბედაური დაუთმო, რისთვისაც შემდგომ მადლიერმა მეფემ მეტად განაღიდა. თუმცა, იოანე იქვე სასძენს – “...ამა დროსა შინა ასწყდა გვარი მათი და არვინღა არიან შთამომავლობანი მისნი”²³⁶. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ გამოვთქვამთ ფრთხილ ვარაუდს – ხომ არ არის შესაძლო დაუშვავათ, რომ აბაშიძეთა

გერბისეული ცხენი სწორედ ამ ამბის ამსახველია? ახლა ვნახოთ რას მოგვითხრობს იოანე ბაგრატიონი აბაშიძეების ანუ მისი აზრით იგივე ყიფიანების შესახებ: მათი წინაპარი მურვან ყრუს ღაშქრობის შემდეგ არჩილ მეფესთან²³⁷ დარჩენილა. ერთხელ არჩილის ძეს იოანეს მგელი დაესხმია თავს, მაგრამ არაბ აბაშს ხმალი უშიშვლებია და მოუკლავს მხეცი²³⁸. აქაც კვლავ ვარაუდის სახით გამოვთქვამთ მოსაზრებას – აბაშიძეთა გერბში აღბეჭდილი გვირგვინი და მის ქვეშ გამოსახული აღმოსაღური ხმალი ზემოხსენებულ ისტორიას ხომ არ ეხმიანება? მიუხედავად ყოველივე თქმულისა უნდა გვახსოვდეს, რომ რუსეთის იმპერიის მთავრობისადმი წარდგენილ გერბის დამტკიცების ზემოთმოყვანილ თხოვნაში, მოაჯე ქაიხოსრო აბაშიძე საგერბე ფიგურათა სიმბოლიკის სრულიად განსხვავებულ განმარტებას გვთავაზობს და ჩვენ არავითარი საფუძველი არ გაგვაჩნია არ ვენდოთ მის სიტყვებს. არის კი შესაძლებელი, რომ XIX საუკუნისთვის გერბის თავდაპირველი შინაარსი მივიწყებული იყო და თავადმა ქაიხოსრომ მხოლოდ მისეული ახსნა წარადგინა? ეს მეტად საეჭვოა. ამრიგად ისტორიულ მტკიცებულებათა გარეშე ჩვენი მოსაზრებანი ამ საკითხთან დაკავშირებით კვლავინდებურად მარტოოდენ ვარაუდის დონეზე თუ იარსებებს.

3. თავადი აგიაშვილი

აგიაშვილების საგვარეულო გერბს მხოლოდ ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ვხვდებით²³⁹. ამ წყაროს დასესხებულ სტანისლავ დუმინსაც მის მიერ გამოცემულ “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში – “საქართველოს სამეფოს თავადები“, ციხინსკისეულის აბსოლუტურად იდენტური გერბი მოჰყავს. იგი ამგვარად გამოიყურება: ფრანგული ფარის ღაუჯარდოვანი ველის ცენტრში თარაზულად განთავსებული ოქროს ისარია, ისრის ზევით ვერცხლის ექვსქიმიანი ვარსკვლავი არის გამოსატული, ქვევით კი – ვერცხლისავე დაწვენილინახევარმთვარე²⁴⁰. (1-94)

გაურკვეველია რითი ხელმძღვანელობდნენ მინანქრებისა და ლითონების ანუ ჰერალდიკური ფერების შერჩევისას დუმინის წიგნში შესული აგიაშვილების კუთვნილი საგერბე გამოსახულების შემქმნელნი, ვინაიდან, როგორც თავად ავტორნი აღნიშნავენ, კომპოზიციას ისინი მარტოოდენ ციხინსკისგან იცნობენ, მის “კავკასიის საგერბეში“ კი აგიაშვილთა საგერბე ფარის ტინქტურები – ფერები დაშტრიხვითაც კი არ არის მითითებული.

4. თავადი ავალიშვილი

თავად ავალიშვილების გერბი ჩვენთვის მხოლოდ ორი წყაროდან არის ცნობილი და ორივეგან გერბის ძირითად სიმბოლოს არწივი წარმოადგენს.

ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეში“ სათავადო გვირგვინიანი მანტიით გარშემორტყმულ ფარში სავარაუდოდ დაფნის ურთიერთგადაჯვარედინებულ ტოტებზე შემომდგარი ფრთებგაშლილი არწივი არის გამოსახული²⁴¹.

141

მიხეილ ვაძბოლსკისთანაც თითქმის იდენტურ გერბს ვხვდებით, მარტოდენ იმ განსხვავებით, რომ არწივის ზურგსუკან გასხივოსნებული მზე მოჩანს, მთლიანად ფარსშიდა კომპოზიცია კი რომბითა და კვადრატით არის შემოფარგლული. ამასთანავე გერბს სათავადო ტიტულის დამადასტურებელი ატრიბუტიკაც – მანტია და გვირგვინი, აკლია²⁴².

(1-95)

5. აზნაური ამბერსაძე (ამბრაზანცვეი)

ამბერსაძეები რუსეთში ამბრაზანცვეებად იხსენიებოდნენ და უმაღლესი საიმპერიო მთავრობის მიერ 1800 წელს დამტკიცებული გერბით სარგებლობდნენ. რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის 1800 წლის 22 ოქტომბერს გამოცემულ V ტომში შესული ამბერსაძე-ამბრაზანცვეების გერბი ასე გამოიყურებოდა: ფრანგული ფარი შვეულად არის სამად გაყოფილი; პირველ ნაწილში – ლაჟვარდზე ირიბად ურთიერთგადაჯვარედინებული მშვილდი და ხმალი ტარით მაღლა, მეორეში – სევადის ფონზე ვერცხლის სვეტი შუაში მეწამული ჯვრით, ხოლო თავზე ფრთებგაშლილი ვერცხლისავე ჩიტით, მესამეში – მეწამულზე ოქროს კარჭაპი ისრებით; ფარი ორ შეაბჯრულ ქვეით მებრძოლს უპყრია, რომელთაგან მარჯვენას ამასთანავე ჯვრიანი დროშაც უჭირავს, მარცხენას კი – შუბი;

(1-96)

გერბს ოქროს სარჩულიანი ლაჟვარდოვან-მეწამული ლამბრეკენი ახლავს თან, თავს კი აზნაურული გვირგვინით დამშვენებული აზნაურულივე მუხარადი ადგას²⁴³.

მოგვიანებით ამბერსაძეთა ზუსტად ასეთივე გერბი უკვე XX საუკუნის დასაწყისში ვ. კ. ლუკომსკის ხელმძღვანელობით შედგენილ დიდ საგვარეულო საგერბეში – ოფიციალურად დამტკიცებული გერბის მფლობელი წარჩინებული გვარების დასურათებულ ოთხტომეულ ნუსხაშიც შევიდა²⁴⁴. აღწერილი გერბის ბლაზონირება ალექსანდრე ლაკიერსაც მოჰყავს თავის “რუსულ ჰერალდიკაში“²⁴⁵.

ამბერსაძეების ამდაგვარივე, ოდნავ სახეცვლილი გერბი მიხეილ ვაძბოლსკისაც აქვს დაფიქსირებული. გამოსახულება შესულია ვაძბოლსკის მიერ 1980-იან წლებში გამოცემულ და ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ ცნობილ მონოგრაფიაში – “ქართული ჰერალდიკური სიმბოლიკა“: გაკვეთილი ფრანგული ფარის მარჯვენა ნაწილი ორად არის გადაკვეთილი,

მარცხენა კი მთლიანია, მარჯვენა გადაკვეთილი ნაწილის ზედა ნახევარში მოთავსებული არის ტოლმკლავა ჯვრით დამძიმებული სვეტი, რომელსაც თავზე არწივის ფიგურა ადგას, ხოლო ქვედაში – ისრებით სავსე საისრე, ფარის მარცხენა მთლიან ნაწილში გამოხატულია ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ხმალი, ტარით ზევით და მშვილდი²⁴⁶.

გერბის ფიგურათა სიმბოლურ მნიშვნელობაზე მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ როგორც რუსულ თუ ქართულ ასევე ზოგადად ევროპულ ჰერალდიკაშიც ფარში სხვადასხვა საჭურვლის განთავსება მისი მფლობელის სამხედრო სიმხნისა და სიჩუქის გამომხატველად მიიჩნევა²⁴⁷. აქვე იმასაც დაგვიხსენიებთ, რომ მიხეილ ვაძვალის ვარაუდით ამბერსაძე-ამბრაზანცოვთა გერბში მოთავსებული სვეტი საგვარეულო დედაბოძი უნდა იყოს²⁴⁸.

ამბერსაძეების ოფიციალურად 1800 წელს ცნობილი გერბი ერთ-ერთი პირველი და უძველესია რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ დამტკიცებულ ქართულ საგვარეულო გერბებს შორის.

6. თავადი ამატუნი (აზარიანი, აკოფჯანი)

ციხინსკის მიხედვით საქართველოს თავადები ამატუნები სომეხი ნახარარებისგან წარმოდგებიან. იმავე წყაროს ცნობით ვინმე სარგის ამატუნი გადმოსახლდა ქართლში სადაც ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ისგან 1784 წელს თავადობა და საგვარეულო გერბი ებოძა²⁴⁹.

ერეკლე II-ის მიერ 1784 წელს გაცემული ზემოხსენებული სიგელი ამჟამად ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება. იგი გაცემულია სერგის (სარქის) აზარჯანისა და ოჰანუხა აკოფჯანის სახელზე, რომლებიც სიგელში მართლაც აღიარებულნი არიან წარჩინებული სომხური საგვარეულოს ამატუნების წარმომადგენლებად. იქვე აღნიშნულია, რომ სომხეთის მეფე ხოსრო VIII-ისას ვაჟან ამატუნი სპასპეტი ყოფილა. მოგვიანებით მისი შთამომავალნი სპარსეთის ქვეშევრდომნი გამხდარან. როგორც საბუთიდან ირკვევა, მისი ნაწილი – ბოლო ფურცელი ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევისას დაკარგულა, რის გამოც გიორგი XII-ს იგი კვლავ შეუვსია და ხელახლა დაუმტკიცებია. გიორგი XII ხაზს უსვამს, რომ მამამისის ერეკლე II-ის სპარსეთის კარზე ყოფნისას სერგისა და ოჰანუხას წინაპრები “ერთგულებითა და სიყუარულითა და მრავალგუარ ნაყოფიერი მოქმედებითა” მსახურებია მეფე ერეკლეს²⁵⁰. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ თავადობასთან ერთად ამატუნებს შემდეგი სახის გერბიც უბოძა:

“მოგრძო ფარი ღურჯის ადგილითა, რომელსა ზედან არს გამოსახულ დროშა თეთრი ნიშნად სპასპეტობისა, და დროშა ზედან ორნი ვეფხნი ერთი მხედუჭლი მართებითად ნიშნად, ხედვისათვის წარსრულთა საქმეთასა და მეორე მხედუჭლი, უკანით უგონიერესად სიფრთხილისათვის ყოფადთა საქმეთასა, რომელთა უპყრიეს ქარტა რომელსა ზედან ზემოთ კერძოსა, არს გამოსახული პირის-პირ **(1-97)**

ურთი-ერთისა ორნი ოთხკუთხნი, ერთი ლურჯის ფერითა ადგილითა და მეორე წითლის ფერითა ადგილითა რომელთა განსა ერთსა ზედან ლახუარი, და მახული ნიშნად მხნეობისა, და მას მეორესა ზედა ხე ფინიკისა სავსე ნაყოფთა ნიშნად ნაყოფიერი მოქმედებისა ამას ქუჭმორე, კუაღად ოთხკუთხი ორი პირის-პირ ერთი-ურთისა, ლურჯისა, და წითელისა ფერითა ადგილებითა რომელთაცა ამათ ერთსა ზედა სუჭტი თეთრისა მარმარილოდს ნიშნად სიმტკიცისა, და მეორესა ზედან ჯუარედად დებულნი ორნი ისარნი ოქროდსანი ნიშნად წრფელობისა, და ამათ შორის გამოსახულ არს ღომი ერთი განხეთქილი. ვეცხლისა ფერ ადგილითა ნიშნად ღთისა-მიერ მონიჭებულისა, ძალისა. წინა-პართა მათთასა, და ქუჭმორე კერძოსა ამისა არს ორნი რტონი ზეთისხილისა და დაფნისა ნიშნად მშვიდობისა და მძღვევლობისა და ესე ყოველი დაგვრგვნებულ არს სათავადოდასა გვრგვნითა.²⁵¹

აღწერილობიდან ნათლად ჩანს, რომ გერბი აშკარად ერეკლე II-ისთვის ჩვეული სტილით არის შედგენილი. მარტოოდენ ბლაზონირების მიხედვით საკმაოდ ძნელია ამ რთული კომპოზიციის ვიზუალურად წარმოდგენა, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი მართლაც დაახლოებით ციხინსკის მიერ ჩახატული ამატუნების გერბის მაგვარი იქნებოდა.

ერეკლესეულ, თუ შეიძლება მას ასე ვუწოდოთ, ბლაზონირებას კიდევ უფრო მეტად შეესატყვისება სტანისლავ დუმინის მიერ გამოქვეყნებული თავად ამატუნების გერბი²⁵². დუმინს წყაროდ სანქტ-პეტერბურგის რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული ამატუნების წარჩინებულობის დამადასტურებელი დოკუმენტი აქვს გამოყენებული²⁵³.

7. თავადი ამილახვარი

თავად ამილახვართა გერბი ერთ-ერთი უძველესია ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში. როგორც ქვეით ვიხილავთ, მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელი სამი საუკუნის განმავლობაში ამილახვართა გერბის მრავალგვარი ვარიანტი არსებობდა, თითქმის ყოველ მათგანში ერთმანეთის მსგავსი ძირითადი ემბლემები ფიგურირებდა. გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ XX საუკუნეში საზღვარგარეთ შაფანუონის მიერ ჩახატული გერბი, რომელშიც რატომღაც ამ გვარის მართლაც ოდითგანვე კუთვნილი ისტორიული საგერბე ფიგურების ნაცვლად, სრულიად ახალი და განსხვავებული სიმბოლიკაა ასახული.

ქართლელი თავადების ამილახვრების გერბის ჩვენთვის ცნობილი უადრეულესი ნიმუში მოსკოვში 1768 წელს გამოცემულ ლოცვანზეა დატანებული. გერბი თბილისის მიტროპოლიტ თავად ათანასე ამილახვარს ეკუთვნოდა და ამგვარად გამოიყურებოდა: სათავადო მანტიასზე ოვალური ფარია მოთავსებული. მანტიას თავს ადგას სათავადოვე გვირგვინი, უკან კი ურთიერთ ირიბად გადაჯვარედინებული სამღვდელთმსახურო

ატრიბუტები (კეერთხი და ჯვარი) აქვს განთავსებული. ხუთნაწილიანი ფარი, XVIII საუკუნის სხვა ქართული საგვარეულო გერბებისებრ კომპოზიციურად მეტად რთულად არის შედგენილი, ამიტომ მარტოდენ მასში განლაგებული ფიგურების აღწერით შემოვიფარგლებით. ეს არის: ჩექმა, წმ. გიორგის ხატებიანი აღმის მჭერელი მკლავი, აღმიანის სახიანი მზე, დროშებშემოსხვეული აბჯარი და ბოლოს – ზარბაზანი. მთლიანად ფარი ორ მარტორქას უპყრია ხელთ²⁵⁴.

ზემოთ აღწერილი გერბი არ არის გამორიცხული უძველესიც კი იყოს ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში, რასაკვირველია ბაგრატიონთა სიმბოლოების შემდეგ. შესაძლოა იგი რუსეთში შეიქმნა, ვინაიდან ათანასე ამილახვრის ეს გერბი რამდენიმე ათწლეულით უსწრებს წინ ერეკლეს II-ის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოში გაცემულ სათავადო გერბებს. ამასთანავე, ჩვენს მიერ საქართველოში მოძიებულ ერეკლესეულ საგერბე სიგელებს შორის ამილახვართა გერბის კვალი ვერ აღმოვაჩინეთ. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ვიზუალურად კომპოზიცია ძლიერ წააგავს სხვა, ასე ვთქვათ ადრეულ – XVIII საუკუნის ქართულ საგვარეულო გერბებს და ამასთანავე საკმაოდ განსხვავდება რუსული ჰერალდიკის მისივე თანამედროვე ნიმუშებისგან.

მიტროპოლიტ ათანასეს კუთვნილი ვარიანტის გარდა არსებობს აგრეთვე ამილახვართა გერბის ბატონიშვილ თეიმურაზის მიერ დაფიქსირებული კიდევ ერთი არქაული შესახედაობის თუმც კი ჰერალდიკურად გაცილებით უფრო გამართული გამოსახულება²⁵⁵.

(1-99)

ამ გერბშიც პრაქტიკულად იგივე ფიგურები არის გამოყენებული, ოღონდ ზარბაზნისა და დროშებშემორტყმული აბჯრის ნაცვლად კლდეზე აღმართული ციხესიმაგრეა ჩასმული, მზის ქვეშ კი კვარცხლბეკზე შემოდებული სისხლიანი თასი. ბატონიშვილი თეიმურაზ ბაგრატიონი გერბს უადრესად საინტრესო და ქართულივე ჰერალდიკისთვის ფრიად ნიშნობლივ საკმაოდ განვრცობილ აღწერილობას ურთავს: “თავად ამილახვართა

გერბის განმარტება: სათავადო გვირგვინი. ოქროთი შემკული თეთრი მანტია, თეთრი ფერი გულის სიწმინდესა და უმწიკველობას აღნიშნავს ოქროს მორთულობა კი სათავადო ღირსებას. წმ. გიორგის დროშა იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს მეფეებს წესად ჰქონდათ ლაშქრის მარჯვენა ფლანგის სარდლად მუდამ ამილახვარები დაეყენებინათ. ძველ დროს ქართული ჯარის თავდაპირველ მეთაურებს სპასპეტს ან სპასალარს მოგვიანებით კი, სარდალს (ეს სახელები “მთავარ სამხედრო ხელმძღვანელს“ ნიშნავს) უწოდებდნენ. დეზებიანი ბოტფორტების ტარების უფლება ადრეული ხანის საქართველოში მთავარსარდლის გარდა არავის ჰქონდა. მზე მეფეს ანუ ხელმწიფეს განასახიერებს – როგორც მზე აჯილდოვებს თავისი კეთილსიხოსნებით ნაყოფიერ მიწას მსხმოიარე მცენარეულით, ისე მეფენიც კეთილუქმნიან თავიანთ გამორჩეულ ქვეშევრდომთ. მზის წინ, საკურთხეველი მასზე შემოდგმული სისხლგადმომდინარე ბარძიმით (ეს უკანასკნელი კომპოზიცია იოთამ

ზედგენიძის გმირობაზე მიუთითებს: როცა ერთგულმა ქვეშევრდომმა ვერასვლით ვერ დაარწმუნა მეფე თავისი ეჭვების საფუძვლიანობაში, შესთავაზა საძინებლები მაინც გაეცვალათ ერთმანეთისთვის. მართლაც, ღამე სამეფო ოთახში შესულმა შეთქმულებმა ხანჯლით მოკლეს (ან მწვავედ დაკოდეს, ზუსტად არ არის ცნობილი) გიორგი VII-ის ნაცვლად მძინარე იოთამი)²⁵⁶. ციხეკოშკი გორის ციხესიმაგრეს აღნიშნავს, რომელიც ქართლის განთქმული მშვენიერება იყო და თავად ამილახვართ ჰქონდათ სამმართველოდ ჩაბარებული, ისინივე იყვნენ ქალაქ გორის მოურავნი და ქართლის მდივანბეგნი. გერბზე გამოსახული ყოველგვარი სამხედრო იარაღი სარდლობის ნიშანია. ორი მარტორქა უმეტესწილ სათავადო გერბებში იხმარება.“ გერბის პირველი, ზედა მარჯვენა ნაწილი მეწამულია, ზედა მარცხენა – ლაჟვარდი, ქვედა მარჯვენა – ზურმუხტის, ქვედა მარცხენა კი – პორფირი²⁵⁷. ზემოთ აღწერილ რთულ საგერბე კომპოზიციას ცნობილი რუსი ჰერალდიკი ალექსანდრე ლაკიერიც იცნობს და განიხილავს თავის, მთელი რუსეთის იმპერიის გერბთმცოდნეობისთვის ეპოქალურ წიგნში “რუსული ჰერალდიკა“²⁵⁸. ამილახვარების საგვარეულო ჰერალდიკის მნიშვნელოვანი წყაროა რუსეთის იმპერიის თავად ა. დ. ამილახვაროვის ავტორობით 1779 წელს სანქტ-პეტერბურგში გამოცემული “გეორგიის ისტორია“ (“История георгианская”)²⁵⁹.

საერთოდ ამილახვართა გერბის ხანგრძლივი არსებობის მანძილზე შექმნილი მრავალი ვარიანტისა და ამ გვარის მონათესავე საგვარეულოების (ზედგენიძე, ტუსიშვილი, გურამიშვილი, ხიდირბეგიშვილი) ჰერალდიკური სიმბოლიკა მნიშვნელოვანწილად იდენტურია. საგვარეულო გერბების ამ ერთგვარ ოჯახს, ჩვენი აზრით შესაძლოა პირობითად გერბების ამილახვარ-ზედგენიძეთა ჯგუფი (გა-ზჯ) ვუწოდოთ, ვინაიდან ისინი მეტად წააგავენ ერთმანეთს, როგორც ტიპოლოგიურად ანუ ფარის კონსტრუქცია-აგებულებით, ისე შინაარსობრივადაც – ფიგურათა სიმბოლიკით.

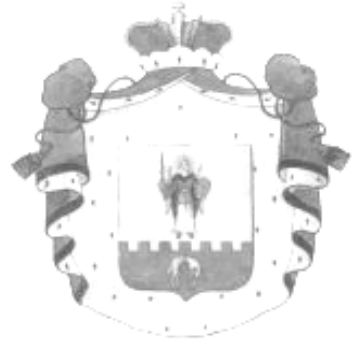

/სახელგანთქმული მხედართმთავრის, კავალერიის გენერლის თადა ივანე გივის ძე ამილახვრის გერბი. 1829-1905 წწ/ (1-100)

XIX საუკუნეში ამილახვართა გერბი საგრძნობლად დაიხვეწა და ჰერალდიკურად გამართული ფორმა მიიღო. ამავდროულად მას კიდევ რამდენიმე ახალი ფიგურაც დაემატა. ისეთები როგორც არის: ჯვარი, ეკლესია, ღუზა და ცენტრალურ გულისებრ მცირე ფარზე გამოსატული არქისტრატეი მიქაელ მთავარანგელოზი²⁶⁰.

იმავე ხანას განეკუთვნება საქართველოს ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმის ექსპოზიციაში დაცული ამილახვართა გერბის ერთი მეტად საინტერესო და მაღალ დონეზე შესრულებული ლითონში ჩამოსხმული ნიმუში. იგი 1881-1885 წლებით თარიღდება და კავკასიის კაზაკთა I დივიზიის მეთაურისთვის – ივანე გივის ძე ამილახვარისთვის ბოძებულ საიუბილეო დაფას წარმოადგენს.

კიდევ უფრო გვიან, უკვე XX საუკუნეში შაფანეონის მიერ ამილახვართა სრულიად ახალი გერბია დაფიქსირებული: ფრანგული ფარი, კოშკისებრად გადაკვეთილი, ოქროზე – ხმლოსანი მიქაელ მთავარანგელოზი, მეწამულზე – ოქროს საწმისი²⁶¹. გერბის ამ ვარიანტში ახალი მხოლოდ ოქროს საწმისის ფიგურაა, მთავარანგელოზი და ციხესიმაგრის კედელი კი ოდნავ სახეცვლილი ფორმით ძველი ნიმუშებიდან არის გადმოღებული. შესაძლებელია ეს იყოს ამილახვართა გვერდითი აფხაზური შტოს, ემუხვართა გერბი. **(1-101)**

მიხეილ ვაღბოლსკის აზრით²⁶², რომელსაც ჩვენც საესებით ვიზიარებთ, გერბში მოთავსებული ჩექმა გვარის სახელწოდების წარმოშობაზე ანუ მათ ტრადიციულ თანამდებობაზე – ამირ ახორ (სამეფო საჯინბოთა უხუცესი) – მიუთითებს.²⁶³ აგრეთვე შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ წმ. გიორგის გამოსახულებიანი დროშა, ისევე როგორც ეს ერეკლე II-ისეულ ზოგიერთ საგერბე სიგელშია აღნიშნული,²⁶⁴ აქაც ამ სიმბოლოს მფლობელის სპასპეტობას აღნიშნავს. ამ მაღალი სამხედრო თანამდებობის ამილახვართათვის ბოძების ცნობა იოანე ბატონიშვილთან არის დაცული²⁶⁵. ასევე იოანე ბატონიშვილი გვამცნობს, რომ საგვარეულოს თავის დროზე გორის ჯურის ციხეც გადაეცა,²⁶⁶ რაც შესაძლოა გერბში ციხესიმაგრის გამოსახვით აღინიშნა. აქვე შევნიშნავთ, რომ სამთავისის ტაძარში განთავსებულ ამილახვართა საძვალეში მდებარე საფლავის ქვებზე დატანებულ გერბებზე ფარისმტვირთველებად მორტორქების ნაცვლად ლომები გვევლინება²⁶⁷.

(1-102)

8. თავადი ამირეჯიბი

ქართული საგვარეულო ჰერალდიკის ჩვენს მიერ შესწავლილი წყაროებიდან ქართულ თავად ამირეჯიბების გერბი მხოლოდ ვ. ციხინსკისა²⁶⁸ და სტანისლავ დუმიანის²⁶⁹ ნაშრომებშია დაფიქსირებული. ამასთან დუმიანი გამოსახულებას ციხინსკის არის დასესხებული, ასე რომ ბუნებრივია გერბი ორივეგან იდენტურად გამოიყურება: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში კლდეზე აღმართული კოშკია გამოსატული, ზედა მარცხენა მეოთხედში – კვარცხლბეკზე შემდგარი კიდებგაფართოებული, “ბოლნურისებრი“ ჯვარი, მესამეში – ირიბად დადებული მოღუნული ხმალი ტარით ზევით, მეოთხეში კი – კვართი; მთლიანად ფარს აკრავს სათავადო მანტია სათავადოვე გვირგვინით. **(1-103)**

აღსანიშნავია, რომ ამირეჯიბების გერბი ზუსტად ემთხვევა ფალავანდიშვილებისას²⁷⁰. ციხინსკი, როგორც ჩანს იოანე ბატონიშვილზე დაყრდნობით²⁷¹, ამას იმით ხსნის, რომ ამირეჯიბების გვარი ამირეჯიბის ანუ

მეფის მომხსენებლის თანამდებობის მკერობელი ფალავანდიშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენელთაგან მომდინარეობს. (ამირეჯიბების ნამდვილი გვარია – გაბელიძე).

9. თავადი ანდრონიკაშვილი

მიუხედავად იმისა, რომ თავად ანდრონიკაშვილებს ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი არ გააჩნდათ, ცნობილია XIX საუკუნიდან არსებული მათი საგვარეულო საგერბე სიმბოლიკა, რომელიც რამდენიმე წყაროში არის შემონახული. მათგან უძველესი და უმთავრესია ო. გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში შესული ამ სათავადო გვარის კუთვნილი ბეჭედი მასზე ამოტვიფრული საგვარეულო გერბით:

გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი დაბოლოებით, ზედა მარჯვენა ნაწილში – საბლით ქვევით გამოსატულ მოზიდულ მშვილდზე სამი ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ისარი პირებით ზევით, ზედა მარცხენა – ციხე-კოშკი, ქვედა მარჯვენა ნაწილი კლანჭებით სფეროსა და სკიპტრის მკერობელ ორთავიან არწივს (1-104) ეთმობა, ქვედა მარცხენა – ფრთებგაშლილ მტაცებელ ფრინველს, ხოლო დაბოლოება – აფრებგაშლილ ხომალდს, რომელსაც კლდოვანი სანაპირო მარცხნივ ანუ უკან მორჩენია²⁷².

ანდრონიკაშვილების ამდაგვარივე, მცირეოდენ სახეცვლილი გერბი აქვს დაფიქსირებული ვადბოლსკისაც. სხვაობა იმაში მდგომარეობს, რომ ფარის პირველ ნაწილში მშვილდისრის ნაცვლად გასხივოსნებული მზე არის მოთავსებული, მეორეში კი – მთლიან ციხე-კოშკს ციხესიმაგრის (ვადბოლსკი კომენტარებში მას საგვარეულოდ მოიხსენიებს) კედელია ჩანაცვლებული. გერბს ამასთანავე სათავადო მანტია და გვირგვინიც აკლია²⁷³.

(1-105)

გარე შესამკობლებისა და ფარის ფორმის გარდა ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშიც“ საგვარეულო საბეჭდავის იდენტურ გამოსახულებას ვხვდებით²⁷⁴.

ზემოთ აღწერილ გერბს დუმინიც იცნობს. თუმცა მის მიერ გამოცემულ “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში – “საქართველოს სამეფოს თავადები“ მოყვანილია ანდრონიკაშვილების გერბის კიდევ ერთი ვარიანტი, რომლითაც გვარი ემიგრაციაში სარგებლობდა. შერვაშიძის მიერ შაფანჯონის მიხედვით შესრულებული გერბი ასე გამოიყურება: ლაჟვარდის ფონის მქონე ფრანგულ ფარზე მისი გვერდებიდან გამომავალ ორ ხელს ოქროს გვირგვინი უჭირავს²⁷⁵. კომპოზიცია პრაქტიკულად ზუსტი ასლია ბიზანტიის საიმპერატორო დინასტიის კომნენოსების გერბისა. იოანე ბატონიშვილის მიხედვით 1144 წელს

(1-106)

ანდრონიკაშვილები ბიზანტიის იმპერატორ მანუილ კომნენოსის მიერ გამოქვევებული და საქართველოში გადმოხვეწილი მისივე

ძმისწულის ანდრონიკესგან წარმოდგებიან. როგორც ჩანს, სწორედ ამ მოვლენათა ამსახველი უნდა იყო მათი ეს მოგვიანო გერბი. შესაძლოა ანდრონიკაშვილთა საგვარეულო გერბის ძველ ვარიანტში ბიზანტიურისებრი ორთავიანი არწივიც იმავე მიზეზით იყო განთავსებული²⁷⁶.

10. თავადი ანჩაბაძე

(1-107)

თავად ანჩებაძეთა გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერ ნაშრომში – “კავკასიის საგერბეში“ არის დაფიქსირებული: ფრანგული ფარი ორად არის გაკვეთილი, მარჯვენა ნაწილი მთლიანია, მარცხენა კი – გადაკვეთილი, მარჯვენა მთლიან ნაწილში კლდეზე აღმართული კოშკია გამოსახული, რომელიც ირიბად ურთიერთგადაჯვარედინებული სკიპტრითა და ხმლით არის დამძიმებული, გადაკვეთილი მარცხენა ნაწილის ზედა ნახევარში მამაკაცის გვირგვინოსანი თავია მოთავსებული, ხოლო ქვედაში – ქნარი. ფარს გარს აკრავს სათავადო მანტია სათავადოვე გვირგვინით²⁷⁷. აბსოლუტურად იდენტური, თუმცა გაცილებით უფრო დახვეწილად შესრულებული და როგორც თავად შენიშნავს ციხინსკის ხელნაწერიდან გამომდებელი საგერბე კომპოზიცია მოჰყავს ანჩაბაძეთა გერბად სტანისლავ დუმიანსა²⁷⁸.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ვ. ციხინსკი ზუსტად ანჩაბაძეების მაგვარ გერბს მიაკუთვნებს თავად მაჩაბლებსაც, რაც “კავკასიის საგერბეში“ ამ გვარების საერთო წარმოშობით არის მოტივირებული²⁷⁹. სხვათაშორის მაჩაბლებს იოანე ბატონიშვილიც ანჩაბაძეთაგან წარმომდგარად მიიჩნევს²⁸⁰.

11. თავადი არღუთაშვილი (არგუტინსკი-დოლგორუკი)

სომეხი ეროვნების ქართლელ თავად არღუთაშვილთა გერბი იმ ერთ-ერთ უძველეს ქართულ საგერბე გამოსახულებათაგანია, რომელიც ჯერ კიდევ XVIII საუკუნიდან ერეკლე II-ის მეფობის ხანიდან არის ჩვენთვის ცნობილი.

1783 წლის 28 აგვისტოს ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ არღუთაშვილებს, როგორც თავად აღნიშნავდა ერთგულებისა და დიადი წარმოშობის გამო სატახტო ქალაქ თბილისში გაცემული სპეციალური სიგელით საგვარეულო გერბი უბოძა: “ფარი ვეცხლის ადგილით, ზედა მას დროშა ანუ ბოგარაყი, ვითარცა ნიშანი სპასპეტობისა, რომელსაცა ზედა გამოსახულ არს ხატი ყოვლად-წმიდისა ღმრთისა დედისა, რომელსაცა უპყრის სიტყუა იგი საუკუნოსა მამისა, ძე თუსი. ქვეშე ხატისა შორის არს განპყრობილ მკლავი კმლითა მარჯვნივ, ვითარცა ცხადმყოფი გვარობითისა სიმხნისა მათისა, და მარცხნივ ფარი პირქვე პდებარე და მას ზემოთ სწორედ დადგმული შუბი. და ყოველი ესე არის დაგვრგვნილ ზემო სათავადოსა გვრგვნითა“²⁸¹.

არღუთაშვილები საქართველოს სამეფოს სამსახურში მდგომი, ძირითადად მონოფიზიტური აღმსარებლობის მიმდევარი, ჯერ კიდევ

შუასაუკუნეებიდან ცნობილი და სახელგანთქმული მხარგრძელთა საგვარეულოდან ჩამომავლობას ჩემულობდნენ. ამის დადასტურება რუსეთის მთავრობისა და ჰეროლდიის დეპარტამენტის წინაშე მათ კვლავ ერეკლე II-ს სთხოვეს, რომელმაც აჯა იმავე 1783 წელსვე დაუკმაყოფილა²⁸².

სწორედ ამ საბუთის საფუძველზე რუსეთში მცხოვრებ სომეხთა არქიერის ეპისკოპოსს იოსებ (ოსეფა) არღუთაშიელს 1782 წლიდან მოყოლებული იმპერიისთვის სამხრეთ კავკასიაში გაწეული სამსახურისთვის, განსაკუთრებით კი გრაფ ვ. ა. ზუბოვისთვის კავკასიაში ლაშქრობისას აღმოჩენილი მხარდაჭერისთვის 1800 წლის 22 მარტს იმპერატორმა პავლე I-მა რუსეთის იმპერიის თავადობა, განახლებული საგვარეულო გერბი და არგუტინსკი-დოლგორუკი-ებად ანუ მხარგრძელებად წოდების უფლება უბოძა²⁸³. იმავე წელს ოსეფა ენშიაძინის პატრიარქად აღიარეს, თუმცა იგი რუსეთიდან სომხეთს ახალ მოვალეობათა შესრულებისთვის მიმავალი 1801 წელს თბილისში გარდაიცვალა. მასთან დაახლოებული პირნი მიიჩნევენ, რომ ოსეფა არღუთაშიელის პატივმოყვარეობა მარტოოდენ მაღალი საეკლესიო წოდებით არ შემოიფარგლებოდა და იგი კავკასიის ერთ-ერთი მხარეში თავისი საგვარეული ძმისშვილის გამეფებასაც კი ლაშობდა²⁸⁴.

პავლე I-ის მიერ არგუტინსკი-დოლგორუკიებისთვის გაცემული გერბი რუსეთში არსებული წესის თანახმად მყისვე “საერთო საგერბეში” შევიდა. საქართველოს თავადებად მოხსენიებულ არღუთაშიელთა ეს ახალი გერბი რუს გერბთმცოდნეთა მიერ შემდეგნაირად აღიწერებოდა: “ფარი პერპენდიკულიარულად ორ ნახევრად არის გაყოფილი, რომელთაგან მარცხენაში თავად არგუტინსკი-დოლგორუკების აღრინდელი გერბია განთავსებული: წითელ ფონზე დრუბლიდან გამოწვდილი ვერცხლის აბჯრიანი ხმლის

(1-108)

მწიწახე მდგომი ღომი, რომელსაც წინა თათებში ოქროს ჩუგლუგი და ფარი უჭირავს. არგუტინსკი-დოლგორუკების რუსეთის იმპერიის თავადებად დამტკიცების აღსანიშნავად, ფარის მარჯვენა ნახევარში ჩამატებულია ოქროს ფონზე გამოასხული სევადის არწივი თავზე გვირგვინითა და ბრჭყალებში სკიპტრით. არწივს მკერდზე აღბეჭდილი აქვს წმ. იოანე იერუსალიმელის ორდენის ჯვარი შუაში წითელი ფერის მცირე ფართით, რომელშიც ვენზელურად არის გადმოცემული მისი უდიდებულესობის ხელმწიფე იმპერატორის პავლე I-ის სახელი. ფარს გარს აკრავს სათავადო მანტია და გვირგვინი.”²⁸⁵.

რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბეში შეტანილი პავლე I-ისეული არღუთაშიელთა გერბი ყოველგვარი ცვლილებების გარეშე აქვს დაფიქსირებული ვ. ციხინსკისაც თავის ცნობილ ხელნაწერ ნაშრომში “კავკასიური საგერბე”. უნდა შევნიშნოთ, რომ ციხინსკი ერეკლე II-ის მიერ არღუთაშიელებისთვის გერბის ბოძების თარიღად მცდარად მიუთითებს 1789 წელს, ვინაიდან, ვითარც ზევით ვიხილეთ ამ ისტორიული ფაქტის პირველწყარო – ერეკლესეული სიგელი უეჭველად 1783 წელს განეკუთვნება²⁸⁶.

არღუთაშვილთა ასეთივე გერბია შემონახული ო. გეტლინგის არქივში, ოღონდ გარე შესამკობლებიდან მხოლოდ სათავადო გვირგვინია დატოვებული.

მიხეილ ვაძბოლსკი, როგორც ეს სხვა გერბების შემთხვევაშიც არაერთხელ ყოფილა, თავად არღუთაშვილების გერბად მკვეთრად განსხვავებულ გამოსახულებას გვთავაზობს. ფარში აქ მხოლოდ არგუტინსკების მოგვიანო გერბში შესულ ჩუგლუგისა და მრგვალი ფარის მპყრობელი ლომის ფიგურას ვხვდებით, ამასთანავე ფრანგულ ფარს აშკარად არათავადური გვირგვინი ადგას თავს²⁸⁷. არღუთაშვილების გერბის ამ ორიგინალური და უნიკალური ვარიანტის წარმოშობაზე სამწუხაროდ არაფრის თქმა არ შეგვიძლია.

(1-109)

რაც შეეხება არღუთაშვილების გერბის სიმბოლიკას, მასში ხმლიანი მკლავი ერეკლესეული განმარტებით არღუთაშვილთა “გვარობით სიმხნეზე“, ხოლო დროშა, იგივე ბოვარაყი კი სპასკეტობაზე მიანიშნებს²⁸⁸. დროშასთან დაკავშირებით აგრეთვე საყურადღებოა, რომ XIX საუკუნის უავტორიტეტულესი რუსი გერბთმცოდნე ლაკიერი არგუტინსკების გერბის განხილვისას მის, ასე ვთქვათ ძველ, ერეკლე II-ისეულ ნაწილს “საგვარეულო აღამთაგან შემდგარად“ მიიჩნევს²⁸⁹. ლაკიერი იქვე სამართლიანად მიუთითებს, რომ პავლე I-ისთვის ჩვეული იყო მის მიერ აღზევებული გვარებისთვის ახლადშექმნილ ან განახლებულ გერბებში თავისი ვენზელითა და წმ. იოანე იერუსალიმელის ორდენის, რომლის მაგისტრიც იმხანად რუსეთის იმპერატორი იყო, ე. წ. მალტური ჯვრით დამშვენებული არწივის მოთავსება²⁹⁰. ასე რომ, არგუტინსკი-დოლგორუკების საგერბე ფარში რუსეთის საიმპერატორო არწივის ჩამატება ამ შემთხვევაში სრულიად ბუნებრივ და გასაგებ მოვლენად უნდა აღვიქვათ. უფრო მეტად საინტერესო და საკვლევია ის თუ საიდან გაჩნდა არღუთაშვილთა საგვარეულო სიმბოლიკაში ლომის ფიგურა. როგორც ვიცით იგი ერეკლე II-ის მიერ 1783 წელს გაცემულ სიგელში არ ფიგურირებს, არადა პავლე I-ისეულ საგერბე კომპოზიციაში მას “ძველი, ადრინდელი“ გერბის ნაწილად მიიჩნევენ. ამასთანავე მიხეილ ვაძბოლსკის ცნობილ წიგნში არღუთაშვილების საგვარეულო საგერბე ფარში მარტოოდენ სწორედ ლომის ფიგურა არის გამოხატული. ლაკიერი ლომს ძველი საგვარეულო დროშებიდან ნასესხებად მიიჩნევს. ჩვენ კი შესაძლებლად ვთვლით, რომ იგი გვარის სომხურ წარმოშობაზე მიუთითებს, ვინაიდან რუსეთის იმპერიის მიერ დამტკიცებულ სომხეთის გერბში, რომელიც (იგი სხვათაშორის საქართველოს სამეფოს ჩვენს მიერ ზევით უკვე განხილულ დიდი გერბში შედიოდა) სწორედ ეს ცხოველია აღბეჭდილი.

(1-110)

12. თავადი ბაბადიში

იოანე ბატონიშვილის მიხედვით ბაბადიშები კახეთის მეფე გამაჰმადიანებული დავით II იმამ-ყული-ხანის წარმოდგებიან²⁹¹. ამ ცნობის მიუხედავად, რუსეთის იმპერიაში მათი წარჩინებული წარმომავლობის საკითხის განხილვისას, ბაბადიშების მიერ წარდგენილ გენეალოგიურ ტაბულაში გვარის წარმოშობა იმამ-ყული-ხანის მოღვაწეობის წლებზე უფრო ადრინდელ ხანას და ვინმე როსებ ბაბადიშს უკავშირდება. აქვე აღსაღნიშნავია, რომ ტაბულაში დავით II საერთოდ არ არის ნახსენები.

(1-111)

ბაბადიშების გერბი ქართული ჰერალდიკის ჩვენთვის ცნობილი საისტორიო წყაროებიდან მხოლოდ ვ. ციხინსკისთან გვხვდება: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში ირიბად დადებული სკიპტრა, მის თავზე კი სფეროა გამოსახული, ზედა მარჯვენა ნაწილში – ქნარი და შურდული, ქვედა მარჯვენაში – ზარბაზანი, ქვედა მარცხენაში კი – ვაცი. ფარს სათავადო გვირგვინით შემკობილი სათავადოვე მანტია²⁹².

ზუსტად ასეთივე საგერბე კომპოზიცია, უფრო დახვეწილი ფორმით სტანისლავ დუშინის გამოცემაშიც არის შესული²⁹³.

ჩვენთვის სადღეისოდ უცნობია ბაბადიშების გერბის შექმნის ისტორია, მაგრამ უდაოდ თვალშისაცემია, რომ საგვარეულო საგერბე ფარის ზედა ორი მეოთხედი ბაგრატიონთა სიმბოლიკას უკავია. აქედან გამომდინარე უნდა ვიგულისხმოდ, რომ გერბის შემდგენელი, ვინც არ უნდა ყოფილიყო იგი, ამ საგვარეულოს წარმოშობის იოანე ბატონიშვილისეულ ვერსიას ემხრობოდა და ბაბადიშებს კახეთის ბაგრატიონებისგან, კონკრეტულად კი იმამ-ყული-ხანისგან წარმომდგარად მიიჩნევდა, რაც ასახა კიდევ საგერბე კომპოზიციაში ბაგრატიონთა დინასტიური ემბლემების მოთავსებით.

ბაგრატიონების სამეფო დინასტია

ბაგრატიონების საქართველოს სამეფო დინასტიას, როგორც ჩანს ჯერ კიდევ ადრეული შუასაუკუნეებიდან გააჩნდა გარკვეული საგვარეულო სიმბოლიკა. არსებობს მოსაზრება, რომ ბაგრატიონების სომხურ შტოს – ბაგრატუნებსაც ჰქონდათ საკუთარი ემბლემები²⁹⁴. მიუხედავად ამისა საქართველოს ბაგრატიონთა სამეფო სახლის პირველი კლასიკური ევროპული ტიპის საგვარეულო გერბი ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ შექმნა XVIII საუკუნის დამდეგს. ვინაიდან ვახტანგ VI-ისეული საგერბე კომპოზიცია მმართველ სამეფო დინასტიას ეკუთვნოდა, როგორც ეს მონარქიულ ქვეყნებშია მიღებული, იგი იმავდროულადვე სახელმწიფო სიმბოლოსაც წარმოადგენდა. ასე გრძელდებოდა მანამ სანამ საქართველო დამოუკიდებლობას, ბაგრატიონთა სახლი კი სამეფო ტახტს ინარჩუნებდა.

ა

ბ

თამარ მეფის ხელრთვიანი და დავით VII ულუ-ს მხედრიანი მონეტები (1-112 ა ბ)

ბაგრატიონების საგვარეულო გერბის წარმოშობის ისტორიისა და მისი არსებობის იმ მონაკვეთის (1709-1801 წლები) შესახებ, რომლის დროსაც ეს გერბი სახელმწიფო ემბლემის ფუნქციასაც ითავსებდა, ზევით ზოგადად საქართველოს სახელმწიფო სიმბოლიკის მიმოხილვისას საკმაოდ ვრცლად გვქონდა საუბარი. აქედან გამომდინარე ზედმეტად მიგვაჩნია მოცემულ ნაშრომში უკვე განხილული საკითხისადმი ხელახალა მიბრუნება, რის გამოც ქვევით ბაგრატიონთა სხვადასხვა განშტოების კონკრეტული გერბების მარტოოდენ განცალკევებით აღწერთა და შესწავლით შემოვიფარგლებით.

აქვე დავძენდით, რომ ბაგრატიონთა ჰერალდიკურ სიმბოლიკას სხვადასხვა ჭრილში მრავალი მკვლევარი შეჰხვებია, მაგრამ ამათგან ჩვენ მაინც XIX საუკუნის სახელგანთქმულ რუს გერბთმცოდნეს ალექსანდრე ლაკიერს გამოვყოფდით, რომელმაც მის ცნობილ წიგნში “რუსული ჰერალდიკა“ ფრიად ვრცელი ადგილი დაუთმო, როგორც ზოგადად ბაგრატიონების საგვარეულო ემბლემატიკას, ისე ამ დინასტიის ცალკეული შტოების კონკრეტული გერბებსაც²⁹⁵.

13. თავადი ბაგრატიონ-ი

1757 წელს რუსეთში გადასახლებული ბაგრატიონების დინასტიის ერთ-ერთი გვერდითი შტოს წარმომადგენლის, ისაყ-ბეგის (ალექსანდრე), შთამომავალს ბოროდინოს ბრძოლის ცნობილი გმირს გენერალი თავად

პეტრე ბაგრატიონს საიმპერიო მთავრობამ 1803 წლის 4 ოქომბერს დაუმტკიცა გერბი, რომელიც შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში მეწამულ ფონზე ოქროს სფეროა გამოსახული, ზედა მარცხენა მეოთხედში – ლაჟვარდზე ოქროს ქნარი, ქვედა მარჯვენაში – ლაჟვარდზევე ოქროს შურდული, ქვედა მარცხენაში კი – მეწამულზე ურთიერთ ირიბად გადაჯვარედინებული ოქროს სკიპტრა და ხმალი; სათავადო მანტიითა და გვირგვინით შემკული ფარი ორ ფარისმტვირთველ ლომს უპყრია²⁹⁶.

(1-113)

რუსეთის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის VII ტომში შეტანილი ეს გერბი, როგორც ვხედავთ, მთლიანად ტრადიციული

ბაგრატიონებისეული სიმბოლოების საფუძველზე არის შედგენილი. მასში მოთავსებული ფიგურები კი ბაგრატიონთა საგვარეულო ლეგენდისა და სამეფო წარმოშობის შესახებ მოგვითხრობს.

რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომ თავად ბაგრატიონთა ეს გერბი მოგვიანებით ლუკომსკის მიერ შედგენილ უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების ოთხტომეულ დასურათებულ ნუსხაშიც შევიდა²⁹⁷.

პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის გერბის ზუსტად ასეთივე გამოსახულება თუ მისი აღწერილობა მოჰყავთ თავიანთ ნაშრომებში მიხეილ ვადბოლსკისა²⁹⁸, პ. პეტროვსა²⁹⁹ და სტანისლავ დუშინსა³⁰⁰. რუსეთის ისტორიაში ამ ერთ-ერთი უთვალსაზიარებელი სარდლის პეტრე ბაგრატიონის გერბი თავის დროზე საბჭოთა სამხედრო ენციკლოპედიაშიც კი იყო შეტანილი³⁰⁰.

ბაგრატიონთა დინასტიის ამ ერთ-ერთი გვერდითი შტოს გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში“ საკმაოდ განსხვავებული სახით არის წარმოდგენილი, რაც, მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც თავად ავტორი მიუთითებს იგი “რუსეთის იმპერიის თავადაზნაურთა გვარების საერთო საგერბეთი“ სარგებლობდა, უთუოდ შეცდომაა. ციხინსკისეულ ვარიანტში, ოფიციალურად დამტკიცებულისგან განსხვავებით, საგერბე ფარი ჩვეულებრივი კვეთის ნაცვლად სწორკუთხა ჯვრით არის დანაწევრებული, შეცვლილია ფიგურათა განლაგება, მთავარი ფარის ცენტრში კი ჩამატებულია მცირე ფარი, მასში გამოსატული მაცხოვრის კვართით³⁰¹. ძნელი ასახსნელი და გაუგებარია თუ რატომ აქვს დაშვებული ესოდენ უხეში შეცდომები ბატონ ციხინსკის.

თავად ბაგრატიონთა ოდნავ სახეცვლილი გერბი ო. გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაშიც არის დადასტურებული. “უმაღლესად დამტკიცებულისგან“ იგი მხოლოდ იმით განსხვავდება, რომ ფარი სათავადო მანტიასთან ერთად წმ. ანდრია პირველწოდებულის ორდენის ატრიბუტებზე – რვაქიმიან გასხივოსნებულ ვარსკვლავსა და ორდენიან ბაფთაზეა მოთავსებული³⁰².

(1-114)

რუსეთის იმპერიის ეს უმაღლესი ჯილდო – წმ. ანდრიას ორდენი, სახელგანთქმულმა მხედართმთავარმა პეტრე ბაგრატიონმა 1809 წელს მიიღო³⁰³. აქედან გამომდინარე გეტლინგის კოლექციაში შემონახული გერბიც, ბუნებრივია ამ თარიღზე გვიანდელად უნდა მივიჩნიოთ.

ბოლოს დავსძენდით, რომ პეტრე ბაგრატიონის 1803 წელს დამტკიცებული გერბი ერთ-ერთი უძველესია საქართველოსთან დაკავშირებულ ოფიციალურად დადგენილ საგვარეულო გერბებს შორის.

14. ბაგრატიონ-გრუზინსკი

ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის ე. წ. ბაგრატიონ-გრუზინსკების შტოს წარმომადგენლებიდან რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბი მხოლოდ მის ბრწყინვალეობას თავადისქალ ანასტასია ნიკოლოზის ასულ გრუზინსკიას გააჩნდა. 1885 წელს დამტკიცებული ეს საგერბე კომპოზიცია შემდეგნაირად

გამოიყურებოდა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი შუაში მცირე ფრანგულივე ფართი; მცირე ფარში საქართველოს სამეფოს გერბი, გველეშაპის განგმირავი წმ. გიორგია გამოსატული; ძირითადი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – მაცხოვრის ხელთუქმნელი კვართია მოთავსებული, ზედა მარცხენაში – სფერო, მის თავზე კი ურთიერთ ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – ქნარი მდებარეობს, ქვედა მარცხენაში კი – შურდული; მთავარი ფარი ორ ფარისმტვირთველ ლომს უპყრია; ფარს თავს ადგას სათავადო გვირგვინი, რომელიც ორ ფრთოსან ხმალამოწვდილ ანგელოზს უჭირავს; ყოველივეს გარს აკრავს სათავადო მანტია

(1-115)

სათავადოვე გვირგვინით. გერბში წმ. გიორგის ფიგურა გრუზინსკების ქართულ წარმოშობას განასახიერებს; კვართი – ლეგენდას ქრისტეს სამოსის საქართველოში შენახვის შესახებ; სფერო, სკიპტრა და ხმალი – გვარის სამეფო წარმომავლობას; ქნარი და შურდული კი – ცნობილ გადმოცემას, რომლის მიხედვითაც ბაგრატიონები ბიბლიური მეფე დავითისგან წარმოდგებიან³⁰⁴. გერბი წმ. გიორგის ხატებისა და ბაგრატიონთა დინასტიური სიმბოლიკის საფუძველზეა შექმნილი. შეტანილია ე. წ. საერთო საგერბის XIV ტომში³⁰⁵, მოგვიანებით კი უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების დასურათებულ ნუსხაშიც³⁰⁶. გერბი აღწერილობითურთ გამოცემული აქვს სტანისლაე დუმიანს³⁰⁷.

ე. ციხინსკის მიხედვით ბაგრატიონ-გრუზინსკების საგვარეულოს წარმომადგენლები ზევით აღწერილისგან მცირედენ განსხვავებულ, თუმც კი იმავე მთელი დინასტიისთვის ტრადიციული ფიგურებისგან შემდგარ გერბებსაც იყენებდნენ. ციხინსკის მიერ მოყვანილ მხოლოდ ერთ საგერბე კომპოზიციაში ჩანს ბაგრატიონთა გერბებისთვის არადაამახასიათებელი სიმბოლო – ციხესიმაგრე. სამწუხაროდ ავტორს მითითებული არა აქვს გრუზინსკების გვარის კონკრეტულად რომელ წევრს ეკუთვნის ეს გერბი³⁰⁸.

1886 წელს დამტკიცებული გერბისგან, ციხინსკისეულ ვარიანტებზე კიდევ უფრო განსხვავებული ნიმუში არის შემონახული გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში, სადაც უბრწყინვალეს თავად ბაგრატიონ-გრუზინსკების უფროსი შტოს გერბად გამოცხადებული შემდეგნაირი ლუქის ბეჭედი გვხვდება: წარწერიანი არშიის მქონე და სწორკუთხა ჯვრით ოთხად გაყოფილი ფრანგული ფარის ცენტრში მართკუთხა, ასევე წარწერიანი არშია შემოვლებული, ქრისტეს კვართის გამოსახულებიანი მცირე ფარია მოთავსებული; მთავარი ფარის პირველ მეოთხედში შურდული და ქნარია, მეორეში – სფერო და ურთიერთ ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრა და ხმალი, მესამეში – სასწორი, მეოთხეში კი – შემობრუნებული წმ. გიორგი; გერბის

(1-116)

ფარსგარე შესამკობლები ანასტასია გრუზინსკაიას ზევით აღწერილი გერბისებრია³⁰⁹.

აღწერილთაგან გრუზინსკების სრულიად განსხვავებული გერბია აღბეჭდილი მცხეთაში არმაზისხევის მუზეუმში დაცულ საფლავის ქვაზე, რომელიც ერეკლე II-ის ძის ალექსანდრე ბატონიშვილის მეუღლეს მარიამ ისააკის ძე გრუზინსკაიას ეკუთვნის. აქაც ბაგრატიონთათვის ჩვეულ ფიგურებს ვხვდებით, მაგრამ ფრიად გამორჩეული და ორიგინალურია მათი განლაგება და ზოგადად ფარის დაყოფა.

ბაგრატიონ-გრუზინსკების გერბის მრავალგვარ ნაირსახეობათა ესოდენი სიმრავლე საქართველოში და ზოგადად რუსეთის იმპერიაში საგვარეულო გერბების საკმაოდ თავისუფალი მოხმარებით უნდა იყოს გამოწვეული.

იმხანად ამათუიმ გვარის წარმომადგენლები ხშირ შემთხვევაში ძირითადი საგვარეულო გერბის პრაქტიკულად მარტოოდენ საკუთარი ნება-სურვილისამებრ შესწორებულ თუ გადასხვაფერებულ არაოფიციალურ ვარიანტებს იყენებდნენ ხოლმე.

(1-117)

15. ბაგრატიონი-დავითაშვილი

ბაგრატიონთა გვერდითი შტოს ბაგრატიონ-დავითაშვილების გერბი ჩვენთვის ცნობილი არის მხოლოდ მიხეილ ვაძბოლსკის ნაშრომიდან – “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“, (არსებობს ასევე XVIII ს.-ის

ბაგრატიონ-დავითაშვილების გერბის უძველესი ვარიანტი, შექმნილი რუსეთში, 1666 წელს გადასახლებული ბაგრატიონ-დავითაშვილების შთამომავლების მიერ) რომელშიც ამ გვარის შემდეგნაირი სიმბოლიკა არის მოყვანილი: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – გველეშაპის განმგმირავი წმ. გიორგის ხატებაა აღბეჭდილი, ზედა მარცხენაში – სწორკუთხა სამყურა ჯვარი, ქვედა მარჯვენაში – ხუთქიმიანი ვარსკვლავი, ქვედა მარცხენაში კი – შებრუნებული ჰერალდიკური ლეოპარდი³¹⁰. ასეთივე გერბი, ოღონდ სათავადო ფარსგარე

(1-118) ატრიბუტიკით სტანისლავ დუმინსაც აქვს გამოქვეყნებული³¹¹. ამასთანავე იგი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის შუა წლებში რუსმა გერბთმცოდნე ალექსანდრე ლაიკერმაც შესამჩნევი ხაზგასმით და გამოკვეთილად განცალკევებით (აღბათ ბაგრატიონთა ერთმანეთის მსგავსი გეგებიდან ყველაზე უფრო მეტად ორიგინალურობის გამო) აღწერა მის ცნობილ წიგნში “რუსული ჰერალდიკა“³¹².

დავითაშვილების გერბში პირველ რიგში უთუოდ ის არის თვალშისაცემი, რომ იგი, ბაგრატიონების დინასტიის სხვადასხვა

განშტოებათა გერბებიდან ყველაზე მეტად განსხვავდება ზოგადად მთელი საგვარეულოსთვის საერთო სიმბოლიკისგან. ასე მაგალითად, ზემოთ აღწერილ ფარში საერთოდ არ არის განთავსებული ბაგრატიონთა დინასტიური ლეგენდის ამსახველი ფიგურები, მაცხოვრის კვართი ან უმაღლესი სამეფო ხელისუფლების ემბლემები – სფერო, სკიპტრა, ხმალი, სასწორი. არადა სწორედ ამგვარი კომპოზიციური ელემენტებია დამახასიათებელი ბაგრატიონთა ამათუიმ განშტოებათა გერბებისთვის. მიხეილ ვაძბოლსკის მიერ დაფიქსირებულ ბაგრატიონ-დავითაშვილთა საგვარეულო საგერბე ფარში პრაქტიკულად მარტოოდენ წმ. გიორგის გამოსახულება განეკუთვნება ბაგრატიონთა გერბებისთვის ჩვეულ ფიგურათა რიცხვს. თუმცა ამგვართ შესაძლოა ჯვარი და ლეოპარდიც მივაკუთვნოდ, რომლებიც მართალია ფრიად განსხვავებული სახით, მაგრამ მაინც გვხვდებიან ხოლმე ბაგრატიონთა სახლის ზოგიერთ წარმომადგენელთა გერბებში.

16. ბაგრატიონ-იმერეტინსკი

ბაგრატიონთა იმერეთის შტოს ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი არ გააჩნდა. მიუხედავად ამისა ჩვენთვის ცნობილია ძირითადად საერთო დინასტიური ემბლემების საფუძველზე შედგენილი ბაგრატიონ-

(1-119)

იმერეტინსკების რამდენიმე გერბი³¹³. ამათგან ყველაზე საინტერესო ვ. ციხინსკისა და სტანისლავ დუმინის მიერ მოყვანილი ის ნიმუშებია, რომლებშიც იმერეტინსკების დასავლეთ საქართველოდან, იმერეთიდან იგივე კოლხეთიდან ანუ ოქროს ვერძის ქვეყნიდან წარმომავლობას, საგერბე ფარში მოთავსებული ვერძის ფიგურა გამოხატავს³¹⁴. აგრეთვე საინტერესოსა და ქართულ ჰერალდიკაში მეტად იშვიათ, შეიძლება ითქვას უნიკალურ ფიგურას წარმოადგენს, ბაგრატიონთა საგვარეულოს ამ განშტოების ერთ-ერთ გერბში გამოსახული ისრისებრი მკლავების მქონე სწორკუთხა ჯვარიც. სხვა მხრივ იმერელ ბაგრატიონთა საგერბე გამოსახულებები პრინციპულად არაფრით განსხვავდება ზოგადად ბაგრატიონთა სიმბოლიკისგან.

17. ბაგრატიონ-მუხრანელი

ბაგრატიონ-მუხრანელებს არ ჰქონდათ ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი. თუმცა, დღემდე მათი საგვარეულო საგერბე გამოსახულებების მრავალი ვარიანტი შემორჩა. მათი უმრავლესობა ვ. ციხინსკის ხელნაწერმა “კავკასიის საგერბემ” შემოგვინიხა³¹⁵. გერბის შედარებით გვიანდელი ნიმუშები კი სტანისლავ დუმინს აქვს გამოქვეყნებული³¹⁶. მუხრანელთა გერბის ორიგინალური გამოსახულება მიხეილ ვაძბოლსკისაც მოჰყავს³¹⁷. ბაგრატიონ-მუხრანელთა გერბის ჩვენთვის ცნობილი ყველაზე უფრო ტიპური ვარიანტების მთავარი გამოსარჩევი ნიშანი ის არის, რომ

ოთხნაწილიანი ფარი ჩვეულებრივი კვეთის ნაცვლად ჯვრით არის დაყოფილი³¹⁸. სხვა მხრივ კი ბაგრატიონთა საგვარეულოს ამ ერთ-ერთი გვერდითი – მუხრანული შტოს სიმბოლოები ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი საერთო დინასტიური ემბლემატიკის გამოყენებით არის შედგენილი.

(1-120)

ბაგრატიონ-მუხრანსკების გერბმა მთელს ევროპაში გაითქვა სახელი მას შემდეგ, რაც ამ გვარის წარმომადგენლები ევროპის უმნიშვნელოვანესმა სამეფო ოჯახებმა საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრეებად აღიარეს. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ მუხრანელთა გერბი ფრანგი მკვლევარის ფერანის რუსეთის იმპერიის წარჩინებულ საგვარეულოთა გენეალოგიას მიძღვნილ ნაშრომშიც არის გამოქვეყნებული³¹⁹.

(1-121)

აგრეთვე ბაგრატიონ-მუხრანელთა გვარს უკავშირდება დასავლეთ ევროპულ ჰერალდიკურ პრაქტიკაში საკმაოდ გავრცელებული, ქართულ გერბთმცოდნეობაში კი ერთადერთი ჩვენთვის ცნობილი შერწყმული, გაერთიანებული გერბის კლასიკური მაგალითიც. საუბარია მუხრანელთა ესპანური შტოს აწ განსვენებული თავის ირაკლი ბაგრატიონისა და უცნობილესი იტალიური საგვარეულოს პასკუინების წარმომადგენლის გრაფის ქალ მარია ანტუანეტას 1944 წელს შემდგარ ქორწინებასთან დაკავშირებით შექმნილ ორფარიან შერწყმულ საგერბე კომპოზიციაზე, რომელიც შემდეგნაირად გამოიყურებოდა:

ერთმანეთზე ირიბად მიღებული ორი ფარიდან მარჯვენაში ბაგრატიონ-მუხრანელების გერბი: ოვალური ფარი შუაში მცირე ფრანგული ფარით; მცირე ფარში – მეწამულზე მაცხოვრის ვერცხლის კვარტი; მთავარი ფარი ვერცხლის სწორკუთხა ჯვრით არის ოთხად დაყოფილი, ამათგან პირველ ზედა მარჯვენა მეოთხედში – მეწამულ ფონზე ოქროს შურდული და ქნარი, ზედა მარცხენაში – ლაჟვარდის ფონზე ერთურთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ოქროს სკიპტრა და ვერცხლის ხმალი ოქროს ტარით, მათ თავზე კი – ოქროსავე სფერო; ქვედა მარჯვენა ნაწილში – ლაჟვარდზე ოქროს სასწორი, ხოლო ქვედა მარცხენაში – მეწამულზე გველეშაპის განმგირავი შემობრუნებული წმ. გიორგი. საერთო კომპოზიციის შემადგენელ მეორე, მარცხენა ფარში – პასკუინების გერბი: ლაჟვარდის ველიან ოვალურ ფარში – ოქროს ხე, თავსხემით ვარსკვლავით, ხის უკან კი – ვერცხლის მიმაგალი კრავი მეწამული დროშით; ყოველივე ამაზე დადებული ფარის გადამკვეთი ვერცხლი ქამარი. ორივე საგვარეულო ფარი ვერცხლის ჯაჭვით არის გადაბმული და სათავადო გვირგვინიან სათავადოვე მანტიაზეა განთავსებული.

აქვე აღვნიშნავდით, რომ ბაგრატიონ-მუხრანელების გერბს, მცირეოდენი სხვაობის მიუხედავად ძლიერ ჰგავს ბატონ გურამ შარაძის

მიერ გამოქვეყნებული გიორგი XII-ის ძის თეიმურაზ ბატონიშვილის კუთვნილი საგერბე გამოსახულება³²⁰.

მუხრანელთა გერბიანი ლუქი ო. გეტლინგის საბეჭდავების კოლექციაშიც არის დაცული.

როგორც ვხედავთ, ბაგრატიონთა დინასტიაში შემავალი საგვარეულოებიდან მუხრანელებს ერთ-ერთი ყველაზე მრავალფეროვანი, ორიგინალური და მეტად საინტერესო ჰერალდიკური ტრადიცია გააჩნდათ, რომელიც დღემდე არ კარგავს თავის პრაქტიკულ დანიშნულებას, არამარტო საქართველოს, არამედ მთელი ევროპის მასშტაბითაც კი.

(1-122)

18. თავადი ბარათაშვილი

ბარათაშვილებს ოფიციალურად გაფორმებული გერბი არ ჰქონიათ. მიუხედავად ამისა სადღეისოდ ჩვენთვის მინც არის ცნობილი მათი საგვარეულო სიმბოლოები და გერბი.

(1-123)

ო. გეტლინგის ვიპლიპტიკურ კოლექციაში დაცულია თავად ბარათაშვილების კუთვნილი მრგვალი ფორმის ლუქის ბეჭედი, რომელზეც ამ გვარის გერბია ამოტვიფრული: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის პირველ, ზედა მარჯვენა მუქი ფონის მქონე ნაწილში შემობრუნებული დროშა არის გამოსატული; ზედა მარცხენაში – ღია ფონზე ირიბად ურთიერთგადაჯვარედინებული ხმალი და მშვილდი;

ქვედა მარჯვენა მეოთხედში – ასევე ღია ფონზე სვეტი, რომელიც აქეთ-იქიდან ორ ღომს უპყრია; ქვედა მარცხენაში კი – კვლავ მუქ ფონზე გამოსახული კბილანებიანი და კარიბჭიანი კოშკი; მთლიანად ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკობილი სათავადოვე მანტია.

ბარათაშვილების ზუსტად ასეთივე გერბი, თუმც კი გარე შესამოკბელების გარეშე მიხეილ ვადბოლსკისაც აქვს დამოწმებული, ოღონდ ამ შემთხვევაში მეორე, ზედა მარცხენა მეოთხედში განთავსებულ ხმლისა და მშვილდის კომპოზიციაში ჩართული არის ორი ისარი თუ შუბი, რომელიც ფორმით სწორკუთხა ჯვარს ქმნის³²¹.

გეტლინგის კოლექციაში შემონახული გერბი ყოველგვარი ცვლილებების გარეშე ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიურ საგერბეშიც“ არის შეტანილი. თუმცა ციხინსკი იქვე ბარათაშვილთ (ბარატაევ) კიდევ ერთ საგერბე გამოსახულებას აკუთვნებს. ეს უკანასკნელიც ზევით აღწერილისებრი ემბლემებით არის შედგენილი, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ფიგურებს ფარში ადგილები აქვთ გადანაცვლებული, ხოლო დროშის მაგივრად ერთ-ერთი მეოთხედი შვეული ზოლებით არის დატვირთული. “კავკასიურ საგერბეში“ ცალკეა გამოყოფილი “ბარატოვ“-

(1-124)

ების გვარი, რომელსაც ბარათაშვილების ანუ ვითარც მათ ციხინსკი უწოდებს, ბარატაევების მსგავსი გერბი მიეკუთვნებათ. სხვაობა

მარტოოდენ იმაში მუდავნდება, რომ ციხესიმაგრეს კედელში ისარი აქვს შერჭობილი, ჯვრიანი დროშის ტარი ღრუბლიდან გამომავალ მკლავს უჭირავს, ხმლისა და მ შვილდის კომპოზიცია კი მოზიდული მშვილდისა და სამი ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ისრით შედგენილი კომბინაციით არის შეცვლილი³²².

გერბის სიმბოლიკას რაც შეეხება, მიხეილ ვაძბოლსკის აზრით ფარში განლაგებული ფიგურები საგვარეულო დროშას, დედაბოძსა და ციხე-სიმაგრეს წარმოადგენს³²³. ამასთან დაკავშირებით ჩვენის მხრივ დავამატებდით, რომ საბარათიანო ქართლის ერთ-ერთი სადროშო იყო. აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ დროშის ემბლემაც გერბში სავარაუდოდ ბარათაშვილების მიერ ამ სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეულის მეთაურობის გამომხატველი უნდა იყოს.

/ბარათაშვილების გერბის ბარელიეფი მათ საგვარეულო აკლდამაზე ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში/ (1-125)

საერთოდ ქართულ ჰერალდიკაში რამდენიმე მონათესავე საგვარეულოს – ბარათაშვილებს, ორბელიანებს, ჯამბაკურ-ორბელიანებს ერთმანეთთან შინაარსობრივად საკმაოდ ახლოს მდგომი გერბი გააჩნია. ჩვენი აზრით ეს სიმბოლური გამოსახულებანი შესაძლოა ერთობლივად განვიხილოთ და პირობითად, გერბების ამილახვარ-ზედგენიძეთა ზემოთ უკვე ხსენებული ჯგუფის მსგავსად, გერბების ბარათაშვილ-ორბელიანთა ჯგუფში (გ ბ-ო ჯ) გავაერთიანოთ.

19. თავადი ბებუთაშვილი

რუსეთის იმპერიაში “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბი ბებუთაშვილებს არ გააჩნდათ. თუმცა რამდენიმე წყაროდან ჩვენამდე მაინც მოაღწია ამ გვარის კუთვნილმა საგერბე გამოსახულებებმა. ასე მაგალითად ო. გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში არის მოქცეული ბებუთაშვილების ბეჭდის ლუქი მასზე აღბეჭდილი საგვარეულო გერბით: შუაზე გადაკვეთილი ფრანგული ფარი ორად გაკვეთილი ზედა ნახევრით; პირველ, ზედა მარჯვენა ნაწილში – აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი მკლავი, ზედა მარცხენაში – ფრთებგაშლილი მფრინველი პროფილში, ფარის ქვედა მთლიან ნახევარში (1-126) კი – გაქცეული ირემი³²⁴.

ბებუთაშვილთა ზუსტად ასეთივე გერბი არის დაფიქსირებული მიხეილ ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაშიც”³²⁵ და ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშიც”³²⁶, საიდანაც იგი შემდგომ სტანისლავ დუშინის “რუსეთის იმპერიის სათავად აზნაუროგვარების“ IV ტომშიც³²⁷ შევიდა. ციხინსისთან გერბის კიდევ ერთ მცირეოდენ განსხვავებულ ვარიანტს ვხვდებით. იგი დანარჩენებისგან მხოლოდ იმით გამოირჩევა, რომ ფარის ქვედა ნახევარიც ზედასავით ორად აქვს გაკვეთილი და ამ ნახევრის მარჯვენა ნაწილში მდგომარე ცხენია მოთავსებული³²⁸.

საყურადღებოა, რომ იოანე ბატონიშვილის ცნობით ბებუთაშვილებისთვის თავადობა ერეკლე II-ს უბოძებია 1783 წელს³²⁹. როგორც ცნობილია ერეკლე II ქვეშევრდომთ თავადობასთან ერთად ჩვეულებრივ საგვარეულო გერბსაც უბოძებდა ხოლმე. აქედან გამომდინარე შესაძლოა ბებუთაშვილებსაც პირველად სწორედ მაშინ გაუჩნდათ საკუთარი გერბი. თუმცა, ჩვენი ეს მოსაზრება ჯერ-ჯერობით ვარაუდადვე რჩება, ვინაიდან სამწუხაროდ ვერსად მოვიძიეთ ერეკლესეული ის სიგელი, რომელიც შეიძლება მართლაც უკავშირდებოდეს თავად ბებუთაშვილთა პირვანდელ საგვარეულო გერბს.

(1-127)

20. თავადი ბეგთაბეგიშვილი

ბეგთაბეგიშვილებს რუსეთის იმპერიის მთავრობამ თავადობა 1826 წლის 25 თებერვალს დაუდასტურა. 1836 წლის 3 იანვარს გამოცემულ “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების საერთო საგერბის“ X ტომში კი უკვე შესულია ამ გვარის კუთვნილი ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბი:

(1-128)

გადაკვეთილი ფრანგული ფარის მეწამულ ველიან ზედა ნახევარში – ოქროს ალკაზმულობიან “თეთრ“ გაჭენებულ ცხენზე ამხედრებული “ჩერქეზი“ მხარზე გადებული ოქროს შუბით, ქვედა ლაჟვარდის ნაწილში კი – ვერცხლის ორ ისრისპირებით ზევით ირიბად გადაჯვარედინებულ ისარზე დადებული მეწამულ ველიანი ფრანგული ფარი ვერცხლის ნახევარმთვარით³³⁰. ამრიგად კონკრეტულად ეს ოფიციალურად რეგისტრირებული გამოსახულება 1826-1836 წლებში უნდა იყოს შექმნილი.

ბეგთაბეგიშვილების გერბი მოგვიანებით ჰეროლდიის დეპარტამენტში შედგენილი დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების დასურათებული ოთხტომეული ნუსხის I ტომშიც იქნა მოთავსებული³³¹.

საგვარეულო გერბის გამოსახულებიანი ბეგთაბეგიშველების ლუქის ბეჭედი ო. გეტლენგის გლიპტიკურ კოლექციაშია შემონახული.

ზემოთ აღწერილის აბსოლუტურად იდენტური საგერბე კომპოზიცია ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიურ საგერბეში”³³², მიხეილ ვაღბოლსკის მონოგრაფიაში “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა” და ქართულ სათავადაზნაურო გვარებს მიძღვნილ სტანისლავ დუმინის გამოცემაშიც არის შესული. იგი ამასთანავე აღექსანდრე ლაკიერსაც აქვს აღწერილი 1855 წელს გამოცემულ წიგნში “რუსული ჰერალდიკა”³³³.

იოანე ბატონიშვილის მიხედვით ივანე ბეგთაბეგიშვილს ერეკლე II-ის მიერ 1789 წელს ბოძებული სიგელი გააჩნდა³³⁴. დოკუმენტის შინაარსი ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით უცნობია, მაგრამ არ არის გამორიცხული მასში საგვარეულო გერბზეც ყოფილიყო საუბარი.

21. თავადი ბიბილური

თავად ბიბილურთა გერბი ჩვენთვის ცნობილი წყაროებიდან თუ გამოცემებიდან მხოლოდ მიხეილ ვაღბოლსკის ქართულ ჰერალდიკურ სიმბოლიკას მიძღვნილ წიგნში გვხვდება³³⁵: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარი შუახეა გაკვეთილი; ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – ზღვის თუ მდინარის კლდოვანი ნაპირი, მის თავზე გამოსახული სამყურა ჯვრით, ზედა მარცხენაში – ტარებით მადლა ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ორი ხანჯალი, ქვედა ნახევარში კი – თარაზულად დადებული შეკრული თავთავები, მათ თავზე დაწვენილი ნახევარმთვარი. სამწუხაროდ სადღეისოდ ვერაფერს ვიტყვით გერბის წარმოშობისა თუ კონკრეტული სიმბოლური შინაარსის შესახებ.

(1-129)

22. აზნაური ბუჭყიაშვილი

155

(1-130)

აზნაურ ბუჭყიაშვილთა საგვარეულო გერბი ჩვენთვის სადღეისოდ ცნობილი საკმაოდ დიდი მოცულობის ქართული ჰერალდიკური მასალებიდან მხოლოდ მიხეილ ვაღბოლსკისთან არის დაფიქსირებული³³⁶: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი; ზედა მარჯვენა მეოთხედში – შემობრუნებული მდგომარე ცხენი, ზედა მარცხენაში – ტარებით ზევით ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ორი მოღუნული ხმალი, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – სლაგური ასო “კ”, ქვედა მარცხენაში კი – აგრეთვე სლაგური ასო “ბ”.

ფარში ქვედა მეოთხედებში განლაგებული ასოები მიხეილ ვაღბოლსკის აზრით გერბის მფლობელის ინიციალებს წარმოადგენს³³⁷. იოანე ბატონიშვილის მიხედვით ბუჭყიაშვილნი თავის დროზე სომხეთში მდებარე ერთ-ერთი ციხე-სიმაგრის “მეციხეთ უფროსნი“

ანუ ციხისთავნი იყვნენ³³⁸. შესაძლოა მათ ამ საიმდროოდ არც თუ მცირე სამხედრო თანამდებობაზე მიუთითებდეს ფარში მოთავსებული ხმლები. ამას ის გვაფიქრებინებს, რომ, როგორც უკვე ზევითაც აღვნიშნავდით საგვარეულო გერბებში სხვადასხვა საჭურველის შეტანა მფლობელის სამხედრო სიქველეთა გამოსახატავად ხდებოდა ხოლმე.

23. აზნაური გაბაშვილი

გაბაშვილების გერბი აღბეჭდილია ამ გვარის უთვალსაჩინოესი წარმომადგენლის დიდი ქართველი პოეტის ბესიკის (ბესარიონ გაბაშვილი) რუმინეთის ქალაქ იასაში მდებარე საფლავის ქვაზე³³⁹.

24. აზნაური გარსევანიშვილი

გარსევანიშვილთა გერბი რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოთა საერთო საგერბის 1816 წლის 16 აგვისტოს გამოცემულ IX ტომშია შეტანილი³⁴⁰ და ასე გამოიყურება: ლაჟვარდის ველიან ფრანგულ ფარში – ზეთისხილის ტოტებ შემოსხვეული ოქროს საკურთხველი, რომლის წინ ფიმიამის კმეველი ოქროს საკმეველია, თავზე კი – ირიბად გადაჯვარედინებული ოქროსავე ორი სკიპტრა.

(1-131)

აღწერილი გერბი ეკატერინოსლაველ აზნაურ გარსევანიშვილებს დაუმტკიცდათ. მისი გაცემის ზუსტი თარიღი უცნობია. ასეთ დროს, რუსულ გერბთმცოდნეობაში ჩამოყალიბებული ტრადიციისამებრ გერბის დამტკიცების თარიღად საერთო საგერბის იმ ტომის გამოცემის წელი ითვლება, რომელშიც აღნიშნული საგერბე გამოსახულება შესული ანუ ჩვენს შემთხვევაში – 1836 წელი.

მოგვიანებით ყველა ოფიციალურად გაფორმებული გერბისებრ გარსევანიშვილთა კუთვნილი საგერბე კომპოზიციაც ვ. კ. ლუკომსკისა და იმპერიის ჰეროლდის დეპარტამენტის ინიციატივით შედგენილი დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების დასურათებული ოთხტომეული ნუსხის I ტომშიც იქნა მოთავსებული³⁴¹.

გერბის აღწერილობა ალექსანდრე ლაკიერმა 1855 წელს გამოქვეყნებულ თავის ნაშრომში განათავსა³⁴². ცალკე გამოყოფილი ფარის გამოსახულება კი პირველად მიხეილ ვადბოლსკიმ გამოსცა 1980 წელს³⁴³.

საგერბეში მოყვანილ გარსევანიშვილთა გერბს დართული ტექსტის მიხედვით ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ 1788 წელს გიორგი გარსევანიშვილს სიგელი უბოძა, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ამ საგვარეულოს წინაპრები ბიზანტიური წარმომავლობისა იყვნენ: როცა საქართველოს მეფე ბაგრატ III-მ ბიზანტიის იმპერატორ რომანოზის ქალიშვილი ელენე ითხოვა ცოლად, სადედოფლოს საბერძნეთიდან თან ახლეს აღმოსავლეთ რომის იმპერიის წარჩინებული აზნაური ვინმე პროტოერევი გრიგორი გარსევანიშვილი სამზითვე სიმდიდრეებითურთ.

წყაროს მიხედვით ეს პიროვნება იმპერატორის მიერ მარიამ ღვთისმშობლის ხატისა და სხვა უძვირფასეს საეკლესიო სიწმინდეთა მცველად ყოფილა დანიშნული. ჩვენის ფრთხილი ვარაუდით არ არის გამორიცხული ეს უკნასკნელი ცნობა მეტ-ნაკლებად ნათელს ჰფენდეს გერბის სიმბოლურ შინაარსს, რომელიც შესაძლოა გარსევანიშიელთა წინაპრის – ვინმე გრიგოლის ბიზანტიის იმპერიის სიწმინდეთა მცველობაზე მიუთითებდეს. ამ შემთხვევაში ფარში მოთავსებული სკიპტრები ბიზანტიის განმასახიერებლად უნდა მივიჩნიოთ, ზეთისხილის ტოტებიანი და საკმევლიანი საკურთხეველი კი იმპერიის ქრისტიანული სიწმინდეების პირობით ემბლემად.

აქვე აღვნიშნავდით, რომ იოანე ბატონიშიელს თუ ვენდობით, გარსევანიშიელების ერთი შტო ალვანში ფლობდა მამულებს. ლეკებთან ერთ-ერთ ბრძოლაში ვინმე ბურკი გარსევანიშიელს იმდენად გამოუჩენია თავი, რომ ერეკლე II-ს მისთვის თავადობა უბოძებია³⁴⁴. შესაძლოა მეფე ერეკლეს გარსევანიშიელთა საგვარეულოს ამ წარმომადგენლისთვის თავადობასთან ერთად, როგორც წესად ჰქონდა ხოლმე გერბიც ებოძებინა.

25. თავადი გედევანიშიელი

გედევანიშიელების გერბის ორმა ვარიანტმა მოაღწია ჩვენამდე. ერთი მათგანი ვ. ციხინსკის აქვს დაფიქსირებული, მეორე კი – მიხეილ ვაღბოლსკის.

(1-132)

ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეში“ შესული თავად გედევანიშიელთა საგვარეულო გერბი შემდეგნაირად გამოიყურება³⁴⁵: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარი ცენტრში მცირე ფრანგული ფარით; ძირითადი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ერთმანეთზე მიდებული მოსეს მცნებებიანი ორი ქვის ფილა, ზედა მარცხენაში – საპატრიარქო მიტრა და კვერთხი, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – მარცხნივ, ჯვრის მჭერელი შემობრუნებული მკლავი, ხოლო მარჯვნივ, ერთმანეთზე კბილანებით ქვევით გადაჯვარედინებული ორი გასაღები, ქვედა მარცხენა მეოთხედში –

ირიბად ურთიერთ გადაჯვარედინებული მოღუნული ხმალი ტარით ზევით და დროშა, მცირე ფარში კი – ქრისტეს კვართი; გერბი სათავადო მანტიითა და გვირგვინით არის შემკული.

გამოსახულებას დართული გვარის წარსულთან დაკავშირებული მცირე ისტორიული ექსკურსის მიხედვით გედევანიშიელები მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის მცველნი (“хранители”) და კათალიკოს-პატრიარქის კარის განმკარგველნი იყვნენ. ვფიქრობთ ციხინსკისეული გერბი ზემოთ მოყვანილი მოკლე საგვარეულო ისტორიაზე დაყრდნობით არის შედგენილი და ფარში განთავსებული კვართი, გასაღებები თუ ჯვარი სვეტიცხოვლის მცველობაზე ანუ მეკლიტეობაზე, საპატრიარქო ტიარა და კვერთხი კი კათალიკოსის კარის განმგებობაზე მიუთითებს.

გედევანიშვილების სრულიად განსხვავებულ გერბს ვხვდებით მიხეილ ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში”³⁴⁶: ინგლისური ფარის სახეცვლილ საკმაოდ უცნაურ და ორიგინალურ ვარიანტში სლავური ანბანის ასოებით, “კ ა გ” შემდგარი აბრევიატურა არის გამოხატული; ფარს ქვეშ კი დაწვენილი ქარქაშში ჩაგებული მოღუნული ხმალი და მასზე გადაკიდებული სამი ორდენია მოთავსებული. მიხეილ ვაძბოლსკის განმარტებით აბრევიატურა გერბის მფლობელის ინიციალებია³⁴⁷. ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს უნდა ვიგულისხმოდ, რომ ამ ქარაგმის ერთ-ერთი შემადგენელი რუსული ალფაბეტის ასო “გ” – “გედევანიშვილის” პირველ სათაო ასოს წარმოადგენს.

(1-133)

26. თავადი გელოვანი-დადეშქელიანი

გენეალოგთა შორის არსებობს განსხვავებული მოსაზრებანი გელოვანებისა და დადეშქელიანების საგვარეულოთა საერთო თუ ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი წარმოშობის შესახებ³⁴⁸. ჩვენს შემთხვევაში ის არის უფრო მნიშვნელოვანი, რომ ორივე გვარი პრაქტიკულად აბსოლუტურად იდენტური გერბით სარგებლობდა³⁴⁹, რომელიც ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშია” მოთავსებული:

(1-134)

გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – გველაეშაპის განგირავი წმ. გიორგის ხატება, ზედა მარცხენაში – სფერო და სკიპტრა, ქვედა მარჯვენა მეოთხედში – ერთმანეთზე ირიბად კბილანებით ქვევით გადაჯვარედინებული ორი გასაღები, ქვედა მარცხენაში კი – ორ ფეხზე შემდგარი დათვი; ფარს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მანტია არტყია გარს. ციხინსკი გერბს “გელოვან-დადეშქელიანისებად” აცხადებს³⁵⁰.

“კავკასიური საგერბედან” დასესხებული ზუსტად ასეთივე გამოსახულება მოჰყავს დადეშქელიანე ბის გერბად სტანისლავ დუმინს. გელოვანების გერბი კი დუმინის “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების” ქართულ წარჩინებულ საგვარეულოებს მიძღვნილ IV ტომში ოდნავ განსხვავებული და ჰერალდიკურად გაცილებით უფრო დახუსტებული თუ დახვეწილია: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – წმ. გიორგი, ზედა მარცხენაში – სკიპტრა, სფერო და სასწორი (sic), ქვედა მარჯვენაში – უნაგირა კლდე მის თავზე დაწვენილი ნახევარმთვარით და ერთმანეთზე ირიბად კბილანებით ზევით (sic) გადაჯვარედინებული ორი გასაღები, ქვედა მარცხენა ნაწილში კი – დათვი. როგორც ვხედავთ ფარი ციხინსკისეული გერბისგან მხოლოდ მეორე და მესამე მეოთხედებით განსხვავდება მცირეოდენ. დადეშქელიანთა ზემოთ აღწერილ საგერბე კომპოზიციას დუმინი შაფანჟონს არის დასესხებული³⁵¹.

ალსანიშნავია, რომ სვანურად “დადაშ” დათვს ნიშნავს. აქედან გამომდინარე შესაძლოა სვანეთის მთავარ დადემშქელიანთა გერბში მოთავსებული დათვის ფიგურა მფლობელის გვარის სვანურ ჯღერადობას ეხმაურება, რაც თავის მხრივ გერბს ნაწილობრივ მეტყველად აქცევს. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ, როგორც ჩვენთვის უკვე ცნობილია ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ შედგენილ სვანეთის სამხარეო გერბში სწორედ დათვია გამოსახული. ამის გამო არც ის არის გამორიცხული დადემშქელიანთა საგვარეულო გერბისეული დათვი ამ გვარის სვანეთის მთავრობაზე მიუთითებდეს.

(1-135)

ვ. ციხინსკისთან დაფიქსირებული გელოვან-დადემშქელიანთა საოჯახო გადმოცემის მიხედვით საგვარეულო მექიდან წარმოდგება, სადაც ისინი წმ. ქააბის მცველნი, მეკლიტენი იყვნენ. დადემშქელიანთა და გელოვანთა გერბებში განთავსებული გასაღებები, მითუმეტეს იმ შემთხვევაში, როცა ისინი ნახევარმთვარეს ახლეს ამ ლეგენდის გამომხატველი იყოს. ამასთან დაკავშირებით გავალოთ პარალელი გედევანიშვილთა ზევით განხილულ საგერბე სიმბოლიკასთან, სადაც ასევე გასაღებები ფიგურირებს, რომლებიც შესაძლოა საგვარეულოს სვეტიცხოვლის მცველობაზე მიგვანიშნებდეს.

27. თავადი გურამიშვილი, ტუსიშვილი, ხიდირბეგიშვილი

თავად გურამიშვილებს ოფიციალურად რეგისტრირებული გერბი არ გააჩნდათ. მათი არაოფიციალური დაუმტკიცებელი გერბი კი ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშია“ შესული³⁵²: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარი შუაში მცირე ფართო; მთავარი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – წმ. გიორგის ხატებიანი დროშის მპყრობელი მკლავი; ზედა მარცხენაში – მზე, მის ზევით კი ჩექმა; ქვედა მარჯვენა მეოთხედში – ზარბაზნის ორი ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ლულა, ქვედა მარცხენაში – ასევე ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული დროშები მათზე დადებული აბჯრით; ცენტრალურ მცირე ფარში კი: ფრთებგაშლილი არწივი; გერბი სათავადო მანტიითა და გვირგვინით არის შემკული.

ზუსტად ასეთივე საგერბე გამოსახულებას მიაკუთვნებს გურამიშვილებს სტანისლავ დუმინიც მის მიერ გამოცემულ “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში³⁵³.

იონანე ბატონიშვილის ცნობით გურამიშვილები, ისევე როგორც ტუსიშვილები, ხიდირბეგიშვილები და ამილახვრები ზედგენიძეთა ძველი სათავადო გვარიდან წარმოდგებიან³⁵⁴. სწორედ ამით აიხსნება ის მსგავსება, რომელიც ხსენებულ საგვარეულოთა საგერბე სიმბოლიკათა შორის არსებობს. ამ ხრივ არც გურამიშვილთა გერბია გამონაკლისი, მასში შემავალი პრაქტიკულად ყველა ფიგურა სხვა მათი მონათესავე საგვარეულოების (1-136)

გერბებსთვისაც არის დამახასიათებელი. მეტიც, “კავკასიის საგერბეში“ სამივე მონათესავე გვარის – გურამიშვილებს,

ტუსიშვილებს და ხიდირბეგიშვილებს სრულიად იდენტურ გერბებს შორის მსგავსება იმდენად აბსოლუტურია, რომ მიზანშეუწონლად მიგვაჩნია ტუსიშვილებისა და ხიდირბეგიშვილების კუთვნილი და ციხინსკის მიერ ცალ-ცალკე წარმოდგენილი საგერბე ფარების დამოუკიდებლად განხილვა.

ამრიგად თამამად შეიძლება ითქვას, რომ განხილული საგვარეულოების საერთო გერბი მისი შემადგენილი ემბლემების მიხედვით ჩვენს მიერ პირობითად ჩამოყალიბებულ გერბების ამილახვარ-ზედგენიძეთა ჯგუფს (გ ა-ზ ჯ) განეკუთვნება.

28. მთავარი გურიელი

გურიელებს არ ჰქონდათ რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ დამტკიცებული გერბი. მიუხედავად ამისა, ჩვენთვის ცნობილია გურიის მთავრების საგვრეულო გერბის რამდენიმე ერთმანეთისგან მცირედ განსხვავებული ვარიანტი. ერთი მათგანი ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშია“ შესული³⁵⁵: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარი სამად არის გაკვეთილი, ქვედა კი – ორად; ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში სკიპტრაა გამოსახული, ზედა შუაში – ეკლესია თუ სამრეკლო, ზედა მარცხენაში – მოღუნული ხმალი, ქვედა მარჯვენაში – შემობრუნებული აფრებგაშლილი ხომალდი, ბოლო ქვედა მარცხენა ნაწილში კი – სასწორი; სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მანტიით გარსშემოხვეული ფარი ფარისმპყრობელ ლომსა და მარტორქას უკავიათ.

(1-137)

შინაარსობრივად ციხინსკისეულის აბსოლუტურად იდენტური, თუმცა კი ვიზუალურად უფრო დახვეწილად შესრულებული გურიელთა გერბია მოთავსებული სტანისლავ დუმინის “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში³⁵⁶.

მთავარ გურიელთა ამგვარივე გერბს ვხვდებით მიხეილ ვაღბოლსკისთანაც, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პირველ, ზედა მარჯვენა ნაწილში ერთის ნაცვლად ორი ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრაა გტამოსატული, მთლიანად საგერბე კომპოზიციას კი ფარისმპყრობელი ფიგურები აკლია³⁵⁷.

(1-138)

გურიელების იგივე სახის გერბის ბეჭედი გეტლინგის კლექციაშიც ფიქსირდება.

გერბის სიმბოლიკიდან სკიპტრა, ხმალი და სასწორი შესაძლოა ერთის მხრივ გვარის ბაგრატიონთა დინასტიასთან ნათესაობაზე მიუთითებდეს³⁵⁸, ვინაიდან სამეფო სახლთან დანათესავებულ ქართულ საგვარეულოებს ხშირად შეექონდათ ხოლმე საკუთარ გერბებში ბაგრატიონთა ჰერალდიკური ემბლემები;

მეორეს მხრივ კი უმაღლეს სახელმწიფო და სასამართლო ხელისუფლებას – გურიელები ხომ გურიის პრაქტიკულად დამოუკიდებელი სამთავროს სუვერენები იყვნენ. გურიელთა გერბში ასევე განთავსებული ხომალდის ფიგურა სავარაუდოდ ან ამ გვარის სამფლობელოს – გურიის ზღვისპირობას განასახიერებს ან ერეკლე II-ისეული განმარტებით “კეთილსაქმისკენ მიმართულ კეთილდღეობასა და მუდმივობას”³⁵⁹. რაც შეეხება გურიელთა გერბისეულ კიდევ ერთ ემბლემას – ეკლესიისებრ ფიგურას, მიხეილ ვაძბოლსკი მას საგვარეულო ეკლესიას უწოდებს³⁶⁰.

29. თავადი გურგენიძე

(1-139)

გურგენიძეებს გერბი მიხეილ ვაძბოლსკის აქვს დაფიქსირებული: მთლიან ფრანგულ ფარში სამყურა ტოლმკლავა ჯვარი³⁶¹. ასეთივე გერბი, ოღონდ სათავადო ტიტულის შესაფერისი ფარსგარე შესამკობლებითურთ – სათავადო მანტიითა და გვირგვინით სტანისლავ დუმიანის ქართულ თავადაზნაურობას მიძღვნილ გამოცემაშიც ვხვდებით³⁶². ვითარც თავად აღნიშნავს დუმიანი გამოსახულებას ვაძბოლსკის არის დასესხებული.

იოანე ბატონიშვილის მიხედვით გურგენიძეებმა III ხარისხის თავადობა 1744 წელს ერეკლე II-ისგან მიიღეს³⁶³. აქედან გამომდინარე შესაძლოა მათი საგვარეულო გერბიც სწორედ ერეკლე II-ის მიერ არის შექმნილი. თუმცა თვით სიგელის ჩვენს ხელთ უქონლობის გამო ამ ვარაუდის დადასტურება შეუძლებელია. ამასთანავე ერეკლე II-ის მოღვაწეობის ეგზომ ადრეულ ხანაში, მის მიერ გერბის ბოძების ისტორიული პრეცედენტი ჯერ-ჯერობით მოძიებული არა გვაქვს. სადღეისოდ ჩვენთვის ცნობილი მეფე ერეკლეს მიერ გაცემული უადრეულებსი, ლიონიძეთა კუთვნილი გერბი 1779 წლით თარიღდება³⁶⁴.

30. მთავარი დადიანი (დადიანოვ)

ოდიშის ყოფილი მთავრების დადიანების ე. წ. ძველი შტოს, რუსეთში გადასახლებულ და იმპერიის თავადობა მიღებულთა “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბი “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოთა საერთო საგერბის“ 1801 წლის 23 ივნისს გამოსულ IV ტომშია შესული³⁶⁵: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი, პირველ, ზედა მარჯვენა ნაწილში – ოქროზე, შებრუნებული ვერძი; მეორეში, ზედა მარცხენაში – მეწამულზე, წმ. გიორგი; მესამე, ქვედა მარჯვენაში – ვერცხლზე, სამ შუბზე (ლაკიერი: სახეზე) ირიბად გადაჯვარედინე-

(1-140)

ბული ხმალი და მეწამული დროშა; მეოთხე, ქვედა მარცხენაში კი – ლაჟვარდზე, აფრებაშვებული, შებრუნებული ოქროს ხომალდი; ფარის ცენტრში ყოველივეზე ზევიდან ოქროს ტოლმკლავა სამყურა ჯვარია გამოსახული; ფარს გარს აკრავს სათავადო მანტია სათავადოვე გვირგვინით. ვინაიდან უცნობია დადიანთა გერბის დამტკიცების ზუსტი დრო, მისი ოფიციალურად გაფორმების თარიღად “საერთო საგერბის“ იმ ტომოს გამოცემის წელია მიღებული, რომელშიც გერბია განთავსებული ანუ 1801 წლის 23 ივნისი.

გერბი მოგვიანებით საგერბე განყოფილებაში შედგენილ დასურათებულ ოთხტომეულ “უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელ რუსეთის იმპერიის თავადაზნაურთა ნუსხაშიც“ შევიდა³⁶⁶.

საგერბე კომპოზიციის შემადგენელი ფიგურებიდან, ვერძი დადიანების მიერ ლეგენდარული კოლხიდის მომიჯნავე მიწების მფლობელობაზე მიუთითებდა. ამ მოსაზრებას ალესანდრე ლაკიერიც ადასტურებს³⁶⁷. წმ. გიორგის ხატება რუსეთში დამტკიცებულ ამ საგვარეულო გერბში დადიანების ქართულ წარმოშობაზე მიანიშნებდა, საჭურველი სავარაუდოდ სამხედრო სიქველეზე, ხომალდი კი შესაძლოა დადიანთაგან საქართველოში ზღვისპირა მხარის – სამეგრელოს მთავრობაზე.

დადიანების ეს გერბი, შეიძლება ითქვას მეტად პოპულარულია მკვლევარ-ჰერალდისტთა შორის. ზემოთ აღწერილის აბსოლუტურად იდენტური გამოსახულება პრაქტიკულად ყველა იმ ქართულ თუ რუსულ გამოცემაშია მეტ-ნაკლებად განხილული, რომელიც მთლიანად თუ ნაწილობრივ მაინც ეთმობა ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკას. ასე მაგალითად, დადიანების ძველი შტოს გერბი თავის შრომებში მოყვანილი აქვთ მიეილ ვადბოლსკის³⁶⁸, ვ. ციხინსკის³⁶⁹, სტანისლავ დუმინს³⁷⁰, პ. პეტროვის³⁷¹ და, როგორც უკვე ვნახეთ თვით ალექსანდრე ლაკიერსაც³⁷² კი.

31. მთავარი დადიანი-მინგრელსკი, ჩიქოვანი (ახალი შტო)

დადიან-მინგრელსკების ანუ დადიან-ჩიქოვანებად ცნობილი დადიანების ე. წ. ახალი შტოს გერბი რუსეთის იმპერიის მთავრობამ 1874 წლის 18 მარტს დაამტკიცა: ლაჟვარდის ველიან ფრანგულ ფარზე, ოქროს ბალახზე ამოზრდილი ოქროსავე მუხის ხე მასზე მეწამული ბაფთით ჩამოკიდებული ოქროს საწმისით, ხის წინ მეწამულ თვალებიანი და კუდიანი პირიდან მეწამული ცეცხლისმფრქვეველი ოქროს გველეშაპი; ფარს თავს ადგას ისრიანი და ჯაჭვისპერანგიანი მუზარადი ოქროს გვირგვინით; მუზარადზე – ოქროს ღომის თავი; ფარის

(1-141) გარშემო, ლაჟვარდის სარჩულიანი ოქროს ლამბრეკენი; ფარს ქვეშ, ლაჟვარდის ბაფთაზე ოქროს ლათინური ასოებით წარწერილი დევიზი ანუ ლეგენდა: “HOC NOLI TANGERE“ (ლათ. – “ამას ხელი არ ახლოთ“); ყოველივე განთავსებულია სათავადო გვირგვინით შემკულ სათავადოვე მანტიაზე. ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში

კომპოზიციას არგონავტების მითს უკავშირებდნენ, ვინაიდან ოდიშის ყოფილ მთავრებს ძველი კოლხიდის ტერიტორიის მფლობელებად მიიჩნევდნენ. ზუსტად ასეთივე გერბი ოფიციალურად გაფორმდა მის ბრწყინვალეობა თავად ნიკოლოზ დადიან-მინგრელსკის სახელზეც, მხოლოდ, იმ განსხვავებით, რომ მისი პირადი გერბის მუხარადის თავზე ლომის ნაცვლედ გველქაპის ფრთა არის გამოსახული³⁷³. ორივე გერბი “საერთო საგერბის“ 1885 წლის 19 იანვარს გამოცემულ XIII ტომში შევიდა³⁷⁴. რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, უფრო ზუსტად კი 1906 წელს გერბები საგერბე განყოფილების მიერ შედგენილ “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბის მფლობელი რუსეთის იმპერიის თავადაზნაურების ოთხტომეულ დასურათებულ ნუსხაშიც მოთავსდა³⁷⁵. მინგრელსკების გერბის ეს ვარიანტი, ფარსგარე შესამკობლების გარეშე მიხეილ ვაღბოლსკის³⁷⁶, სრულად კი ი. ბორისოვილინსა³⁷⁷ და სტანისლავ დუმინს³⁷⁸ აქვთ გამოქვეყნებული.

აბსოლუტურად განსხვავებულ სურათს ვხედავთ ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეში“ – დადიანების ახალი შტოს ზემოთ აღწერილი გერბის გარდა აქ ამ საგვარეულოს მიკუთვნებულ კიდევ სამ ერთურთისგან საკმაოდ განსხვავებულ საგერბე კომპოზიციას ვხვდებით³⁷⁹: I – გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში შებრუნებული ვაცი, ზედა მარცხენაში – შებრუნებული აფრებაშვებული ხომალდი, ქვედა მარჯვენაში – ზღვა მარჯვნივ კლდოვანი ნაპირით, ქვედა მარცხენაში კი – სამ კოშკიანი ღია კარიბჭიანი ციხესიმაგრე; II – კადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარი გაკვეთილია, ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – შებრუნებული ყალყზე შემდგარი ცხენი, ზედა მარცხენაში – შებრუნებული აფრებაშვებული ხომალდი, ქვედა ნახევარში კი – კუნძი თუ სვეტი, ფარი ორ ფარისმტვირთველს, მარჯვნიდან – შეაბჯრულ რაინდს, ხოლო მარცხნიდან – ცხენს უპყრია, გერბს ამკობს სათავადო მოსასხამი სათავადოვე გვირგვინით; III – ორმაგად გაკვეთილი ფარის მარცხენა და მარჯვენა ნაწილები ორ-ორჯერ, შუა ნაწილი კი ერთხელ არის გადაკვეთილი, მარჯვენა მხარის ზედა ნაწილში – სკიპტრა, შუის ზედაში – მაცხოვრის კვართი, მარცხენის ზედაში – სფერო, მარჯვენა მხარის შუა ნაწილში – შებრუნებული ყალყზე შემდგარი ცხენი, შუის ქვედაში – ყალყზე შემდგარი ცხენი, მარცხენის შუაში – შებრუნებული აფრებაშვებული ხომალდი, მარჯვენა მხარის ქვედა ნაწილში – ალამი, მარცხენის ქვედაში – სასწორი; ფარი სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მოსასხამით არის გარშემორტყმული. გერბში მოთავსებული ხელისუფლების სიმბოლოები – სკიპტრა, სფერო და სასწორი შესაძლოა დადიანების, ვითარც სამეგრელოს მთავრის ანუ უმაღლესი სუვერენის ტიტულზე მიუთითებდეს, ქრისტეს კვართი კი, ბაგრატიონთა სამეფო სახლთან ნათესაობაზე. მინგრელსკების გერბის ეს უკანასკნელი ყველაზე უფრო რთული ვარიანტი შედარებით დახვეწილი ჰერალდიკური ფორმით სტანისლავ დუმინსაც აქვს გამოცემული³⁸⁰.

(1-142)

a

b

“დადიან-მინგრელსკების” გერბების ციხინსკისეული ვერსიები (1-143 ა, ბ)

სამწუხაროდ სადღეისოდ ჩვენთვის პრაქტიკულად უცნობი და გაურკვეველია დადიან-ჩიქოვანთა ციხინსკისეული გერბების წარმომავლობა, ცხადია მხოლოდ, რომ სამივე მათგანში დადიანების ძველი შტოს გერბის ზოგიერთი შემადგენელი ფიგურა (მაგალითად: ვაცი, ხომალდი, ალამი) არის შესული.

32. თავადი დიასამიძე

ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკასთან დაკავშირებული წყაროებიდან თავად დიასამიძეთა გერბი მარტოოდენ ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში“ გვხვდება³⁸¹: მთლიან ფარში მარჯვნიდან ისრით გამსჭვალული ცეცხლისმფრქვეველი მთა, ფარის ედა მარჯვენა და მარცხენა კუთხეებში – თითო ექვსკიმიანი ვარსკვლავი.

“კავკასიის საგერბეში“ მოთავსებულის იდენტური დიასამიძეების გერბი აქვს გამოქვეყნებული სტანისლავ დუშინს “რუსეთის

(1-144) იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ ქართველ წარჩინებულთ მიძღვნილ IV ტომში³⁸².

საგერბე კომპოზიციის შესახებ მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ფარის ცენტრალური ფიგურა – ისრით გამსჭვალული ცეცხლოვანი მთა, რუსულ ჰერალდიკურ ტრადიციაში ჯერ კიდევ XVII საუკუნიდან მოყოლებული ქართლის ემბლემად ითვლებოდა (იხ. ზევით: საქართველოს სამხარეო გერბები). ძნელი სათქმელია რა მოსაზრებით იქნა შეტანილი დიასამიძეების საგვარეულო გერბში ქართლის სამეფოს ეს, ქართული და რუსული კლასიკური ჰერალდიკისთვის უძველესი სიმბოლო, რომელიც თავისთავად ამირანის იგივე პრომეთეს მითის განსახიერებას წარმოადგენდა.

33. ერისთავი არაგვისა

არაგვის ერისთავთა გერბი ჩვენამდე მოღწეული ვარიანტების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ამათგან ჰერალდიკურად ყველაზე დახვეწილი ბუნებრივია რუსეთის იმპერიის სენატთან არსებული

ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილების მიერ 1895 წლის 1 თებერვალს დამტკიცებული გერბია³⁸³: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი, ცენტრში მცირე ფრანგულივე ფართი; მთავარი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედის ზურმუხტის თავში – ოქროს ლომი, ქვევით კი – ვერცხლზე ლაჟვარდის გადასაფარებლიანი ლაჟვარდისავე მაგიდა ზედ დადებული ოქროს ტარიანი და სევადის პირიანი სწორი ხმლით; ძირითადი ფარის II და III, ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენა ნაწილებში – სევადის ველზე ვერცხლის, მეწამულ შოვებიანი, სამკოშკიანი, ღია კარიბჭიანი და სარკმლებიანი ციხესიმაგრე შუა კოშკზე აღმართული ოქროს დაწვნილი ნახევარმთვართ, ციხესიმაგრის ორივე მხარეს – თითო ოქროს შუბი ბუნიკებით მაღლა; ქვედა მარცხენა მეოთხედში – ვერცხლზე ლაჟვარდის ტალღოვანი ქამარი; მცირე ოქროს ველიან ფარში კი – საქართველოს სამეფოს გერბი, გველეშაპის განგმირავი წმ. გიორგი; მთავარ ფარს აზნაურულ გვირგვინიანი აზნაურული მუზარადი ადგას თავს; მუზარადის თავი – სირაქლემის სამი ფრთა, რომელიც ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორი ოქროს ტარიანი და სევადის პირიანი სწორი ხმლით არის დატვირთული; ლანბრეკენი – ვერცხლის, ლაჟვარდის სარჩულით; ფარი ორ ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილ ქართველ ფარისმტვირთველს უპყრია; ყოველივეს გარს ახვევია სათვადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი. აღსანიშნავია, რომ გერბის თავდაპირველ პროექტში ფარის II და III-ის გარდა I და IV მანიწილებიც ერთმანეთის იდენტურები იყო, გარე შესამკობლებიდან კი მხოლოდ სათავადო მოსასხამი და გვირგვინი ფიგურირებდა³⁸⁴.

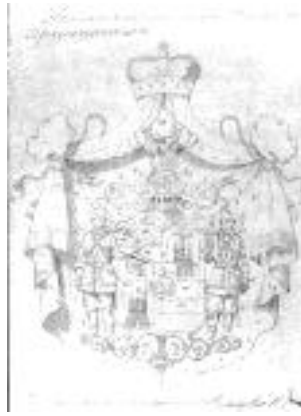
სანამ გერბის შემდგომ გარჩევას განვაგრძობდეთ აღვნიშნავთ, რომ არაგვის ერისთავთა გერბის შექმნის მაგალითზე ადვილად შეიძლება გავადევნოთ თვალი ჰეროლდიის დეპარტამენტში საგერბე გამოსახულებების შედგენისა და დამტკიცების პროცედურებს, რის ეტაპებსაც ქვემოთმოყვანილი სურეთებით ვიზუალურად წარმოვადგენთ.

ჰეროლდიის დეპარტამენტისთვის თვით ერისთავთა გვარის მიერ მიწოდებული, მათი სიტყვით ძველი საგვარეულო გერბის მიხედვით შედგენილი გამოსახულება (1-145)

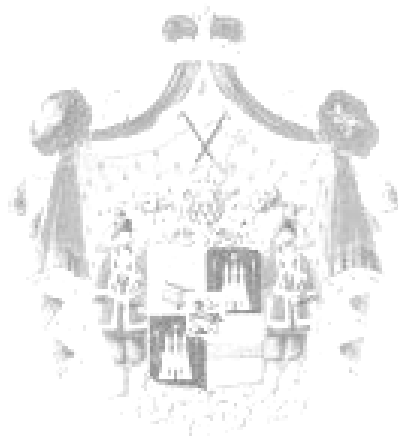

a

b

ჰეროლდიის დეპარტამენტში შექმნილი პროექტები (1-146 ა, ბ)

არაგვის ერისთავთა საბოლოო “უმაღლესად დამტკიცებული” გერბი (1-147)

მეტად საინტერესოა ფიგურების, გერბის ბლაზონირებას დართული განმარტება: საქართველოს გერბიანი მცირე ფარი არაგვის ერისთავების საქართველოს სამეფო დინასტიასთან, ბაგრატიონებთან მოყვრობაზე მიუთითებს, მაგიდაზე დადებული ხმალი – ერისთავის გამემკვიდრეობითებულ წოდებაზე, შუბებით თანხლებული ციხესიმაგრე – საგვარეულოს წინაპართა სპარსელებთან ბრძოლებში გამოვლენილ სამხედრო გმირობასა და სიქველზე, ლაჟვარდის ტალღისებრი ქამარი კი – მდინარე არაგვზე, რომლის ხეობის მფლობელნიც იყვნენ არაგვის-ერისთავნი და “... რომელის სახელწოდებიდანაც მომდინარეობს მათი გვარი, ქსნის ერისთავთაგან განსხვავებით”³⁸⁵.

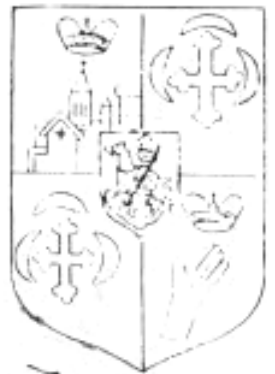
გერბი რუსეთში ვახტანგ VI-ის ელჩობის დროს გადასახლებულ არაგველთა შტოს წარმომადგენლის პოლტაველ თავად მიხეილ ანრიას ძე ერისტოვის სახელზეა გაცემული. მოხონელს “უმაღლესად დამტკიცებული” გერბის მიღების უფლების დამადასტურებლად რამდენიმე საინტერესო ცნობა მოჰყავს. მიხეილ არაგვის-ერისთავის სიტყვებით, საგვარეულოში შემონახული გადმოცემის მიხედვით რომის იმპერატორმა იუსტინიანემ 574 წელს ვინმე ოვსი როსტოვი ოსეთის სამხრეთ ნაწილის ერისთავად დანიშნა და მრავალ პრივილეგიასთან ერთად გერბიც (sic) უბოძა. იქვე აღნიშნულია,

რომ ნუმიზმატ ვიქტორ ლანგლუასთან მოყვანილ ქართულ მონეტათა აღწერილობებსა და სურათებს შორის არაგვის-ერისთავების მიერ მოჭრილი მონეტებიც არის დაფიქსირებული³⁸⁶.

ჰეროლდიის დეპარტამენტის საქმეთა შორის შემონახულ გერბის გაცემის ამ დოკუმენტს თან ახლავს ქართული გერბთმცოდნეობისთვის მეტად მნიშვნელოვანი დანართი, რომელზეც არაგვის-ერისთავთა ძველი, საიმპერიო მთავრობის მიერ დამტკიცებულის წინამორბედი, ადრინდელი გერბია აღბეჭდილი: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ოქროზე თეთრ ცხენზე ამხედრებული გველეშაპის განგმირავი წმ. გიორგის შემობრუნებული ხატება, ზედა მარცხენაში – სევადის ფონზე გადასაფარებლიან მაგიდაზე დადებული ოქროს ტარიანი და სევადის პირიანი სწორი ხმალი, ქვედა მარჯვენაში – ლაუვარდზე ორივე მხრიდან ბუნიკებით მადლა დაყენებული თითო სევადის შუბით თანხლებული ვერცხლის სამკოშკიანი ციხესიმაგრე, ქვედა მარცხენაში კი – ზურმუხტის ფონზე დაწოლილი მაცქერალი ღომი; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი. ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემებით შეუძლებელია აღწერილი გერბის შექმნის ზუსტი თარიღის დადგენა, მაგრამ ჩვენის ვარაუდით იგი XVIII საუკუნის შუა ხანიდან XIX საუკუნის შუა წლებამდე პერიოდში უნდა წარმოქმნილიყო. შესაძლოა გერბი ერეკლე II-ის გაცემულიც იყოს, ვინაიდან, როგორც ცნობილია ზოგ შემთხვევაში ერეკლე ფარს “კარტა“-ს უწოდებს³⁸⁷, არაგველთა ძველი საგერბე ფარი კი ფორმით სწორედაც რომ ამკარად ერთგვარ გრაგნილს მოგვაგონებს.

არაგვის ერისთავების რუსული შტოს – ერისტოვ არაგვი-ების ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბი “საერთო საგერბის“ 1901 წლის 14 თებერვალს გამოცემულ XVI ტომში შევიდა³⁸⁸. მცირე ხნის შემდგომ, 1906 წელს იგი საგერბე განყოფილებაში შედგენილ უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელ თავადაზნაურთა დასურათებული ნუსხის III ტომშიც განთავსდა³⁸⁹.

ჩვენს მიერ წარმოდგენილ გერბთაგან აბსოლუტურად განსხვავებული გამოსახულება მოჰყავს მიხეილ ვაძბოლსკის არაგველ ერისთავთა გერბად³⁹⁰: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი ცენტრში მცირე ფრანგულივე ფარით; მთავარი ფარის პირველ, ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ანანურის ეკლესია მის თავზე გამოსახული გვირგვინით, მეორე და მესამე, ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენა ნაწილებში – ტოლმკლავა სამყურა ჯვარი სამი მხრიდან, ზევიდან და გვერდებიდან თითო ნახევარმთვარით შემოფარგლული, ქვედა მარცხენა მეოთხედში კი – ხელის მტევანი მის თავზე აღბეჭდილი გვირგვინით, მცირე ფარში – გველეშაპის განგმირავი წმ. გიორგის შემობრუნებული ხატება.

(1-148)

მოცემულ გერბში წმ. გიორგის ხატების შინაარსობრივი დატვირთვის შესახებ უკვე ვისაუბრეთ. ანანურის არქიტექტორული კომპლექსი ბუნებრივია ფარში მოთავსებულია, როგორც არაგვის ერისთავთა რეზიდენცია. რაც შეეხება დანარჩენ ფიგურებს, მიხეილ ვაძბოლსკის

აზრით, ხელის მტკვანი და გვირგვინი ძალაუფლების სიმბოლოებია, ჯვრისა და ნახევარმთვარეების კომპოზიცია კი ქრისტიანობის მაჰმადიანობაზე მძლავრობის გამომხატველია³⁹¹.

ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეში“ არაგვის ერისთავების საგვარეულო ჰერალდიკისთვის დათმობილ ქვეთავში თვით ამ საგვარეულოს კუთვნილი სამივე ზემოთ აღწერილი გერბის გარდა სიღამონ-ერისთავების საგერბე ფარი და აგრეთვე ქსნის ერისთავების გერბის ერთ-ერთი ვარიანტიც არის ჩართული³⁹². სიღამონ-ერისთავები ქართულ წყაროებში არაგველ ერისთავთა ნათესავებად არიან ცნობილნი³⁹³, ამიტომ მათი გერბების გვერდი-გვერდ განლაგება გასაკვირი არ უნდა იყოს, რაც შეეხება ქსნის ერისთავთა სიმბოლოების იქვე გამოსახვას, ამის თაობაზე ქვევით, მათი საგვარეულო ჰერალდიკის მიმოხილვისას ვისაუბრებთ.

34. ერისთავი გურიისა

გურიის ერისთავების მარტივი, მაგრამ საკმაოდ ორიგინალური და ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში გამორჩეული გერბი მიხეილ ვაძბოლსკის აქვს დაფიქსირებული³⁹⁴: მთლიან ფრანგულ ფარში შეჭურვილი ქვეითი ხმლითა და ფარით. გამოსახულება იმით იქცევს ყურადღებას, რომ ქართულ საგვარეულო გერბებში არც თუ ისე ხშირია მთლიანი, დაუნაწევრებელი ფარები მასში მოთავსებული ერთადერთი ფიგურით.

ვაძბოლსკის ვარიანტი (1-149)

ციხინსკის ვარიანტი (1-150)

გურიის ერისთავთა გერბს ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშიც“ ვხვდებით³⁹⁵. იგი თითქმის მთლიანად ემთხვევა მთავარ გურიელთა კუთვნილ, რამდენიმე ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ წყაროდან ცნობილ საგერბე გამოსახულებას. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ხუთნაწილიანი ფარის ბოლო მეხუთე, ქვედა მარცხენა ნაწილში ერისთავების საგერბე ფარში გურიელთაგან გამორჩევით, სასწორის ნაცვლად ორი ირიბად გადაჯვარედინებული მსხმოიარე ტოტია გამოსატული. გურიელებისა და გურიის ერისთავების საგვარეულო ჰერალდიკური სიმბოლიკის ესოდენ მსგავსებას ციხინსკი ამ გვარების საერთო წარმოშობითა და მონათესავეობით ხსნის.

გურიის ერისთავების ციხინსკისეული გერბი სტანისლავ დუშინმა გამოაქვეყნა “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომში³⁹⁶. დუშინი გერბის მიხეილ ვაძბოლსკისეულ ვარიანტსაც იცნობს,

თუმცა რატომღაც არ მოჰყავს მისი გამოსახულება და მარტოოდენ აღწერილობით შემოიფარგლება.

35. ერისთავი ქსნისა

(1-151 ა, ბ)

ფარი გასხივოსნებულ რვაქიმიან ვარსკვლავზეა მოთავსებული, ყოველივე კი – სათავადო გვირგვინიან სათავადოვე მოსასხამზე; მეორე – გაკვეთილი და ორმაგად გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – მთის მწვერვალზე აღმართული დროშა, ზედა მარცხენაში – ციხესიმაგრე მის თავზე გამოსახული ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორი სკიპტრით, შუა მარჯვენაში – მარჯვნიდან სალტესებრ დადებული მოღუნული ხმალი, შუა მარცხენაში – ფარის მპყრობელი მკლავის შემობრუნებული ფიგურა, ქვედა მარჯვენაში – სათავადო მოსასხამი და გვირგვინი, ქვედა მარცხენაში კი – მთის მწვერვალზე შემომჯდარი ფრთებგაშლილი არწივი; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი.

ქსნის ერისთავთა ზევით აღწერილების იდენტური, თუმცადა სხვადასხვა ფორმით შესრულებული გერბები მოჰყავთ ჯერ ვ. ციხინსკის, ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში”³⁹⁸, შემდეგ კი სტანისლავ დუმინსაც გამოცემაში “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოები”³⁹⁹. ამასთან დაკავშირებით უნდა შეინიშნოს, რომ ციხინსკი გერბის ექვსნაწილიან ვარიანტს შეცდომით არაგვის ერისთავებს აკუთვნებს⁴⁰⁰, ამავდროულად ორივეგან – ციხინსკისთანაც და დუმინთანაც იმავე ექვსნაწილიან საგერბე ფარში, გეტლინგისეული დედანისგან განსხვავებით

(1-152)

ფიგურათა მდებარეობაა გადანაცვლებული, ასევე ქსნის ერისთავთა კუთვნილი გერბის მეორე შედარებით მარტივი ვარიანტის ფარი კი გასხივოსნებულ ვარსკვლავზე არ არის დადებული. აქვე დავძენდით, რომ დუმინის მიერ გამოქვეყნებულ ლ. შერვაშიძის მიერ შესრულებულ ქსნის ერისთავთა ექვსნაწილიანი გერბში ჰერალდიკური ფერები არის ასახული. ამის გამო გერბის ამ ვარიანტის ცალკე ბლაზონირებაც მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ: გაკვეთილი და ორმაგად გადაკვეთილი ფრანგული ფარის პირველ, ზედა მარჯვენა მეწამული

ველის მქონე მეექვსედში – მწვანე ბალახზე აღმართული სევადის შოვებიანი ოქროს სამ კოშკიანი ციხესიმაგრე, II ნაწილში – ლაჟვარდის ფონზევერცხლის მთის წვერზე აღფრიალებული ვერცხლისავე ალამი, III – ლაჟვარდზე ოქროს ფარის მპყრობელი ვერცხლის მკლავი, IV – მეწამულზე ოქროს ტარიანი და ვერცხლის პირიანი მოღუნული ხმალი, V – მეწამულზე ოქროს მთის მწვერვალზე შემომჯდარი ოქროსავე ფრთებგაშლილი არწივი, VI – ოქროზე სათავადო მოსასხამი და გვირგვინი.

ქსნის ერისთავების გერბს მიხედვით ვადბოლსკიც იცნობს. მისი ავტორობით გამოცემულ “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“ ამ საგვარეულოს შედარებით რთული გერბის ოდნავ სახეცვლილი ვარიანტია დაფიქსირებული⁴⁰¹. გააკვეთილ-გადაკვეთილი ოთხნაწილიანი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – სამკოშკიანი ციხესიმაგრე მის თავზე გამოსატული ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორის სკიპტრით, ზედა მარცხენაში – ლაჟვარდის ფონზე (ფერი ჰერალდიკური დაშტრიხვით არის გადმოცემული) მთებზე აღმართული დროშა, ქვედა მარჯვენაში – ნისკარტით რტოს მჭერელი ფრთებგაშლილი არწივით დატვირთული სამწვერა მთა და მის თავზე ლაჟვარდის ფონზე აღბეჭდილი ფარის მპყრობელი მკლავი. როგორც ვხედავთ აქაც ჩვენთვის უკვე ნაცნობი ფიგურებია, მაგრამ მ ათი განლაგება და ფარის დაყოფა კი განსხვავებული.

იოანე ბატონიშვილის მიერ გადმოცემული ლეგენდით ქსნის ერისთავთა შორეული წარმოშობით ავარელი წინაპრები აღმოსავლეთ რომის იმპერატორმა იუსტინიანემ მათივე აჯის საფუძველზე მოკავშირეებად დაიგულა და ავარებს მტრად მოკიდებულ ქართველთა მეფესთანაც დაახავა⁴⁰². გადმოცემა, როგორც ქვევით ვიხილავთ, მოგვიანებით საგვარეულო გერბში აისახა. სხვათა შორის აქვე ასაღნიშნავია, რომ არაგვის ერისთავებიც რუსეთის იმპერიისგან “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბის მისაღებად ჰეროლდიის დეპარტამენტში გაგზავნილ თავიანთ თხოვნაშიც იმავე საგვარეულო ლეგენდას იშველიებენ⁴⁰³. შესაძლოა სწორედ ამ ორი წარჩინებული გვარისთვის სადავოდ გამხდარ გადმოცემასთან დაკავშირებულმა გაუგებრობებმა დააბნია “კავკასიის საგერბის“ ავტორი, რის გამოც მან ქსნის ერისთავების გერბის ერთ-ერთი ვარიანტი არაგველებს მიაკუთვნა⁴⁰⁴. თუმცა იოანე ბატონიშვილს საქართველოში მათი დაწინაურების სულ სხვა ისტორია მოჰყავს. ქსნის ერისთავების გერბებში შესული საგვარეულო ჰერალდიკური სიმბოლოებიდან – ოსკარ გეტლინგის საარქივო მასალებში შემონახული ინფორმაციის მიხედვით – ორ მთაზე შემომდგარი ქვეითი, ერისთავების მიერ მდინარე ქსნის ხეობის ფლობას აღნიშნავს; კლდეზე აღმართული ციხესიმაგრე და სკიპტრები – ძ ალასა და სილიადეს; დროშა – კეისარ იუსტინიანეს მიერ ბოძებულ მთავარსარდლის იგივე სპასპეტის (გავიხსენოთ რომ, ერეკლე II-ისეულ ზევით განხილულ გერბებშიც დროშა საზოგადოდ სპასპეტობას ნიშნავდა) ალამს; ხმალი – ასევე იუსტინიანესგან მიღებულ “სამართლიანობისა და სიმამაცის“ გამომხატველ საერისთავო მახვილს; ფარიანი მკლავი – სამშობლოს დაცვას; მანტია და გვირგვინი – “მფლობელობას და თავადობას“; ხოლო არწივს კი ნისკარტით “ქსნის ერისთავების ტიტული“ უჭირავს⁴⁰⁵.

36. თავადი ვაჩნაძე

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ თავად ვაჩნაძეების შემდეგი სახის გერბია დაფიქსირებული⁴⁰⁶: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა და ქვედა მარცხენა მეოთხედებში – მთაზე აღმართული კოშკი, ზედა მარცხენა ნაწილში – გასხივოსნებულ ფონზე გამოსახული ფრთებდაშვებული ჩიტის შებრუნებული ფიგურა, ქვედა მარჯვენაში კი – ასევე შებრუნებული პეგასი.

(1-153)

37. თავადი ვეზირიშვილი

ვეზირიშვილების გერბი ჩვენთვის მხოლოდ ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბედან“ არის ცნობილი⁴⁰⁷, საიდანაც იგი შემდგომ დუმიანის “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ მთლიანად ქართულ სათავადო გვარებს დათმობილ IV ტომშიც მოხვდა. თავად ვეზირიშვილების გერბი ასე გამოიყურება: მთლიან ფრანგულ ფარში აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი მკლავი, ფარის ზედა მარცხენა კუთხეში – სასწორი, ქვედა მარჯვენაში კი – სფერო, ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მოსასხამი.

(1-154)

აღმოსავლური ტიპის ხმალი საგვარეულოს, როგორც იოანე ბატონიშვილი გვამცნობს⁴⁰⁸ სპარსულ წარმოშობაზე უნდა მიუთითებდეს. საინტერესოა, რომ ერეკლე II-ის მეფობისას ვეზირიშვილთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი, ერეკლესეულ სიგელში III ხარისხის თავადად მოხსენიებული გიორგი ვეზირიშვილი სამეფო ჯალათების უფროსის თავად გიორგი ციციშვილის თანაშემწე იყო⁴⁰⁹.

აქედან გამომდინარე შესაძლებელი ხდება საგერბე კომპოზიციის განმარტებაც – ხმლიანი მკლავი სასამართლო (სასწორი) და სახელმწიფო (სფერო) ხელისუფლების ემბლემების თანხლებით ვეზირიშვილთა წინაპრის თანამდებობაზე, სამეფო ჯალათების უფროსის თანაშემწეობაზე მიუთითებს.

38. თავადი თავდგირიძე

თავდგირიძეების გერბი ჩვენთვის ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბედან“ არის ცნობილი⁴¹⁰: მარჯვნიდან და მარცხნიდან ირიბად ჩამოკვეთილი (წმ. ანდრიას ჯვრისებრ ოთხად დანაწევრებული) ფარის ზედა ნაწილში – მალტური ჯვარი, მარცხენაში – ქნარი, მარჯვენაში – შურდული, ქვედაში კი – ღუზა; ფარს თავს ადგას ჯვრიანი გვირგვინი, ხოლო გარს აკრავს სათავადო მოსასხამი სათავადოვე გვირგვინით.

ციხინსკიზე დაყრდნობით ზუსტად ასეთივე საგერბე გამოსახულებას მიაკუთვნებს თავად თავდგირიძეებს სტანისლავ დუმიანი⁴¹¹.

გერბში შესული ბაგრატიონთა დინასტიური ემბლემები (ქნარი, შურდული) თავდგირიძეების ბაგრატიონებთან ნათესაობის შესახებ გავრცელებული მოსაზრების⁴¹² გამომხატველია. თუმანოვის მტკიცებით თავდგირიძეთა წინაპრებს სამეფო გვირგვინის დამდგმელის თანამდებობა ეკავათ⁴¹³, შესაძლოა სწორედ ამ ვარაუდზე მიუთითებს ფარს დადგმული გვირგვინი, რომელიც ვიზუალურად გრუზინსკების “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბის შემადგენელ ერთ-ერთ დეტალს – ქერუბიმების ხელთ მყოფ გვირგვინს წააგავს.

(1-155)

39. თავადი თარხნიშვილი, თარხან-მოურავი, აზნაური სააკაძე

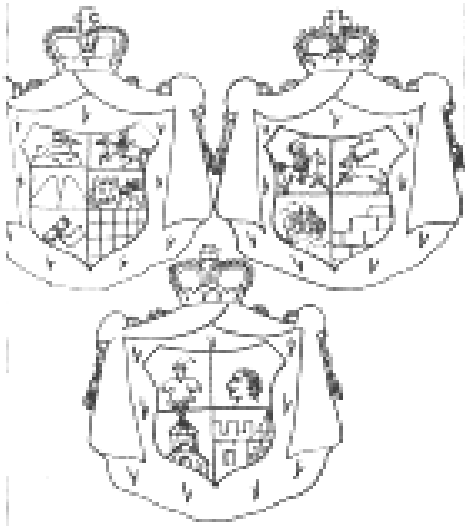
სამი ერთმანეთის მონათესავე გვარის – თავად თარხნიშვილების, თავად თარხან-მოურავებისა და აზნაურ სააკაძეთა⁴¹⁴ გერბების რამდენიმე ვარიანტია დღემდე შემორჩენილი. უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ გართულებულია ამ საგერბე ნიმუშთა თითოეულ კონკრეტულ საგვარეულოს დაბეჭდვით მიკუთვნება. თუმცა ჩვენს მიერ ქვათახევის მონასტრის ტერიტორიაზე მოძიებულია ტაძრის კედელში ჩატანებული 1855 წლით დათარიღებული საფლავის ქვა, რომელზეც გვარდიის პოლკოვნიკის თავადიშვილის იოანე ლუარსაბის ძე თარხან-მოურავის გერბია ამოტვიფრული: გაკვეთილ გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – რკინის აბჯარი, ზედა მარცხენაში – მამაკაცის თავი, ქვედა ნაწილში – ეკლესია, ქვედა მარცხენაში კი – ციხესიმაგრე; ფარს უკან ორი დროშა და ზარბაზნის ლულა არის ამოღებული, ფარს ქვეშ კი მოღუნულ ხმალზე ჩამოკიდებული სხვადასხვაგვარი ორდენია გამოსახული, ეს ყოველივე სათავადო გვირგვინით შემკულ სათავადოვე მოსასხამზეა განთავსებული.

აღწერილისგან აბსოლუტურად განსხვავებული გერბი მოჰყავს თარხან-მოურავებისად მიხელ ვადბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“⁴¹⁵: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ყალყზე შემდგარ ცხენზე ამხედრებული შეაბჯრული შუბოსნის შემობრუნებული ფიგურა, ზედა მარცხენაში – გაქცეული ირემი, ქვედა მარჯვენაში – ციხესიმაგრე, ქვედა მარცხენაში კი – აფრებ გაშლილი ხომალდი. ამ ორ გერბს საერთო მხოლოდ ციხესიმაგრის ფიგურა აქვს.

(1-156)

ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში“ თარხნიშვილების, თარხან-მოურავებისა და სააკაძეების გვარები ერთ ქვეთავშია გაერთიანებული, რომელშიც საგვარეულოთა მოკლე ისტორიასთან ერთად, კუთვნილების ყოველგვარი დაკონკრეტების გარეშე სამი საგერბე ფარიც არის განთავსებული. ორი მათგანი ჩვენს მიერ ზევით განხილულების მსგავსია, მესამე კი, მიუხედავად ზოგიერთი ფიგურის (მხედარი, ირემი, ციხესიმაგრე) თანხედრობისა – საკმაოდ განსხვავებული: გაკვეთილი და

(1-157)

ორმაგად გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – შემობრუნებული ირემი, ზედა მარცხენაში – მხედარი, შუა მარჯვენაში – ორი მთა, შუა მარცხენაში – ციხესიმაგრე, ქვედა მარჯვენაში – გრაგნილის მკვრობელი მკლავი, რაც შეეხება ქვედა მარცხენა ნაწილს, იგი კვადრატებად არის დაყოფილი. ციხინსკისეული სამივე გერბი სათავადო მოსასხამითა და გვირგვინით არის შემკული⁴¹⁶. აღსანიშნავია, რომ “კავკასიის საგერბეში“ თარხან-მოურავეებსა და თარხნიშვილებს მიკუთვნებული გერბის იმ ვარიანტში, რომელიც ქვათახევის მონასტერში მდებარე საფლავის ქვაზეც

გვხვდება, მოთავსებული მამაკაცის თავი აშკარად წააგავს ამ სამი მონათესავე გვარიდან ერთ-ერთის – სააკაძეების სახელგანთქმული წინაპრის “დიდი მოურავის“, გიორგი სააკაძის სახეს.

40. თავადი თაქთაქიშვილი

(1-158) (1-159)

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ თაქთაქიშვილების გერბის ორი ერთმანეთთან ვიზუალურად საკმაოდ ახლო მდგომი გამოსახულებაა დაფიქსირებული. პირველი მათგანი შემდეგნაირად გამოიყურება: გაკვეთილი ფრანგული ფარის მარჯვენა მწვერულზე (ფერები ზოგან ავტორისეული წარწერებით არის მითითებული) ნაწილში ამოტრიალებულ ნახევარმთვარეს სამეურა რუსული ჯვარი ადგას თავს, მეწამულ მარცხენა ნახევარში კი – კოშკია გამოხატული. გერბის მეორე ვარიანტიც პრაქტიკულად აღწერილის იდენტურია: გაკვეთილი ფრანგული ფარის

ზურმუხტის მარჯვენა ნაწილში – ნახევარმთვარე, ლაჟვარდის ფონიან მაცხენაში კი – ციხესიმაგრის კედელი და ეკლესია თუ კოშკი⁴¹⁷.

თაქთაქიშვილების გერბის ორივე ნაირსახეობა, ჰერალდიკურად უფრო დახვეწილი ფორმით გამოცემული აქვს სტანისლავ დუმინს, რომელიც, როგორც თავად მიუთითებს, გამოსახულებებს ვ. ციხინსკის არის დასესხებული⁴¹⁸.

იოანე ბატონიშვილის საქართველოს სათავადაზნაურო გვარების შემოკლებითი აღწერის თანახმად თაქთაქიშვილები ქართლში გადმოსვლამდე გამაჰმადიანებული თაქ ალად წოდებული სამცხელი წარჩინებულნი ყოფილან⁴¹⁹. შესაძლოა იოანე ბაგრატიონისეული ამ ცნობით აიხსნებოდეს თაქთაქიშვილების გერბში ნახევარმთვარის ფიგურის და

ნახევარმთვარისა და ჯვრის კომოზიციის განთავსება. ამოტრიალებულ ნახევარმთვარეზე შემოდგმული ჯვარი კი ბუნებრივია მაჰმადიანობაზე ქრისტიანობის გამარჯვების საყოველთაო სიმბოლოა.

41. თავადი თუმანიშვილი

თბილისის საქართველოს ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმში დაცული ოსკარ გეტლინგის არქივში შემონახულია თუმანიშვილების საგვარეულო გერბის, საფოსტო მარკის სახით შესრულებული, ქართული ჰერალდიკისთვის მეტად საინტერესო სამიოდე ნიმუში. მარკაზე აღბეჭდილ ოვალურ წრეში თავად თუმანიშვილთა გერბია ჩასმული⁴²⁰: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ოქროზე სევადის შემობრუნებული ძაღლი, ზედა მარცხენაში – ლაჟვარდზე ვერცხლის საკალმე, ქვედა მარჯვენაში – ლაჟვარდზე ოქროს სასწორი,

(1-160)

ქვედა მარცხენაში კი – ოქროზე ბუნებრივი ფერის საკალმე ფრთის მპყრობელი სევადის მკლავი ბუნებრივივე შეფერილობის ხელის მტევნით; ფარს სათავადო გვირგვინი ადგას თავს, გარშემო კი საგერბე ლამბრეკენისებრი ოქროს ორნამენტი ახვევია. როგორც ჩანს ამ, ასე ვთქვათ საგერბე საფოსტო მარკას საგვარეულოს წარმომადგენლები მიმოწერისას იყენებდნენ ეპისტოლეზე მათი ვინაობის გამოსახატავად თუ ხაზგასასმელად, ალბათ დაახლოებით ისევე როგორც ეს ბეჭდის თუ ლუქის გამოყენების შემთხვევაში ხდებოდა ხოლმე. გეტლინგისავე გლიპტიკურ კოლექციაში არის შემონახული თუმანიშვილების ლუქის ბეჭედი საგვარეულო გერბით, რომელიც ზევით აღწერილისგან მხოლოდ ზედა ორი მეოთხედის განლაგების ურთიერთგადანაცვლებით გამოირჩევა. ამასთანავე, ბეჭედზე ამოტვიფრულ გერბს გარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამი არტყია, ფარი კი ორ ფარისმპყრობელ ლომს უჭირავს⁴²¹.

მიხეილ ვადბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში” მოყვანილი თუმანიშვილების საგერბე ფარი ხსენებულ საფოსტო მარკაზე გამოსახტული გერბის იდენტურია⁴²².

(1-161)

გ. ციხინსკისთანაც ასეთივე საგერბე კომპოზიციას ვხვდებით, თუმცა “კავკასიის საგერბეში” გერბის კიდევ ერთი ვარიანტია დაფიქსირებული⁴²³: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის პირველ, ზედა მარჯვენა ნაწილში – შემობრუნებული ძაღლი, მეორეში – საკალმე, მესამეში – ორ კოშკიანი ციხესიმაგრე, მეოთხეში კი – კალმიანი მკლავი და მის თავზე განთავსებული სასწორი; ფარისმპყრობელებს ორი ლომი წარმოადგენს; ფარი სათავადო მოსასხამითა და გვირგვინით არის შემკული. გერბის ფიგურებიდან, საკალმე და კალმიანი მკლავი მეფის კარზე თუმანიშვილების ტრადიციულ თანამდებობაზე – მდივანბეგობაზე მიუთითებს. ძაღლი ერთგულების საყოველთაოდ

42. თავადი თურქესტანიშვილი

1856 წელს თურქესტანიშვილებს საბოლოოდ დაუმტკიცეს რუსეთის იმპერიის თავადის წოდება. მალევე 1857 წლის 20 დეკემბერს გვარის რუსული, სმოლენსკის შტოს წარმომადგენელმა მოყვარულმა ისტორიკოსმა და გენეალოგმა თავადმა ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე, აწ უკვე თურქესტანოვმა საიმპერიო სენატს საგვარეულო გერბის დამტკიცებისა და “საერთო საგერბეში” შეტანის თხოვნით მიმართა. დოკუმენტს თან დართული ჰქონდა გერბული გამოსახულება, რომელიც მოაჯის სიტყვებით ოდიტგანვე გამოიყენებოდა თურქესტანიშვილების საგვარეულოში: გადაკვეთილი ოვალური, ე. წ.

(1-162)

იტალიური⁴²⁵ ფარის ზედა ნახევარში – ლაჟვარდზე ვერცხლის დაწვნილი აღმოსავლური ხმალი ოქროს ტარით, ქვედაში კი – საქართველოს სამეფოს წმ. გიორგის ხატებიანი გერბის აბსოლუტურად იდენტური კომპოზიცია.

საგერბე განყოფილებაში წარდგენილი გერბის პროექტი მოიწონეს და მისი “უმაღლესად” ანუ იმპერატორის ხელმოწერით დასამტკიცებლად წესისამებრ პეროლდიის დეპარტამენტში დამატებითი განხილვისთვის განამწესეს. თუმცა, გაურკვეველ გარემოებათა გამო თურქესტანიშვილების გერბი მაინც არ დამტკიცებულა ოფიციალურად. ამის შედეგად სადღეისოდ “საერთო საგერბის” ნაცვლად თურქესტანიშვილების გერბი ვლადიმერ ლუკომსკის მიერ ორგანიზებულ საგვარეულო საგერბე პროექტების ფონდშია მოთავსებული⁴²⁶, რომელიც თავის მხრივ 1917 წლის შემდგომ პეტერბურგში ჩამოყალიბებული საგერბე მუზეუმის ნაწილს შეადგენს.

გერბის საბოლოო დამტკიცებას შესაძლოა ერთგვარად წინ აღდგომოდა რუსული ჰერალდიკისთვის ფარის საკმაოდ უცხო და მეტად იშვიათი (“საერთო საგერბეში” მხოლოდ ერთი, იუსუპოვების საგერბე ფარია ამგვარი), ოვალური ფორმა. მიუხედავად ყველაფრისა თურქესტანიშვილების კუთვნილი გერბული კომპოზიცია უეჭველად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ჭეშმარიტ გერბად და არა უბრალოდ საგერბე პროექტად, ვინაიდან იგი თუმც კი “უმაღლესად” არა, მაგრამ სახელმწიფო ორგანოს – სენატის საგერბე განყოფილების მიერ მაინც დატკიცდა. ამ მოსაზრებას ერთი ფრიად საყურადღებო ცნობაც უმაგრებს ზურგს: არსებობს ვახტანგ VI-ის დიპლომატიური მისიის ერთ-ერთი წევრის თავად ბაადურ თურქესტანიშვილის რუსეთის სამხედრო სამსახურში ჩამდგარი ძის – მიხეილის 1772 წლით დათარიღებული წერილი, რომელსაც თან ახლავს ლუქის ბეჭედი ავტორისეული გერბით. ჩვენამდე დაზიანებული სახით მოღწეული გამოსახულებიდან მხოლოდ სათავადო მოსასხამითა და გვირგვინით შემკობილი პოლონურად წოდებული ფორმის გადაკვეთილი ფარი განირჩევა. სამწუხაროდ სრულიად წაშლილია ფარსშიდა ელემენტები, რის გამოც დაბეჯითებით ვერ ვიტყვით, რომ ეს კომპოზიცია

თურქესტანიშვილების მოგვიანო XIX საუკუნისეული გერბის იდენტურია, თუმცა ფარის თარაზულად ორ ნახევრად კვეთა ნაწილობრივ მაინც მიგვანიშნებს ამაზე⁴²⁷.

თავად თურქესტანიშვილების ზევით აღწერილი საგვარეულო გერბი, ფარის ტიპისა და ფარსგარე ატრიბუტების სრულიად უმნიშვნელო ცვლილებებით მიხეილ ვადბოლსკისაც და ვ. ციხინსკისაც აქვთ დაფიქსირებული თავიანთ ნაშრომებში, შესაბამისად – “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“⁴²⁸ და “კავკასიის საგერბეში“⁴²⁹. მოგვიანებით გერბი სტანისლაგ დუმიინის თაოსნობით გამოცემულ “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულობის“ IV ტომშიც შევიდა⁴³⁰.

თავის დროზე საგერბე განყოფილებას დასამტკიცებლად შეთავაზებული გერბის გამოსახულება, სათავადო ფარსგარე შესამკობლებითურთ ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში მოხვედრილ თურქესტანიშვილების კუთვნილ ლუქის ბეჭედზეც არის ამოტვიფრული⁴³¹.

(1-163)

თურქესტანიშვილების გერბში განთავსებული ფიგურებიდან წმ. გიორგის ხატება, როგორც საქართველოს სამეფოს სიმბოლო, გვარის ეროვნებაზე ანუ ქართველობაზე უნდა მიუთითებდეს, აღმოსავლური ხმალი კი, შესაძლოა, ვითარც იოანე ბატონიშვილი გვამცნობს ამ საგვარეულოს აღმოსავლეთიდან – თურქესტანიდან წარმომავლობაზე⁴³². მით უმეტეს, რომ რუსეთის იმპერიაში გავრცელებულ საგვარეულო გერბებში შემავალი მრავალფეროვანი ორიენტალისტური ემბლემები (მაგალითად: ნახევარმთვარე, აღმოსავლური ტიპის ხმალი და სხვ.), ჩვენს შემთხვევაში აღმოსავლური ხმალი, ხშირად მიაინიშნებდა ხოლმე ამა თუ იმ საგვარეულოს თუნდაც შორეულ აღმოსავლურ ან მუსლიმურ წარმომობაზე⁴³³.

43. თავადი კავკასიძე

(1-164)

კავკასიძეების საგვარეულო გერბი ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ შემოგვინახა⁴³⁴: მარტივ ფრანგულ ფარში ლომია გამოსახული; ფარს სათავადო მოსასხამი და გვირგვინი ამშვენებს.

კავკასიძეებს ზუსტად ასეთივე გერბს აკუთვნებს ციხინსკის დახეხებული სტანისლაგ დუმიინც “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომში⁴³⁵.

44. თავადი კვინიხიძე

კვინიხიძეების გერბს მხოლოდ ვ. ციხინსკის ხელნაწერიდან ვიცნობთ⁴³⁶: “კავკასიის საგერბეში“ განთავსებული გერბებისთვის ჩვეულ

პოლონურ ფარში გრაგნილი უსტარის მპყრობელი მკლავია გამოსახული, ფარის თავში კი რუსეთის საიმპერიო ორთავიანი არწივი არის აღბეჭდილი; მთლიანად ფარს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

კომპოზიციის შინაარსი ჩვენის აზრით უფრო ცხადი გახდება თუ ვ. ციხინსკის მიერვე მოყვანილ ცნობას გავითვალისწინებთ, რომლის მიხედვითაც თავადი დავით კვინიხიძე იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი იყო რუსეთის საიმპერატორო კარზე⁴³⁷. აქედან გამომდინარე ორთავიანი არწივი რუსეთის იმპერიას, გრაგნილიანი მკლავი კი დიპლომატიურ მისიას უნდა გამოხატავდეს.

(1-165)

45. აზნაური ლაშქარაშვილი

ლაშქარაშვილების 1799 წლის 24 ივნისს რუსეთში ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ნახევარში – ლაჟვარდზე ოქროს ნახევარმთვარე, ქვედაში – მეწამულზე აზიურ სამოსიანი, ქამარზე ხმალ შებმული კაცი მარჯვენა ხელში ჯოხით, მარცხენაში კი – პალმის ტოტით; ფარს თავს ადგას სააზნაურო მუზარადი სააზნაუროვე გვირგვინითა და სირაქლემის სამი ფრთით; ფარს ამასთანავე შემორყმული აქვს ოქროს სარჩულიანი მეწამული ლამბრეკენი.

(1-166)

აზნაურ ლაშქარაშვილების გერბი დამტკიცებისთანავე შევიდა “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის“ 1799 წლის 7 დეკემბერს გამოცემულ IV ტომში⁴³⁸. იგივე გერბი საუკუნეზე მეტი ხნის შემდგომ 1906 წელს რუსეთის იმპერიის სენატთან არსებული ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში შედგენილი დამტკიცებული გერბის მფლობელი თავადაზნაურების დასურათებული ოთხტომეული ნუსხის III ტომშიც განთავსდა⁴³⁹. “საერთო საგერბეში“

დაფიქსირებული გერბისებრი ჰერალდიკური კომპოზიცია, ფარსგარე შესამკობლებითურთ ოსკარ გეტლინგის არქივში დაცულ გლიპტიკურ კოლექციაში შესულ ლაშქარაშვილების კუთვნილ ლუქის ბეჭედზეც არის ამოტვიფრული⁴⁴⁰.

ცნობილი რუსი ჰერალდისტი ლაკიერი, “საერთო საგერბეში“ მოყვანილ მონაცემებზე დაყრდნობით გვამცნობს, რომ ლაშქარაშვილები ლაშქარაშვილ-ბიბილურების ძველი ქართული აზნაურული გვარიდან წარმოდგებიან. თუმცა, ჩვენს მიერ ზევით უკვე აღწერილ ბიბილურებისა და ლაშქარაშვილების საგვარეულო ჰერალდიკას შორის არავითარი ბმა ან

პარალელიზმი არ შეინიშნება. ლაკიერი ლაშქარაშვილთა გერბს ნაწილობრივ მეტყველად მიიჩნევს. იგი მიუთითებს, რომ მოცემული გვარის სემანტიკური მაწარმოებელი სიტყვა “ლაშქარ“-ი ქართულად მებრძოლს ნიშნავს და რომ, სწორედ აქედან გამომდინარე გამოსახვა საგერბე ფარის ქვედა ნაწილში შეიარაღებული ქვეითის ფიგურა⁴⁴¹. /ლაშქარაშვილების გერბიანი ბეჭედი გეტლინგის არქივიდან/

(1-167)

46. თავადი ლიონიძე

თავად ლიონიძეთა გერბი ერთ-ერთი უძველესია ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში. იგი ერეკლე II-ის მიერ ჯერ კიდევ 1779 წელს ებოძა გვარის თვალსაჩინო წარმომადგენელს XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნის საქართველოს გამონიღ სახელმწიფო მოღვაწეს სოლომონ ლიონიძეს. მის მიერ ერევნის ბრძოლაში გამოვლენილი სამხედრო სიმამაცისა და მტრისგან მიყენებული ჭრილობებისთვის თავადის ტიტულთან ერთად მიღებული ეს გერბი ერეკლესეულ სიგელში ამგვარად არის აღწერილი: “ღერბი ვაჟკაცობისა – ღერკულეს აღჭურვილი ლახტითა და შემოსხვეული ღომის ტყავითა და სათავადოთა გვირგვინითა“⁴⁴². (1-168)

გერბის გამოსახულება, სათავადო გვირგვინის გარეშე მიხედვით ვადაბოლსკის ცნობილ მონოგრაფიაში – “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“ არის გამოქვეყნებული⁴⁴³.

ლიონიძეების საგვარეულო გერბის სრულიად სახეცვლილ ნიმუშს ვხვდებით ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“⁴⁴⁴: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – გვირგვინოსანი მწოლიარე შემობრუნებული ღომი, ზედა მარცხენაში – ფრინველი ნისკარტში ჭიაყელით, ქვედა მარჯვენაში – ორთავიანი ფრთებგაშლილი არწივი კლანჭებში სკიპტრითა და სფეროთი, თავებს შორის ზევით კი გვირგვინით, ქვედა მარცხენაში – წინა თათებით თეთრი აღმის მპყრობელი ცხვარი.

(1-169)

სტანისლავ დუმინის თაოსნობით გამოცემული “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ საქართველოს სათავადო სახლებს მიძღვნილ IV ტომში ლიონიძეთა გერბის ორივე ზევით აღწერილი ვარიანტია მოთავსებული⁴⁴⁵.

47. გრაფი, აზნაური ლორის-მელიქიშვილი (ლორის-მელიკოვი)

მსხვილი ქართლელი თავადების მელიქიშვილების მონათესავედ მიჩნეული⁴⁴⁶ სომხური წარმოშობის აზნაურების ლორის-მელიქიშვილების, რუსეთში ლორის-მელიკოვი, 1864 წლის 10 აპრილს “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბი ასე გამოიყურებოდა:

ზურმუხტის ველიან ფრანგულ ფარში მეწამული “სომხური“ ჯვრით დატვირთული მეწამულ თვალებიანი და ენიანი ოქროს ლომი მარჯვენა თათში ვერცხლის ამობრუნებული ისრით, მარცხენაში კი ვერცხლისავე მშვილდით; ფარს გარს ზურმუხტის სარჩულიანი ოქროს ლმბრეკენი ახვევია, ხოლო თავს სააზნაურო გვირგვინიანი სააზნაუროვე მუზარადი ადგას; მუზარადის თავს ფარში აღბეჭდილი ლომის იდენტური ფიგურა წარმოადგენს. კომპოზიციის შემდგენელთა სიტყვებით მწვანე ფონი საგვარეულოს ისლამურ წარმომოხაზე

(1-170)

მიუთითებს, ლომი, ვითარც ირანის ემბლემა – სპარსეთიდან წარმომავლობაზე, ისარი და მშვილდი – “გვარის წინაპართა სამსახურზე აღმოსავლეთში“, ჯვარი კი – სასულიერო წოდებაზე სომხეთში⁴⁴⁷. აქვე დავძენდით, რომ ისრის ფიგურა ლორის-მელიქიშვილების ფარში შესაძლოა თავად მელიქიშვილების გერბიდან იყოს გადმოღებული⁴⁴⁸. აღსანიშნავია, რომ გერბის შექმნის პროცესში თავდაპირველად, აღწერილისებრი ფარის თავში დაწვენილი მახვილიც იყო გამოსატყული⁴⁴⁹, ხოლო ერთ-ერთ პროექტში ჯვარი ლომის სხეულის ნაცვლად ფარის ზედა მარჯვენა თავისუფალ კუთხეში მდებარეობდა⁴⁵⁰, თუმცა საბოლოოდ ამგვარი პროექტები უარყოფილ იქნა.

აზნაურ ლორის-მელიქიშვილების გერბის გამოსახულება შესულია “საერთო საგერბეში“ მოუთავსებელი ოფიციალურად დადგენილი სადიპლომო გერბების განსაკუთრებული საგერბის VIII ტომში⁴⁵¹ და ამასთანავე, დამტკიცებული გერბის მფლობელი სათავადაზნაურო გვარების დასურათებულ ნუსხაშიც⁴⁵².

ზემთ აღწერილ გერბს ვ. ციხინსკიც იცნობს. იგი აზნაურ ლორის-მელიქიშვილებს თავად მელიქიშვილების ნათესავებად მიიჩნევს და ამის გამო მათი საგვარეულო საგერბე ფარები “კავკასიის საგერბეში“ ერთმანეთის გვერდიგვერდ აქვს განთავსებული⁴⁵³.

1877-1878 წლებში თურქეთთან ომში თავის გამოჩენისთვის მიხეილ ტარიელის ძე ლორის-მელიქიშვილს (ლორის-მელიკოვს) იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ გრაფობასთან ერთად 1880 წლის 17 იანვარს ტიტულის შესაფერისი გერბიც უბოძა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი პოლონური გრანდიკუთხოვანი ფარის I და IV ნაწილებში – ლორის-მელიქიშვილების ძველი აზნაურობის დროინდელი საგვარეულო გერბი, II - III მეოთხედებში კი – ოქროზე ორი ირიბადგადაჯვარედინებული მეწამული მახვილი ოთხი სევადის კბილანებიანი კოშკის თანხლებით; ფარს ადგას საგრაფო

(1-171)

გვირგვინი სამი საგრაფოვე დაგვირგვინებული მუზარადით; ცენტრალური მუზარადის თავი – ნახევრად ამოზიდული საიმპერიო არწივი მკერდზე წმ. ანდრიას ირდენის ჯაჭვშემოვლებული ოქროს ფრანგული ფართ მასში მოთავსებული იმპერატორ ალექსანდრე II-ის სახელის მეწამული ვენზელური გამოსახულებით, მარჯვენა – ვერცხლის ისრისა და მშვილდის მპრობელი, მეწამული სომხური ჯვრით დატვირთული ოქროს ლომის ასევე ნახევრად ამოზიდული ფიგურა, ხოლო მარცხენაში – ირიბად გადაჯვარედინებული მეწამული მახვილებით დატვირთული სევადის კოშკი; შუა მუზარადის ლამბრეკენი სევადის და ოქროსია, მარჯვენასი – ზურმუხტის და ოქროსი, მარცხენასი კი – მეწამული და ოქროსი; ფარი მარჯვნიდან ფარისმპრობელ ოქროს ლომს უჭირავს, ხოლო მარცხნიდან ვერცხლის მარტორქას; ამასთანავე ფარსუკან ოქრო-სევადიანი შვეულ ზოლიანი ორი ირიბად გადაჯვარედინებული დროშაა განლაგებული; ყოველივეს ქვევით ზურმუხტის ბაფთაზე ოქროს ასოებით გადმოცემული რუსული დევიზი – “БОЯ ЗА БРАТЬЕВ ПО ХРИСТУ“ მდებარეობს. ბლახონირებას დართულ კომენტარში განმარტებულია, რომ მახვილებიანი და კოშკებიანი სიმბოლური კომპოზიცია გენერალ მიხეილ ლორის-მელიკოვის მეთაურობით რუსეთის არმიის მიერ თურქეთთან ომისას ყარსის აღებას აღნიშნავს⁴⁵⁴.

(1-172)

გრაფ ლორის-მელიკოვების გერბი “რუსეთის იმპერიის სათ ვადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის“ 1885 წელს გამოსულ XIII ტომში შევიდა⁴⁵⁵. მოგვიანებით გერბი საგერბე განყოფილებაში შედგენილ დამტკიცებული გერბის მფლობელი წარჩინებული გვარების დასურათებულ ნუსხაშიც მოთავსდა⁴⁵⁶.

(1-173)

ლორის-მელიქიშვილების საგრაფო გერბის ორი ერთმანეთისგან მცირედ განსხვავებული გამოსახულება ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაშიც გვხვდება⁴⁵⁷. ბოლოს დავურთავდით, რომ საზოგადოდ გრაფ ლორის-მელიკოვების გერბი, როგორც შინაარსობრივად ისე ვიზუალურად რუსული საგვარეულო ჰერალდიკის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად ითვლება⁴⁵⁸.

48. თავადი ლორთქიფანიძე

ლორთქიფანიძეთა გერბის ორი ვარიანტი არის ცნობილი ჩვენთვის ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბიდან“⁴⁵⁹. ერთ მათგანზე ხმლითა და ფართით შეჭურვილი ქვეითი არის გამოსახული, რომლის ფარზეც ინგლისის გერბისებრი სამი ჰერალდიკური ლეოპარდია აღბეჭდილი. კომპოზიცია ციხინსკის მიერ იქვე მოყვანილი საგვარეულო ლეგენდის გამოხატულებად უნდა ვიგულისხმოდ, ვინაიდან ამ გადმოცემის მიხედვით ლორთქიფანიძეთა საგვარეულო ინგლისური წარმოშობისად მიიჩნევა. აღწერილი საგერბე ფარი და მას დართული ხსენებული კომენტარი ავტორის მიერ არის გადაშლილი ურთიერთმკვეთი ხაზებით, თვით ტექსტს კი ზემოდან რუსულად აწერია –

“анекдот“. ეს ყოველივე მოცემული კომპოზიციის ისტორიულობასა და უტყუარობაში ეჭვის შეტანის საფუძველს იძლევა.

“კავკასიის საგერბეში“ იმავე გვერდზე განთავსებული თავად ლორთიფანიძეების გერბის მეორე ვარიანტში – ფრანგულ ფარში დროშააღმართული ციხეკოშკი, მის ქვეშ კი დაწვენილი მოღუნული ხმალი არის გამოსახული.

49. თავადი მადათოვი

რუსეთის იმპერიას მიერთებამდე საქართველოს სამეფოს ქვეშევრდომი სომეხი თავადების მადათოვების საგვარეულო გერბის გამოსახულება ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში არის შემონახული⁴⁶⁰: გაკვეთილ გადაკვეთილ მარცნივ ირიბად დაწვენილი იტალიური იგივე ოვალური ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – კირასა, ზედა მარცხენაში – ფუტკარი, ქვედა მარჯვენაში – სამი შეფოთლილი ხე, ქვედა მარცხენაში – ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული რტო და ხმალი; ფარს სათავადო გვირგვინი ადგას თავს, უკან კი ორდენის ვარსკვლავი აქვს ამოღებული; ყოველივეს გარს ახვევია ხმლებზე დაკიდებული ბაფთებიანი ორდენები; მთელი ეს კომპოზიცია ასევე მარცხნივ ირიბად დაწვენილ თეთრ დროშაზეა განთავსებული, ხოლო თვით დროშის მიღმა ორი, ერთი ზურგისკენ თავმობრუნებული, მეორე კი სახით შემობრუნებული მწოლიარე ღომი არის გამოსახული. მადათოვების საგერბე ლეგენდას რუსულენოვანი დევიზი – “ПОЛЬЗА, ЧЕСТЬ И СЛАВА“ წარმოადგენდა⁴⁶¹.

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ თავად მადათოვების ასეთივე შეინაარსის, მაგრამ უფრო გამარტივებულ და ჰერალდიკურად დახვეწილ ვარიანტს ვხვდებით⁴⁶². მასში, სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადო მოსასხამის ფონზე ორ ფარისმტვირთველ ღომს გერმანული ტიპის ოთხად გაკვეთილი ფარი უჭირავს, რომლის შემადგენელი ნაწილები და ფიგურებიც ზუსტად ემთხვევა ჩვენს მიერ ზევით აღწერილი რთული კომპოზიციის ფარსშიდა ელემენტებს.

(1-174)

მადათოვების, ასე ვთქვათ გეტლინგისეული გერბი თავისი ფორმით ძლიერ საინტერესო და ორიგინალურია ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში. ჩვენი დაკვირვებით მისი ზოგიერთი შემადგენელი ელემენტი (მაგალითად: დროშა, ღომები, ხე, რტო, ხმალი) და მათი განლაგება ერეკლე II-ის მიერ გაცემული საგერბე კომპოზიციების აღწერილობებს მოგვაგონებს. ფიგურათა სიმბოლიკის შესახებ აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ფუტკრის ემბლემა, როგორც საყოველთად არის აღიარებული, ამ შემთხვევაშიც უთუოდ შრომისმოყვარეობის გამომხატველია.

50. თავადი მანველიშვილი

(1-175)

თავად მანველიშვილების საგვარეულო გერბი ჩვენთვის ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბედან“ არის ცნობილი⁴⁶³: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – შემობრუნებული ცხენი, ზედა მარცხენაში – სკიპტრისებრი ფიგურა, ქვედა მარჯვენაში – სასწორი, ქვედა მარცხენაში კი – აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი მკლავი; ფარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

“კავკასიის საგერბედან“ მანველიშვილების აბსოლუტურად იდენტური გერბი სტანისლავ დუმინის გამოცემაში – “რუსეთის იმპერიის სათავადზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომშიც შევიდა⁴⁶⁴.

51. თავადი მაქსიმენიშვილი

მაქსიმენიშვილების გერბი ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბემ“ შემოგვინახა⁴⁶⁵: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარში – ირიბად განთავსებული დროშა, ქვედაში კი – ცხვარი; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი.

ზუსტად ასეთივე საგერბე გამოსახულებას ვხვდებით ციხინსკის დასესხებულ სტანისლავ დუმინის “რუსეთის იმპერიის სათავადზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომშიც⁴⁶⁶.

(1-176)

52. თავადი მაღალაშვილი

(1-177)

მაღალაშვილების გერბი ვ. ციხინსკის გამოუქვეყნებელ მონოგრაფიაში, “კავკასიის საგერბემ“ არის დაფიქსირებული⁴⁶⁷: გაკვეთილ გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – სასწორი, ზედა მარცხენაში – ცალი ზეადმართული თათით სფეროს მპყრობელი ზურგისკენ თავშეტრიალებული ე. წ. არაპერალდიკურ მარცხენა მხარეს შებრუნებული მტაცებელი ფრინველი, ქვედა მარჯვენაში – ერთმანეთზე ისრისპირებით მაღლა ირიბად გადაჯვარედინებული ორი ისარი, ქვედა მარცხენაში კი – გული მასზე შემოდგმული ჯვრით; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადო მოსასხამი.

თავად მაღალაშვილების გერბის ამგვარივე გამოსახულება აქვს გამოცემული სტანისლავ დუშინსაც, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ფარს ქვეშ ლათინური წარწერის – “HONNEUM ET DIGNITE“ (“ღირსება და კეთილშობილება“) შემცველი საგერბე ლეგენდა ანუ დევიზი არის განთავსებული⁴⁶⁸.

53. თავადი მაყაშვილი

(1-178)

გ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ მაყაშვილებს მიძღვნილ ქვეთავში არც მათი გერბია მოყვანილი და არც გვარის წარსულთან დაკავშირებული ისტორიული ექსკურსი, აღნიშნულია მხოლოდ, რომ მაყაშვილები ჩალოყაშვილების საგვარეულოდან მომდინარეობენ⁴⁶⁹. სამაგიეროდ სტანისლავ დუშინს არნო შაფანჟონზე დაყრდნობით “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომში მაყაშვილებს მიკუთვნებული შემდეგი სახის საგერბე გამოსახულება მოჰყავს: გააკეთილი ფრანგული ფარის მარჯვენა ნახევარში – რუსული სამყურა ჯვარი, მარცხენაში – გველეშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგის ხატება. იქვე აღნიშნულია, რომ გერბი თავად ჩოლოყაშვილების საგვარეულო სიმბოლიკას ემთხვევა⁴⁷⁰. არადა ჩვენთვის რამდენიმე საკმაოდ სანდო წყაროდან – მიხეილ ვადბოლსკი, ვ. ციხინსკი, ცნობილი ჩოლოყაშვილების გერბი, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ, სრულიად განსხვავებულ კომპოზიციას წარმოადგენს. როგორც ჩანს, სავარაუდოდ მაყაშვილებისა და ჩოლოყაშვილების გერბები არნო შაფანჟონის ნაშრომში – “მცირე გოთას ალბომი“ თანხვდება ერთმანეთს.

54. თავადი მელიქიშვილი

თავად მელიქიშვილების საგვარეულო გერბი ვ. ციხინსკი “კავკასიურ საგერბეში“ არის დაფიქსირებული⁴⁷¹: მთლიან ფარში ამობრუნებულ (ისრისპირით ქვევით) ისარზე დადებული ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ხმალი, ტარით ზევით და შუბი, ბუნიკით ზევით; ფარის გარშემო – სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი.

(1-179)

ციხინსკის იქვე აზნაურ ლორის-მელიქიშვილების კუთვნილი 1864 წელს რუსეთის იმპერიაში ოფიციალურად დამტკიცებული გერბიც მოჰყავს, ვინაიდან მას, ისევე როგორც იოანე ბატონიშვილს⁴⁷², ეს ორი საგვარეულო – მელიქიშვილი და ლორის-მელიქიშვილი საერთო სომხური წარმოშობისად მიაჩნია. ლორის-

მელიქიშვილების (ლორის-მელიკოვების) სააზნაურო და საგრაფო გერბები ზევით უკვე განვიხილეთ დაწვრილებით.

მელიქიშვილების ციხინსკისეული გერბი “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში სტანისლავ ღუმინს აქვს გამოქვეყნებული⁴⁷³.

55. აზნაური გაბრიელ მირზაშვილი

1864 წლის 10 აგვისტოს რუსეთის უმაღლესი საიმპერიო ხელისუფლების მიერ ოფიციალურად დამტკიცდა სიღნაღის სამაზრო სასწავლებლის დამსახურებული ზედამხედველის აზნაურ გაბრიელ მირზაშვილის გერბი: სევადის ველის მქონე ფრანგული ფარი, გვერდებზე დაყოლებული რვა ოქროს მონეტით ანუ ე. წ. ბეზანტით, მთავარი ფარის შუაში მომცრო ფრანგულივე ოქროს ფონიანი ფარი ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ორი მეწამული ღუზით.

გერბი შესულია ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული, მაგრამ საერთო საგერბეში შეუტანელი საგვარეულო გერბების სპეციალურ კრებულში⁴⁷⁴.

გაბრიელ მირზაშვილის გერბის გამუსახულება ამასთანავე, მოგვიწოდებთ საგერბე განყოფილებაში შედგენილ დამტკიცებული გერბის მფლობელი სრულიად რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების დასურათებულ ნუსხაშიც არის განთავსებული⁴⁷⁵.

56. აზნაური ივანე მირზაშვილი

რუსეთის იმპერიის შეიარაღებული ძალების 1829 წლის თურქული კამპანიის დროს მუსლიმ ცხენოსანთა პოლკის მეთაურის თარჯიმანის, გუბრნიის მდივნისა და ქართველი აზნაურის ივანე მირზაშვილის (მირზოევის) გერბი “უმაღლესად დამტკიცდა“ 1843 წლის 13 მარტს: გადაკვეთილი ფრაგული ფარი გაკვეთილი ქვედა ნახევრით; ფარის ზედა მთლიან ნაწილში – ოქროზე სევადის სანახევროდ ამოხიდული მეწამულ თვალებიანი და ენიანი ფრთებგაშლილი არწივი, ქვედა მარჯვენაში – მეწამულზე ვერცხლის ღრუბლიდან, მარცხნიდან გამომდინარე ოქროს ტარიან მოღუნულ ვერცხლის ხმალ მომარჯვებული ოქროს ჯავშნიანი მკლავი, ქვედა მარცხენაში კი – ლაუვარდზე მერკურის ოქროს კვერთხი ვერცხლის ფრთებით.

აღწერილი გამოსახულება შეტანილი არის კრებულში, რომელშიც “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბეში“ არ შესული თუმც კი ოფიციალურად გაფორმებული გერბებია განთავსებული⁴⁷⁶.

ივანე მირზაშვილის გერბი XX საუკუნის დასაწყისში ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში შედგენილ “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბის მფლობელი სათავადაზნაურო გვარების ილუსტრირებულ ხელნაწერ ნუსხაშიც არის მოთავსებული⁴⁷⁷.

გერბის შემადგენელი ფიგურებიდან ხმლიანი მკლავი, როგორც საბრძოლო იარაღის შემცველი სიმბოლო, ჩვენი აზრით შესაძლოა თურქეთთან ომში ივანე მირზაშვილის მონაწილეობას ასახავდეს.

57. თავადი მიქელაძე

მიქელაძეთა გერბი ყოველგვარი კომენტარის გარეშე ვ. ციხინსკის მოჰყავს “კავკასიის საგერბეში”⁴⁷⁸: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა-მარჯვენა მოთხედში – დროშა, ზედა მარცხენაში – კოშკი, ქვედა მარჯვენაში – სასწორი, ქვედა მარცხენაში კი – ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული სკიპტრა და აღმოსავლური ხმალი, ტერით ზევით; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი.

58. თავადი მხეიძე

ჩვენთვის ცნობილი ქართული საგვარეულო ჰერალდიკის წყაროებიდან მხეიძეთა გერბს ვერსად ვხვდებით. მიუხედავად ამისა სტანისლავ დუმინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში, როგორც თავად მიუთითებს მხეიძეთა გვარის წარმომადგენელთაგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე მათი შემდეგი სახის გერბი აქვს გამოქვეყნებული⁴⁷⁹: გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა ორად გაკვეთილი ნახევრის მარჯვენა ნაწილში – ლაჯვარდზე ოქროს ქნარი და ვერცხლის შურდული,

მარცხენაში – მეწამულზე ოქროს ორი გვირგვინით თანხლებული შვეულად, ტარით მადლა გამოსახული ხანჯალი, ფარის ქვედა ნახევარში კი – ვერცხლზე სევადის ძაღლი. სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამით გარშემორტყმული ფარის ქვეშ ვერცხლის ბაფთაზე სევადის ლათინური ასოებით გადმოცემული ლეგენდა ანუ დევიზი – “FACE TE IPSUM“ მდებარეობს.

გერბის წარმომავლობა და ის, თუ რამდენად შეესაბამება იგი სინამდვილეში მხეიძეთა ძველ საგვარეულო ჰერალდიკურ სიმბოლოებს ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით გაურკვეველი რჩება.

(1-180)

59. თავადი ნაკაშიძე

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ნაკაშიძეების გერბი შემდეგნაირად გამოიყურება⁴⁸⁰: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – მებრუნებული პელიკანი, ზედა მარცხენაში – სპირალისებრი ფიგურა (ლოკოკინა?), ქვედა მარჯვენაში – ორი ერთმანეთზე მაცქერალი ფრინველი, ხოლო ქვედა მარცხენაში – კვლავ პელიკანი; ფარი ორ ფარისმტვირთველ ღოღს უპყრია, ყოველივე კი სათავადო გვირგვინით შემკულ სათავადოვე მოსასხამზეა განლაგებული.

(1-181)

(1-182)

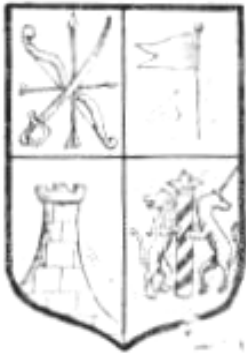
საინტერესოა, რომ სტანისლავ დუშინს “კავკასიის საგერბედან“ გადმოღებულ აღწერილ გამოსახულებასთან ერთად ნაკაშიძეთა გერბის არნო შაფანჟონისეული ვარიანტიც მოჰყავს⁴⁸¹: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის პირველ და მეოთხე ნაწილებში – სევადზე, ოქროს გვირგვინი და მის ქვეშ, შებრუნებული დაწვენილი აღმოსავლური ხმალი, მეორეში – ლაჟვარდზე, სამი მარცხნიდან სალტისებრ განთავსებული ვერცხლის ამოტრიალებული ნახევარმთვარე, მესამეში კი – მეწანულ ფონზე, ზურმუხტის მიწაზე გაქცეული შებრუნებული ხარი; ფარი სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მანტიით არის გარსშემოხვეული.

60. თავადი ნიჟარაძე

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ მოთავსებული ნიჟარაძეების სრულიად უკომენტარო, მეტად ძნელად გასარჩევი და ძლიერ ცუდად შემონახული გერბის შესახებ მარტოოდენ იმის თქმა შეიძლება, რომ სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მანტიაზე გამოსახული მთლიანი საგერბე ფარის ძირითად ელემენტს ზურგზე კოშკ შემოდგომული შებრუნებული სპილო უნდა წარმოადგენდეს⁴⁸². “კავკასიის საგერბის“ გარდა გერბი ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკასთან დაკავშირებულ არც ერთ ჩვენთვის ნაცნობ წყაროში არ გვხვდება.

61. თავადი ორბელიანი

ორბელიანების საგვარეულო ჰერალდიკა, ჩვენს მიერ ზევით, ტიპოლოგიურად პირობითად გამოყოფილ და დახასიათებულ, გერბების ბარათაშვილ-ორბელიანთა ჯგუფს (გ ბ-ო ჯ) განეკუთვნება. წინამდებარე ნაშრომში სათითაოდ განხილული ბარათაშვილების, ჯამბაკურ-ორბელიანებისა და ორბელიანების საგერბე ფარები, მათში განთავსებული ფიგურებით თითქმის სრულიად არ გამოირჩევა ერთმანეთისგან, სხვაობა კი ძირითადად ფარსშიდა ელემენტების მდებარეობასა და გადანაწილებაში ვლინდება. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ შესული ორბელიანების საგვარეულო გერბი წარმოადგენს⁴⁸³: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – მოზიდულ მშვილდისარზე ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული ხმალი და შუბი, ზედა მარცხენაში – დროშა, ქვედა მარჯვენაში – კედელში ისარ გასობილი კოშკი, ხოლო ქვედა მარცხენაში – ორ უკანა ფეხებზე შემდგარ ღომს შორის მოთავსებული სვეტი; ფარს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

მსგავსი გამოსახულება ორბელიანთა გერბისა მიხედვით ვადბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაშიც“ არის დაფიქსირებული⁴⁸⁴. მხოლოდ, იმ განსხვავებით, რომ ფარის პირველ ნაწილში ორ სწორკუთხად გადაჯვარედინებულ ისარზე, ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული მშვილდი და ხმალია დადებული; მესამე მეოთხედში კოშკის კედელში ისარი არ არის შერჭობილი, მეოთხეში კი სვეტის ცალ მხარეს ლომის ნაცვლად მარტორქაა აღბეჭდილი.

/ორბელიანთა გერბი ვადბოლსკის მიხედვით/ (1-183)

ორბელიანების ადრეულ საგვარეულო ჰერალდიკურ სიმბოლიკას სომეხი ისტორიკოსი და მკვლევარი ი. ორბელიანიც ეხება⁴⁸⁵. იგი თვლის, რომ ამ გვარის, როგორც ქართული, ისევე სომხური შტოების ემბლემას მტაცებელი ფრინველის – ორბის ან არწივის გამოსახულება წარმოადგენდა. ი. ორბელი დიდგვაროვანი ქართველი თუ სომეხი ორბელიანების ყოფილი მამულების საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე შეგროვებული, ადრეული და განვითარებული ფეოდალური ეპოქით დათარიღებული მეტწილ ბარელიეფური მასალის მისეულ ანალიზზე დაყრდნობით, მოცემულ არეში მდებარე სხვადასხვა არქიტექტურულ ძეგლებზე დატანებული ორბის თუ არწივის ფიგურებს ორბელიანთა “მეტყველ გერბად“ აცხადებს. ამ მოსაზრებას მისი შეხედულებით გვარის ქართული უღერადობაც, “ორბ-ი“ (ქართ. – მტაცებელი ფრინველი) – “ორბ-ელიანი“ უმაგრებს ზურგს.

ძნელი სათქმელია რამდენად ახლოს დგას ჭეშმარიტებასთან სომეხი მკვლევარის ორბელიანთა საგვარეულო ჰერალდიკასთან დაკავშირებული თეზისები, მაგრამ ერთი რამ ცხადია – თუ შუასაუკუნეებამდე არსებობდა კიდევ ტრადიცია ორბელიანთა დინასტიურ ემბლემად ორბის, არწივის მიჩნევისა, ამ ტრადიციას, როგორც ჩანს, XIX საუკუნემდე მაინც არ მოუღწევია, ვინაიდან არც ორბელიანების და არც მათი მონათესავე გვარების (ბარათაშვილი, ჯამბაკურ-ორბელიანი) გერბებში არანაირი ფრინველის ფიგურა არ გვხვდება.

62. აზნაური პირადოვი

“რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბეს“ ერთ-ერთ უკანასკნელ, XVIII ტომში⁴⁸⁶ ქართველ აზნაურებად მოსხენიებული პირადოვების 1905 წლის 9 ნოემბერს ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: ოქროს ველიან ფრანგულ ფარში ოქროს სამეურა ჯვრით დატვირთული ლაჟვარდის სწორკუთხა ჯვარი⁴⁸⁷. აღწერილი გამოსახულება იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის საგერბე განყოფილებაში შედგენილი ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი წარჩინებული გვარების დასურათებულ ხელნაწერ ნუსხაშიც არის შეტანილი⁴⁸⁸.

63. თავადი რატიშვილი

ქართული ჰერალდიკის ჩვენთვის ცნობილ წყაროებში რატიშვილების გერბის ორ ვარიანტს ვხვდებით. ერთი მათგანი მიხეილ ვაძბოლსკის აქვს დაფიქსირებული, მეორე კი ვ. ციხინსკის.

მიხეილ ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში” მოთავსებული თავად რატიშვილების საგვარეულო გერბი ამგვარად გამოიყურება: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი ცენტრში მცირე ფრანგულივე ფარით; ძირითადი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – მთის ფონზე, ბაზილიკური სამლოცველო, რომელსაც ფარის მპყრობელი შეაბჯრული მკლავი იფარავს, ზედა მარცხენაში – ციხესიმაგრის კედელი შუაში კოშკით, ქვედა მარჯვენაში – ლომთან შებმული მოყმე, ქვედა მარცხენაში – შებრუნებული გაქცეული ირემი, მცირე ფარში კი – ხმლოსანი მიქაელ მთავარანგელოზი⁴⁸⁹.

(1-184)

გერბს დართული ვაძბოლსკისეული განმარტებით გერბის ქვედა ორ ნაწილში რატიშვილებთან დანათესავებულ-დამოყვრებული ორი რუსული გვარის – ტელეპეევებისა და ობოლენსკების გერბების ელემენტებია ჩასმული⁴⁹⁰. ძირითადი ფარის ზედა მეოთხედაბში განლაგებული ზოგიერთ ფიგურას – ფარიანი მკლავსა და ციხე-კოშკს ქსნის ერისთავების გერბის ერთ-ერთი ვარიანტშიც ვხვდებით. ჩვენის ვარაუდით ეს მოვლენა იმით აიხსნება, რომ იოანე ბტონიშვილის მონაცემებით რატიშვილები ქსნის ერისთავებისგან მომდინარეობენ⁴⁹¹.

(1-185)

იოანე ბტონიშვილის მიხედვით რატიშვილები ქსნის ერისთავებს ენათესავებიან. ციხინსკი ამ მოსაზრებასაც იცნობს, მაგრამ საგერბე გამოსახულების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ უპირატესობას ეტყობა უფრო პირველ მოსაზრებას ანიჭებს.

თავად რატიშვილების გერბის ორივე ვარიანტი სტანისლავ დუშინის გამოცემაში – “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების” IV ტომშიც არის წარმოდგენილი⁴⁹³.

64. თავადი რობიტაშვილი

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში” რობიტაშვილების საგვარეულო გერბი ყოველგვარი განმარტებითი ტექსტის გარეშე არის მოთავსებული: მთლიან ფრანგულ ფარში პელიკანის ფიგურა; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი⁴⁹⁴.

“კავკასიის საგერბეს” დასესხებულ სტანისლავ ღუმინს რობიტაშვილების გერბი “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების” IV ტომში აქვს გამოქვეყნებული⁴⁹⁵.

(1-186)

65. თავადი რუსიშვილი

რუსიშვილების გერბი ჩვენთვის ვ. ციხინსკის ხელნაწერი “კავკასიის საგერბედან” არის ცნობილი: მთლიან ფარში მოსიარულე მარტორქა ანუ მონოცეროსი; ფარს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს⁴⁹⁶.

“კავკასიის საგერბედან” თავად რუსიშვილების გერბის ზუსტად ასეთივე გამოსახულება ქართულ წარჩინებულ საგვარეულოებს მიძღვნილ სტანისლავ ღუმინის გამოცემაშიც არის შესული⁴⁹⁷.

(1-187)

66. თავადი სავარსამიძე

(1-188)

სავარსამიძეთა საგვარეულო გერბი ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში” შემოგვინახა: გაკვეთილი ფარი თავში, გაქცეული ცხენით, მარჯვენა ნაკვეთში მალტური ჯვრით დატვირთული და კენწეროში ჯვრითვე დაგვირგვინებული სვეტი, მარცხენაში კი სამ შვეულად განლაგებულ დროშაზე პერპენდიკულარულად დადებული აღმოსავლური მახვილით⁴⁹⁸.

ციხინსკის ლიტერატურის სახით სავარსამიძეთა გერბის შესახებ დამოწმებული აქვს “Дворянская родословная книга, т. IV”

67. თავადი სიღამონ-ერისთავი

სიღამონ-ერისთავები, როგორც ზევით აღვნიშნავდით (იხ: ერისთავი არაგვისა) არაგვის ერისთავების მონათესავე სათავადო გვარად მიიჩნევა. ამიტომ არ უნდა გავიკვირვოთ, რომ ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ მათი ჰერალდიკური ფარები ერთმანეთის გვერდიგვერდ, არაგველ ერისთავთა საგვარეულო სიმბოლიკას დათმობილ ქვეთავში არის განლაგებული. ციხინსკის ამ ჯერაც გამოუცემელ ხელნაწერ ნაშრომში სიღამონ-ერისთავების კუთვნილი შემდეგი სახის ორიგინალური გერბია წარმოდგენილი: გაკვეთილ-გადაკვეთილი გერმანული ფარი, ცენტრში მომცრო მალტური ჯვრით; ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – მხარზე შუბ გადაღებული მხედარი, ზედა მარცხენაში – მარცხნიდან და მარჯვნიდან თითო შუბით თანხლებული ციხესიმაგრე მის თავზე გამოსახული გვირგვინით, ქვედა მარჯვენა მეოთხედში – ტახის ეშვებიანი მოჭრილი თავი, ქვედა მარცხენაში კი – მშვილდისრის მპყრობელი ღრუბლიდან გამომავალი მკლავი⁴⁹⁹.

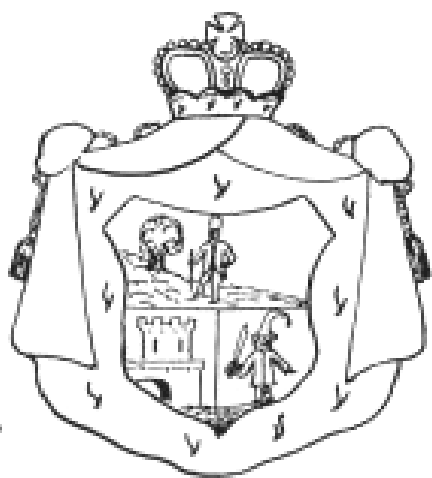

(1-189)

სიღამონ-ერისთავების სათავადო გვირგვინითა და მოსასხამით შემკული ზუსტად ასეთივე გერბი სტანისლავ ღუმინს აქვს გამოქვეყნებული⁵⁰⁰.

არაგვის ერისთავების საგვარეულო გერბის სხვადასხვა ვარიანტებისა და სიღამონ-ერისთავების საგერბე ფარის შემადგენელ ემბლემებს შორის საერთო მხოლოდ ციხესიმაგრის და შუბების ფიგურების მეშვეობით შექმნილი კომპოზიცია არის.

68. თავადი სოლოლაშვილი

(1-190)

სოლოლაშვილების გერბი ქართულ გერბთმცოდნეობასთან დაკავშირებული ჩვენს ხელთ არსებული წყაროებიდან, მარტოოდენ ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ გვხვდება⁵⁰¹: გადაკვეთილი ფარის ქვედა ნაწილი ორად არის გაკვეთილი, ფარის ზედა ნახევარში – შეფოთილი ხე და ჯოხზე თუ ხმაღზე დაყრდნობილი მამაკაცის ფიგურა, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – ღია ჭიშკრიანი ციხე-კოშკი, ქვედა მარცხენაში კი – შემართული აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი აღმოსავლურადვე შემოსილი მამაკაცი; ფარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს.

69. თავადი სუმბათაშვილი

ვ. ციხინსკის, “კავკასიის საგერბეში“ სუმბათაშვილების გერბის ორი ერთმანეთისგან მცირედ განსხვავებული ნიმუში აქვს მოყვანილი⁵⁰². პირველ მათგანში: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარი ორად არის გაკვეთილი, ხოლო ქვედა – სამად, ფარის ცენტრში კი მცირე ფრანგული ფარია მოთავსებული; ძირითადი საგერბე ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – წინა თათებით დრშის მპყრობელი ცხვარი, ზედა მარცხენაში – ფრთებგაშლილი მტრედი ზეთისხილის რტოთი ნისკარტში, ქვედა მარჯვენაში – ხმალ შემართული შებრუნებული ლომი, მის ფერხით კი კვერთხი და სფერო, ქვედა შუა ნაწილში – ნოეს კიდობანი არარატის მწვერვალზე, ქვედა მარცხენაში – სფეროსა და სკიპტრის მპყრობელი ორთავიანი გვირგვინოსანი არწივი, ცენტრალურ მცირე ფარში კი – ღვთისმშობლის ხატება; ფარისმპყრობლებს ორი ლომი წარმოადგენს; ყოველივე კი სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამით არის გარშემორტყმული. სუმბათაშვილების გერბის მეორე ციხინსკისეული ვარიანტი ამგვარად გამოიყურება: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარი შუაში მცირე ფარით, მთავარი ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – შემობრუნებული გვირგვინოსანი ჰერალდიკური ლეოპარდი, მის გვერდით კი სამეფო ტახტი, ზედა მარცხენაში – ბრჭყალებით ხმლისა და რტოს მპყრობელი ფრთებგაშლილი არწივი ნისკარტში და თავზე თითო გვირგვინით, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – აბჯრის, დროშებისა და იარაღის კომპოზიცია, ქვედა მარცხენაში – ხმლიანი ლომი, მის გვერდით კი სამეფო ტახტი, სკიპტრა და სფერო, ცენტრალურ მცირე ფარში – მზე, ყოველივეს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი.

(1-191)

ორივე საგერბე გამოსახულება “რუსეთის იპერიის სათავადზანაურო საგვარეულოების“ IV ტომში სტანისლავ დუმინს აქვს გამოქვეყნებული⁵⁰³.

(1-192)

იოანე ბატონიშვილის ცნობით სუმბათაშვილები სომხური წარმოშობის თავადები არიან⁵⁰⁴. ალბათ სწორედ ამაზე მიუთითებს მათი გერბის ერთ-ერთ ვარიანტში განთავსებული არარატის მთისა და ნოეს კიდობანის კომპოზიცია. ამასთანავე შესაძლოა წარღვნის ლეგენდას უკავშირდებოდეს ნისკარტით ზეთისხილის ტოტის მჭერელი მტრედის ფიგურაც. საერთოდ

სუმბათაშვილების გერბები, განსაკუთრებით პირველი მათგანი ქართული საგვარეულო ჰერალდიკისთვის საკმაოდ არქაულად გამოიყურება და ამავდროულად კომპოზიციურადაც იმგვარად არის შედგენილი, რომ ძნელი წარმოსადგენია XIX საუკუნეში იყოს წარმოქმნილი.

ჩვენის აზრით მთელი რიგი ნიშნებით, მაგალითად: ფიგურებით ფარის ზედმეტად გადატვირთული ნაწილებით ან ცენტრში ღვთისმშობლის ხატების განთავსებით თუ ვიმსჯელებთ გერბი XVIII საუკუნეს, უფრო ზუსტად კი ქართული გერბთმცოდნეობის ერეკლე II-ის დროინდელ პერიოდს უნდა დავუკავშიროთ.

70. თავადი სულთანუმიანი

სომხური წარმოშობის ქართლ-კახეთის თავად სულთანუმიანთა გერბი ერთ-ერთი უძველესია ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში. იგი ერეკლე II-ის მიერ 1786 წელს სათავადო ტიტულთან ერთად შამირ სულთანუმიანისთვის არის ბოძებული, სპეციალური სიგელით, რომლის ტექსტიც სრულად მოგვყავს ქვემოთ:

“წყალობითა ღვთისითა იესიან დავითიან სოლომონიან პანკრატოვანმა საქართველოს ცხებული მეფის თეიმურაზის ძემან, მეფემან ქართველთამან და მეფემან კახთა კანონიერმა მბრძანებელმან სამცხე-საათაბაგოსამან, ყაზახისა, ბორჩალოსი, შამშადილისა, კახისა, შირაქისა, შირვანისა მფლობელმან, განჯისა და ერევნისა ფლობით მპყრობელ-მქონებელმან მეორემან ირაკლიმ (ბრძანა): დაე უწყოდეს ყველამ, რომ რადგანაც ახალ ჯულფელი სულთნის შვილს შამირს და მის წინაპრებს წინანდელი შაჰების და ნადირშაჰის დროს ჰქონდათ ჩვენი წინაპრებისა და ჩვენი სიყვარული და ერთგულება მას შემდეგ რაც ისინი გადასახლდნენ აზიაში, და რადგანაც მან (შამირმა) ამჟამად კვლავ გამოამჟღავნა შორეული ინდოეთიდან ასეთივე სიყვარული და ერთგულება და მრავალგვარი სამსახური ჩვენს სამეფოს ერთგულებითა და სასარგებლო ცნობებს მოწოდებით, ამიტომ გვიბოძებია მისთვის ქართველი თავადის წოდება, რათა იგი და მისი კანონიერი შვილები, სადაც არ იყვნენ ისინი, დატკბენ იმავე უფლებებით, უპირატესობით და პატივისცემით, როგორითაც შთამომავლობითი ქართველი თავადები (სტკბებიან) და ჩვენ ამით (ამა სიგელით) ვუწყალობეთ მას ეს გერბი: მრგვალი ფარი ოქროს შუაგულითა და გემით შუაში. გემი ნიშანია კეთილსაქმისკენ მიმართული კეთილდღეობისა და მუდამუვობისა. გემის შუაში აღმართულია კლდე, როგორც ნიშანი სიმტკიცისა, კლდეზე აღმართულია მკლავი – ნიშანი ძალაუფლებისა, ხელში დურბინდი, ნიშნად შორსმჭვრეტელობისა. კლდეზე დარგულია მსხმოიარე ვაშლის ხე პატივისცემისა და ნაყოფიერი მოქმედების ნიშნად.

ვუწყალობეთ რა მას ყოველგვარი თავადური უპირატესობა ჩვენ პირადად მოვაწერეთ ხელი და დაეუსვით სამეფო ბეჭედი.

დაწერილია ჩვენ სასახლეში დედაქალაქ ტფილისში ჩვენი მდივანბეგის თუმანიშვილის ხელით შამირ სულთანის გუჯასპის თავადის სახელზე.

ქრისტეს შობიდან 1786 წელს. ჩვენი მეფობის ორმოცდამესამე წელს, ქორონიკონსა 474⁵⁰⁵.

სხვათა შორის შამირი იყო ერთი იმ სომეხ დიდგვაროვანთაგანი, რომლებიც ერეკლე II-ს თავაზობდნენ ქართლ-კახეთისა და სომხეთის ერთ პოლიტიკურ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას ქართველთა პრიორიტეტით.

ცალკე გვსურს შევჩერდეთ გერბში შემავალი გემის ფიგურის სიმბოლიკის ერეკლესეულ განმარტებაზე, რომელიც ამ ემბლემას “კეთილსაქმისკენ მიმართული კეთილდღეობისა და მუდმუფობისა“ ნიშანს უწოდებს. ამასთან დაკავშირებით უპრიანი იქნებოდა მოგვეყვანა საერთაშორისო სიმბოლიკისა და ემბლემატიკის რუსი სპეციალისტის ვ. პოხლიობკინის სიტყვები – “პირველყოფილი წარმართული დროიდან მოყოლებული ყველა ზღვისპირა ხალხში გემის ემბლემატიკა დასახული მიზნის წარმატებით (благополучно) მიღწევას აღნიშნავდა.“ აქედანვე მომდინარეობს იდიომა: “счастливого плавания“⁵⁰⁶. აგრეთვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ერეკლე მეფის ან მისი რაიმე სახის ჰერალდიკური სამსახურის მიერ შედგენილი სულთანუმინების საგერბე კომპოზიციის შემადგენელი კლდე – საზოგადოდ სიმბოლურად სიმტკიცეს განასახიერებს, ხე – ნაყოფიერებას, სიუხვეს⁵⁰⁷, მკლავი კი ძალაუფლებას. როგორც ვხედავთ, ჰერალდიკური სიმბოლიკის ერეკლე II-ისეული ხედვა თუ განმარტებანი აბსოლუტურად ეთანხმება საერთაშორისო ემბლემატიკურ სისტემას და სიმბოლურ ცნობიერებას.

71. თავადი ფავლენიშვილი

ფავლენიშვილების გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერი “კავკასიის საგერბედან“ არის ჩვენთვის ცნობილი⁵⁰⁸: მთლიან ფარში – შეფოთილი ხე გარსშემოსხვეული ვაზით; ფარი სათავადო მოსასხამითა და გვირგვინით არის შემკული. გერბთან დაკავშირებული წყაროების ჩამონათვალში ვ. ციხინსკი ვლადიმერ ლუკომსკის გლიპტიკურ, ბეჭდების კოლექციასაც იხსენიებს. აქედან გამომდინარე შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ფავლენიშვილების კუთვნილი საგერბე გამოსახულება აღბეჭდილი იყო მათ საგვარეულო

(1-193)

ლუკის ბეჭედზე, რომელიც, როგორც ჩანს ლუკომსკის მიერ რევოლუციის შემდგომ ორგანიზებული ე. წ. საგერბე მუზეუმის ექსპონატებს შორის იყო შემონახული. სწორედ ამ მუზეუმის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა ხსენებული გლიპტიკური კოლექციაც. სადღეისოდ საგერბე მუზეუმის მასალები სანქტ-პეტერბურგის რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო არქივის სპეციალურ ფონდშია დაცული⁵⁰⁹.

72. აზნაური ფანჩულიძე

მიხეილ ვაძბოლსკის მიერ “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“ დაფიქსირებული ფანჩულიძეების გერბი მეტად ორიგინალურია ქართული საგვარეულო გერბთმცოდნეობისათვის: გაკვეთილი პოლონური ფარის თავში – ფრთებგაშლილი არწივი, ფარის მარჯვენა ნაწილში – ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული მშვილდ-

ისარი და კაპარჭი, მარცხენაში კი – შებრუნებული ნახევარმთვარე; ფარს გვირგვინითა და სამი ფრთით დამშვენებული მუზარადი ადგას თავს⁵¹⁰.

ახნაურ ფანჩულიძეთა თითქმის ასეთივე გერბი ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაშიც გვხვდება⁵¹¹. ვადბოლსკისეულ ნიმუშთან შედარებით განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ ფარი, რუსული ჰერალდიკისთვის ჩვეული ფრანგული ფორმისა არის, ფარსგარე ატრიბუტებს კი ლამბრეკენი აქვს დამატებული. ამგვარად, აღნიშნული ელემენტების გათვალისწინებით, ფანჩულიძეების კუთვნილ ლუქის ბეჭედზე ამოტვიფრული გამოსახულება რუსეთის

(1-194)

(1-195)

იმპერიის კლასიკური საახნაურო გერბის იერს იძენს. გარდა ამისა ოსკარ გეტლინგის არქივში ვადბოლსკის მიერ წარმოდგენილის აბსოლუტურად იდენტური საგერბე გამოსახულებიანი ბეჭედიც არის დაცული⁵¹², რომლიდანაც ჰერალდიკური დაშტრიხვის მეშვეობით შევიტყობთ, რომ ფანჩულიძეების გერბის თავი ოქროს ევლიანია, ქვედა მარჯვენა განაკვეთი კი – მეწამულისა.

73. თავადი ფალავანდიშვილი

ფალავანდიშვილთა გერბი, შეიძლება ითქვას ერთი კლასიკური მაგალითთაგანია იმისა, თუ როგორ გამოიყენებოდა საქართველოში რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ დაუმტკიცებელი საგვარეულო გერბები.

(1-196)

1831 წელს გარდაცვლილა, საფლავის ქვაც იმავე დროის არის და აქედან გამომდინარე საგვარეულო გერბიც ბუნებრივია 1831 წელზე გვიან მაინც აღარ შეიქმნებოდა.

ამრიგად უეჭველად დგინდება, რომ უკვე XIX საუკუნის დამდეგისთვის ფალავანდიშვილებს საკუთარი კლასიკური ჰერალდიკური ფორმის საგვარეულო გერბი გააჩნდათ: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში კლდეზე აღმართული კოშკია გამოსატყული, ზედა მარცხენა მეოთხედში – კვარცხლბეკზე

1831 წელს გარდაცვლილა, საფლავის ქვაც იმავე

(1-197)

შემდგარი კიდებგაფართოებული, “ბოლნურისებრი“ ჯვარი, მესამეში – ირიბად დადებული მოღუნული ხმალი ტარით ზევით, მეოთხეში კი – კვართი. ასეთივე გამოსახულება თბილისის სიონის ტაძრის ეზოს გარდა ვ. ციხინსკის “კავკასიურ საგერბეშიც“ არის დაფიქსირებული⁵¹³. ფალავანდიშვილთა გერბს საფლავის ქვაზე საეკლესიო ატრიბუტიკა აკრავს გარს, ციხინსკისთან კი – სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მანტია. სხვათაშორის ვ. ციხინსკის ზუსტად ასეთივე საგერბე კომპოზიცია მოჰყავს თავად ამირეჯიბების საგვარეულო გერბის დახასიათებისას, რასაც იგი იმით ხსნის, რომ ამირეჯიბები სწორედ ფალავანდიშვილებისგან მოდინარეობენ და ამ გვარის ერთ-ერთ შტოს წარმოადგენენ⁵¹⁴.

(1-198)

საინტერესოა და ამასთანავე საკმაოდ უცნაურიც რომ, მიხეილ ვაძბოლსკის თავის წიგნში “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“ თავად ფალავანდიშვილთა გერბად ზემოთ აღწერილისგან სრულიად განსხვავებული გამოსახულება მოჰყავს: გააკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი ცენტრში მცირე ფართო, ზედა მარჯვენა ნაწილში – საგვარეულო (ვითარც მას ვაძბოლსკი უწოდებს) ციხესიმაგრის კოშკიანი კედელი ჭიშკარში ჩამდგარი მეომრით, ზედა მარცხენაში – სამი შვიდქიმიანი ვარსკვლავი ორი ერთზე, ქვედა მარჯვენა მეოთხედში – შემოტრიალებული ირემი, ქვედა მარცხენაში – სარტყელი მარცხნიდან, ხოლო მცირე ფარში კი – შვიდ ხუთქიმიან ვარსკვლავს შორის მოთავსებული დამხობილი ნახევარმთვარე მასზე შემოდგმული ჯვრით⁵¹⁵.

სამწუხაროდ სადღეისოდ ვერაფერს ვიტყვით იმის შესახებ თუ რა წყაროებით სარგებლობდა მიხეილ ვაძბოლსკი ამ შემთხვევაში, საიდან აქვს მას მოძიებული ფალავანდიშვილთა ეს ორიგინალური გერბი და რატომ სრულიად არ ემთხვევა იგი ჩვენთვის უკვე ცნობილ 1831 წლამდელ გერბს იოსებ გიორგის ძის საფლავის ქვიდან და ციხინსკის ხელნაწერიდან.

74. თავადი ყარალაშვილი

(1-199)

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ მოთავსებული ყარალაშვილების გერბი შემდეგნაირად გამოიყურება⁵¹⁶: გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარში – ზურმუხტზე ოქროს ორი ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებული მოღუნული ხმალი, ტარებით მადლა, ხოლო ქვედაში – მეწამულზე ორი ასევე ირიბად გადაჯვარედინებული ისარი, მათ თავზე კი დაწვენილი ნახევარმთვარე; ფარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს. აღსანიშნავია, რომ ამ საგერბე კომპოზიციაში, მისი შემადგენელი ელემენტების ჰერალდიკური დაშტრიხვის გზით ფარის ნაწილებისა და ფიგურების ფერები არის გადმოცემული, რაც სამწუხაროდ ფრიად იშვიათი მოვლენაა “კავკასიის საგერბეში“.

ვ. ციხინსკის მიერ დაფიქსირებული ყარაღაშვილების ზემოთ აღწერილი გერბი, ყოველგვარი ცვლილებების გარეშე სტანისლავ დუმიანს აქვს გამოქვეყნებული “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში⁵¹⁷.

იოანე ბატონიშვილი ყარაღაშვილებს თემურ ლენგის ღაშქრობების უამს საქართველოში “თურქისტანიდან“ გადმოსახლებულებად მიიჩნევს⁵¹⁸. ამიტომ არ არის გამორიცხული, ფარში მოთავსებული ორიენტალისტური ფიგურა – ნახევარმთვარე სწორედ ამ ცნობის გამომხატველი იყოს.

75. აზნაური ყარაღაშვილი

ძლიერ საინტერესო დამტკიცებული გერბი ჰქონდა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე დაწინაურებულ მემკვიდრეობით ექიმებს აზნაურ ყარაღაშვილებს ანუ “ყარაევებს“⁵¹⁹.

დარეჯან დედოფლის მიერ კარის ექიმის იოანე ყარაღაშვილისადმი გაცემული “მოწმობის წიგნში“, ვკითხულობთ: “მისცემიესთ, ესე საქართველოს აზნაურთა იოანეს, პეტრეს, ანდრიას და ანტონის ყარაევთა მად, რომელ მისცემიათ მათ წინაპართა თუისგან სამკუიდროდ ღერბი ესე, რომელიც გამოსატულ არს ფარსა ზედა განყოფილ ორად, მარჯვენით კერძო ტრედის ფერს მინდორსა ზედა არს გველ ოქროისა ამაღლებულ მსგავსი რვისა ციფრისა თავზე მართვით და რაოდენმე მარჯვენით კერძო მიდრეკილ, მარცხენით უკუე შავსა მინდორსა ზედა მარჯვენისა ხელსა შინა აღმოხდილ ხრმალი ვერცხლისა განმკვეთრად მიქცეულ მარჯვენით კერძო: პირველსა მინდორსა ზედა გუელ მნიშვნელობს აქიმობითსა მეცნიერებასა შთ ამომავლობათა ამათსა; მეორესსა ზედა ხელი ჰნიშნავს სამხედროსა ღუაწლსა მათსა ზენა კერძო ფარისა გუირგუინი აზნაურობისა რიგითა დაფუნჯულთა ფრთითა გუირგუინს ქუეშე შლეში და მას შინა ღატი.

ხოლო ფარი უპყრიესთ მარჯვენით კერძო ღომსა და მარცხენით კერძო მხედარსა აღჭურვილსა, ესე ბეჭედი პაპასა მათსა აზნაურსა ანტონი ყარაევსა და მამასა მათსა იოსებს ანტონის ძეს მარად უხმარიესთ დასამტკიცებლად წერილთა მათთა.“⁵²⁰

საბუთში აღნიშნულია, რომ გერბი ყარაღაშვილთ “წინაპართა თუისგან სამკუიდროდ“ ჰქონიათ და მას ჯერ კიდევ იოანეს ბაბუა აზნაური ანტონი მოიხმარდა. აქედან გამომდინარე საფიქრებელია, რომ საგვარეულო სიმბოლოების ყარაღაშვილებს უკვე XVIII საუკუნის დასაწყისშივე გააჩნდათ, რაც კიდევ ერთი დასტურია ქართული საგვარეულო ჰერალდიკური სიმბოლიკის სიძველისა.

75. აზნაური ყორღანაშვილი

1915 წლის 22 ოქტომბერს დავით ზურაბის ძე ყორღანაშვილს და მის შთამომავლობას საიმპერიო მთავრობის მიერ ოფიციალურად გაფორმებული შემდეგი სახის გერბი ებოძა: ღაუჯარდის ველიან ფრანგულ ფარში, ოქროს სამი, ერთი ორზე, რვაქიმიანი ვარსკვლავით თანხლებული ვერცხლის მთა⁵²¹.

1917 წლის რევოლუციის მიჯნაზე შექმნილი გერბი “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის“ ერთ-ერთ

უკანასკნელ, XX ტომში არის შესული⁵²². მცირე ხნის შემდგომ აზნაურ ყორღანაშვილების გერბი “უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი რუსეთის იმპერიის სათავადზანაურო გვარების ნუსხის“ 1917 წელს გამოცემულ დამატებით IV ტომშიც მოთავსდა⁵²³.

76. თავადი შალიკაშვილი

შალიკაშვილების გერბის რამდენიმე ნაირსახეობა არის დღემდე შემორჩენილი. ამთავან ორს ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ვხვდებით⁵²⁴. პირველ ვარიანტში გადაკვეთილი ფარის ზედა ნახევარში – ნახევარმთვარე და ექვსქიმიანი ვარსკვლავი, ქვედაში – ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ისარი, ხმალი და შუბი, გერბს სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი ამშვენებს; მეორე ციხინსკისეულ ნიმუშში, რომელშიც დაშტრიხვით ნაწილობრივ ჰერალდიკური ფერებიც არის გადმოცემული, გაკვეთილ-გადაკვეთილი

(1-200) ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – მეწამულზე ხმლისა და დროშის მპყრობელი შებრუნებული მხედარი, ზედა მარცხენაში – ოქროს თავი, ქვევით კი ლაჟვარდზე შვეულად გამოხატული აღმოსავლური ხმალი, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – ასევე ლაჟვარდზე წინა თათებით დროშის მჭერელი ცხვარი, ქვედა მარცხენაში კი – მეწამულზე ტალღოვანი ქამარი მის თავზე აღბეჭდილი მთლიანი წრით.

(1-201)

ამ ორი საგერბე გამოსახულების გარდა სტანისლავ დუშინს თავად შალიკაშვილების არნო შაფანჯონის მიერ დაფიქსირებული, ზემოთ აღწერილ ჰერალდიკურ ფართავან მეორე ვარიანტის მსგავსი გერბიც აქვს გამოქვეყნებული⁵²⁵: ფრანგული ფარის პირველ მეოთხედში – შებრუნებული მხედარი, მეორეში –

(1-202)

ირიბად გადაჯვარედინებული აღმოსავლური ხმალი და გასაღები, მესამეში – ჯვრიანი დროშის მპყრობელი ცხვარი, მეოთხეში – ქამარი მის შუაში და თავზე თითო მთლიანი წრით; ფარს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

77. მთავარი შერვაშიძე

1895 წლის 25 ოქტომბერს რუსეთის იმპერიის უმაღლესმა ხელისუფლებამ ოფიციალურად გააფორმა შერვაშიძეების საგვარეულო

გერბი⁵²⁶: ლაჟვარდის ველიან ფრანგულ ფარში ლეგენდარული ძმების დიოსკურების ემბლემა – ძველი ბერძნების მიერ “პილოს“-ად წოდებული თავსაბურავის მსგავსი, ოქროს ორი თექის ქუდია მოთავსებული, რომელთაგან ორივე თითო ოქროსავე რვაქიმიანი ვარსკვლავით არის დავირგვინებული; ფარი ორ ბიზანტიური ტიპის ფარისმტვირთველ გრიფონს უპყრია, ამასთანავე ფარს თავს ადგას საახნაურო მუზარადი სირაქლეშის სამი ფრთით; ლამბრეკენი – ლაჟვარდის, ოქროს სარჩულით; ყოველივე სათავადო გვირგვინიანი

სათავადოვე მოსასხამით არის გარსშემოსხვეული.

/შერვაშიძეთა გერბის პროექტი ჰეროლდის დეპარტამენტის დოკუმენტებიდან/ (1-203)

გერბი “საერთო საგერბის“ 1901 წელს გამოცემულ XVI ტომში შევიდა⁵²⁷, მცირე ხნის შემდგომ კი, 1906 წელს – “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბის მფლობელი რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების დასურათებული ნუსხის III წიგნშიც⁵²⁸.

ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში შემონახული შერვაშიძეების მრგვალი ფორმის საგერბე ბეჭედზე აგრეთვე დიოსკურების ემბლემა არის ამოტიფრული ჰერალდიკური ფარის გარეშე⁵²⁹.

აფხაზეთის მთავრების შერვაშიძეების ოფიციალურად დამტკიცებული გერბის სრული გამოსახულება სტანისლავ დუმინს აქვს გამოცემული რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების“ IV ტომში⁵³⁰. ასეთივე გერბი, ოღონდ ფარსგარე შესამკობლების გარეშე “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“ მიხეილ ვადბოლსკისაც აქვს გამოქვეყნებული⁵³¹. შერვაშიძეთა კუთვნილ საგერბე კომპოზიციას “საერთო საგერბედან“ ვ. ციხინსკიც იცნობს⁵³².

შერვაშიძეები, როგორც ცნობილია აფხაზეთის მთავრები იყვნენ. საქართველოს ამ მხარის ცენტრს კი დიდი ხნის განმავლობაში ქალაქი სოხუმი, იგივე ბერძნული კოლონია დიოსკურია წარმოადგენდა. ძველი კოლხიდის ამ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პოლისში მოჭრილ მონეტებზე, ქალაქის სახელის მიხედვით ლეგენდარული ძმების დიოსკურების, ჩვენს მიერ აღწერილი ემბლემა აღიბეჭდებოდა⁵³³. სწორედ აქედან გამომდინარე შერვაშიძეებმა, ვითარც სოხუმისა და მთლიანად აფხაზეთის მფლობელებმა თავიანთ გერბში ძმები დიოსკურების ანუ თვით ქალაქ სოხუმის, დიოსკურიის სიმბოლო გამოსახეს. საინტერესოა, რომ შერვაშიძეების საგერბე ემბლემა – მითიური ძმები დიოსკურების ქუდები, XX საუკუნის 60-იან წლებში სოხუმელი მხატვრის ნინო მასტიტსკაიას მიერ შესრულებული ლეო შერვაშიძის ექსლიბრისის კომპოზიციის ნაწილს შეადგენდა. ეს არის

ფაქტობრივად ერთადერთი ჩვენთვის ცნობილი ნიმუში საგერბე ექსლიბრისისა საქართველოში

საინტერესოა, რომ შერვაშიძეების საგერბე ემბლემა – მითიური ძმები დიოსკურების ქუდები, XX საუკუნის 60-იან წლებში სოხუმელი მხატვრის ნინო მასტიცკაიას მიერ შესრულებული ღეო შერვაშიძის ექსლიბრისის კომპოზიციის ნაწილს შეადგენდა. ეს არის ფაქტობრივად ერთადერთი ჩვენთვის ცნობილი ნიმუში საგერბე ექსლიბრისისა საქართველოში⁵³⁴.

ამრიგად, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ შერვაშიძეთა ჰერალდიკურ სიმბოლიკას ქართული საგვარეულო გერბებიდან უძველესი, ბაგრატიონების დინასტიისაზე უფრო ადრინდელი, ჯერ კიდევ I-II საუკუნიდან მომდინარე⁵³⁵ ფესვები გააჩნია.

78. თავადი ჩერქეზიშვილი

(1-204)

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ჩერქეზიშვილთა გერბის ორი ვარიანტია დაფიქსირებული⁵³⁶. პირველ მათგანში: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა და ქვედა მარცხენა მეოთხედებში – სამ-სამი მცირე სვეტი, ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენაში კი – აგრეთვე სამ-სამი ხუთქიმიანი ვარსკვლავი ერთი ორზე; ფარს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს. თავად ჩერქეზიშვილებს მიკუთვნებულ იქვე მოთავსებულ მეორე საგერბე ფარში სამი ხუთქიმიანი ვარსკვლავით დატვირთული

სარტყელია გამოსახული.

იოანე ბატონიშვილი გვარს ჩერქეზეთიდან გადმოსახლებულად მიიჩნევს⁵³⁷. ჩერქეზეთის გერბს მხარზე შუბშემოდებული მხედარი წარმოადგენს, მაგრამ მეზობელი კავკასიური მხარის ყაბარდოს საგერბე კომპოზიციაში კი, სწორედაც რომ, სამი ხუთქიმიანი ვარსკვლავია გამოსატული⁵³⁸. აქედან გამომდინარე იბადება, ჯერ-ჯერობით უპასუხოდ დარჩენილი კითხვა – ხომ არ შეიძლება ჩერქეზიშვილების გერბებისეული სამი ხუთქიმიანი ვარსკვლავი, მათი სამშობლოს, ჩერქეზეთის მახლობლად მდებარე მხარის, ყაბარდოს საგერბე ფარისეულ ვარსკვლავებს დავუკავშიროთ?

79. თავადი ჩიხუა

ჩიხუების საგვარეულო გერბი ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ დამტვბითი განმარტებების გარეშე, მარტოოდენ წყაროს მითითებით არის წარმოდგენილი⁵³⁹: მთლიან ფარში სავარაუდოდ მრგვალ ფარზე მოთავსებული ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული ისარი, ხმალი, შუბი და კვერთხი; ფარს სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს.

აღსანიშნავია, რომ გადაჯვარედინებული ისრის, ხმლისა და შუბისგან შემდგარი კომპოზიცია საკმაოდ ხშირია ქართულ საგვარეულო ჰერალდიკაში. მსგავსი გამოსახულება იგივე “კავკასიის საგერბეში“

მაგალითად მელიქიშვილების და შალიკაშვილების, ჩვენს მიერ ზევით განხილულ გერბებშიც გვხვდება.

80. თავადი ჩიჯავაძე

(1-205)

ფარში მფლობელის სლაგური ასოებით გადმოცემული ინიციალებიც “P. F.” არის განთავსებული⁵⁴¹.

ჩიჯავაძეების გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში,” არის დაფიქსირებული⁵⁴⁰: მთლიან ფარში ციხესიმაგრის კბილანებიანი კედელი და მის თავზე გასხივოსნებული ექვსქიმიანი ვარსკვლავია გამოსატული; ფარს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს ვარს.

სტანისლავ დუშინის ცნობას თუ ვენდობით, რომელსაც ჩიჯავაძეთა გერბი აქვს გამოქვეყნებული, გამოსახულება საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენლის საგერბე ბეჭდიდან არის გადმოდებული. დუშინი ამასთანავე

შენიშნავს, რომ ორიგინალში, ანუ ბეჭედზე საგერბე

81. თავადი ჩოლოყაშვილი

ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში ჩოლოყაშვილების კუთვნილ ლუქის ბეჭედზე შემდეგი სახის საგერბე კომპოზიცია არის ამოჭრილი⁵⁴²: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ოვალური, ე. წ. იტალიური ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – ხელში ხმლის მპყრობელი არქისტრატეგი მიქაელ მთავარანგელოზი, ზედა მარცხენაში – ძნელად გასარჩევი ფიგურის, სავარაუდოდ სამსხვერპლოს – გვირგვინიან სვეტზე ჩამოკიდებული ორი თხის მსგავსი ცხოველის თავის ქალის წინაშე ჩამუხლული

ვაცი, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – გველეშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგის ხატება, ქვედა მარცხენაში კი – აბჯარი და მის უკან ირიბად გადაჯვარედინებული დროშები და სხვადასხვაგვარი საჭურველი; თუ ბეჭედზე დატანებულ ჰერალდიკურ დაშტრისვას ვენდობით, ფარის ყველა ნაწილს ოქროს ფონი გააჩნია; გერბი სათავადო გვირგვინითა და მოსასხამით არის შემკული.

თავად ჩოლოყაშვილების გერბის ზუსტად ასეთივე გამოსახულება, დაშტრისვის გარეშე ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბესა”⁵⁴³ და მიხეილ ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაშიც”⁵⁴⁴ არის დადასტურებული.

(1-206)

82. თავადი ჩხეიძე, ერისთავი რაჭისა

ვ. ციხინისკის “კავკასიის საგერბეში“ ჩხეიძეებს მიკუთვნებულ საგერბე ფარში ერთმანეთის ქვეშ თანმიმდევრულად არის მოთავსებული ორი თარაზულად განლაგებული ექვსქიმიანი ვარსკვლავი, დაწვენილი მოღუნული ხმალი, აგრეთვე დაწვენილი ნახევარმთვარე, დროშა, ხუთი ისრით მომართული მშვილდი და ჩაჩქანი; ფარს სათავადო გვირგვინით შემკული სათავადო მოსასხამი აკრავს გარს⁵⁴⁵.

(1-207)

აღწერილის აბსოლუტურად იდენტური გამოსახულების გარდა სტანისლავ დუშინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში ჩხეიძეების არნო შაფანჟონის “გოთას მცირე ალბომიდან“ ცნობილი გერბი⁵⁴⁶ აქვს გამოქვეყნებული⁵⁴⁷: გადაკვეთილი ფრანგული ფარი, შუაში – მცირე ფრანგულივე ფარით; ძირითადი ფარის ზედა ნახევარში – ლაჟვარდზე, ვერცხლის გვირგვინი, მის ქვეშ ჰორიზონტალურად განთავსებული კვერთხით, ქვედა სეგადის ნაწილში – ვერცხლის ორ კოშკიანი ციხესიმაგრის კედელი თავზე ოქროს მალტური ჯვრით, ცენტრალურ მცირე ფარში კი – ზურმუხტის ფონზე ოქროს ვერძი; გერბი

(1-208)

სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამით არის გარსშემოხვეული. ჩხეიძეების გერბის პირველი ვარიანტი შედარებით ძველი, სავარაუდოდ XIX საუკუნისა უნდა იყოს, მეორე კი, როგორც ჩანს გვარის მიერ 1917 წლის კომუნისტური რევოლუციის შემდეგ ემიგრაციაში იხმარებოდა.

83. თავად ჩხოტუა, ჩხოტუა-ჭყონია

ჩხოტუებს რუსეთის იმპერიის მთავრობის მიერ “უმაღლესად დამტკიცებული“ გერბი არ გააჩნდათ. თუმცა ცნობილია მათი ასე ვთქვათ არაოფიციალური გერბი, რომლითაც გვარი ჯერ კიდევ იმპერიის არსებობის დროს სარგებლობდა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში გამოსახულია დაწვენილი ნახევარმთვარე მასზე დადგმული მალტური ჯვრით, ზედა მარცხენაში – გველეშაპის განმგმირავი წმ. გიორგის ხატება, ქვედა მარჯვენაში – შემობრუნებული მდგომარე ირემი, ქვედა მარცხენაში კი – ოქროს საწმისი; ფარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკობილი სათავადოვე მანტია. გერბი ფრანგ გენეალოგ ჟაკ ფერანს აქვს გამოცემული⁵⁴⁸.

(1-209)

გარს აკრავს სათავადო გვირგვინით შემკობილი სათავადოვე მანტია. გერბი ფრანგ გენეალოგ ჟაკ ფერანს აქვს გამოცემული⁵⁴⁸.

უკ ფერანისავე წიგნში არის დაფიქსირებული თავად ნიკოლოზ ჩხოტუას კუთვნილი პირადი საგერბე კომპოზიციაც. იგი ფაქტობრივად ჩხოტუებისა და ჭყონიების შერწყმულ გერბს წარმოადგენს და ფრიად საინტერესო პრეისტორია უკავშირდება: 1901 წელს ქ. ბათუმში შეუდგენილი თავადის ქალ პელაგია ჩხოტუასა და აზნაურიშვილ შალვა ყონიას მიერ ბათუმშივე 1905 წლის 24 სექტემბერს გაფორმებული და 1938 წლის 26 ივლისს ქ. სენტ-პრიაკში (საფრანგეთი) რუსეთის დიდი მთავრის კირილე ვლადიმერის ძის მიერ დამტკიცებული ადოფციის საფუძველზე მათი ძე თავადი ნიკოლოზ ჩხოტუა დედის მხრივ ბაბუის პლატონ ჩხოტუას პირდაპირ მემკვიდრედ არის აღიარებული.

ადოფცია დადასტურებულია და იურიდიულად რატიფიცირებულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მხრივაც 1920 წლის 20 ივნისს ქ. ქუთაისში. ევროპაში ცნობილი დიპლომატის მალტის ორდენის კავალრის თავად ნიკოლოზ ჩხოტუას (ჩხოტუა-ჭყონია) ტიტული, გვარ-სახელი და გერბი რეგისტრირებულია ლონდონში ინგლისის ყველაზე ავტორიტეტული სახელმწიფო ჰერალდიკური საზოგადოების – “College of Arms“-ის მიერ 1934 წლის 4 ივლისს⁵⁴⁹.

(1-210) პირადად ნიკოლოზ ჩხოტუას კუთვნილი, ზემოთ ხსენებული ადოფციის აქტიდან გამომდინარე შედგენილი საქვეყნოდ აღიარებული და ოფიციალურად ცნობილი ჩხოტუა-ჭყონიათა შერწყმული გერბი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: ფრანგული ფარის თავში – მეწამულ ფონზე სწორკუთხა ჯვარი, გაკვეთილ-გადაკვეთილი დანარჩენი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – დაწვენილი ნახევარმთვარე მასზე დადგმული მალტური ჯვრით, ზედა მარცხენაში – წმ. გიორგის ხატება, ქვედა მარჯვენაში – ირემი, ქვედა მარცხენაში კი – ოქროს საწმისი (ჩხოტუათა გერბი); ფარის ოთხად გაყოფილი მონაკვეთის ცენტრში მცირე ასევე ფრანგული ფარი ჭყონიათა გერბით: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ველის ზედა მარჯვენა და ქვედა მარცხენა ნაწილებში – თითო ტოლფერდა ჯვარი, ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენა მეოთხედებში კი – თითო აფრებ დაშვებული ხომალდი; მთავარ ფარს გარს არტყია მალტის ორდენის ჯაჭვი, მასზე ჩამოკიდებული მალტური ჯვრით; ქვევით ბაფთაზე წარწერილი ლათინური დევიზი: “IN DEO SPES MEA“ (სიტყასიტყვით: “იმედი მაქვს ღვთისა“); ეს ყოველივე მოთავსებულია სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მანტიით⁵⁵⁰.

84. თავადი ციციშვილი

(1-211)

მეოთხედში კი – ლაჟვარდზე, ოქროს სიუხვის რქა; ფარი სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამით არის შემკული. გამოსახულება საუკუნეზე მეტი ხნის შემდგომ, 1906 წელს ჰეროლდიის დეპარტამენტში შედგენილ “უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი სრულიად რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების ნუსხაშიც“ მოთავსდა⁵⁵².

ციციშვილების, აღწერილის ანალოგიური საგერბე კომპოზიცია გამოქვეყნებული აქვთ პ. ნ. პეტროვს “რუსეთის წარჩინებული გვარების ისტორიაში“⁵⁵³ და მიხეილ ვაძბოლსკის “საქართველოს ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში“⁵⁵⁴. აღსანიშნავია, რომ ვაძბოლსკი ლათინურ ლიტერას “სპირალის ძველთაძველ ნიშანს“ უწოდებს⁵⁵⁵. გერბს ცნობილი რუსი გერბთმცოდნის ალექსანდრე ლაკიერის გამოცემაში – “რუსული ჰერალდიკა“⁵⁵⁶ და ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეშიც“⁵⁵⁷ ვხვდებით. ციციშვილების გერბის გამოსახულება აგრეთვე, ფრანგი გენეალოგის ჟაკ ფერანის, ემიგრირებულ ქართველ წარჩინებულ საგვარეულოებს მიძღვნილ ნაშრომშიც არის შესული⁵⁵⁸.

საგერბე ფარში განთავსებული ემბლემებიდან სიუხვის რქა სიმდიდრესა და გულუხვობას აღნიშნავს. ამასთან დაკავშირებით, ნიშანდობლივია, რომ იოანე ბატონიშვილი ციციშვილებზე გვამცნობს – “ძველადვე მდიდარნი კაცნი“ იყვნენო⁵⁵⁹. დროშისა და მხედრის ფიგურები ჩვენი აზრით, ციციშვილთა წინაპრის ზაზა ფანასკერტელის, კვლავ იოანე ბატონიშვილის სიტყვებს თუ მოვიშველიებთ – “მხედართა წინამძღოლობას“⁵⁶⁰ უნდა უკავშირდებოდეს.

“რუსეთის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის“ 1800 წლის 22 ოქტომბერს გამოცემულ V ტომში შეტანილი თავად ციციშვილების ოფიციალურად დამტკიცებული გერბი შემდგენიარად გამოიყურებოდა⁵⁵¹: გააკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – ლაჟვარდზე, ირიბად, მარცხნიდან მარჯვნივ გამოსატული დახვეული მეწამული დროშა და შუბოსანი მხედარი თეთრ ცხენზე; ზედა მარცხენაში – ოქროზე, ლაჟვარდის ოვალური ფარი, ქვედა მარჯვენაში – ოქროზე, ლაჟვარდის სარტყელი მარცხნიდან მასზე აღბეჭდილი

ლათინური ლიტერით – “S“, ქვედა მარცხენა

(1-212)

85. თავადი წერეთელი

წერეთლების გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბეში“ არის დაფიქსირებული⁵⁶¹: უკუჩანგლისებრად გაყოფილი ფარის მარჯვენა ნაწილში – კბილანებიანი ციხეკოშკი გახსნილი ჭიშკრითა და სარკმლებით, მარცხენაში – დაწვენილი აღმოსავლური ხმალი, მის ქვეშ კი – კვარცხლბეკზე აღმართული სვეტი, რომელიც აქეთ-იქიდან ორ ღომს უპყრია, ფარის ქვედა ნაწილში – გველეშაპის განმგმირავი წმ. გიორგის ხატება; ფარს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

(1-213)

თავად წერეთლების ზუსტად ასეთივე გერბი აქვს გამოქვეყნებული სტანისლავ დუმინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში⁵⁶².

86. აზნაური წინამძღვრიშვილი

წინამძღვრიშვილების კუთვნილი საგვარეულო საგერბე გამოსახულება ჩვენთვის მხოლოდ მიხეილ ვაძბოლსკის მონოგრაფიიდან – “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“ არის ცნობილი⁵⁶³: ფრანგულ ფარში წრიული ორნამენტით შემოფარგლული სვეტი თავზე გვირგვინით, სვეტის მარჯვნივ – სწორკუთხა ჯვრიანი ალაში.

(1-214)

ვიზუალურად კომპოზიციას ნამდვილად არა აქვს კლასიკური გერბის ფორმა, მითუმეტეს რომ, როგორც ჩანს, თვით ფრანგული ტიპის ფარიც ვაძბოლსკისეული დანამატი უნდა იყოს. აქედან გამომდინარე, თავდაპირველი გამოსახულება საგვარეულოდ მარტოოდენ ორნამენტით იყო შემოსაზღვრული. მიუხედავად ამისა, ფიგურები იმდენად ჰერალდიკურია, რომ კომპოზიცია თამამად შეიძლება მივიჩნიოთ საგვარეულო გერბად.

იოანე ბატონიშვილის მიხედვით⁵⁶⁴ ბათუმელი მღვდლისგან წარმომდგარი წინამძღვრიშვილების გერბის სიმბოლიკაში, ჩვენი აზრით რელიგიური მოტივი მძლავრობს, რაც, შესაძლოა ამ გვარის უღერადობას, სემანტიკას – “წინამძღვრის-შვილი“, უკავშირდებოდეს.

87. თავადი წულუკიძე

1902 წლის 22 მაისს რუსეთის იმპერიაში “უმაღლესად დამტკიცებული“ თავად წულუკიძეების საგვარეულო გერბი ასე გამოიყურებოდა⁵⁶⁵: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი შუაში მცირე ფრანგულივე ფარით; მთავარი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში –

ლაჟვარდზე, გველეშაპის განმგებელია ვმ. გიორგის ხატება, ზედა მარცხენაში – მეწამულ ფონზე შავ მიწაზე მდგომი ვერცხლის ზარბაზანი, ქვედა მარჯვენაში – მეწამულზე, ოქროს აღმოსავლურ ხმალ შემართული ოქროსავე ლომი, ქვედა მარცხენაში – ლაჟვარდზე, სამ მწვერვალიანი თოვლიანი ქედის ფონზე ბუნებრივი ფერის ციხესიმაგრის კბილანებიანი კედელი შუაში კოშკით, ცენტრალურ მცირე ფარში კი – ზურმუხტზე, რუსეთის იმპერიის სევადის ორთავიანი არწივი ოქროს გვირგვინით; ძირითად ფარს თავს ადგას საახნაურო მუზარადი სათავადო გვირგვინითა და ოქროს ლამბრეკენით;

(1-215)

მუზარადის უკან, ამასთანავე ერთმანეთზე ირიბად არის გადაჯვარედინებული ვერცხლის ბუნიკიანი და ოქროს ფონებიანი ორი დროშა, რომელთაგანაც მარჯვენა მეწამული ფერის არის, მარცხენა კი – ლაჟვარდისა; ფარისმტვირთველებს წარმოადგენს ვერცხლის აბჯრისანი და ზუზ ახილ ჩაჩქნიანი ორი რაინდი, რომელთაც ხელთ უპყრიათ თითო პიკი მეწამულზე სევადის საიმპერიო არწივიანი დროშით; ფარისმტვირთველთა ფერხით მოთავსებულ ვერცხლისფერ ბაფთაზე სევადის ასოებით წარწერილი რუსულენოვანი დევიზი ანუ ლეგენდა: “ЦАРИЮ И ОТЕЧЕСТВУ“ (“მეფეს და მამულს“); ყოველივე განთავსებულია სათავადო გვირგვინით დამშვენებულ სათავადო მოსასხამზე.

გერბის გამოსახულება თავდაპირველად “საერთო საგერბის“ 1904 წელს გამოცემულ XVII ტომში შევიდა⁵⁶⁶, ხოლო მცირე ხნის შემდგომ – 1906 წელს, ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომი წარჩინებული საგვარეულოების დასურათებული ნუსხის III ტომშიც მოთავსდა⁵⁶⁷.

88. თავადი ჭავჭავაძე (ყვარლის შტო)

(1-216)

ჭავჭავაძეების ორი სათავადო გვარი არის ცნობილი. სამფლობელო მამულების მიხედვით, პირველს ყვარლის შტოს უწოდებენ, მეორეს კი წინანდლისას. გენეალოგთა შორის არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა მათი მონათესაობის შესახებ⁵⁶⁸. ერთი რამ ცხადია, ორივე განშტოების გერბები საკმაოდ ახლოს დგას ერთმანეთთან და სანახევროდ ემთხვევა კიდევაც ერთურთს⁵⁶⁹. ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში დაცულ ყვარელელი ჭავჭავაძეების

მრგვალი მოყვანილობის ლუქის ბეჭედზე ამ საგვარეულოს კუთვნილი საგერბე კომპოზიცია არის ამოტვიფრული⁵⁷⁰:

გაკვეთილ-გადაკვეთილი ინგლისური, იგივე ჩრდილოური ფარის ზედა მარჯვენა მეოთხედში – კლდეზე აღმართული ციხეკოშკი, ზედა მარცხენაში

– გაქცეული ირემი, ქვედა მარჯვენაში – ღუზა, ქვედა მარცხენაში კი – აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი მკლავი; ფარი სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამით არის შემკული.

ჭავჭავაძეების ყვარლის შტოს მიხედვით ვადბოლსკის მიერ წარმოდგენილი უფრო დახვეწილი ჰერალდიკური შესახედაობის გერბი⁵⁷¹ ზემოთ აღწერილისგან შინაარსობრივად მხოლოდ ფარის ე. წ. ფრანგული ფორმითა და გარე შესამკობლების უქონლობით გამოირჩევა. გერბის უფრო სრული ვარიანტი, სათავადო გვირგვინითა და მოსასხამით, “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში სტანისლავ დუმინს⁵⁷², “ქართულ სათავადო საგვარეულოებში“ კი ჟაკ ფერანს⁵⁷³ აქვთ გამოქვეყნებული. ორონდ ეს უკანასკნელი ვარიანტი სარკისებურად შებრუნებულია წარმოდგენილი, მიუხედავად ამისა აუტენტურობის გამო ჭეშმარიტი გამოსახულების უპირატესობა უთუოდ ლუქის ბეჭდის კომპოზიციას უნდა მივანიჭოთ.

(1-217)

მიუხედავად ამისა უპირატესობა უთუოდ

89. თავადი ჭავჭავაძე (წინანდლის შტო)

ჭავჭავაძეების წინანდლის შტოს უთვალსაჩინოესი წარმომადგენლის პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ახალი შუამთის მონასტერში მდებარე საფლავის ქვაზე ამ გვარის საგერბე გამოსახულება არის ამოკვეთილი: ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – შემადღებაზე შემოდგმული ტახტი, ზედა მარცხენაში – გაჭენებული ცხენი, ქვედა მარჯვენაში – ღუზა, ქვედა მარცხენაში კი – აღმოსავლური ხმალი და ფარის მპყრობელი შეჭურვილი მკლავი. ალექსანდრე ჭავჭავაძე 1846 წელს გარდაიცვალა, აქედან გამომდინარე ბუნებრივია მის საფლავის ქვაზე დატანებული გერბი ამ თარიღზე გვიანდელი ვერ იქნება, რაც საფუძველს გვაძლევს თამამად განვაცხადოთ, რომ წინანდლელი ჭავჭავაძეების საგვარეულო გერბი 1846 წლამდე არის შექმნილი.

ა

ბ

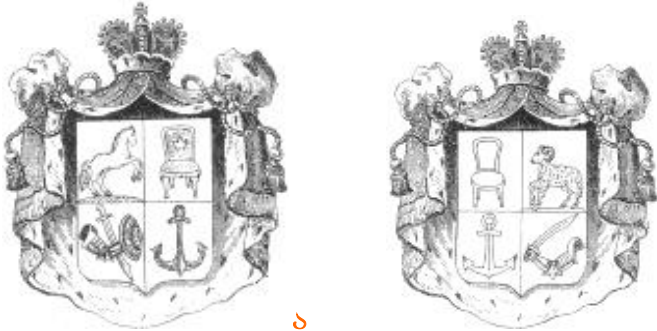
წინანდლის შტოს გერბები გეტლინგის არქივის სფრაგისტიკულ-ჰერალდიკური კოლექციიდან (1-218 ა, ბ)

სათავადო გვირგვინით შემკული ასეთივე გერბი არის შემონახული ოსკარ გეტლინგის გლიპტიკურ კოლექციაში⁵⁷⁴.

ე. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში,” ჭავჭავაძეებს მხოლოდ ერთი საგერბე ფარი აქვთ მიკუთვნებული⁵⁷⁵: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის პირველ მეოთხედში – ტახტი, მეორეში – ცხვარი, მესამეში – ღუზა, მეოთხეში – ხმლიანი მკლავი. კომპოზიცია წინანდლის შტოს სიმბოლიკასთან უფრო ახლოს დგას. მეორე ნაწილში მოთავსებული ცხვრის ფიგურა კი ეტყობა შეცდომით არის ჩანაცვლებული ცხენისას. საერთოდ ციხინსკი მეტად ზერელედ მიმოიხილავს ჭავჭავაძეთა საგვარეულო ჰერალდიკის ფრიად საინტერესო საკითხს და ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში საქმეს ბოლომდე არ არის ჩაძიებული.

ჭავჭავაძეების წინანდლური განშტოების გერბის ორი პრაქტიკულად იდენტური ვარიანტი აქვს გამოქვეყნებული სტანისლავ ღუმინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში⁵⁷⁶.

ამრიგად, თავად ჭავჭავაძეების ორივე შტოს ოთხნაწილიან გერბებს ფარის ზუსტად ერთნაირი ქვედა მარჯვენა და მარცხენა ნაწილები გააჩნია. სხვაობა მარტოოდენ ზედა მეოთხედებში შეინიშნება, სადაც ყვარლელთ ციხეკოში და ირემი, წინანდლელთ კი ტახტი და ცხენი წარმოადგენთ.

წინანდლის შტოს გერბის ვარიანტები (1-219 ა, ბ)

აქვე დავურთავდით, რომ სტანისლავ ღუმინის ცნობით⁵⁷⁷ არნო შაფანჟონს, როგორც თავად ამტკიცებს ჭავჭავაძეთა საერთო გერბი აქვს დაფიქსირებული⁵⁷⁸: სევაღის ველზე ვერცხლის მალტური ჯვარი, ხოლო ოქროსაზე – საქართველოს გერბი. ადვილი შესამჩნევია, რომ ფარის აღწერილობა სრულიად არ თანხვდება ჭავჭავაძეთა ტრადიციულ საგვარეულო სიმბოლიკას. როგორც ჩანს შაფანჟონისეული ეს გერბი ემიგრაციაში გამოიყენებოდა ჭავჭავაძეების ერთ-ერთი განშტოების მიერ.

90. აზნაური ჭყონია

რუსეთის იმპერიაში ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბი ჭყონიებს არ ჰქონიათ. სამაგიეროდ ფრანგი გენეალოგის ჟაკ ფერენის ქართულ წარჩინებულ გვარებს მიძღვნილ წიგნში მოყვანილია ჭყონიათა, როგორც ჩანს არაოფიციალური, თუმც კი კლასიკური ჰერალდიკის წესების ზედმიწევნით დაცვით შედგენილი ფრიად დახვეწილი და მოხდენილი

გერბი: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარის ზედა მარჯვენა და ქვედა მარცხენა ნაწილებში – თითო ტოლფერდა ჯვარი, ზედა მარცხენა და ქვედა მარჯვენა მეოთხედებში კი – ასევე თითო აფრებ დაშვებული ხომალდი; ფარს ქვეშ მოთავსებულ ბაფთაზე ლათინური დევიზია წარწერილი: “IN DEO SPES MEA“ (სიტყვასიტყვით: “იმედი მაქვს ღვთისა“); გერბი ორ ფარისმპყრობელ წეროს უკავია; ფარს კი თავს ადგას აზნაურული მუზარადი აზნაურულივე გვირგვინით, სირაქლემის სამი ფრთითა და ლამბრეკენით⁵⁷⁹.

ჭყონიების ეს გერბი, ვითარც ზევით აღვნიშნავდით თავად ნიკოლოზ ჩხოტუას (ჩხოტუა-ჭყონია), ინგლისის ყველაზე ავტორიტეტული სახელმწიფო ჰერალდიკური საზოგადოების – “College of Arms“-ის მიერ ლონდონში 1934 წლის 4 ივლისს რეგისტრირებული პირადი შერწყმული გერბის შემადგენელი ნაწილია⁵⁸⁰. აქედან თავისთავად გამომდინარეობს (იხ. ზევით: თავადი ჩხოტუა), რომ აზნაურ ჭყონიათა გერბი უთუოდ მინიმუმ 1939 წლამდე მაინც უნდა ყოფილიყო შექმნილი.

91. თავადი ხერხეულიძე

(1-220)

ხერხეულიძეების გერბი ვ. ციხინსკის ხელნაწერ “კავკასიის საგერბესა“⁵⁸¹ და მიხეილ ვადბოლსკისეულ გამოცემაში – “საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა“⁵⁸², არის დადასტურებული: გაკვეთილი ფრანგული ფარის მარჯვენა ნაწილში – ზღვაში მცურავი შებრუნებული აფრებაშვებული ხომალდი, მარცხენაში კი – ნახევარმთვარე და ექვსქიმიანი ვარსკვლავის თუ ყვავილისებრი ფიგურა. “კავკასიის საგერბეში“, ამასთანავე ფარს სათავადო გვირგვინით დამშვენებული სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს.

92. თავადი ხიმშიაშვილი

ხიმშიაშვილების საგვარეულო ლუქის ბეჭედზე, რომელიც ოსკარ გეტლინგის გლიბტიკური კოლექციის ნაწილს შეადგენს, შემდეგი სახის საგერბე გამოსახულება არის ამოტვიფრული⁵⁸³: ინგლისურ, იგივე ჩრდილოურ ფარში გველუშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგის ხატება, ფარის თავზე – სათავადო გვირგვინი, ფარს ქვეშ კი – ბაფთაზე ჩამოკიდებული რუსეთის იმპერიის წმ. გიორგის სახელობის ორდენის ჯვარი და რუსულენოვანი წარწერა: “КНЯЗЬ Г. С. ХИМШИЕВ“. შევნიშნავდით, რომ ბეჭდის მფლობელის ინიციალების გაშიფრვის შემთხვევაში, ადვილად დადგინდება გერბის შექმნის მიახლოებითი თარიღიც.

(1-221)

თავად ხიმშიაშვილთა თითქმის ასეთივე გერბია, ორდენისა და წარწერის გარეშე, მაგრამ სათავადო გვირგვინითა და მოსასხამით, მოთავსებული ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეშიც“⁵⁸⁴.

თვალშისაცემია, რომ ხიმშიაშვილების გერბი, მასში აღბეჭდილი ერთად-ერთი ფიგურით პრაქტიკულად საქართველოს წმ. გიორგის ხატებიანი გერბის ანალოგიურია.

93. აზნაური ხუდობაშევი

(1-222)

ნაპირი, ფარის ქვედა ნახევარში – მეწამულზე, პურის თავთავის ოქროს შეკვრა და მის ქვეშ გამოსახული ვერცხლის დაწვენილი ნახევარმთვარე; ფარი მარჯვნიდან არწივს, მარცხნიდან კი ლომს უპყრია; საგერბე კომპოზიცია, ამასთანავე შემკობილია სააზნაურო გვირგვინით დამშვენებული სააზნაუროვე მუზარადი სირაქლემის სამი ფრთითა და ოქროს სარჩულიანი ლაჟვარდის ლამბრეკენით.

გერბი შესულია საიმპერიო ჰეროლდიის დეპარტამენტში შედგენილი “უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი სათავადაზნაურო გვარების ნუსხის“ 1906 წელს მომზადებულ III ტომში⁵⁸⁶.

“საერთო საგერბეში“ ხუდობაშევიების საგვარეულოს შესახებ მოთხრობილი მოკლე ისტორიული ცნობის მიხედვით, გვარის ერთ-ერთი წარმომადგენელი არტემი ხუდობაშევი (საინტერესოა როგორია გვარის ქართული უღერადობა – ხიდირბეგიშვილი ხომ არა?) ოსმალეთის მიერ იმერეთის სამეფოს შევიწროვების შედეგად თავისი ოდინდელი საცხოვრისიდან, ქუთაისიდან სპარსეთს გაემშურა, საიდანაც მისი ძე მაკარი უკვე რუსეთში გადასახლდა და საკუთარი ნებით იმპერიის სამუდამო ქვეშევრდომობა მიიღო⁵⁸⁷.

ხუდობაშევიების გერბი აღწერილი აქვს სახელგანთქმულ რუს გერბთმცოდნეს ალექსანდრე ლაკიერს თავის ცნობილ წიგნში “რუსული ჰერალდიკა“⁵⁸⁸.

94. თავადი ჯავახიშვილი
(რუსულად – “ЖЕВАОХ“)

ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავებული გერბები გააჩნდა ჯავახიშვილების ორ შტოს. ერთ-ერთ მათგანს, რომელსაც რუსეთში “ჟევახოვ“-ებს უწოდებდნენ 1901 წლის 7 მარტს “უმადლესად დამტკიცებული“ შემდეგი სახის გერბი ეკუთვნოდა: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფრანგული ფარი შუაში მცირე ფრანგულივე ფარით; ძირითადი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – ლაჟვარდზე, ირიბად გადაჯვარედინებული ოქროს ჯვარი და ვერცხლის აღმოსავლური ხმალი, ზედა მარცხენაში – ოქროზე, სევადის ცხენი თავზე საბარონო გვირგვინით, ქვედა მარჯვენაში – ოქროზე, ვერცხლის ისრით მარჯვნიდან გამსჭვალული მეწამული ცეცხლის მფრქვეველი ზურმუხტის მთა, ქვედა მარცხენაში – ლაჟვარდზე, ვერცხლის ციხეკოშკი თავზე ოქროს ნახევარმთვარით, სათავადო გვირგვინიან

(1-223)

მცირე ფარში კი – სიასამურის ბეწვის ფონზე განთავსებული ოქროს სკიპტრა და სფერო; მთავარ ფარს თავს ადგას ოქროს სარჩულის მქონე ლაჟვარდის ლამბრეკენიანი სააზნაურო მუზარადი, რომელიც სევადის საიმპერიო ორთავიანი არწივით დამშვენებული სააზნაურო გვირგვინით არის შემკული; ფარი მის ქვეშ მოთავსებულ ერთმანეთზე ლაჟვარდის ბაფთით გადაბმულ მუხის და დაფნის ტოტებზე შემომდგარ ორ ფარისმტვირთველ ოქროს ლომს უპყრია; ყოველივეს სათავადო გვირგვინიანი სათავადოვე მოსასხამი აკრავს გარს⁵⁸⁹.

ზემოთ აღწერილი გამოსახულება შეყვანილია “საერთო საგერბის“ 1904 წელს გამოცემულ XVII ტომში⁵⁹⁰ და “უმადლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების ნუსხის“ 1906 წელს ჰეროლდიის საგერბე განყოფილებაში შედგენილ I ნაკვეთში⁵⁹¹.

გერბის შემქმნელთა მოსაზრებით⁵⁹² კომპოზიციაში შესული ფიგურებიდან სფერო და ქართლის გერბიდან დასესხებული ემბლემა – ცეცხლოვანი მთა ჯავახიშვილების ქართველ გავლენიან თავადთაგან წარმომავლობაზე მიუთითებს, ციხეკოშკი – სამხედრო სიქველზე, ხმალზე გადაჯვარედინებული ჯვარი – საგვარეულოს ქრისტიანობაზე, ორთავიანი არწივი – რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაზე, მუხისა და დაფნის რტოები კი – შესაბამისად, გვარის წინაპართა ფიზიკურ სიმძლავრესა და აწინდელ წარმომადგენელთა ინტელექტუალურ შრომაზე; რაც შეეხება გვირგვინოსან ცხენს, ეს ფიგურა ჯავახიშვილებთან დამოყვრებული ბარონ ვულფერტების გერბიდან არის გადმოღებული.

ჯავახიშვილთა მოცემული განშტოება უფრო ადრინდელი საგვარეულო გერბითაც სარგებლობდა. თავის დროზე, 1798 წელს რუსეთის სამხედრო სამსახურში ჩამდგარმა თავადმა, მაიორმა სპირიდონ სიმონის ძე ჯავახიშვილმა “საერთო საგერბეში” შესატანად ჰეროლდიის დეპარტამენტში წარადგინა მამამისისგან, ვახტანგ VI-ის რუსეთში თანმხლები ერთ-ერთი პირისგან მემკვიდრეობით მიღებული საგერბე გამოსახულება: ლაჟვარდის ველიან გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის პირველ ნაწილში – ოქროს რტო, მეორეში – ნახევარმთვარე, მესამეში – ორი ხმალი, ხოლო მეოთხეში – კოშკი⁵⁹³. დეპარტამენტში გადაწვიტეს აღწერილი

(1-224)

გერბი მანამ არ დამტკიცებინათ, სანამ მთხოვნელი უეჭველად არ დაასაბუთებდა თავის თავადურ წარმოშობას, ამას კი, როგორც ვხედავთ საუკუნეზე მეტი დრო დასჭირდა, ვინაიდან ჯავახიშვილების გერბი, ვითარც უკვე აღვნიშნავდით, საბოლოოდ მხოლოდ 1901 წელს დარეგისტრირდა.

ამგვარად, XX საუკუნის დამდეგს ქართველ თავად ჯავახიშვილთა, რუსეთში “უევახოვ“-ებად წოდებულმა შტომ ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში არსებული საგერბე კომპოზიციის საფუძველზე მიიღო ოფიციალურად დადასტურებული გერბი.

ჯავახიშვილთა გერბის ორივე გამოსახულებას, ასე ვთქვათ ძველსაც და ახალსაც ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ვხვდებით⁵⁹⁴. გერბის “უმაღლესად დამტკიცებული“ ვარიანტი “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში სტანისლავ დუმინს აქვს გამოქვეყნებული⁵⁹⁵.

95. თავადი ჯავახიშვილი
(რუსეთში – “Джавახов“)

(1-225)

თავი – სევადის ორთავიანი არწივი; ლამბრეკენი: მარჯვნივ – ლაჟვარდის

და ვერცხლის, მარცხნივ – სევადის და ოქროსი; ფარისმტვირთველები – ფარის ორივე მხრიდან, ტრადიციულ გურულ ტანსაცმელში გამოწყობილი თითო შეიარაღებული მამაკაცი; ყოველივე განთავსებულია სათავადო გვირგვინით შემკულ სათავადო მოსასხამზე. კომპოზიციის ავტორთა სიტყვებით ფარში განლაგებული ემბლემები “ოდითგანვე გამოიხატებოდა ჯავახიშვილების საგვარეულო ბეჭდებზე”⁵⁹⁷.

გერბი შესულია, როგორც “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო საგვარეულოების საერთო საგერბის“ 1904 წელს გამოცემულ XVIII ტომში⁵⁹⁸, ისევე ე. წ. უმაღლესად დამტკიცებული გერბის მფლობელი ტიტულოვანი გვარების დასურათებული ხელნაწერი ნუსხის 1906 წელს შედგენილ I წიგნში⁵⁹⁹.

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ ჯავახიშვილთა მოცემული შტოს ზუსტად ასეთივე გერბია განთავსებული⁶⁰⁰. ამასთანავე იგი გამოქვეყნებული აქვს სტანისლავ ღუმინს “რუსეთის იმპერიის სათავადაზნაურო გვარების“ IV ტომში⁶⁰¹.

96. თავადი ჯამბაკურ-ორბელიანი

ჯამბაკურ-ორბელიანების გერბის ჩვენთვის ცნობილი ვარიანტები, რამდენიმე მონათესავე გვარის (ორბელიანი, ბარათაშვილი, რატიშვილი) კუთვნილი ერთმანეთთან ახლოს მდგომი გერბების ბარათაშვილ-ორბელიანთა ჯგუფის ნაწილს შეადგენს.

ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ მოყვანილი ჯამბაკურ-ორბელიანებს მიკუთვნებული სამი საგერბე ფარიდან, ორი შინაარსობრივად პრაქტიკულად უცვლელად იმეორებს ბარათაშვილთა და ორბელიანთა, ჩვენს მიერ ზევით აღწერილ, ასევე ციხინსკისეულ გერბებს⁶⁰². რაც შეეხება მესამე

ფარს, იგი დანარჩენთაგან საკმაოდ გამორჩეულ ორიგინალურ კომპოზიციას წარმოადგენს: გაკვეთილ-გადაკვეთილი ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილში – ირიბად გადაჯვარედინებული კარჭაპი და მშვილდი, ზედა მარცხენაში – ქნარი, ქვედა მარჯვენაში – სვეტი, ხოლო ქვედა მარცხენაში – აღმოსავლური ხმალი; ფარი ორ ფარისმტვირთველ ღომს უბყრია, ყოველივე კი სათავადო გვირგვინით შემკულ სათავადოვე მოსასხამით არის გარშემორტყმული⁶⁰³.

/ჯამბაკურ-ორბელიანების ერთ-ერთი ციხინსკეული ორიგინალური გერბი/ (1-226)

97. თავადი ჯაფარიძე

თავად ჯაფარიძეების გერბი ვ. ციხინსკის “კავკასიის საგერბეში“ გვხვდება ყოველგვარი დამატებითი განმარტებითი კომენტარის გარეშე⁶⁰⁴: გადაკვეთილი ფარის ქვედა ნახევარი შუაზეა გაკვეთილი; ფარის ზედა მთლიან ნაწილში – წმ. გიორგის ხატება, ქვედა მარჯვენაში – ერთმანეთზე ირიბად გადაჯვარედინებულ ხმლებზე მოთავსებული მშვილდისარი, ქვედა მარცხენაში კი – ციხესიმაგრე.

98. თავადი ჯაყელი

ჯაყელების გერბი ვ. ციხინკის “კავკასიის საგერბეში“ არის შემონახული⁶⁰⁵: მთლიანი ფარის ცენტრში – ნახევარმთვარე, ზედა მარჯვენა კუთხეში კი – ექვსქიმიანი ვარსკვლავი.

ჯაყელთა გერბში მაჰმადიანურ აღმოსავლეთში გავრცელებული, ისლამური სამყაროს მთავარი სიმბოლოს, ნახევარმთვარის განთავსება, შესაძლოა სამცხე საათაბაგოს ოსმალეთს მიერთების შემდეგ ამ საგვარეულოს მიერ მოცემული მხარის, სამხრეთ საქართველოს მმართველობის ანუ ათაბაგობის შესანარჩუნებლად მუსლიმური სარწმუნოების მიღებაზე მიგვანიშნებდეს.

(1-227)

საეკლესიო ჰერალდიკა

დომენტი კათალიკოსი

XVII-XVIII სს-ის ქართულ სფრაგისტიკულ მასალაში ვხვდებით მეტად საინტერესო და ორიგინალურობით გამორჩეულ ბეჭდებს დომენტი კათალიკოსისა, რომელთა სურათებიც აქ მოგვყავს, მაგრამ ჰერალდიკუად ცოტაოდენ რთული აღსაწერი იქნებოდა.

a

b

დომენტი კათალიკოსის გერბის მაგვარი გამოსახულებიანი ბეჭდები, შესაბამისად 1672-ისა და 1705 წლების (1-228 ა, ბ)

დომენტი IV (ერისკაცობაში დამიანე ბაგრატიონი) აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი იყო 1705-1741 წწ. (გარდაიცვალა იმავე 1741 წელს). იგი იყო ვახტანგ VI-ის ძმა, მწიგნობარი, კანონშემოქმედი და ეკლესია-მონასტრების განმაახლებელი. ქართული ინტერესების დაცვის გამო ხან სპარტ გააძევეს საქართველოდან, ხანაც ოსმალოთ ჰყავდათ ტყვეობაში, მაგრამ საბოლოოდ მოღვაწეობა ისევ ქართლში დაასრულა⁶⁰⁶.

იმუამინდელი სხვა ჰერალდიკური გამოსახულებების სმგავსად დომენტი კათალიკოსის პირადი საბეჭდი ემბლემაც არ გამოირჩევა დასავლეთევროპული ჰერალდიკური კანონების დაცვით. მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ იგი მაინც შესაძლებელია მივიჩნიოთ ქართული საეკლესიო გერბების ერთ-ერთ უადრეს ნიმუშად ან თუნდაც წინამორბედად მაინც, ვინაიდან აქ აშკარად ვხვდავთ გარკვეული კონონზომიერების თანახმად დაწყობილი, მფლობელის რანგის შესაბამისი თემატური – საეკლესიო, პირობითი სიმბოლოების გამართულ კომპოზიციას, რომელიც უცვლელი ან მარტოდენ მცირდი ცვლილებებით მრავალგზის მეორდება სხვადასხვა დროსა და ადგილას. ამ მოსაზრებას ისიც უნდა ამყარებდეს, რომ, როგორც ვახტანგ VI-ის საქმეთა თანამონაწილე და მის კანონშემოქმედებაში ჩართული პიროვნება, დომენტი IV ნაზიარები იქნებოდა გერბთშემოქმედებისა და ჰერალდიკის საკითხებს, რადგან მოგვხსენებათ მისი ძმა ვახტანგ მეფე ჩვენში გერბთმცოდნეობის ერთი ფუძემდებელთაგანი იყო.

ამრიგად ვგონებთ სადავო არ უნდა იყოს, რომ კათალიკოს დომენტი IV-ის ბეჭდებზე გამოსახული სიმბოლოები მის პირად საგერბე კომპოზიციად და ამავე დროს ქართული საეკლესიო ჰერალდიკის შექმნის მაუწყებლადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

იოანე მაცაშვილი

ბოდბეს მონასტრის მთავარ ეკლასიაში განთავსებულ ბოდბეს მიტროპოლიტ იოანე მაცაშვილის საფლავის ქვაზე გამოსახულია საეკლესიო ტიპის მისი პირადი გერბი და მხედრულით შესრულებული შემდეგი შინაარსის ეპიტაფია: “შენი ვარ/
მაცხოვნე მე/
რ [რამეთუ?] მცნებანი შენნი/
მრწმენეს მე/
გაშრტა ლამპარიცა ესე მდებარე სასანთლესა ზედა ჭემშარიტისა მღუდელთ მთავრობისასა საჩუენოდ მწ/
ყემსი ბოდბეს მიტროპოლიტი სანატრელი იოანე კახთა თავადთაგანი მაცაშვილი რ-ლი/
მწყსიდა სიტყუერთა სამწსოთა ქესთა 54 წელ და განაშვენებდა წმიდასა ამას ტა/
ძარსა და ადგილსა ყოვლათ შემკულებითა და წესიერებითა და აწ ჰასაკ სიბერისად მიწევ/
ნილმან დაუტევნა საწუთო 24 სეკდემბერსა თვესა 1837^{ისა} წლისასა და დას/ ხნა აქა 94ის წლისა მონაზონებით დამაშურალნი სხეულნი თვისნი სახსენებლად საუკუ/
ნოდ და თვით წარდგა წ-ე მეუფისა თვისისა”

(1-229)

თვით გერბი კი მეტად ორიგინალურად გამოიყურება, რაც უპირველეს ყოვლისა საგერბე ფარის, როგორც ასეთის არარსებობითა და კომპოზიციის ფიგურებით მეტად დატვირთულობით გამოიხატება. ბუნებრივია გერბი ვერ აკმაყოფილებს ევროპული ჰერალდიკური კანონების მოთხოვნებს, მაგრამ მას ვერც უბრალოდ სიმბოლოს ვერ ვუწოდებთ ვინაიდან ფარის გარდა საგერბე კომპოზიციის პრაქტიკულად ყველა ატრიბუტი გააჩნია, როგორცაა მაგალითად: გვირგვინი, მოსასხამი, და სხვ. გერბის კლასიკური სახით ბლახონი შეუძლებელია ამიტომ შემოვიფარგლებით მისი უბრალო აღწერილობით: კომპოზიციის ცენტრში გამოსახულია გასხივოსნებულ წრეში მოთავსებული ჯვარი, რომელსაც თავს ადგას ტოლფერდა “სამყურა” ჯვარი, ხოლო ჰერალდიკურ მარცხენა და მარჯვენა მხარეებზე შესაბამისად ემიჯნება წიგნისა (სავარაუდოდ ბიბლიის) და მოსეს სჯულის ფიცართა გამოსახულებებს; ცენტრალურ გასხივოსნებულ წრეზე ოთხ ყელსაბამზე ჩამოკიდებულია სხვადასხვა სახის 3 ჯვარი და 1 მედალიონი; ყოველივე აღწერილს გარს აკრავს გერბების სათავადო მოსასხამი, რომელზეც ორივე მხარეს გადმოკიდებულია ჯვრებით დატვირთული საეპისკოპოსო მოსაცმელი; მოსასხამს თავს ადგას საეპისკოპოსო მიტრა, ხოლო მიტრის გასხივოსნებულ სამკუთხედში მოთავსებული ყოვლისმჭვრეტელი თვალი; მოსასხამის უკნიდან კი ორივე მხარეს ირიბად არის ამოწვერილი 2

შანდალი და 2 სხვადასხვა ტიპის სკიპტრა; კომპოზიციის დაბოლოებაში გამოსახულია ნახევარწრეში ჩასმული ფრინველი; დაბოლოების მარჯვნივ გამოსახულია (სავარაუდოდ) ტიარა ჯვრით, ხოლო მარცხნივ – თუნგი ლანგარზე.

ბუნებრივია მოცემული საგერბე კომპოზიციის თითქმის ყველა ფიგურა და საერთო მოტივიც დაკავშირებულია იოანე მაცაშვილის მღვდელთმთავრულ მოღვაწეობასთან, მაგრამ ამავე დროს აქვე ვხვდებით მისი თავადური წარმოშობის დამადასტურებელ სათავადო მოსახსამსაც. დაბოლოებაში გამოსახული ფრინველი ვფიქრობთ გარდაცვლილი მიტროპოლიტის ზეცად აღზევებულ სუფთა სულს უნდა გამოხატავდეს. მფრინველის ამგვარი ფიგურა ხშირად გვხვდება ძველ ქართულ საფლავის ქვებზე. ძნელი სათქმელია რას ნიშნავს თუნგი, შესაძლოა ეს განწმენდის სიმბოლოდ მივიჩნიოთ.

საერთო ბოდბეს მიტროპოლიტ ჯამში იოანე მაცაშვილის საგერბე კომპოზიცია წარმოადგენს ქართული საეკლესიო ჰერალდიკის მართალია კლასიკური ევროპული გერბთმცოდნეების წესების უგულვებელმყოფელ, მაგრამ მეტად ორიგინალურ და საინტერესო ნიმუშს.

პონტოშვილი (კენჭოშვილი)

ახალი შუამთის მონასტერში განთავსებულია 1909 წელს განსვენებული გორის ეპისკოპოსის პეტრე პონტოშვილის (კენჭოშვილი) (1836-1909 წწ) საფლავის ქვა, რომელზეც აღბეჭდილია მისი პირადი გერბი. გამოსახულება ჩვენში გავრცელებულ ტიპურ საეკლესიო გერბს წარმოადგენს, ამგვართათვის დამახასიათებელი პრაქტიკულად ყველა ატრიბუტით. გერბი საკმაოდ გამართულია ჰერალდიკური წესების თვალსაზრისით, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ ფარში ფიგურების ნაცვლად ასომთავრული ასოები “ე” და “ჰ” (“კ”) არის ჩასმული. (1-230)

მოგესხნებათ საგერბე ფარში დასავლეთ ევროპული ჰერალდიკის კანონებით წარწერებისა და ასოების ჩასმა მიუღებლად მიიჩნევა, მაგრამ გამონაკლისის სახით რუსეთის იმპერიაში და საქართველოშიც ზოგჯერ მაინც ვხვდებით ამგვარ გამოსახულებებს.

გერბის ბლაზონი: ტალღოვან თავიანი ფრანგული ფარი ასომთავრული ასოებით “ე” და “ჰ”. ფარს ქვემოთ ორი მართლმადიდებლური ჯვარი და ღვთისმშობლის ხატიანი გულსაკიდია განლაგებული. ფარს მარჯვენა ჰერალდიკური მხრიდან ემიჯნება მოსეს სჯულის ფიცართა სტილიზებული გამოსახულება, ხოლო მარცხნიდან ბიბლია. ფარს უკან მღვდელთმთავართა სხვადასხვაგვარი კვერთხებია გადაჯვარედინებული, ხოლო ზევიდან საეპისკოპოსო მოსახსამია გადატარებული, მთლიანად კომპოზიციას კი, როგორც ჩანს თავს ადგას სათავადო გვირგვინი.

დასკვნა

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა ძიება ვფიქრობთ საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ქართული ჰერალდიკა, ამ სიტყვის კლასიკური დასავლეთ ევროპული გაგებით, XVII საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიქმნა, თავდაპირველად სახელმწიფო და სამხარეო (XVII-XVIII საუკუნეები), შემდეგ საგვარეულო (XVIII საუკუნე) და საქალაქო (XIX საუკუნე), ბოლოს კი კორპორაციული (XIX-XX საუკუნეები) გერბების სახით.

ქართული ჰერალდიკის განვითარებაში, ჩვენი დაკვირვებით ოთხი ძირითადი ეტაპი, პერიოდი იკვეთება: პირველი – ნაციონალური (XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, XIX საუკუნემდე), მეორე – კლასიკური ანუ ევროპულ-რუსული (XIX საუკუნე და XX-ის დასაწყისი), მესამე – სოციალისტურ-საბჭოური (XX საუკუნის დამდეგიდან XXI საუკუნემდე) და მეოთხე – რესპუბლიკური (2004 წლიდან მოყოლებული).

ნაციონალური პერიოდის დროს, საქართველოში, სხვათა შორის ისევე, როგორც იმჟამად რუსეთში, არც თუ ისე კარგად იცნობდნენ ევროპული ჰერალდიკის კანონებს, ნაკლებად ითვალისწინებდნენ მათ და გერბებსაც ბუნებრივია მეტწილად ადგილობრივ სიმბოლიკაზე დაყრდნობით ქმნიდნენ. მეორე, ევროპულ-რუსულ ეტაპს შეიძლება ქართული ჰერალდიკის კლასიკური ხანაც ვუწოდოთ, ვინაიდან ამ პერიოდის პრაქტიკულად ყოველ ახალ ათწლეულთან ერთად, საქართველოსთან დაკავშირებულ სხვადასხვა ტიპის გერბებს სულ უფრო და უფრო მკვეთრად გამოხატული დასავლეთ ევროპული იერი ეძლეოდა. შემდგომში, სოციალისტურ-საბჭოური პერიოდი გერბთმცოდნეობის თითქმის ყოველგვარი ფუძემდებლური წესების იგნორირებითა და მათი პრაქტიკულად სრული გაუთვალისწინებლობით ხასიათდება. სამაგიეროდ მძლავრობს, ასე ვთქვათ არაჰერალდიკურად გათანამედროვეებული ფიგურების სტილიზებულიად გამოსახვის ტენდენცია. სულ ახლახან დაწყებული რესპუბლიკური პერიოდი ხასიათდება კლასიკური ჰერალდიკის კანონების აღორძინებითა და სრულყოფილად დაცვით. ასევე გააქტიურდა მუშაობა თეორიული და პრაქტიკული ჰერალდიკის დარგში. ამავდროულად პრაქტიკულად ქაოსურად ვითარდება საგვარეულო ჰერალდიკა. რაც შეეხება ქართულ სახელმწიფო, ტერიტორიულ თუ კორპორაციულ (მათ შორის პირველ რიგში სახელმწიფო სამსახურების) გერბებს, მართალია მათში იგრძნობა ტრადიციული მოტივებისა და სიმბოლიკისადმი პატივისცემა, მაინც შედარებით უკანა პლანზე იწევს XVII-XIX საუკუნეების სიმბოლიკა და ფაქტიურად სრულიად ახლებური იერის მქონე საგერბე კომპოზიციები იქმნება.

ყოველი ზემოთ დახასიათებული პერიოდი, როგორც წესი ემთხვეოდა მნიშვნელოვან ცვლილებებს ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ-სოციალურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. იქნებოდა ეს ევროპასთან დაახლოების მცდელობანი, რუსეთის იმპერიას მიერთება და კაპიტალისტური ეკონომიკური წყობის მძლავრობა თუ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება ან პირიქით მისი უკუგდება და პროდასავლური რეფორმების გატარება. ყოველ ამ მოვლენაზე ჰერალდიკა მყისიერად რეაგირებდა, რაც გერბების სტილის გამოცვლით ან სულაც გერბთმცოდნეობის ახალი სფეროს, მიმდინარეობის, დარგის წარმოშობით გამოიხატებოდა ხოლმე.

ქართული ჰერალდიკის შემდგომი კვლევა უთუოდ აუცილებელია მთლიანად ქართული სიმბოლიკის, უძველესი ტოტემური და ემბლემატიკური სისტემების შეცნობისა და გაშიფრვისთვის, აქედან გამომდინარე კი ზოგადად ქართული, წარმოსახვითი, სიმბოლიკური მსოფლმხედველობის შესწავლისთვის. ეს საკითხები, თავის მხრივ ფრიად აქტუალურია დღეს – ახალი დამოუკიდებელი დემოკრატიული ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისას, როდესაც სახელმწიფო სიმბოლიკის მოწესრიგების შემდგომ, საკმაოდ აქტუალურად მიმდინარეობს ადგილობრივი, ტერიტორიული გერბთშემოქმედება. ამავდროულად, ქართული გერბების განხილვა არც დიპლომატიის ან ამ ბოლო სამი საუკუნის მანძილზე საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის ვექტორის მიმართულებების ცვლის კონტექსტში არ უნდა იყოს ინტერესმოკლებული⁶⁰⁷.

განსასკუთრებით საზგასასმელია, რომ პრაქტიკულად ყველა ტიპის გერბების, დასავლეთ ევროპული ცივილიზაციის ამ სპეციფიური ნაყოფის საქართველოში ესოდენი გავრცელება, ჩვენის რწმენით კიდევ ერთი აშკარა დასტურია მთლიანად ქართული კულტურის ზოგადევროპულ სივრცეში მოაზრების აუცილებლობისა და უეჭველობისა.

ბოლოს ვისურვებდით, რომ წინამდებარე ნაშრომი ერთი მნიშვნელოვანი წინ გადადგმული ნაბიჯი აღმოჩენილიყოს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჰერალდიკის, იგივე გერბთმცოდნეობის ღირსეული ადგილის დამკვიდრებისა და საზოგადოებისთვის ისედაც საკმაოდ საინტერესო დარგის კიდევ უფრო მეტი პოპულარიზაციის გზაზე.

ზოგიერთი ჰერალდიკური ტერმინის
განმარტებითი გლოსარიუმი

ევროპული ქვეყნების ჰერალდიკურ პრაქტიკებში მიღებულია თავისებური სპეციფიკური ტერმინოლოგიური ენა, რომლის საშუალებითაც მაქსიმალურად ლაკონურად აღიწერება ნებისმიერი საგერბე გამოსახულება, ვინაიდან, ზოგიერთი ე. წ. რთული ფარის აღწერისთვის ანუ ბლაზონირებისთვის ჩვეულებრივი საყოველღეო ლექსიკის გამოყენება მეტად მოუხერხებელი, მრავალსიტყვიანი და უსისტემო იქნებოდა. ჩვენში აქამდე ამგვარი ჰერალდიკური ენის არ არსებობის გამო, აუცილებელია შემუშავდეს და უცხოურ ანალოგებს მიესადაგოს ძირითადი გერბთმცოდნეობითი ტერმინების შესატყვისი სიტყვებისა და გამოთქმებისგან შემდგარი ქართული ტერმინოლოგია. სწორედ ამ საქმისთვის საფუძველის ჩაყრას ემსახურება ქვემოთ მოყვანილი, უმთავრესად სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებული ტერმინების განმარტებითი გლოსარიუმი, რომელსაც შესაძლოა ჯერ-ჯერობით არ ჰქონდეს აბსოლუტური ჭეშმარიტების ან ამა თუ იმ გადმოქართულებული ტერმინის მკაცრად დაკანონების ამბიცია, მაგრამ ჩვენი აზრით მის ბაზაზე რეალურია ზედმიწევნით ქართული ჰერალდიკური ენის ჩამოყალიბება.

რუსული და მითუმეტეს ქართული გერბთმცოდნეობა გაცილებით ნაკლებად განვითარებული, გნებავთ გართულებული იყო ვიდრე დასავლეთ ევროპული ჰერალდიკური პრაქტიკები. ამის გამო ბუნებრივია ჩვენში უფრო მცირე რაოდენობის სპეციფიკური ტერმინების გამოყენების აუცილებლობა არის. ყოველ შემთხვევაში ამჟამინდელ ეტაპზე მაინც. ამიტომ, ჩვენი აზრით გაუმართლებელია, მაგალითად ფრანგული ურთულესი ჰერალდიკური ენის სრულად გადმოთარგმნა. ლექსიკონში შეტანილია მხოლოდ ზოგადი ჰერალდიკის ყველა ქვეყანაში ხმარებული უმნიშვნელოვანესი და ქართულ, შესაბამისად რუსულ გერბთმცოდნეობაში გავრცელებული სიტყვები თუ გამოთქმები, რომლებიც სადისერტაციო ნაშრომის ძირითად ტექსტში არის გამოყენებული.

ამავე დროს, აღსაღნიშნავია, რომ ჩვენ ვარჩიეთ ტერმინების ქართულად გადმოთარგმნა (ეფიქრობთ ქართული ენის სიმდიდრე გვაძლევს ამგვარი ფუფუნების საშუალებას) და არა მათი, ვთქვათ ფრანგულ ან გერმანულ ტერმინოლოგიაზე დაყრდნობით სიტყვა-სიტყვით, უთარგმნელად, უცხოური უღერადობის შენარჩუნებით გადმოღება, რაც, თუმცა თავის მხრივ, ასევე არ იქნებოდა ალბათ მეტისმეტად მიუღებელი.

საზოგადოდ, სპეციფიკური ჰერალდიკური ტერმინების თუ ცნებების აღსაღნიშნავად შედარებით არქაული ენის გამოყენებას ამართლებს ის, რომ ჯერ ერთი, მინანქრების შემთხვევაში, მკაცრად პროფესიონალურად თუ მიუღებელით, ჭეშმარიტ მხატვრობაში მართლაც განირჩევა მაგალითად წითელი და მეწამული, ლურჯი და ლაჟვარდი და ა. შ.; მეორეც ერთი, ყველა ქვეყნის ჰერალდიკურ პრაქტიკაში მიღებული იყო შედარებით მოძველებული იდიომების ან სულაც კლასიკური თუ გაბარბარიზებული, დამახინჯებული გვიანი ლათინურის ხმარება. აქედან გამომდინარე, სადაც

ეს შესაძლო [თუ გამართლებულია] და არ არის განსაკუთრებით შეუთავსებელი თანამედროვე ქართულთან, მისაღებია ფერების უფრო მოძველებული სიტყვებით, ტერმინებით გადმოცემა.

გლოსარიუმს საფუძვლად უდევს ზოგად გერბთმცოდნეობას მიძღვნილი უცხოური შრომებიდან და მათ დართული ჰერალდიკური ლექსიკონებიდან ამოკრებილია ინგლისური და მისი შესატყვისი ფრანგული და რუსული ტერმინები, თუ რასაკვირველია ამგვარი არსებობს. ტერმინების სამაგალითოდ ენები შემდეგი კრიტერიუმების მიხედვით შეირჩა. ინგლისური – იმის გამო, რომ სადღეისოდ იგი ყველაზე გავრცელებულია მსოფლიოში და ნებისმიერი დარგის სამეცნიერო ლიტერატურის უდიდესი ნაწილი სწორედ ინგლისურად ქვეყნდება; ფრანგულს, განსაკუთრებით კი ძველ ფრანგულს შეიძლება გერბთმცოდნეობის დედაენა ვუწოდოთ, ჰერალდიკური ტერმინების უმეტესობა სწორედ აქედან მომდინარეობს და ბუნებრივია ამ ენის იგნორირება დაუშვებელი იქნებოდა; რაც შეეხება რუსულს, ქართული ჰერალდიკა ერთ დროს რუსეთის საიმპერიო ჰერალდიკის, თუმცა ორიგინალურს, მაგრამ მაინც ნაწილს შეადგენდა, ამიტომ ცხადია ქვემოთ მოყვანილ ლექსიკონში ვერც რუსულს ავუვლიდით გვერდს.

Abased; abaissé – დაშვებული, დაწვეული. 1. აღნიშნავს ფრდებდაშვებულობას; 2. ნივნივის, ქამრის ან სხვა საპატიო ფიგურის ფარში ჩვეულ პოზიციაზე უფრო დაბლა განთავსება.

addorsed; adossé – ზურგიზურგ. ორი ერთმანეთისთვის ზურგშექცეული, როგორც წესი იდენტური ფიგურა.

armiger; армигер – გერბის მფლობელი; საგერბე კომპოზიციის მფლობელი, პირი, ოჯახი თუ საზოგადოება, დაწესებულება ან ორგანიზაცია.

argent; argent; серебро – ვერცხლი. ერთ-ერთი ჰერალდიკური საღებავი – ლითონი.

azure; azur; лазурь – ლაჟვარდი. ერთ-ერთი ჰერალდიკური საღებავი – მინანქარი.

bar; divise – (სიტყვასიტყვით: ხოლი) ქამრის დამცრობითი ფორმა, გამოსახება შედარებით ვიწრო ქამრის სახით.

barry; burele – დაზოლილი; ორი მინანქრის მონაცვლეობით თანბარი რიცხვის და ზომის ჰორიზონტალურ ზოლებად დაყოფილი ფარი ან ფიგურა.

base; pointe; окончанность – საფუძველი (ინგლისურის შესატყვისი); დაბოლოება (რუს.-ის შესატყვისი). ქართულ შესატყვისად, ჩვენი აზრით საფუძველი უფრო შეეფერება, ვინაიდან ეს სიტყვა მოსახმარად, საბრუნველადაც უფრო მოხერხებულია და ფიგურის შინაარსს თუ ფარში მის მდებარეობას,

პოზიციასაც უკეთ გადმოსცემს. ინგლისში ქვედა ნაწილი ფარისა, არა უდიდესი მისი 1:3-ისა და არა უმცირესი 1/5-ისა.

band; bonde; перевязь – სარტყელი. საპატიო ფიგურა, გამოიხატება ფარის ზედა მარჯვენა კუთხიდან ქვედა მარცხენისკენ გავლებული გადამკვეთი სქელი ხაზით, რომელიც ფარს დიაგონალურად ჰყოფს ორ თანაბარ ნაწილად.

“სარტყელი“ შესაძლოა სიტყვასიტყვით გვეთარგმნა და “სამხარიდლივე“ გვეწოდა, მაგრამ ეს ჩვენი აზრით მეტად მოუხერხებელი, მოუქნელი და ხელოვნური ტერმინი იქნებოდა.

bandy – დასარტყელი. ფარი ან ფიგურა დაყოფილი თანაბრი რაოდენობის განსხვავებული მინანქრის სარტყელებით.

bezant, besant; византийская монета – მონეტა. მცირე მონეტისებრი მრგვალი ფიგურა (მაგ. ინგლისურ ჰერალდიკაში მუდამ ოქროსი). ხშირად ასახავს სიმდიდრეს, ფულს, ოქროს.

blazon; blason; блазонировать – ბლაზონირება. საგერბე კომპოზიციის სრული აღწერა.

bordure; bordure; кайма – არშია. (სიტყვასიტყვით ინგლისურიდან: საზღვარი, ზღვარი, არშია, ბორდიური) ფარის კიდეს შიგნიდან მომყოლი ვიწრო მთლიანი ზოლი.

bourelet; бурелет – ბურელეტი. საგერბე ფარსგარე შესამკობელი. თავსდება მუზარადსა და გვირგვინს ან მუზარადის თავს შორის. არაბული თავსაბურავის დასამაგრებელი რგოლი, რომელსაც ქართული შესატყვისი ვერ მოეუბიეთ.

canting arms; гласный герб – (სიტყვასიტყვით ინგლისურიდან: ირიბი, თვალთმაქცი, ნართაული, შენიღბულად თქმული) მეტყველი (ნართაული?) გერბი. საგერბე ფარი, რომლის შემადგენელი ნაწილებიც ფიგურალურად ასახავს მფლობელის სახელწოდებას.

canton, franc canton; свободная часть – (მომდინარეობს რომანული სიტყვა – canto-დან – “კუთხე“ და franc – აქ: თავისუფლი) თავისუფალი ნაწილი. საგერბე ფარის ზედა მარჯვენა ნაწილი.

composed shield; ecu compose – შედგენილი ფარი. დანაწევრებული, რთული, რაიმეგვარად დაყოფილი ფარი.

cascue; шлем – მუზარადი. საგერბე ფარსგარე შესამკობელი.

chief; chef; глава – თავი. საპატიო ჰერალდიკური ფიგურა. უჭირავს ფარის ზედა ჰორიზონტალური მესამედი.

chevron; chevron; стропило – ნივნივი. საპატიო ჰერალდიკური ფიგურა.

cimier; нашлемник – მუზარადის თავი. საგერბე ფარსგარე შესამკობელი. მუზარადის თავზე განთავსებული ფიგურა, რომელიც მეტწილ თვით საგერბე ფარიდან არის დასესხებული.

cross; croix; крест – ჯვარი. საპატიო ჰერალდიკური ფიგურა. ჯვრის მრავალგვარ ნაირსახეობებს ხშირად ჰერალდიკური ფიგურების ცალკე ჯგუფს მიაკუთვნებენ.

ermine; hermine; горностаевый – სისამურის ბეწვი.

fess; fasce; пояс – ქამარი. საპატიო ჰერალდიკური ფიგურა. უჭირავს ფარის შუა ჰორიზონტალური მესამედი.

field; champ; поле – ველი. საგერბე ფარის ან მისი ნაწილების ფონი (მინდორი, გული, ადგილი). ჰერალდიკური ფარის ფონის აღსანიშნავად სიტყვა “გული“-ს იოანე ბატონიშვილი ხმარობს “კალმასობაში“. ეს ერთ-ერთი უძველესი ქართული ჰერალდიკური ტერმინია და სამწუხაროა ამ ტრადიციის იგნორირება, თუმცა ჰერალდიკაში საკმაოდ ხშირად იხმარება გულის სტილიზებული ფიგურა, რის გამოც გერბის ბლაზონირება, ფიგურისა და ფონის აღმნიშვნელი ტერმინების იდენტიფიკაციის მიზეზით, შესაძლოა გაუგებარი შეიქნეს. ამასთანავე გული ეწოდება ჰერალდიკური ფარის შუა, ცენტრალურ ნაწილს და ესეც ტერმინოლოგიურ გაორებას წარმოქმნიდა. ერეკლე II თავის სიგელებში საგერბე ფარის ფონს ანუ ველს “ადგილს“ უწოდებს, შევადაროთ რუსი ჰერალდიკოსი არსენიევის მიერ გამოყენებულ ტერმინს – “место“⁶⁰⁸. ურიგო არ იქნებოდა ამ ძველი ქართული ჰერალდიკური ტერმინის გახსენებაც, მაგრამ “სიტყვა“ “ადგილი“ ხმარებაშიც მოუხერხებელია, ყურსაც ჭრის ბლაზონირებისას და ამვდროულად ისევე როგორც “ალაგი“ ადგილმდებარეობის გარდა ზოგჯერ სხვა გარკვეულწილად უხერხული შინაარსაც იძენს ხოლმე (შეად. ფესსალაგი). ყოველივე ამის გამო კვლავ ტერმინ “ველზე“ შევანერებთ არჩევანს, მითუმეტეს, რომ იგი სიტყვასიტყვით ზუსტად მიესადაგება იდენტიურ უცხოურ ტერმინებს.

gules; gueules; червленый – მეწამული. ერთ-ერთი ჰერალდიკური საღებავი – მინანქარი.

gyronne; gironne – დასოლილი. ფარის სამივეგვარი (გაკვეთა, გადაკვეთა, ჩამოკვეთა) კვეთის ერთობა.

inescutcheon; ecusson; малый щит – მცირე ფარი. მეორესხარისხოვანი ფიგურა – ძირითად ფარში ჩასმული მომცრო ფარი.

lambrequins, mantling; намет – ლამბრეკენი. დაფლეთილი, ალაგ-ალაგ შემოხეული მოსასხამისებრი სპეციფიური საგერბე ფარსგარე შესამკობელი.

mantle; manteau; мантия – მოსასხამი ანუ მანტია – გერბის ფარსგარე შესამკობელი.

metals; metal (metaux); металл – ლითონი. ჰერალდიკური საღებავი მინანქრებთან ერთად ორი უმთავრესი ჰერალდიკური ფერი – ოქრო, ვერცხლი.

mot; девиз – დევიზი, ე. წ. ლეგენდა. მეტწილ ფარ ქვეშ მოთავსებულ ბაფთაზე დატანებული ლაკონური გამოთქმა, რომელიც ჩვეულებრივ ნაწილობრივ მაინც განმარტავს გერბს.

pale; pal; столб – ბოძი. საპატიო ჰერალდიკური ფიგურა. უჭირავს ფარის შუა ვერტიკალური მესამედი.

per pale; parti; рассеченный – გაკვეთილი; შვეულად, ვერტიკალურად გაყოფილი ფარი.

per fess; coupe; пересеченный – გადაკვეთილი; თარაზულად, ჰორიზონტალურად გაყოფილი ფარი.

per bend; скошенный – ჩამოკვეთილი; ირიბად გაყოფილი ფარი.

per cross; четверочастный – გაკვეთილ-გადაკვეთილი. ოთხნაწილად სწორკუთხა ჯვრისებრ დაყოფილი ფარი.

per saltire; четверочастный скошенный – ორჯერ ჩამოკვეთილი. ორივე მხრიდან ირიბად, წმ. ანდრიას ჯვრისებრ ოთხად გაყოფილი ფარი.

per chevron; chape – ნივნივისებრ ჩამოკვეთილი. ორჯერ ნახევრად ჩამოკვეთილი ფარი.

sable; sable; черный – სევადი (შავი). ერთ-ერთი ჰერალდიკური საღებავი – მინანქარი.

simple; пустой – მარტივი ფარი; დაუყოფელი, დაუნაწევრებელი, მთლიანი ფარი.

tabernacle; павильон – პავილიონი. იგივე მოსასხამი, ოღონდ იხმარება მხოლოდ სახელმწიფო გერბებისთვის.

tenants ou supports; щитодержатель – ფარისმტვირთველი. ორივე მხრიდან, მარცხნიდან და მარჯვნიდან, ძირითადი ფარის მჭერელი ფიგურები.

tincture; email (emaux); финифть – მინანქარი. ჰერალდიკური საღებავი; მეტალებთან ერთად, ოთხი უმთავრესი ჰერალდიკური ფერის – სევადი, მეწამული, ლაჟვარდი, ზურმუხტი, სახელწოდება.

vert; sinople; зеленый – ზურმუხტი (მწვანე). ერთ-ერთი ჰერალდიკური საღებავი – მინანქარი.

возникающий – ამოზიდული. ფარის ან ფარის ნაწილების კიდებიდან ნახევრად, ჩვეულებრივ წელამდე გამოხატული ფიგურა.

гербоведение – გერბთმცოდნეობა.

обремененный – დატვირთული. ფიგურა, რომელზეც ზემოდან არის განთავსებული სხვა ფიგურა.

ლახტი – შურდულის შესატყვისი ერეკლე II-ისეული ტერმინი.

ფარსგარე შესამკობლები – საგერბე ფარის გარშემო განლაგებული ჰერალდიკური ატრიბუტები.

რევერსი (მაგ. საღვეიზე ბაფთის) – სარჩული. ტერმინს ქართულ ჰერალდიკაში პირველად იყენებს ვახუშტი ბაგრატიონი თავის ატლასს დართულ ცნობილ სახელმწიფო და სამხარეო გორბების აღწერისას. მარტალია ვახუშტი ამ სიმბოლოებს თავად უწოდებს "ღერბებს" იგი მაინც ვერ უვლის დროშების ხმარების მდიდარ ტრადიციას საქართველოში და გერბებშიც ტოვებს დროშის მცირედ დეტალს ახსენებს რა მათი სარჩულის ფერებს. ამის გამო ვახუშტისეულიგერბების დროშებად გამოყენება სრულიად ბუნებრივია, რაც განხორციელდა კიდევ რეალობაში 1980-90-იან წლებში საქართველოს დამოუკიდებლობის მოძრაობის ხანაში.

щитодержатель – ფარისმტვირთველი. ჰერალდიკური ფარისმჭერელი ფიგურები.

возникающий – ამოზიდული. ფარის კვეთიდან ან რაიმე ფიგურის უკნიდან ნახევრად ამომართული, გამოჩენილი ფიგურა.

counter ermine; contre-hermine; противогорностаевый – უკუხიასამურის. ჰერალდიკური ბეწვი.

vair; беличий – ცოყვის. ჰერალდიკური ბეწვი.

Counter vair; contre-vairé; противобеличий – უკუცოყვის. ჰერალდიკური ბეწვი.

შედგენილი ფარის დაყოფის ტერმინები:

per pale; рассеченный – გაკვეთილი, შეკულად, ვერტიკალურად გაყოფილი ფარი.

per fess; пересеченный – გადაკვეთილი, თარაზულად, ჰორიზონტალურად გაყოფილი ფარი.

per bend; скошенный – ჩამოკვეთილი, ირიბად გაყოფილი ფარი.

per cross; четверочастный – გაკვეთილ-გადაკვეთილი, ოთხნაწილიანი, შეკულად და თარაზულად დაყოფილი ფარი.

per saltire; четверочастный скошенный – ჯვარედინად ჩამოკვეთილი, ოთხნაწილიანი, მარცხნიდან და რამჯვნიდან ჩამოკვეთილი ფარი.

მთლიანი ფარი – დაუყოფელი, დაუნაწევრებელი ფარი

დანართი 2

ქართული ჰერალდიკის განვითარების პერიოდების, ეტაპების ცხრილი

პერიოდი	პერიოდისთვის დამახასიათებელი ჰერალდიკური ნიმუშები	ქრონოლოგია
ნაციონალური	<ol style="list-style-type: none"> 1. ვახტანგ VI-ისეული გერბები 2. ვახუშტის ატლასის გერბები 3. ერეკლე II-ის ეპოქის გერბები 	1672-1800 წწ. (XVII-XVIII სს)
კლასიკური ანუ ევროპულ-რუსული	<ol style="list-style-type: none"> 1. საქართველოს სამეფო-სამთავროების გერბები რუსეთის დიდ სახელმწიფო გერბში 2. საქართველოს ქალაქების გერბები 3. საგვარეულო გერბები “საერთო საგერბედან” 	1800-1918 წწ. (XIX ს)
სოციალისტურ-საბჭოური	<ol style="list-style-type: none"> 1. დემოკრატიული რესპუბლიკის გერბი 2. სახ. უნივერსიტეტის ემბლემა 3. ასფსრ-ის საქ. სსრ-ის და ავტონომიების გერბები 4. ქ. თბილისის, ქ. ბორჯომის გერბები 	1918-2002 წწ. (XX ს)
რესპუბლიკური	<ol style="list-style-type: none"> 2. საქართველოს 3-ე რესპუბლიკის სახელმწიფო გერბი 3. ჰერალდიკის კომისიისეული საქალაქო გერბები 	2002 წწ. - (XXI ს)

დანართი 3

მასალები ჰერალდიკაზე ინტერნეტში

ქვევით მოყვანილია ინტერნეტის ქსელში განთავსებული ჩვენს მიერ მოძიებული, შერჩეული და ანოტირებული მასალები და წყაროები გერბთმცოდნეობის შესახებ, რომელიც ჩვენი აზრით განსაკუთრებით საინტერესო, საყურადღებო და ფასეულია კონკრეტულად ქართული თუ ზოგადი ჰერალდიკის შესწავლისათვის.

1. Fracuis R. Velde's Heraldry Site

<http://www.heraldica.org/>

ფრანსუა ველდეს ჰერალდიკური საიტი

ასე ვთქვათ კრებითი, კატალოგური საიტი, რომელშიც მოცემულია მრავალი მითითება სხვა ჰერალდიკურ გვერდებზე და მათი საინტერნეტო, ქსელური მისამართი.

2. International Civic Arms. By Ralf Hartemink

<http://surf.to/heraldry>

საერთაშორისო საქალაქო ჰერალდიკა

მსოფლიოს ქალაქების გერბების საკმაოდ მოზრდილი კრებული – მინიმალური ინფორმაციის შემცველი მონაცემთა ბაზა ილუსტრაციებით. დაყოფილია ქვეყნებად. საქართველოს განაკვეთში 10 გერბია. გარდა ამისა რუსეთისაში არის თბილისის გუბერნიის, აზერბაიჯანისაში კი ზაქათალის გერბები.

3. Illustrated Atlas of Heraldic Terms

<http://www.heraldica.org/topics/glossary/atlas.htm>

ჰერალდიკური ტერმინების ილუსტრირებული ატლასი

მაღალი დონის, მეტად სასარგებლო პროგრამა. აღფავიტზე გაწყობილი ტერმინები 6 ენაზე (ფრანგული, გერმანული, ინგლისური, ესპანური, იტალიური) მოცემული შესატყვისებით და განმარტებებით, რომელთაც ხშირ შემთხვევაში საილუსტრაციო მასალაც ერთვის.

4. Heraldry Links

<http://www.panix.com/~wlinden/heraldry.shtml>

ჰერალდიკური ბმულები

ჰერალდიკასთან და ვექსილოლოგიასთან დაკავშირებული საიტების მისამართების უმთავრესი კრებული ინტერნეტში.

5. Baronage Press

<http://www.baronage.co.uk/>

ბარონების პრესა

შესანიშნავი ვებ(ინტერნეტ)-აღმანახი მედიევისტისა და გერბთმცოდნეობაზე (ზოგადი ჰერალდიკა, ისტორიული ანეგდოტები გერბებზე). შესაძლოა ელ-ფოსტაში უფასო გამოწერა.

6. Britannica Encyclopaedia

<http://www.britannica.com>

ენციკლოპედია ბრიტანიკა

სახელგანთქმული ენციკლოპედიის ვებ(ინტერნეტ)-ვერსია: ჰერალდიკასთან დაკავშირებული მრავალი მაღალი დონის სტატია, მითითებები მომიჯნავე თემატიკის ვებ(ინტერნეტ)-გვერდებზე, მოკლე ბიბლიოგრაფია.

7. Heraldry Origins - the origins and meaning of heraldry, by Joseph C. Wolf

<http://heraldryorigins.tripod.com/>

ჰერალდიკის სათავეები. ჯოზეფ ს. ვულფი

სტატია ჰერალდიკის წარმოშობაზე და საერთოდ ზოგად ჰერალდიკაზე.

8. Search Engine for Heraldica

<http://www.heraldica.org/search.html>

საძებნი მექანიზმი ჰერალდიკისთვის

ჰერალდიკის შესახებ ინფორმაციის ინტერნეტში მოსაძიებელი სისტემა

9. An Article on Heraldry

<http://www.heraldica.org/topics/heralds.htm>

სტატია ჰერალდიკის შესახებ

ვებ-გვერდი სხვადასხვა ქვეყნის პეროლებზე

10. Enlarged Annotated Bibliography

<http://www.heraldica.org/biblio/annotate.htm>

განვრცობილი ანოტირებული ბიბლიოგრაფია

თემატიკურად დაყოფილი სხვადასხვა ენოვანი ბიბლიოგრაფია

11. Jewish Heraldry

<http://www.heraldica.org/topics/national/jewish.htm>

ებრაული ჰერალდიკა

ვებ-გვერდი ებრაულ გერბებზე შუასაუკუნეების ევროპაში და მოგვიანებით სხვა ქვეყნებშიც. ავტორები ებრაულ გერბებს ცალკე ჰერალდიკურ მიმდინარეობად არ აღიარებენ, თუმცა აღნიშნავენ, რომ ისინი ხშირ შემთხვევაში მნიშვნელოვან ორიგინალურობას ამჟღავნებენ.

12. The Escutcheon

<http://www.societies.cam.ac.uk/cuhags/>

საგერბე ფარი

კემბრიჯის უნივერსიტეტის ჰერალდიკისა და გენეალოგიის საზოგადოების (ჩამბრიდგე ნივერსიტე ჰერალდიკ ანდ ენეალოგიცალ შოციეტე) ჟურნალ “ესქაჩონ”(“ფარი“-ის ვებ(ელექტრონული)-ვერსია. ნომრები ეძღვნება

მიმდინარე მოვლენებს, ზოგად გერბთმცოდნეობას, ჰერალდიკაზე ახლადგამოცემული წიგნების მიმოხილვა და სხვ.

13. The Zurich Roll of Arms

<http://www.silverdragon.org/HERALDRY/ZurichRolls/zroaen0.htm>

ციურიხული საგერბე

ვებ-გვერდი დღემდე შემონახულ უძველეს საგერბეზე. მოკლედ, თუმცა შესანიშნავი ილუსტრაციებით.

14. SCA (The Society of Creative Anachronism) Heraldry

<http://www.sca.org/heraldry>

სხვადასხვაგვარი ჰერალდიკასთან დაკავშირებული მასალები და მითითებანი მომიჯნავე შინაარსის გვერდზე.

15. Japanese Family Crests or Mon

<http://www.japanusencounters.net/mon/>

იაპონური საგვარეულო ემბლემები ანუ მონები

მომცრო მხოლოდ ტექსტური ვებ-გვერდი მინიმალური ინფორმაციით იაპონურ გერბებზე (მონ).

16. Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи

<http://gerbovnik.ru/>

რუსეთის იმპერიის "საერთო საგერბის" ელექტრონული ვერსია

17. Гербы и Флаги

<http://geraldika.ru/>

საითი რუსულ და მსოფლიო ჰერალდიკაზე მდიდარი ვიზუალური მასალით და მრავალფეროვანი სტატიებით, მათ შორის სამეცნიერო გერბთმცოდნეობითი სტატიებით. ერთ-ერთ გვერდზე მოცემულია მსოფლიო ჰერალდიკური საზოგადოებების დასახელებები და კოორდინატები

18. Экскурс в геральдику

<http://www.excurs.ru/>

ექსკურსი ჰერალდიკაში

განიხილავს ჰერალდიკის ისტორიას, ძირითად წესებს და რუსული ჰერალდიკის ზოგიერთ ასპექტს. ვებ-გვერდის ავტორები ვიზიტორებს ასევე სთავაზობენ საკუთარი გერბის დამზადებას.

19. Гербы и Флаги Беларуси

<http://geraldika.by/>

ბელორუსიის გერბები და დროშები

ძირითადად განიხილება მხოლოდ ბელორუსიის ჰერალდიკის ისტორია და თანამედროვეობა

20. Украинская геральдика

heraldry.com.ua

უკრაინული ჰერალდიკა

საკითხები ჰერალდიკის ისტორიაზე. ევროპული და უკრაინული ჰერალდიკის საკითხების მიმოხილვა

21. Аджария

www.vexillographia.ru/gruzia/ajaria.htm

ვექსილოლოგიური მასალები აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დროშის შესახებ 1937-2006 წწ პერიოდში.

22. ОФИЦИАЛЬНЫЙ САЙТ РУССКОГО ЦЕНТРА ФЛАГОВЕДЕНИЯ И ГЕРАЛЬДИКИ

<http://www.heraldicum.ru/>

“რუსეთის დროშათმცოდნეობისა და ჰერალდიკის ცენტრის“ ოფიციალური გვერდი. მოიცავს საკმაოდ საინტერესო ვიზუალურ და წერილობით, მათ შორის დოკუმენტურ მასალას რუსეთის, საქართველოსა და ზოგიერთი სხვა ქვეყნის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

- 1 რუსთველი შოთა. ვეფხისტყაოსანი. ახლად დაბეჭდილი შეერთებულითა დგაწლითა უფალთა [მ]. ბროსეტ, ზ. ფალაგანდიშვილისა და დ. ნუბინოვისათა. II გამოცემა. სპბ. 1841 წ.
- 2 ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველს ატლასი (XVIII ს.). აკადემიის გამომც. თბ. 1997 წ.
- 3 ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ. თავადობის დამტკიცების წიგნი მიცემული ერეკლე მეფის მიერ სერგის აზარჯანისა და ოპანეზა აკოფჯანისთვის; ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
- 4 ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5541. 1783 წ. შუამდგომლობა ერეკლე მეფისა საიმპერატორო კარის წინაშე არღუთაშვილების მხარგრძელებად აღრიცხვის შესახებ;
- 5 ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. გამოსაცემად მოამზადა გრიგოლ ზარდალიშვილმა. თბ. 1971 წ. გვ. 118
- 6 დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თსუ-ის გამომც. თბ. 1969 წ.
- 7 ბატონიშვილი იოანე ბაგრატიონი. ხუმარსწავლა (კალმასობა). I-II ტ. "მერანი". 1990-1991 წწ.
- 8 საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი
- 9 ანა ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I. თბ. 1978 წ.
- 10 ანა ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. II. თბ. 1988 წ.
- 11 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921. სპეცრედაქტორი ვ. შარაშენიძე, შემდგენელი ე. გურგენიძე. თბ. 1990 წ.
- 12 ივ. ჯავახიშვილის არქივი, საბუთი № 567. ივ. ჯავახიშვილის არქივის აღწერილობა. თბ. 1976 წ.
- 13 ხელოვნების თბილისის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი. Личное дело Р. Гордеева. საქმე № 12; 17.
- 14 ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია (1629-1920 წწ.). ტ. I. თბ. 1941 წ.
- 15 გ. ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები. გამომც. "მეცნიერება" თბ. 1958 წ.
- 16 ო. გიგინეიშვილი. ბესიკის საფლავი. ჟურ. "ლიტერატურა და ხელოვნება". 1949 წ. 9 ოქტ. № 40
- 17 დავით კაკაბაძე. საქართველოს ღერბი (კონკურსის და შესრულების შესახებ). გაზ. "ფორუმი". № 16. 10-20 სექტემბერი. 1994 წ.
- 18 მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ.
- 19 ბ. კანდელაკი. ჭავჭავაძეთა გერბი. "ძეგლის მეგობარი" №45. გვ. 49. ს.
- 20 ნუცუბიძე. ლეგენდარული საფოსტო მარკა. გაზ. "თბილისი". 1986 წ.
- 21 გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი

- გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გიორგი პაიჭაძემ. თბ. 1983 წ.
- 22 ზ. ცქიტიშვილი. საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწენი. XVIII ს-ის II ნახევარი - XIX ს-ის დამდეგი. (თავი ს. ლიონიძე, გვ. 53)
- 23 სარა ბარნაველი. ქართული დროშები. თბ. 1953 წ.
- 24 სიმონ გამსახურდია. საქართველოს სახელმწიფო დროშები და გერბები. თბ. 1990 წ.
- 25 თორნიკე ასათიანი. მოხატული ფარების საიდუმლოება ანუ რა არის ჰერალდიკა? ჟურნ. "არტანუჯი". № 4. 1995 წ.
- 26 თორნიკე ასათიანი. საქართველოს გერბი. ჟურნ. "არტანუჯი". № 5. 1996 წ.
- 27 დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია. საპარლამენტო უწყებანი. სახელმწიფო სიმბოლიკა. თბ. 5 ივლისი 1997 წ.
- 28 მალხაზ აფრიდონიძე. ზოგადი ჰერალდიკა. საპარლამენტო უწყებანი. სახელმწიფო სიმბოლიკა. თბ. 5 ივლისი 1997 წ.
- 29 მიხეილ მაყაშვილი, დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია. გაზ. "სახალხო გაზეთი". № 98. 1 – 7 აპრილი. 1997 წ.
- 30 მალხაზ აფრიდონიძე. ჰერალდიკური ფერები და მათი სიმბოლიკა. საისტორიო კრებული "მესხეთი". თსუ გამომცემლობა. თბ - ახალციხე. 1998 წ.
- 31 თორნიკე ასათიანი. სახალისო ჰერალდიკა. ჟურნ. "არტანუჯი". № 8 - 9. თბ. 1999 წ.
- 32 თორნიკე ასათიანი. სამეგრელოს სამთავროს გერბები. სამეგრელო, კოლხეთი, ოდიში. თბილისი-ზუგდიდი. 1999 წ.
- 33 დავით კლდიაშვილი. საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია. ჟურ. "ომეგა". № 6. 2001 წ.
- 34 დავით კლდიაშვილი. ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ის სახელმწიფო გერბი. საზოგადოებრივი ჟურნ. "ომეგა". თებერვალი 2001 წ. № 2.
- 35 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ IV. თბ.
- 36 საქართველოს დროშები და გერბები ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით. თბ. 1991 წ. გვ. 4
- 37 ქართლის ცხოვრება. ტ. I. გამ. "საბჭოთა საქართველო" 1955 წწ. თბ.
- 38 ნიკო ჯავახიშვილი. ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა). თბ. 1995 წ.
- 39 მიხეილ ბოჭორიძე. მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში. თბ. 1992 წ.
- 40 ჯ. რუხაძე. ბუნების ძალთა აღორძინების ხალხური დღესასწაული საქართველოში. "მეცნიერება". თბ. 1999 წ.
- 41 ნ. ნაკაშიძე. ვორონცოვი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IV. საქ. სსრ-ის მინ. საბჭოს გამომც. 1979 წ. გვ. 457
- 42 ნათელა არველაძე. აქამდე რატომ დუმდნენ? გაზ. "თბილისი". 4 ოქტომბერი. 1989 წ.;
- 43 ლ. ვარდოსანიძე. თბილისის გერბი – დონისძიება თუ მოვლენა? გაზ. "თბილისი". 12 სექტემბერი. 1989 წ.;
- 44 თბილისის სიმბოლიკა. გაზ. "თბილისი". 1 ივლისი. 1989 წ.;
- 45 სიმონ კინწურაშვილი. ჩვენი ქალაქის ჰერალდიკა. გაზ. "თბილისი". 21 აგვისტო; 1989 წ.

- 46 ხათუნა მაისაშვილი. "თეთრი გიორგის" შარავანდედით. გაზ. "თბილისი". 21 ივნისი. 1989 წ.
- 47 თ. პაპუაშვილი. ზაქათალა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IV. საქ. სსრ-ის მინ. საბჭოს გამომც. თბ. 1975-1987. გვ. 488
- 48 ლ. მოლოდინი, გ. ჯალაბაძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი. თბ. 1962 წ.
- 49 ნ. აბესაძე. მეაბრეშუმეობა საქართველოში. თბ. 1957 წ.
- 50 დ. კოჟორიძე. განახლებული მესხეთის ქალაქი (ახალციხის ისტორია). თბ. 1969 წ.
- 51 ნიკო ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. II. გამომც. "მეცნიერება". თბ. 1965 წ.
- 52 იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. თბ. 1997 წ.
- 53 გ. შარაძე. თეიმურაზის ცხოვრება. თბ. 1972 წ.
- 54 თორნიკე ასათიანი. გერბთმცოდნეობა ქართულ დიპლომატიასთან მიმართებაში. ქართული დიპლომატიის წელიწადეულის დამატება. თსუ გამომცემლობა. თბ. 1998 წ.
- 55 ივანე ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ II. გამ. "მეცნიერება". თბ. 1983.
- 56 მზია სურგულაძე. პოლიტიკური და კულტურულ-სარწმუნოებრივი ფორმულები ქართველ მეფეთა ტიტულატურაში. ქართული წყაროთმცოდნეობა. VIII. "მეცნიერება". 1993 წ. თბ.
- 57 მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი. "საქართველოს მედიცინის ისტორია". ტ. III. გამ. "საქმედგამი". თბ. 1956 წ.
- 58 საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. "მოწმობის წიგნი" დედოფალ დარიასი ივანე ყარაევისადმი. ფ. 226, ანაწერი 3, საქმე 8870.
- 59 მ. აფრიდონიძე. "" სადოქტორო დისერტაცია. თბ. 200 წ.
- 60 ზ. კიკნაძე. თბილისის ჰერალდიკა. გამ. "დიოგენე". 2004 წ. თბ
61. დ. კლდიაშვილი. თანამედროვე ქართული ჰერალდიკა. გამ. "'ცოტნე". თბ. 2008 წ.
- 62 "საქართველოს სახელმწიფო გერბის კონკურსის შესახებ". გამ. "პოლიგრაფი". თბ. 2008 წ.
63. მ. აფრიდონიძე. დისერტაცია. "ჰერალდიკისა და ჰეროლდთა ინსტიტუტის წარმოშობის საფუძვლები და მათი როლი შუა საუკუნეების ევროპის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში". თბ. 2004 წ.
64. ნ. ჩიქოვანი. ფერთა ლექსიკონათვის ძველ ქართულში. თსუ გამომც. თბ. 1992 წ.

- 54 Ferrand. J. Les familles princieres de l'ancienne Empire de Russie. Paris. 1979. Partie 1.
- 55 Chaffanjon A. Le petit Gotha illustre. Paris. 1996.
- 56 Jacques Ferrand. Familes princieres de Georgie. Montreuil. 1983.
- 57 Pierre Joubert. L'Heraldique. Éditions Ouest-France. Rennes. 1984.
- 58 Stephen Friar. A Dictionary of Heraldry. New York. 1987.
- 59 International Civic Arms. By Ralf Hartemink <http://surf.to/heraldry>

- 60 Guy Cadogan Rothery. Concise Enciclopedia of Heraldry. London. 1994. (First published in 1915 as "ABC of Heraldry" by Stanley Paul & Co)
- 61 П. **Винклер-фон**. Ст: Геральдика. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. VIII. С-Пб. 1893 г. ст. 460-461
- 62 В. **Цихинский**. Кавказский гербовник. Часть I тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г.
- 63 И. В. **Борисов** (Ильин). Родовые гербы России. Калининград. 1997 г.
- 64 В. **Поцелуев**. Гербы Союза ССР. Изд. политической книги. М. 1987 г.
- 65 Н. Н. **Сперансов**. Земельные гербы России. М. "Советская Россия" 1985 г. ст.188-189
- 66 **Бичикашвили** Иосиф. "О грузинском историческом государственном флаге и гербе". Газ. "Свободная Грузия". 18 Авг. 1997 г. № 131 (21098). ст. 1-4.
- 67 **Государственный герб России**. 500 лет. С-Пб. "Славия". 1997 г.
Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г.
- 67 **РГИА**. С-Пб. ф. 1343. оп. 15
- 68 **РГИА**. С-Пб. ф. 1343. оп. 49
- 69 **РГИА**. С-Пб. ф. 1411. оп. 1
- 70 **РГИА**. С-Пб. ф. 1411. оп 2
- 71 **РГИА**. С-Пб. ф. 1411. (Дела гербового музея)
- 72 **Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи**. I-XX т. 1798-1908 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411 оп. 1. д. № 91-110.
Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. I-X т. (репринтное издание). 1992 г.
- 73 **Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы**. I-IV т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600-603
- 74 **Сборник дипломных гербов российского дворянства, невнесенных в общий гербовник**. I-XIX т. 1896-1904 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 1. д. № 68-87
- 75 **Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов, составлен по распоряжению Герольдмейстера Рейтера Гербовым отделением**. Кн. I-V. 1887 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411 оп. 1. д № 3-7.
- 76 Н. А. **Соболева**. Старинные гербы российских городов. М. 1985 г.
- 77 С. **Думин**, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г
- 78 А. Б. **Лакиер**. Русская геральдика. М. 1990 г
- 79 П. **Винклер-фон**. Гербы городов, губернии, областей и посадов 80 Российской Империи, внесенные в полное собрание законов с 1649 по 1900 год. С-Пб. М. 1990 г.
- 81 П. **Иосселиани**. Краткая история грузинской церкви. С-Пб. 1843 г.
- 82 **Гербы городов Киевской губернии**. Жур. "Наука и жизнь". № 8. М. 1989 г.
- 83 Г. В. **Ражнев**. Символика Архангела Михаила. Жур. Гербовед. № 1 (9). М. 1996 г.
- 84 П. **Винклер-фон**. Ст: Государственный герб. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. IX. С-Пб. 1893 г. т. IX. ст. 406
- 85 В. С. **Драчук**. Рассказывает геральдика. Изд. "Наука". М. 1977 г.
- 86 **Наумов**, О. Н. "Геральдика в научном творчестве генеалого Н. 87 П. Чулкова. Журн. "Гербовед". М. 1996 г. № 1 (9). ст. 139
- 89 Ю. В. **Арсеньев**. Геральдика. Изд. "Терра". М. 2001 г.
- 90 Г. Ф. **Дундуа**. Нумизматика античной Грузии. Тб. 1987 г.

- 91 **Наумов**. О. Н. Из истории русской геральдической библиографии. Журн. "Гербовед". № 7. М. 1995 г. ст. 107
- 92 **Б. М. Кисин**. «Страна филателия». М. 1980 г.
- 93 **Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи**. С-Пб. 1797-1917 гг. т. I-IX (печатные), XI-XXI (рукописные). РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 91-110.
- 94 **Борисов** И. В. Военная и морская тематика в русской дворянской геральдике. жур. Гербовед. № 2 (10). 1996 г. ст. 115
- 95 **Винклер-фон** П. Русская геральдика, истирия и описания русских гербов. С-Пб. 1894 г.
- 96 **Амилахваров** А. Д. "История георгианская". С-Пб. 1779 г.
- 97 **Р. И. Матевосян**. Истоки армянской геральдики. Жур. Гербовед. № 2 (10). 1996 г.
- 98 **С. Думин, П. Гребельский**. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г.
- 99 **Советская военная энциклопедия**. т. II. ст: геральдика. М. 1976 г. ст. 524
- 100 **В. В. Похлебкин**. Словарь международной символики и эмблематики. изд. "Международные отношения". М. 1995 г.
- 101 **И. А. Орбели**. Избранные труды. т. 1. Изд. "Наука". М. 1968 г.

- ¹ П. Винклер-фон. Ст: Геральдика. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. VIII. С-Пб. 1893 г. ст. 460-461.
- ² რუსთველი შოთა. ვეფხისტყაოსანი. ახლად დაბეჭდილი შეერთებულია ღვაწლითა უფალთა [მ]. ბროსეტ, ზ. ფალავანდიშვილისა და დ. ჩუბინოვისათა. II გამოცემა. სპბ. 1841 წ. გვ. 41.
- ³ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველს ატლასი (XVIII ს.). აკადემიის გამომცემლობა. თბ. 1997 წ. გვ. 2-3.
- ⁴ ი ქ ვ ე. გვ. 6-7.
- ⁵ ი ქ ვ ე. გვ. 10-11.
- ⁶ ი ქ ვ ე. გვ. 14-15.
- ⁷ ი ქ ვ ე. გვ. 16.
- ⁸ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ. თავადობის დამტკიცების წიგნი მიცემული ერეკლე მეფის მიერ სერგის აზარჯანისა და ოპანეზა აკოფჯანისთვის; ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5541. 1783 წ. შუამდგომლობა ერეკლე მეფისა საიმპერატორო კარის წინაშე არღუთაშვილების მხარგრძელებად აღრიცხვის შესახებ; ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. გამოსაცემად მოამზადა გრიგოლ ზარდალიშვილმა. თბ. 1971 წ. გვ. 118.
- ⁹ დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თსუ-ის გამომც. თბ. 1969 წ. გვ. 151, სურ. 115-116.
- ¹⁰ ბატონიშვილი იოანე ბაგრატიონი. ხუმარსწავლა (კალმასობა). I-II ტ. "მერანი". 1990-1991 წწ.
- ¹¹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიბტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი.
- ¹² ანა ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I. თბ. 1978 წ.; ანა ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. II. თბ. 1988 წ.
- ¹³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Часть I тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г.
- ¹⁴ И. В. Борисов (Ильин). Родовые гербы России. Калининград. 1997 г. ст. 71-72.
- ¹⁵ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921. სპეცრედაქტორი ვ. შარაშენიძე, შემდგენელი ე. გურგენიძე. თბ. 1990 წ.
- ¹⁶ ივ. ჯავახიშვილის არქივი, საბუთი № 567. ივ. ჯავახიშვილის არქივის აღწერილობა. თბ. 1976 წ.
- ¹⁷ В. Поцелуев. Гербы Союза ССР. Изд. политической книги. М. 1987 г. ст. 74-78.
- ¹⁸ ხელოვნების თბილსის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი. Личное дело Р. Гордеева. საქმე № 12; 17.
- ¹⁹ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия" 1985 г. ст.188-189.
- ²⁰ Бичикашвили Иосиф. "О грузинском историческом государственном флаге и гербе". Газ. "Свободная Грузия". 18 Авг. 1997 г. № 131 (21098). ст. 1-4.
- ²¹ ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია (1629-1920 წწ.). ტ. I. თბ. 1941 წ. გვ. 35, 36, 40, 42, 44, 45, 58, 59.
- ²² Государственный герб Росии. 500 лет. С-Пб. "Славия". 1997 г. ст. 87.
- ²³ Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г.
- ²⁴ РГИА. С-Пб. ф. 1343; оп. 15, 49 и др.
- ²⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. I-XX т. 1798-1908 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411 оп. 1. д. № 91-110.
- ²⁶ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. I-X т. (репринтное издание). 1992 г.
- ²⁷ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I-IV т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600-603.
- ²⁸ Сборник дипломных гербов российского дворянства, невнесенных в общий гербовник. I-XIX т. 1896-1904 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 1. д. № 68-87.
- ²⁹ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов, составлен по распоряжению Герольдмейстера Рейтера Гербовым отделением. Кн. I-V. 1887 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411 оп. 1. д № 3-7.
- ³⁰ РГИА. С-Пб. ф. 1411 (Дела гербового музея).

- ³¹ Stephen Friar. A Dictionary of Heraldry. New York. 1987. pg. 294.
- ³² Н. А. Соболева. Старинные гербы российских городов. М. 1985 г. ст. 39.
- ³³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды Российской империи. т. IV. М. 1998 г
- ³⁴ გ. ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები. თბ. 1958 წ. გვ. 389;
ო. გიგინეიშვილი. ბესიკის საფლავი. ჟურ. "ლიტერატურა და ხელოვნება". 1949 წ. 9 ოქტ. № 40.
- ³⁵ International Civic Arms. By Ralf Hartemink <http://surf.to/heraldry>
- ³⁶ დავით კაკაბაძე. საქართველოს ღერბი (კონკურსის და შესრულების შესახებ). გაზ. "ფორუმი". № 16. 10-20 სექტემბერი. 1994 წ.
- ³⁷ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. М. 1990 г.
- ³⁸ П. Винклер-фон. Гербы городов, губернии, областей и посадов Российской Империи, внесенные в полное собрание законов с 1649 по 1900 год. С-Пб. М. 1990 г.
- ³⁹ Н. А. Соболева. Старинные гербы российских городов. М. 1985 г.
- ⁴⁰ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г.
- ⁴¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды Российской империи. т. IV. М. 1998 г.; С. Думин. Гербы их царских высочеств князей Багратион-Мухранских. Жур. «Гербовед». № 4. 2'1993 г.
- ⁴² მიხეილ ვადაშვილი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ.
- ⁴³ ბ. კანდელაკი. ჭავჭავაძეთა გერბი. "ქეგლის მეგობარი" №45. გვ. 49. ს. ნუცუბიძე. ლეგენდარული საფოსტო მარკა. გაზ. "თბილისი". 1986 წ. გვ. 5.
- ⁴⁴ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გიორგი პაიჭაძემ. თბ. 1983 წ.;
ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. გამოსაცემად მოამზადა გრიგოლ ზარდალიშვილმა. თბ. 1971 წ.
- ⁴⁵ ზ. ცქიტიშვილი. საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწენი. XVIII ს-ის II ნახევარი - XIX ს-ის დამდეგი. (თავი ს. ლიონიძე, გვ. 53).
- ⁴⁶ სარა ბარნაველი. ქართული დროშები. თბ. 1953 წ.
- ⁴⁷ სიმონ გამსახურდია. საქართველოს სახელმწიფო დროშები და გერბები. თბ. 1990 წ.
- ⁴⁸ თორნიკე ასათიანი. მოხატული ფარების საიდუმლოება ანუ რა არის ჰერალდიკა? ჟურნ. "არტანუჯი". № 4. 1995 წ.
- ⁴⁹ თორნიკე ასათიანი. საქართველოს გერბი. ჟურნ. "არტანუჯი". № 5. 1996 წ.
- ⁵⁰ დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია. საპარლამენტო უწყებანი. სახელმწიფო სიმბოლიკა. თბ. 5 ივლისი 1997 წ.
- ⁵¹ მალხაზ აფრიდონიძე. ზოგადი ჰერალდიკა. საპარლამენტო უწყებანი. სახელმწიფო სიმბოლიკა. თბ. 5 ივლისი 1997 წ.
- ⁵² მიხეილ მყაშვილი, დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია. გაზ. "სახალხო გაზეთი". № 98. 1 – 7 აპრილი. 1997 წ.
- ⁵³ Бичкашвили Иосиф. "О грузинском историческом государственном флаге и гербе". Газ. "Свободная Грузия". 18 Авг. 1997 г. № 131 (21098). ст. 1-4.
- ⁵⁴ მალხაზ აფრიდონიძე. ჰერალდიკური ფერები და მათი სიმბოლიკა. საისტორიო კრებული "მესხეთი". თსუ გამომცემლობა. თბ - ახალციხე. 1998 წ.
- ⁵⁵ თორნიკე ასათიანი. სახალისო ჰერალდიკა. ჟურნ. "არტანუჯი". № 8 - 9. თბ. 1999 წ.
- ⁵⁶ თორნიკე ასათიანი. სამეგრელოს სამთავროს გერბები. სამეგრელო, კოლხეთი, ოდიში. თბილისი-ზუგდიდი. 1999 წ.
- ⁵⁷ დავით კლდიაშვილი. საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია. ჟურ. "ომეგა". № 6. 2001 წ.
- დავით კლდიაშვილი. ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ის სახელმწიფო გერბი. საზოგადოებრივი ჟურნ. "ომეგა". თებერვალი 2001 წ. № 2. გვ. 89-90.
- ⁵⁸ თ. ასათიანი. საქალაქო გერბები ქართულ ჰერალდიკაში. თბ. 2001 წ.
- ⁵⁹ მ. აფრიდონიძე. "ჰერალდიკისა და ჰეროლოგთა ინსტიტუტის წარმოშობის საფუძვლები და მათი როლი შუა საუკუნეების ევროპის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში" სადოქტორო დისერტაცია. თბ. 200 წ.

- ⁵⁹ ზ. კიკნაძე. თბილისის ჰერალდიკა. გამ. "დიოგენე". 2004 წ. თბ
- ⁶⁰ დ. კლდიაშვილი. თანამედროვე ქართული ჰერალდიკა. გამ. "ცოტნე". თბ. 2008 წ.
- ⁶¹ "საქართველოს სახელმწიფო გერბის კონკურსის შესახებ". გამ. "პოლიგრაფი". თბ. 2008 წ.
- ⁶² ნ. ჩიქოვანი. ფერთა ლექსიკონის ძველ ქართულში. თსუ გამომც. თბ. 1992 წ.
- ⁶³ გ. ზაგაშვილი, მ. ციხაძე. ჰერალდიკის საფუძვლები. თბ. 2006 წ.
- ⁶⁴ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. Изд. "Советская Россия". М. 1985 г. ст. 188-189.
- ⁶⁵ Н. А. Соболева. Старинные гербы российских городов. Изд. "Наука". М. 1985 г. ст. 39.
- ⁶⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ IV. თბ. გვ. 301, 320.
- ⁶⁷ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 94, ნახ. 135.
- ⁶⁸ ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია (1629-1920 წწ.). ტ. I. თბ. 1941 წ. გვ. 12.
- ⁶⁹ რუსთველი შოთა. ვეფხის-ტყაოსანი. ახლად დაბეჭდილი შეერთებულია ღვაწლითა უფალთა [მ]. ბროსეტ, ზ. ფალავანდიშვილისა და დ. ჩუბინოვისათა. II გამოცემა. სპბ. 1841 წ. გვ. 41.
- ⁷⁰ ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია (1629-1920 წწ.). ტ. I. თბ. 1941 წ. გვ. 41.
- ⁷¹ П. Иоселиани. Краткая история грузинской церкви. С-Пб. 1843 г. 6, შენ. 10.
- ⁷² П. Иоселиани. Краткая история грузинской церкви. С-Пб. 1843 г. გვ. 6. შენ. 10.
- ⁷³ ქართლის ცხოვრება. II - ტ. გამ. "საბჭოთა საქართველო" 1959 წწ. თბ. გვ. 460-461.
- ⁷⁴ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს ატლასი (XVIII ს.). თბ. აკადემიის გამომცემლობა. 1997 წ. გვ. 2-3.
- ⁷⁵ ქართლის ცხოვრება. ტ. I. გამ. "საბჭოთა საქართველო" 1955 წწ. თბ. გვ.
- ⁷⁶ დავით კლდიაშვილი. საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია. ჟურ. "ომეგა". № 6. 2001 წ. გვ. 107.
- ⁷⁷ ქართლის ცხოვრება. ტ. I. გამ. "საბჭოთა საქართველო" 1955 წწ. თბ. გვ.
- ⁷⁸ ივანე ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ II. გამ. "მეცნიერება". თბ. 1983. გვ. 428.
- ⁷⁹ Гербы городов Киевской губернии. Жур. "Наука и жизнь". № 8. М. 1989 г. ст. 55.
- ⁸⁰ Г. В. Ражнев. Символика Архангела Михаила. Жур. Гербовед. № 1 (9). М. 1996 г. ст. 46.
- ⁸¹ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 34, 97, ნახ. 213.
- ⁸² ი ქ ვ ე. გვ. 36, 98, ნახ. 233.
- ⁸³ დავით კლდიაშვილი. საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია. ჟურ. "ომეგა". № 6. 2001 წ. გვ. 107.
- ⁸⁴ ნიკო ჯავახიშვილი. ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა). თბ. 1995 წ. გვ. 68.
- ⁸⁵ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გიორგი პაიჭაძემ. თბ. 1983 წ. გვ. 126.
- ⁸⁶ დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თსუ-ის გამომც. თბ. 1969 წ. გვ. 151, სურ. 211-213.
- ⁸⁷ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 94, ნახ. 138.
- ⁸⁸ ი ქ ვ ე. გვ. 34.
- ⁸⁹ Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г. лист 18.
- ⁹⁰ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. Изд. "Советская Россия". М. 1985 г. ст. 190, рис. 480.
- ⁹¹ П. Винклер-фон. Ст. Государственный герб. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. IX. С-Пб. 1893 г. т. IX. ст. 406.
- ⁹² საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921. სპეცრედაქტორი ვ. შარაშენიძე, შემდგენელი ე. გურგენიძე. თბ. 1990 წ. გვ. 458.
- ⁹³ დავით კაპანაძე. საქართველოს ღერბი (კონკურსის და შესრულების შესახებ). გაზ. "ფორუმი". № 16. 10-20 სექტემბერი. 1994 წ.
- ⁹⁴ В. Поцелуев. Гербы Союза ССР. Изд. политической книги. М. 1987 г. ст. 76.
- ⁹⁵ В. С. Драчук. Рассказывает геральдика. Изд. "Наука". М. 1977 г. ст. 112-113.
- ⁹⁶ В. С. Драчук. Рассказывает геральдика. Изд. "Наука". М. 1977 г. ст. 114.

⁹⁷ "საქართველოს სახელმწიფო გერბის კონკურსის შესახებ". გამ. "პოლიგრაფი". თბ. 2008 წ. გვ. 24-25

⁹⁸ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. Изд. "Советская Россия". М. 1985 г. ст. 188-189.

⁹⁹ Там же.

¹⁰⁰ შხია სურგულაძე. პოლიტიკური და კულტურულ-სარწმუნოებრივი ფორმულები ქართველ მეფეთა ტიტულატურაში. ქართული წყაროთმცოდნეობა. VIII. "მეცნიერება". 1993 წ. თბ.

¹⁰¹ Н. А. Соболева. Старинные гербы российских городов. Изд. "Наука". М. 1985 г. ст. 39.

¹⁰² ა. ბაქრაძე "მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისთვის". "მეცნიერება". თბ. 1978 წ. გვ. 39

¹⁰³ Там же ст. 55.

¹⁰⁴ П. Винклер-фон. Ст: Государственный герб. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. IX. С-Пб. 1893 г. т. IX. ст. 406;

Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г. лист 18.

¹⁰⁵ საქართველოს დროშები და გერბები ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით. თბ. 1991 წ. გვ. 4. ი ქ ვ ე

¹⁰⁶ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს ატლასი (XVIII ს.). აკადემიის გამომც. თბ. 1997 წ. გვ. 2-3.

¹⁰⁷ Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г. ст. 18;

Государственный герб России. 500 лет. С-Пб. "Славия". 1997 г. ст. 107.

¹⁰⁸ Наумов, О. Н. "Геральдика в научном творчестве генеалог Н. П. Чулкова. Журн. "Гербовед". М. 1996 г. № 1 (9). ст. 139.

¹⁰⁹ Ю. В. Арсеньев. Геральдика. Изд. "Терра". М. 2001 г. ст. 11.

¹¹⁰ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 29-33, ნახ. 3, 4, 9, 14, 26, 33-37, 43, 44, 47, 52-55, 57, 62 და ა. შ.;

¹¹¹ მიხეილ ბოჭორიძე. მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში. თბ. 1992 წ. გვ. 45, 54, 68, 69, 102, 223 და ა. შ.

¹¹² ჯ. რუხაძე. ბუნების ძალთა აღორძინების ხალხური დღესასწაული საქართველოში. "მეცნიერება". თბ. 1999 წ. გვ. 19, 21-24.

¹¹³ საქართველოს დროშები და გერბები ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით. თბ. 1991 წ. გვ. 4.

¹¹⁴ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გეორგი პაიჭაძემ. თბ. 1983 წ. გვ. 126.

¹¹⁵ П. Винклер-фон. Ст: Государственный герб. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. IX. С-Пб. 1893 г. ст. 406.

¹¹⁶ თ. ასათიანი. საქართველოს გერბი. ჟურ. "არტანუჯი" № 5. გვ. 43, 48.

¹¹⁷ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. გამ. "მეცნიერება". თბ. 1983 წ. გვ. 126.

¹¹⁸ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. Изд. "Советская Россия". М. 1985 г. ст. 70.

¹¹⁹ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. გამ. "მეცნიერება". თბ. 1983 წ. გვ. 25, 42.

¹²⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 35.

¹²¹ Там же ст. 36.

¹²² В. Поцелуев. Гербы Союза ССР. Изд. политической книги. М. 1987 г. ст. 131-132.

¹²³ Там же ст. 138.

¹²⁴ www.vexillographia.ru/gruzia/ajaria.htm

¹²⁵ Г. Ф. Дундуа. Нумизматика античной Грузии. Тб. 1987 г. ст. 105.

დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თსუ-ის გამომც. თბ. 1969 წ. გვ. 26-32, სურ. 1-8.

¹²⁶ Н. А. Соболева. Старинные гербы российских городов. М. 1985 г. ст. 112.

¹²⁷ Там же ст. 111.

¹²⁸ მიხეილ მაყაშივილი, დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია. გაზ. "სახალხო გაზეთი". № 98. 1 – 7 აპრილი. 1997 წ.

- ¹²⁹ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15. д. № 275. 1868 г. ст. 1.
- ¹³⁰ ნ. ნაკაშიძე. ვორონცოვი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IV. საქ. სსრ-ის მიხ. საბჭოს გამომც. 1979 წ. გვ. 457.
- ¹³¹ Наумов. О. Н. Из истории русской геральдической библиографии. Журн. "Гербовед". № 7. М. 1995 г. ст. 107.
- ¹³² Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов, составлен по распоряжению Герольдмейстера Рейтера Гербовым отделением. Кн. V. 1887 г. ст. 728.
- ¹³³ Ю. В. Арсеньев. Геральдика. Изд. "Терра". М. 2001 г. ст. 155.
- ¹³⁴ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. 1985 г. ст. 15-16.
- ¹³⁵ Б. М. Кисин. «Страна филателия». М. 1980 г. ст. 100.
- ¹³⁶ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15. д. № 276. 1858 г. ст. 10.
- ¹³⁷ РГИА. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 10.
- ¹³⁸ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов. Кн. V. 1887 г. ст. 729.
- ¹³⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 10.
- ¹⁴⁰ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 10.
- ¹⁴¹ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 194.
- ¹⁴² ნათელა არველაძე. აქამდე რატომ დუმდნენ? გაზ. "თბილისი". 4 ოქტომბერი. 1989 წ.; ლ. ვარდოსანიძე. თბილისის გერბი – ღონისძიება თუ მოვლენა? გაზ. "თბილისი". 12 სექტემბერი; 1989 წ.
- თბილისის სიმბოლიკა. გაზ. "თბილისი". 1 ივლისი. 1989 წ.; სიმონ კინწურაშვილი. ჩვენი ქალაქის ჰერალდიკა. გაზ. "თბილისი". 21 აგვისტო; 1989 წ. ხათუნა მაისაშვილი. "თეთრი გიორგის" შარავანდედით. გაზ. "თბილისი". 21 ივნისი. 1989 წ.
- ¹⁴³ П. Винклер-фон. Ст: Геральдика. Энциклопедический словарь. Изд: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. т. VIII. С-Пб. 1893 г. ст. 460.
- ¹⁴⁴ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов. Кн. V. 1887 г. ст. 380.
- ¹⁴⁵ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 270. 1868 г. ст. 2.
- ¹⁴⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 270. 1868 г. ст. 3.
- ¹⁴⁷ Там же. ст. 2.
- ¹⁴⁸ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г. ст. 78.
- ¹⁴⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 270. 1868 г. ст. 4.
- ¹⁵⁰ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов. Кн. III. 1887 г. ст. 380-381.
- ¹⁵¹ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 195.
- ¹⁵² РГИА. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 257. 1879 г. ст. 2-4, 5-7.
- ¹⁵³ Там же. ст. 8, 11.
- ¹⁵⁴ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 269. 1858 г. ст. 29.
- ¹⁵⁵ Там же. ст. 28.
- ¹⁵⁶ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г. ст. 48.
- ¹⁵⁷ П. Винклер-фон. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской Империи, внесенные в полное собрание законов с 1649 по 1900 год. С-Пб. М. 1990 г. ст. 24.
- ¹⁵⁸ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 15.
- ¹⁵⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 32.
- ¹⁶⁰ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 197.
- ¹⁶¹ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г. ст. 148.
- ¹⁶² РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 16, 36.
- ¹⁶³ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 196.
- ¹⁶⁴ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г. ст. 142.
- ¹⁶⁵ Там же. ст. 15 - 16.
- ¹⁶⁶ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов. Кн. I. 1887 г. ст. 25.
- ¹⁶⁷ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15. д. 269. ст. 8.

- ¹⁶⁸ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15. д. 276. ст. 23.
- ¹⁶⁹ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15. д. 269. ст. 8.
- ¹⁷⁰ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97. სურ. 199.
- ¹⁷¹ Сборник высочайше утвержденных городских и местных гербов. Кн. II. 1887 г. ст. 194.
- ¹⁷² РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 269. 1858 г. ст. 27.
- ¹⁷³ Там же. ст. 6.
- ¹⁷⁴ Там же. ст. 8.
- ¹⁷⁵ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97. სურ. 200.
- ¹⁷⁶ თ. პაპუაშვილი. ზაქათალა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IV. საქ. სსრ-ის მიხ. საბჭოს გამომც. თბ. 1975-1987. გვ. 488.
- ¹⁷⁷ Н. Н. Сперансов. Земельные гербы России. М. "Советская Россия". 1985 г. ст. 56.
- ¹⁷⁸ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 25.
- ¹⁷⁹ Там же. ст. 26.
- ¹⁸⁰ Там же. ст. 13.
- ¹⁸¹ Там же. ст. 14.
- ¹⁸² РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 26.
- ¹⁸³ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 205.
- ¹⁸⁴ Guy Cadogan Rothery. Concise Enciclopedia of Heraldry. London. 1994. (First published in 1915 as "ABC of Heraldry" by Stenley Paul & Co).
- ¹⁸⁵ თ. პაპუაშვილი. ზაქათალა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IV. საქ. სსრ-ის მიხ. საბჭოს გამომც. თბ. 1975-1987. გვ. 488.
- ¹⁸⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 33.
- ¹⁸⁷ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 34.
- ¹⁸⁸ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 198.
- ¹⁸⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 269. 1858 г. ст. 9.
- ¹⁹⁰ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 269. 1858 г. ст. 9.
- ¹⁹¹ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება" თბ. 1980 წ. გვ. 97, სურ. 201.
- ¹⁹² РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 269. 1858 г. ст. 19.
- ¹⁹³ Там же. ст. 2.
- ¹⁹⁴ Там же. ст. 3.
- ¹⁹⁵ მიხეილ ვაღბოლსკი. "საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა". თბ. 1980 წ. გვ. 97. სურ. 202.
- ¹⁹⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 37.
- ¹⁹⁷ Там же. ст. 38.
- ¹⁹⁸ Там же. ст. 50.
- ¹⁹⁹ Там же. ст. 51.
- ²⁰⁰ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 276. 1858 г. ст. 27.
- ²⁰¹ Там же. ст. 29.
- ²⁰² მიხეილ ვაღბოლსკი. "საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა". თბ. 1980 წ. გვ. 97. სურ. 204.
- ²⁰³ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 271. 1868 г. ст. 1.
- ²⁰⁴ დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თსუ-ის გამომც. თბ. 1969 წ. გვ. 26-32, სურ. 1-8.
- ²⁰⁵ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 271. 1868 г. ст. 2.
- ²⁰⁶ Там же. ст. 5.
- ²⁰⁷ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 15.
- ²⁰⁸ ლ. მოლოდინი, გ. ჯვალაბაძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი. თბ. 1962 წ. გვ. 3-33.
- ²⁰⁹ ი ქ ე ე გვ. 31.

- ²¹⁰ ლ. მოლოდინი, გ. ჯაღაბაძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი. თბ. 1962 წ. გვ. 3, 13.
- ²¹¹ ი ქ ვ ე გვ. 4.
- ²¹² ი ქ ვ ე გვ. 19.
- ²¹³ ი ქ ვ ე გვ. 5.
- ²¹⁴ ნ. აბესაძე. მეგობრეშუმეობა საქართველოში. თბ. 1957 წ. გვ. 65.
- ²¹⁵ Pierre Joubert. L'Heraldique. Éditions Ouest-France. Rennes. 1984. p. 15.
- ²¹⁶ Stephen Friar. A Dictionary of Heraldry. Harmony Books. New York. 1987. p. 111.
- ²¹⁷ დ. კოჟორიძე. განახლებული მესხეთის ქალაქი (ახალციხის ისტორია). თბ. 1969 წ. გვ. 162-163.
- ²¹⁸ ლ. მოლოდინი, გ. ჯაღაბაძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი. თბ. 1962 წ. გვ. 7.
- ²¹⁹ გაზ. "ლიტერატურული საქართველო". 1986 წ. 14 თებ. გვ. 16;
ივ. ჯავახიშვილის არქივის აღწერილობა. თბ. 1976 წ. საბუთი № 567.
- ²²⁰ РГИА. ф. 1343. оп. 49. д. № 2. 1894 г. С-Пб.
- ²²¹ Там же ст. 4.
- ²²² Там же.
- ²²³ Там же.
- ²²⁴ РГИА. ф. 1343. оп. 49. д. № 2. 1894 г. С-Пб. ст. 5.
- ²²⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. XV. ст. 4.
- ²²⁶ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600. лист 1.
- ²²⁷ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 1.
- ²²⁸ РГИА. ф. 1343. оп. 49. д. № 3. 1885 г. С-Пб.
- ²²⁹ Там же. ст. 3.
- ²³⁰ РГИА. ф. 1343. оп. 49. д. № 3. 1885 г. С-Пб ст. 15 - 16уюю.
- ²³¹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600. лист 2.
- ²³² საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი.
- ²³³ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 2, 79, 82-83.
- ²³⁴ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. თბ. 1980. გვ. 94, ნახ. 140.
- ²³⁵ ქართლის ცხოვრება. II ტ. "საბჭოთა საქართველო". თბ. 1959 წ. გვ. 280. 19.
- ²³⁶ იოანე ბაგრატიონი. აღწერა საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარებისა. თბ. 1997. გვ. 34.
- ²³⁷ ი ქ ვ ე. 24, 104.
- ²³⁸ ი ქ ვ ე გვ. 24, 104.
- ²³⁹ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 80.
- ²⁴⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 102.
- ²⁴¹ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 55.
- ²⁴² მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 94, ნახ 141.
- ²⁴³ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. V. С-Пб. 1800 г. ст. 127. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 95.
- ²⁴⁴ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. ст. 30. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ²⁴⁵ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 330.
- ²⁴⁶ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ 143.
- ²⁴⁷ Борисов И. В. Военная и морская тематика в русской дворянской геральдике. жур. Гербовед. № 2 (10). 1996 г. ст. 115.
- Винклер-фон П. Русская геральдика, истирия и описания русских гербов. С-Пб. 1894 г. ст. 95.

- ²⁴⁸ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 95.
- ²⁴⁹ В. Цихинский. Тавадские роды. "Кавказский гербовник". Петроград. 1922 г. ст. 3.
- ²⁵⁰ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ. გვ. 5-6.
- ²⁵¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ. გვ. 3.
- ²⁵² С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 103.
- ²⁵³ РГИА. С-Пб. ф. 1343. оп. 49. д. № 29.
- ²⁵⁴ ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია (1629-1920 წწ.). ტ. I. თბ. 1941 წ. გვ. 58.
- ²⁵⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 105.
- ²⁵⁶ ნიკო ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. II. გამომც. “მეცნიერება“. თბ. 1965 წ. გვ. 113.
- ²⁵⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 105-106.
- ²⁵⁸ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 330.
- ²⁵⁹ Амилахваров А. Д. "История георгианская". С-Пб. 1779 г.
- ²⁶⁰ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. Часть I тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 4;
- С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 105.
- ²⁶¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 105.
- ²⁶² მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“ თბ. 1980 წ. გვ. 95; სურ. 142.
- ²⁶³ ი ქ ვ ე გვ. 95, 96-97; სურ. 142, 180, 185, 189, 190, 191.
- ²⁶⁴ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ.
- ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5541. 1783 წ.
- ²⁶⁵ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. თბ. 1997 წ. გვ. 19.
- ²⁶⁶ ი ქ ვ ე
- ²⁶⁷ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 4.
- ²⁶⁸ Там же. ст. 5.
- ²⁶⁹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 114.
- ²⁷⁰ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 36.
- ²⁷¹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 27.
- ²⁷² საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიბტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლობტიკური კოლექციის ალბომი.
- ²⁷³ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 144.
- ²⁷⁴ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 56.
- ²⁷⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 118.
- ²⁷⁶ ბაგრატიონი იოანე ბატონიშვილი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. თბ. 1997 წ. გვ. 40.
- ²⁷⁷ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 54.
- ²⁷⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. т. IV. М. 1998 г. ст. 101.
- ²⁷⁹ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 30.
- ²⁸⁰ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 26.
- ²⁸¹ საისტორიო მონაშე. I. თბ. 1945. გვ. 24-25.
- ²⁸² ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5541. 1783 წ.
- ²⁸³ П. Н. Петров. История родов русского дворянства. т. II. М. 1991 г. ст. 11.
- ²⁸⁴ П. Н. Петров. История родов русского дворянства. т. II. М. 1991 г. ст. 12.
- ²⁸⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. V. С-Пб. 1800 г. ст. 2.
- ²⁸⁶ В. Цихинский. Тавадские роды. Кавказский гербовник. тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 6.

- ²⁸⁷ მიხეილ ვაძბილსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. თბ. 1980. გვ. 95, ნახ. 145.
- ²⁸⁸ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5541. 1783 წ.
- ²⁸⁹ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. М. 1990 г. ст. 338.
- ²⁹⁰ Там же. ст. 357.
- ²⁹¹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 45.
- ²⁹² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 57.
- ²⁹³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 129.
- ²⁹⁴ Р. И. Матевосян. Истоки армянской геральдики. Жур. Гербовед. № 2 (10). 1996 г.
- ²⁹⁵ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 325-328.
- ²⁹⁶ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. т. VII. 1803 г. ст. 2.
- ²⁹⁷ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600. лист 64.
- ²⁹⁸ მიხეილ ვაძბილსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 148.
- ²⁹⁹ П. Н. Петров. История родов русского дворянства. I т. М. 1991 г. ст. 415.
- ³⁰⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г. ст. 50.
- ³⁰⁰ Советская военная энциклопедия. т. II. ст: геральдика. М. 1976 г. ст. 524.
- ³⁰¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 7.
- ³⁰² საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ³⁰³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г. ст. 50.
- ³⁰⁴ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 460. 1885 г. ст. 16.
- ³⁰⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. т. XIV. 1890 г. ст. 2.
- ³⁰⁶ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ³⁰⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г. ст. 71.
- ³⁰⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Часть I тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 16.
- ³⁰⁹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკის კოლექციის ალბომი.
- ³¹⁰ მიხეილ ვაძბილსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 149.
- ³¹¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г. ст. 83.
- ³¹² А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 328.
- ³¹³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 81.
- ³¹³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 85.
- ³¹⁴ Там же.
- ³¹⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 9.
- ³¹⁶ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. III. М. 1996 г. ст. 54.
- ³¹⁷ მიხეილ ვაძბილსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 147.
- ³¹⁸ С. Думин. Герб их царских высочеств князей Багратион-Мухранских. Жур. «Гербовед». № 2 (4). 1993 г. ст. 26-32.
- ³¹⁹ Ferrand J. Les familles princieres de l'ancienne Empire de Russie. Paris. 1979. Partie 1. p. 24.
- ³²⁰ გ. შარაძე. თეიმურაზის ცხოვრება. თბ. 1972 წ. გვ. 152, ტაბ VI.
- ³²¹ მიხეილ ვაძბილსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 151.

- ³²² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 10.
- ³²³ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95.
- ³²⁴ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექცია.
- ³²⁵ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 154.
- ³²⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 11.
- ³²⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 131.
- ³²⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 11.
- ³²⁹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიאל. თბ. 1997 წ. გვ. 38.
- ³³⁰ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. X. С-Пб. 1836 г. ст. 107.
- ³³¹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600. ст. 92.
- ³³² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 11.
- ³³³ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 330-331.
- ³³⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 115.
- ³³⁵ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 152.
- ³³⁶ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 155.
- ³³⁷ ი ქ ვ ე გვ. 95.
- ³³⁸ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 111.
- ³³⁹ გ. ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები. თბ. 1958 წ. გვ. 389; ო. გიგინეიშვილი. ბესიკის საფლავი. ჟურ. "ლიტერატურა და ხელოვნება". 1949 წ. 9 ოქტ. № 40.
- ³⁴⁰ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. IX. С-Пб. 1816 г. ст. 134.
- ³⁴¹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ³⁴² А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 331.
- ³⁴³ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 157.
- ³⁴⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 136-137.
- ³⁴⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 14.
- ³⁴⁶ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 159.
- ³⁴⁷ შო ქ ვ ე გვ. 95.
- ³⁴⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 70.
- ³⁴⁹ Там же. ст. 71, 87.
- В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 15.
- ³⁵⁰ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 15.
- ³⁵¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 71.
- ³⁵² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 61.
- ³⁵³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 142.

- ³⁵⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 26, 46.
- ³⁵⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 17.
- ³⁵⁶ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 36.
- ³⁵⁷ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 156.
- ³⁵⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 36.
- ³⁵⁹ ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. გამოსაცემად მოამზადა გრიგოლ ზარდალიშვილმა. თბ. 1971 წ. გვ. 118.
- ³⁶⁰ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95.
- ³⁶¹ ი ქ ვ ე გვ. 95, ნახ. 158.
- ³⁶² С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 144.
- ³⁶³ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 46.
- ³⁶⁴ ზ. ცქიტიშვილი. საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწენი. XVIII ს-ის II ნახევარი - XIX ს-ის დამდეგი. გვ. 53.
- ³⁶⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. т. VI. С-Пб. 1801 г. ст. 2. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 96.
- ³⁶⁶ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ³⁶⁷ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. М. 1990 г. ст. 329.
- ³⁶⁸ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 160.
- ³⁶⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 19.
- ³⁷⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 45.
- ³⁷¹ П. Н. Петров. История родов русского дворянства. I-II тт. М. 1991 г. ст. 417.
- ³⁷² А. Б. Лакиер. Русская геральдика. М. 1990 г. ст. 329.
- ³⁷³ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № . 1119 г. 1874. ст. 15.
- ³⁷⁴ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. XIII т. 1885 г. ст. 1, 2.
- ³⁷⁵ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ³⁷⁶ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 174.
- ³⁷⁷ И. В. Борисов (Ильин). Родовые гербы России. Изд. Виктория. Калининград. 1997 г. ст. 184.
- ³⁷⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 51.
- ³⁷⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 20.
- ³⁸⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 56.
- ³⁸¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 21.
- ³⁸² С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 155.
- ³⁸³ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 2013. 1894 г. ст. 16.
- ³⁸⁴ Там же. ст. 10.
- ³⁸⁵ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 2013. 1894 г. ст. 22.
- ³⁸⁶ Там же. ст. 6-7.
- ³⁸⁷ იხ. ზემოთ: თავადი ამატუნი (აზარიანი, აკოფჯანი); ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Hd, დოკ. № 5565. 1784 წ. გვ. 5-6.
- ³⁸⁸ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. XVI т. С-Пб. 1901 г. ст. 2.

- ³⁸⁹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602. ст. 484, оборот.
- ³⁹⁰ მიხეილ ვაძლობლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 161.
- ³⁹¹ ი ქ ვ ე გვ. 95.
- ³⁹² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 52.
- ³⁹³ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 20, 41.
- ³⁹⁴ მიხეილ ვაძლობლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 163.
- ³⁹⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 98.
- ³⁹⁶ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 265.
- ³⁹⁷ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ³⁹⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 52-53.
- ³⁹⁹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 268.
- ⁴⁰⁰ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 52.
- ⁴⁰¹ მიხეილ ვაძლობლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 95, ნახ. 162.
- ⁴⁰² იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 21.
- ⁴⁰³ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 2013. 1894 г. ст. 6-7.
- ⁴⁰⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 52.
- ⁴⁰⁵ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. ბარათი ქსნის ერისთავების გერბითა და მისი განმარტებით.
- ⁴⁰⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 59.
- ⁴⁰⁷ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 13.
- ⁴⁰⁸ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 31.
- ⁴⁰⁹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 139; РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 46. д. № 140.
- ⁴¹⁰ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 97.
- ⁴¹¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 204.
- ⁴¹² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 97; С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 203.
- ⁴¹³ Там же. ст. 204.
- ⁴¹⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 32, 48.
- ⁴¹⁵ მიხეილ ვაძლობლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 165.
- ⁴¹⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 41-42.
- ⁴¹⁷ Там же. ст. 40.
- ⁴¹⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 205.
- ⁴¹⁹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 29.
- ⁴²⁰ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. თუმანიშვილების გერბიანი საფოსტო მარკა.

- ⁴²¹ ი ქ ვ ე
- ⁴²² მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 166.
- ⁴²³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 43.
- ⁴²⁴ В. В. Похлебкин. Словарь международной символики и эмблематики. изд. "Международные отношения". М. 1995 г. ст. 323.
- ⁴²⁵ Ю. В. Арсеньев. Геральдика. Изд. "Терра". М. 2001 г. ст. 146.
- ⁴²⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1411. д. № 113. ст. 105.
- ⁴²⁷ С. В. Думин. Герб князей Туркестановых. жур. "Гербовед". № 2. 1992 г. ст. 44-48.
- ⁴²⁸ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96 ნახ. 167.
- ⁴²⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 44.
- ⁴³⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 208.
- ⁴³¹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის აღბოში.
- ⁴³² იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიאל. თბ. 1997 წ. გვ. 48.
- ⁴³³ Думин С. В. Геральдика литовско-татарского дворянства XVI-XX вв. жур. "Гербовед" № 2 (10). М. 1996 г. ст. 23.
- ⁴³⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 25.
- ⁴³⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 157.
- ⁴³⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 83.
- ⁴³⁷ Там же.
- ⁴³⁸ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1799 г. IV т. ст. 140. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 94.
- ⁴³⁹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602.
- ⁴⁴⁰ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის აღბოში.
- ⁴⁴¹ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 331.
- ⁴⁴² ზ. ციციტიშვილი. საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწენი. თბ. გვ. 53.
- ⁴⁴³ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 168.
- ⁴⁴⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 67.
- ⁴⁴⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 160.
- ⁴⁴⁶ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიალ. თბ. 1997 წ. გვ. 67.
- ⁴⁴⁷ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 997. 1862 г. ст. 2, 15.
- ⁴⁴⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 31.
- ⁴⁴⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 997. 1862 г. ст. 3.
- ⁴⁵⁰ Там же.
- ⁴⁵¹ Сборник дипломных гербов русского дворянства, невнесенных в общий гербовник. VIII т. 1896-1904 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 1. д. № 75. ст. 39.
- ⁴⁵² Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. II т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 601.
- ⁴⁵³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 31.
- ⁴⁵⁴ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 2092. 1879 г. ст. 4-5.
- ⁴⁵⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1885 г. XIII т. ст. 16 РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 103.
- ⁴⁵⁶ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. II т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 601.

- ⁴⁵⁷ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁴⁵⁸ И. В. Борисов (Ильин). Родовые гербы России. Изд. Виктория. Калининград. 1997 г. ст. 153.
- ⁴⁵⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 85.
- ⁴⁶⁰ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁴⁶¹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ო. გეტლინგის არქივი. დოკ. “Девизы на гербовых печатях (на русском языке)“. გვ. 2. № 60.
- ⁴⁶² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 29.
- ⁴⁶³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 27.
- ⁴⁶⁴ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 171.
- ⁴⁶⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 95.
- ⁴⁶⁶ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 170.
- ⁴⁶⁷ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 26.
- ⁴⁶⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 170.
- ⁴⁶⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 68.
- ⁴⁷⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 166.
- ⁴⁷¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 31.
- ⁴⁷² თანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიאל. თბ. 1997 წ. გვ. 67.
- ⁴⁷³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 174.
- ⁴⁷⁴ Сборник дипломных гербов российского дворянства, невнесенных в общий гербовник. IX т. 1896-1904 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 1. д. № 76. ст. 74.
- ⁴⁷⁵ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. II т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 601. ст. 131.
- ⁴⁷⁶ Сборник дипломных гербов российского дворянства, невнесенных в общий гербовник. XIX т. 1904 гг. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 1. д. № 87. ст. 39.
- ⁴⁷⁷ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. II т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 601. ст. 131.
- ⁴⁷⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 87.
- ⁴⁷⁹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 180.
- ⁴⁸⁰ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 96.
- ⁴⁸¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 184.
- ⁴⁸² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 88.
- ⁴⁸³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 34.
- ⁴⁸⁴ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 169.
- ⁴⁸⁵ И. А. Орбели. Избранные труды. т. 1. Изд. "Наука". М. 1968 г. ст. 119-124.
- ⁴⁸⁶ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. XVIII т. 1908 г. ст. 27. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 91-110.
- ⁴⁸⁷ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 1340.
- ⁴⁸⁸ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. II т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 601.
- ⁴⁸⁹ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 170.

- ⁴⁹⁰ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96.
- ⁴⁹¹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 30.
- ⁴⁹² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 37.
- ⁴⁹³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 188.
- ⁴⁹⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 70.
- ⁴⁹⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 194.
- ⁴⁹⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 71.
- ⁴⁹⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 194.
- ⁴⁹⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 73.
- ⁴⁹⁹ Там же. ст. 52.
- ⁵⁰⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 198.
- ⁵⁰¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 38.
- ⁵⁰² Там же. ст. 39.
- ⁵⁰³ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 202.
- ⁵⁰⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 36.
- ⁵⁰⁵ ოცდაშვიდი წელიწადი აზიის ქვეყნებში. გამოსაცემად მოამზადა გრიგოლ ზარდალიშვილმა. თბ. 1971. გვ. 118.
- ⁵⁰⁶ В. В. Похлебкин. Словарь международной символики и эмблематики. М. 1995 г. ст. 203.
- ⁵⁰⁷ Guy Cadogan Rothery. Concise Enciclopedia of Heraldry. London. 1994. (Ferst published in 1915 as "ABC of Heraldry" by Stenley Paul & Co). p.
- ⁵⁰⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 35.
- ⁵⁰⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1411.
- ⁵¹⁰ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“. თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 172.
- ⁵¹¹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵¹² საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵¹³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 36.
- ⁵¹⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 5.
- ⁵¹⁵ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. “ხელოვნება“ თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 171.
- ⁵¹⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 66.
- ⁵¹⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 160.
- ⁵¹⁸ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიად. თბ. 1997 წ. გვ. 45.
- ⁵¹⁹ მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი. “საქართველოს მედიცინის ისტორია“. ტ. III. გამ. “საქმედგამი“. თბ. 1956 წ. გვ. 227-228
- ⁵²⁰ “მოწმობის წიგნი“ დედოფალ დარიახის ივანე ყარაევისადმი. საქ. ცენტ. სახ. ისტ. არქივი. ფ. 226, ანაწერი 3, საქმე 8870.
- ⁵²¹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I-IV т. 1917 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 604.
- ⁵²² Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1797-1917 гг. XX т. ст. 116. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 109.

- ⁵²³ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I-IV т. 1917 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 604.
- ⁵²⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 51.
- ⁵²⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 253.
- ⁵²⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. д. № 1932. 1895 г.
- ⁵²⁷ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1901 г. XVI т. ст. 1. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 116.
- ⁵²⁸ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. 1906 г. ст. 428. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602.
- ⁵²⁹ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵³⁰ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 21.
- ⁵³¹ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 173.
- ⁵³² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 49.
- ⁵³³ Г. Ф. Дундуа. Нумизматика античной Грузии. Тб. 1987 г. ст. 105.
- ⁵³⁴ მარიამ გაჩეხილაძე. "ქართული ექსლიბრისის ხელოვნება". სადისერტაციო ნაშრომი. 1997 წ.
- ⁵³⁵ Г. Ф. Дундуа. Нумизматика античной Грузии. Изд. "Мецниереба". Тб. 1987 г. ст. 105.
- ⁵³⁶ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 79.
- ⁵³⁷ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა ვკარებისა. გამ. დიადლ. თბ. 1997 წ. გვ. 53.
- ⁵³⁸ Манифест о полном гербе всероссийской империи. С-Пб. "Седа-С" 1993 г. ст. 17, 18.
- ⁵³⁹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 86.
- ⁵⁴⁰ Там же. ст. 92.
- ⁵⁴¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 247.
- ⁵⁴² საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵⁴³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 78.
- ⁵⁴⁴ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 175.
- ⁵⁴⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 91.
- ⁵⁴⁶ Chaffanjon A. Le petit Gotha illustre. Paris. 1996. p. 410, 446.
- ⁵⁴⁷ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 248.
- ⁵⁴⁸ Jacques Ferrand. Fammiles princieres de Georgie. Montreuil. 1983. p. 200.
- ⁵⁴⁹ Jacques Ferrand. Fammiles princieres de Georgie. Montreuil. 1983. p. 197.
- ⁵⁵⁰ ი ქ ვ ე. p. 200.
- ⁵⁵¹ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1800 г. т. V. ст. 7. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 95.
- ⁵⁵² Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. 1906 г. ст. 373. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602.
- ⁵⁵³ П. Н. Петров. История родов русского дворянства. I т. М. 1991 г. ст. 417-419.
- ⁵⁵⁴ მიხეილ ვაძბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 176.
- ⁵⁵⁵ ი ქ ვ ე. გვ. 96.
- ⁵⁵⁶ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 329.
- ⁵⁵⁷ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 48.
- ⁵⁵⁸ Jacques Ferrand. Fammiles princieres de Georgie. Montreuil. 1983. p. 228.
- ⁵⁵⁹ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა ვკარებისა. გამ. დიადლ. თბ. 1997 წ. გვ. 23.

- ⁵⁶⁰ ი ქ ვ ე
- ⁵⁶¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 90.
- ⁵⁶² С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 227.
- ⁵⁶³ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 177.
- ⁵⁶⁴ იოანე ბაგრატიონი. შემოკლებული აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. გამ. დიאל. თბ. 1997 წ. გვ. 87.
- ⁵⁶⁵ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. Д. № 1876. ст. 3.
- ⁵⁶⁶ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1906 г. т. XVII (рукопись). ст. 3. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 107.
- ⁵⁶⁷ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. 1906 г. ст. 174. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602.
- ⁵⁶⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 234.
- ⁵⁶⁹ ბორის კანდელაკი. ჭავჭავაძეთა საგვარეულო გერბი. გაზ. "თბილისი". 1987 წ. 26 თებერვალი.
- ⁵⁷⁰ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵⁷¹ მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 178.
- ⁵⁷² С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 235.
- ⁵⁷³ Jacques Ferrand. Fammiles princieres de Georgie. Montreuil. 1983. p. 179.
- ⁵⁷⁴ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵⁷⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 76.
- ⁵⁷⁶ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоминвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 240.
- ⁵⁷⁷ Там же. ст. 234.
- ⁵⁷⁸ Chaffanjon A. Le petit Gotha illustre. Paris. 1968. p. 444.
- ⁵⁷⁹ Jacques Ferrand. Fammiles princieres de Georgie. Montreuil. 1983. p. 193.
- ⁵⁸⁰ ი ქ ვ ე. p. 197.
- ⁵⁸¹ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 45.
- ⁵⁸² მიხეილ ვაღბოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. გამომც. "ხელოვნება". თბ. 1980 წ. გვ. 96, ნახ. 179.
- ⁵⁸³ საქართველოს ისტორიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი. გლიპტიკის ფონდი. ოსკარ გეტლინგის არქივი. გლიპტიკური კოლექციის ალბომი.
- ⁵⁸⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 74.
- ⁵⁸⁵ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1836 г. т. X. ст. 119. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 100.
- ⁵⁸⁶ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. III т. ст. 366. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 602.
- ⁵⁸⁷ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1836 г. т. X. ст. 119. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 100.
- ⁵⁸⁸ А. Б. Лакиер. Русская геральдика. изд. "Книга". М. 1990 г. ст. 331.
- ⁵⁸⁹ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. Д. № 603. 1901 г. ст. 16, 10.
- ⁵⁹⁰ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1904 г. т. XVII. ст. 1. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 107.
- ⁵⁹¹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ⁵⁹² РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. Д. № 603. 1901 г. ст. 20.
- ⁵⁹³ Там же. ст. 3-4.
- ⁵⁹⁴ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 23.

-
- ⁵⁹⁵ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 155.
- ⁵⁹⁶ РГИА. С-Пб. Ф. 1343. Оп. 49. Д. № 519. ст. 6.
- ⁵⁹⁷ Там же. ст. 5.
- ⁵⁹⁸ Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. С-Пб. 1904 г. т. XVII. ст. 2. РГИА. С-Пб. Ф. 1411. Оп. 1. д. № 107.
- ⁵⁹⁹ Описки дворян всероссийской империи имеющих высочайше утвержденные гербы. I т. 1906 г. РГИА. С-Пб. ф. 1411. оп. 2. д. № 600.
- ⁶⁰⁰ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 23.
- ⁶⁰¹ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 145.
- ⁶⁰² В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 10, 22, 34.
- ⁶⁰³ Там же. ст. 22.
- ⁶⁰⁴ Там же. ст. 82.
- ⁶⁰⁵ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 24.
- ⁶⁰⁶ ზ. ლომინაძე, “დომენტი”. სტატია. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 3. თბ 1978 წ. გვ. 614
- ⁶⁰⁷ თორნიკე ასათიანი. გერბთმცოდნეობა ქართულ დიპლომატიასთან მიმართებაში. ქართული დიპლომატიის წელიწადულის დამატება. თსუ გამომცემლობა. თბ. 1998 წ.
- ⁶⁰⁸ Ю. В. Арсеньев. Геральдика. Изд. "Терра". М. 2001 г. ст. 210

სარჩევი

I	შესავალი	0	
II	ქართული გერბთმცოდნეობის წყაროები		0
	1 ქართული წყაროები	0	
	2 უცხოური წყაროები	0	
III	ქართული გერბების შესწავლის ისტორია		0
IV	საქართველოს სახელმწიფო გერბი	0	
V	საქართველოს სამხარეო გერბები		0
VI	საქართველოს საქალაქო გერბები		0
	1 თბილისი	0	
	2 ქუთაისი	0	
	3 ბათუმი	0	
	4 ფოთი		0
	5 გორი		0
	6 თელავი	0	
	7 ახალციხე	0	
	8 ოზურგეთი		0
	9 ზაქათალა (ჭარ-ბელაქანი)		0
	10 სიღნაღი	0	
	11 რაჭა		0
	12 შორაპანი	0	
	13 ახალქალაქი		0
	14 დუშეთი	0	
	15 თუშ- ფშავ-ხევსურეთი		0
	16 სამეგრელო და რედუტ-კალე		0
	19 სოხუმი	0	
VII	კორპორაციული გერბები საქართველოში		0
VIII	საქართველოს ტიტულოვანი საგვარეულოების გერბები		0
	1 აბამელიძე	0	
	2 აბაშიძე	0	
	3 აგიაშვილი		0
	4 ავალიშვილი		0
	5 ამბერსაძე	0	
	6 ამატუნი	0	
	7 ამილახვარი		0
	8 ამირეჯიბი	0	
	9 ანდრონიკაშვილი		0
	10 ანჩაბაძე	0	
	11 არღუთაშვილი		0
	12 ბაბადიში	0	
	13 ბაგრატიონი		0
	14 ბაგრატიონ-გრუზინსკი		0

15	ბაგრატიონ-დავითიშვილი	0	
16	ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	0	
17	ბაგრატიონ მუხრანელი	0	
18	ბარათაშვილი	0	
19	ბებუთაშვილი	0	
20	ბეგთაბეგიშვილი	0	
21	ბიბილური	0	
22	ბუჭყიაშვილი	0	
23	გაბაშვილი	0	
24	გარსევანიშვილი	0	
25	გედევანიშვილი	0	
26	გელოვანი-დადეშქელიანი	0	
27	გურამიშვილი, ტუსიშვილი, ხიდირბეგიშვილი		0
28	გურიელი	0	
29	გურგენიძე	0	
30	დადიანი	0	
31	დადიან-მინგრელსკი, ჩიქოვანი		0
32	დიასამიძე	0	
33	ერისთავი არაგვისა	0	
34	ერისთავი გურიისა	0	
35	ერისთავი ქსნისა	0	
36	ვაჩნაძე	0	
37	ვეზირიშვილი	0	
38	თავდგირიძე	0	
39	თარხნიშვილი, თარხან-მოურავი, სააკაძე	0	
40	თაქთაქიშვილი	0	
41	თუმანიშვილი	0	
42	თურქესტანიშვილი	0	
43	კავკასიძე	0	
44	კვინიხიძე	0	
45	ლაშქარაშვილი	0	
46	ლიონიძე	0	
47	ლორის-მელიქიშვილი	0	
48	ლორთქიფანიძე	0	
49	მადათოვი	0	
50	მანველიშვილი	0	
51	მაქსიმენიშვილი	0	
52	მაღალაშვილი	0	
53	მაყაშვილი	0	
54	მელიქიშვილი	0	
55	მირზაშვილი, გაბრიელ		0
56	მირზაშვილი, ივანე	0	
57	მიქელაძე	0	
58	მხეიძე	0	
59	ნაკაშიძე	0	

60	ნიჟარაძე	0	
61	ორბელიანი		0
62	პირაძე		0
63	რატიშვილი		0
64	რობიტაშვილი	0	
65	რუსიშვილი		0
66	სავარსამიძე		0
67	სიღამონ-ერისთავი		0
68	სოლოლაშვილი	0	
69	სუმბათაშვილი	0	
70	სულთანუმიანი	0	
71	ფავლენიშვილი	0	
72	ფანჩულიძე		0
73	ფალავანდიშვილი		0
74	ყარალაშვილი	0	
75	ყორღანაშვილი	0	
76	შალიკაშვილი		0
77	შერვაშიძე		0
78	ჩერქეზიშვილი	0	
79	ჩიჩუა		0
80	ჩიჯავაძე	0	
81	ჩოლოყაშვილი	0	
82	ჩხეიძე	0	
83	ჩხოტუა, ჭყონია	0	
84	ციციშვილი		0
85	წერეთელი		0
86	წინამძღვრიშვილი		0
87	წულუკიძე		0
88	ჭავჭავაძე (ყვარლის შტო)		0
89	ჭავჭავაძე (წინანდლის შტო)		0
90	ჭყონია	0	
91	ხერხეულიძე		0
92	ხიმშიაშვილი		0
93	ხუდობაშვილი		0
94	ჯავახიშვილი (რუს. – ქევახოვ)		0
95	ჯავახიშვილი (რუს. – დუვახოვ)		0
96	ჯამბაკურ ორბელიანი		0
97	ჯაფარიძე		0
98	ჯაყელი	0	
IX	დასკვნა		0
X	გამოყენებული ლიტერატურა		0